6

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

2000

ISSN 0350-4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija
Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Uređuje uredički odbor
Glavni i odgovorni urednik:
Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 2000.
Copyright:
HKD sv. Jeronima, Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)
Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Telefon: (01) 49 22 300
Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.
Godišnja pretplata 180 KUNA.
Žiro račun kod ZAP-a

30102-678-114327

Cijena ovoga broja: 30 KUNA
Godišnja pretplata za inozemstvo: 36 USA dolara.
Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

30101-620-16
012103-2424116225

Tisak: TISKARA ZELINA d.d. Sv. Ivan Zelina

Radovan GRGEC

Uz rub (133)

Božićno vrijeme podsjeća nas na božićna obraćenja, kakvo je bilo Klodvigovo krštenje (po sv. Remigiju oko 500.) ili Claudelovo obraćenje. No prije definitivnog smirenja u vjeri *Paul Claudel* je, kao toliki umjetnici (Max Jacob, Maurice Sachs itd), prolazio kroz razne bure i oluje.

Dok mnoge umjetnosti (npr. slikarstvo, kiparstvo ili glazba) obiluju religijskim i religioznim temama, naročito u vezi sa Svetim pismom, kršćanska književnost odn. književnost kršćanskog nadahnuća, ističe se svojim specifičnim usmjerenjem tek pošto je kršćanstvo prestalo biti univerzalna pojava. Ipak religijska i religiozna) tematika (za hrvatski jezični osjećaj pridjev "religijski" razlikuje se od pridjeva "religiozni") ili religiozni motivi nadahnuli su i u XX. stoljeću razne umjetnike koji nisu bili vjernici nego čak prononsirani agnostici ili ateisti. HKD sv. Jeronima, i razne njegove publikacije (npr. "Marulić"), bavilo se oduvijek, tj. od svog osnutka 1868., kršćanskom književnošću odn. književnošću kršćanske inspiracije u užem i širem smislu te riječi.

Valja pripomenuti da su već nakon I. svjetskog rata neki naši literarni kritičari, npr. *Ljubomir Maraković* ili *Petar Grgec* (njih je pok. *Mate Meštrović* 1962. proglasio jedinim "pravim" književnicima, uz *Zvonimira Remetu* i *Đuru Sudetu,* u našim redovima), pisali da kršćanske književnosti zapravo i nema, kao što nema npr. kršćanske tehnike ili medicine. Stoga su nekako u isto vrijeme neki europski književnici, kao npr. *François Mauriac, Julien Green* ili *Graham Greene,* isticali kako oni nisu nikakvi katolički romanopisci nego samo katolici koji pišu romane, pa se ta književnost u krajnjoj liniji može nazvati književnošću kršćanskog nadahnuća. Međutim, i to stanovište, kao i strogi sud Mate Meštrovića, valja primiti "cum grano salis".

Istina je da mi među kršćanima književnicima nismo imali velika imena, kao što su to u drugim europskim književnostima bili *Papini, Gertrud von Le Fort, Chesterton, Claudel* i dr., no uz one koje je spomenuo M. Meštrović u

novije vrijeme (nekada su gotovo svi od *Marulića* dalje bili "kršćanski pisci" bar djelomično) ne možemo zanijekati literarnu vrijednost prozaicima, pjesnicima i kritičarima kao što su bili npr. *Izidor Poljak, Čedomil Jakša, Tomislav Prpić* (koji je bio i jedan od najboljih i "kongenijalnih" prevoditelja), *Vinko Kos, Jeronim Korner, Ante Jakšić, Ivo Balentović, Mate Ujević, Sida Košutić, Milan Pavelić, Aleksa Kokić, Štefa Jurkić, Serafin Mičić, Mara Švel-Gamiršek, Stjepan Krčmar, Mato Marčinko, Svevlad Slamnig, Ivan Golub,* a i mnogi mlađi rođeni iza 1930., od kojih su neki ušli u *Petračeve* i *Juričine* antologije. Konačno, u kršćanske pisce, s obzirom na veliko značenje zbirke "Isus i moja sjena", mogli bismo ubrojiti i jednoga od najvećih suvremenih hrvatskih književnika, *Nikolu Šopa,* za kojega ne možemo nipošto reći da je obični epigon *Francisa Jammesa,* kao što ni *Poljak* nije obični epigon *Kranjčevićev*. Nećemo pretjerati ako kažemo da je Šop svojom najpoznatijom zbirkom približio s mnogo humora i profinjenosti Isusa malom čovjeku i malog čovjeka Isusu, što se ne odnosi na "apstraktnu" i "astralnu" fazu njegova stvaralaštva. Uz spomenuta imena valja svakako istaknuti književnike koji su se okupljali u dijaspori, npr. oko *Vinka Nikolića* i "Hrvatske revije", te pjesnike u jeronimskoj antologiji "Za blagdanskim stolom"(HKD 1970).

* * *

Unutarnja borba, nemiri i porođajne muke umjetnika i književnika mogu se u stanovitom smislu usporediti s biblijskom borbom Jakova s Anđelom i s mukama "tamne noći" kroz koju su prošli neki sveci mističari. Veliki kršćanski mislilac *Jacques Maritain* opisao je u svojim pismima nekim književnicima i umjetnicima (Jean Cocteau, Maurice Sachs, Léon Bloy, Max Jacob, Charles Péguy) svoju brigu za kršćansko smirenje onih koji su bili obdareni "demonom" traženja Apsolutnog i "kreativnom intuicijom". Iako su u toj brizi očite njegove apologetske preokupacije, on shvaća, kao i njegova žena *Raissa,* metafizički značaj umjetničkih tražiteljskih i porođajnih muka.

Međutim, te su preokupacije obilježile dvadesete godine, pošto su se Maritainovi nastanili u Meudonu. U naše se vrijeme autentični kršćanski humanizam mora suočiti s ravnodušnošću i relativizmom, s društvom u kojemu najviše kotiraju tzv. elite, dok svaki šesti stanovnik tih bogatih zemalja živi u siromaštvu. Upravo u takvu društvu treba da odjekne poruka kršćanskih književnika, poruka Blaženstava i solidarnosti sa siromašnima i marginaliziranima, poruka koju je tako dobro shvatio kršćanski intelektualac i sveučilišni profesor *Fréderic Ozanam,* osnivač Konferencija sv. *Vinka Paulskog,*

beatificiran 1997. "Siromašni u duhu" bili su glavna inspiracija jednog *Bloya, Bernanosa* ili *Péguyja,* koji kao angažirani književnici nisu zaboravili ni na "zemaljska kraljevstva", tj. na ljubav prema vlastitoj domovini. Ta je ljubav također obilježila njihovo književno djelo. Ona nije odsutna ni iz pjesništva naših književnika kršćanske inspiracije (*Poljaka, Šopa, Prpića,* itd.), kao što ni kod drugih umjetnosti nisu odsutne religijske teme ni u XX. stoljeću.

Religijska i religiozna tematika nije, naravno, ograničena samo na religijsko područje, nego često prelazi na socijalno područje pravde i etičko područje pravednosti. "Kršćanski književnici i mislioci" katkada su dolazili do zaključka da je na tom području potrebno biti "revolucionar", tako npr. *Emmanuel Mounier,* pokretač personalizma i revije "Esprit", o čijem je pisanju i djelovanju održan 5. - 6. X. 2000. u Parizu znanstveni kolokvij. Nemoguće je u vrijeme socijalnih i političkih previranja, u kojima malim ljudima i malim narodima (kao što je i hrvatski) prijeti divlji kapitalizam i novovjeki "kokakolonijalizam", ostati neangažiran, tj. "ni vruć ni hladan". Shvatile su to i mase ugroženih kapitalističkom globalizacijom i eksploatacijom multinacionalnih kompanija, prilikom zasjedanja WTO-a, MMF-a itd. u Seattlu, Davosu, Bangkoku, Pragu i drugdje. Čini se da je negdje val takvih protesta postao sličan onomu koji je nekada srušio Berlinski zid a nedavno i *Slobodana Miloševića,* čiji nasljednik *Koštunica* izjavljuje da ga nije briga za Haag, dok poslušni Hrvati pokazuju spremnost da izvrše sve "naloge" *Carle del Ponte.* Nadamo se da će i naši ljudi demaskirati planove o regionalističkim asocijacijama, kakav je onaj dobro nam znanog *Carla Bildta.* I kao mala demokratska i pravna država možemo sačuvati neovisnost i suverenitet, tj. ostati država a ne satelit velikih "protektora".

Pitamo se nisu li svi ti protesti i invektive raznih mislilaca i kršćanskih književnika zapravo izraz one čežnje za Kraljevstvom mira, pravde i ljubavi, o kojemu na svoj način govori siromašno Dijete, rođeno prije dva tisućljeća u betlehemskoj štali. Božić nam stavlja pred oči činjenicu da mudrost nije u "kaustičnoj lucidnosti" ili u "spoznaji zloće" (usp. Sir 19,22).

* * *

Iako uvijek ističemo kako je Uskrs a ne Božić najvažniji kršćanski blagdan jer tek po Uskrsu Božić dobiva svoj puni smisao i značenje, ipak moramo priznati da je Božić najpopularnija svetkovina kako na selu tako i u gradu, i među imućnima i među siromašnima, među vjernicima, pa čak i onima koji nisu ni kršćani niti vjeruju u Boga. Sjećam se kako mi se prije dvadesetak godina jedan od partijskih rukovodilaca hvalio da nije zapustio stare običaje i da na Badnjak

jede s obitelji bakalar. Božićno, pak, drvce kite i oni koji možda nikad nisu ni zavirili u crkvu, s tom razlikom da su ga nekada kitili za Novu godinu a sada to čine na Badnjak. Kršćani, međutim, znaju da komercijalizirani Božić nije svrha njihove "fešte", nego je to slavljenje rođenja Isusa Krista, Spasitelja svijeta, Bogočovjeka (Božić je deminutiv imenice Bog), čije utjelovljenje označuje početak nove ere (i za one koji su izbjegavali to spomenuti u naznakama godina "prije Krista" i "poslije Krista"). Bez obzira na određivanje datuma Božića u vezi s poganskim danom rođenja nepobjediva sunca (Natalis Solis invicti) i s kršćanskim blagdanom Blagovijesti, dakle začeća Sina Božjega devet mjeseci prije njegova rođenja (to bi trebali naučiti i oni koji zamjenjuju blagdan Bezgrešnog začeća (8. XII.) Blažene Djevice Marije s blagdanom začeća njezina Sina), 25. XII., iako taj datum nije povijesno zajamčen, slavi se kao Božić već od IV. stoljeća. Najprije se rođenje Isusovo slavilo 6. I., kada se u naše vrijeme slavi blagdan Bogojavljenja, odn. Sveta tri kralja.

U jeronimskoj "Danici" i u kasnijim publikacijama, kao što su bili npr. časopisi "Selo i grad", "Obitelj", "Mala mladost" itd. i kao što su danas "Marulić" i "Sveta Cecilija", uvijek smo se nastojali na poseban način sjetiti koliko Božić znači za naš narod, čije su božićne pjesme i običaji zaista nešto jedinstveno. Poput sunca Božić obasjava naše zimske dane i noći, poput zvijezde Danice, koju je posljednji ilirac i jedan od prvih "jeronimovaca" *Ivan Trnski* vidio kao svjetlo selu i gradu, pjevajući joj:

Da nam rodu omiliš,
Zrake svuda raskriliš,
Da nam svane narodu
Dan u tvome povodu!

(Danica 1871)

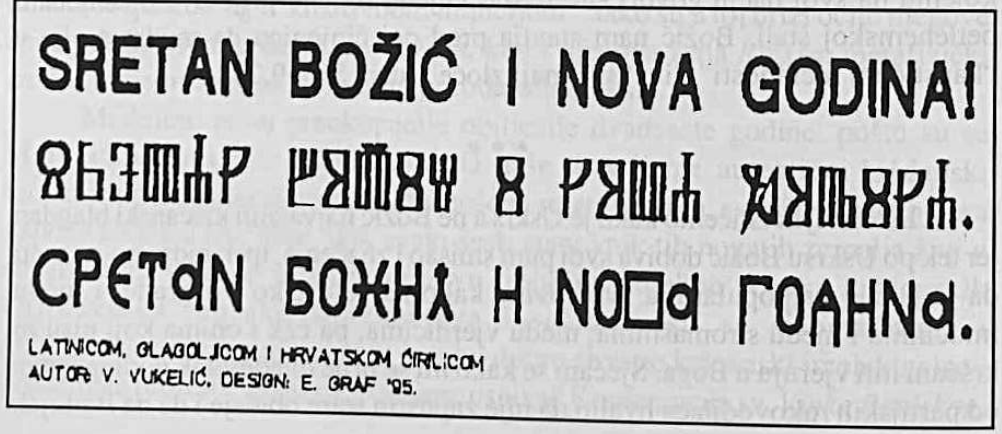

O Prvom hrvatskom katoličkom sastanku

Na književnoj večeri HKD-a sv. Jeronima 12. listopada govorilo se o Prvom hrvatskom katoličkom kongresu 1900. Prema riječima ravnatelja HKD-a prof. Radovana Grgeca na tom su sastanku donesene rezolucije koje su zapravo značile početak organiziranog laikata kod nas. O tijeku samog kongresa govorila je naša poznata povjesničarka dr. Agneza Szabo, osvrnuvši se na napadaje masona i liberala. Glavni su govornici uz mons. Stadlera i mons. Bauera bili većinom katolički laici (Šandor Brešćenski, Kosta Vojnović, Gjuro S. Deželić i dr.). Rezolucijama su pozvani Hrvati katolici u domovini i izvan nje da se složno založe za svoja prava u javnom životu. Nije čudno da ih smatramo pretečama II. vatikanskog koncila i da se o tom događaju govorilo i na nedavnoj porečkoj Biskupskoj konferenciji u vezi sa stanjem hrvatskoga katoličkog laikata u osvit novoga tisućljeća. Nešto kasnije su iz "Mahnićeve kabanice" formirani prvi ogranci Katoličke akcije, među kojima su se posebno istaknuli svjetovnjaci okupljeni u HKD-u sv. Jeronima, u domagojskoj i križarskoj organizaciji. Isticali su se i socijalnim i karitativnim angažmanom. U živoj diskusiji nakon predavanja prof. Agneze Szabo dr. Lav Znidarčić iznio je mišljenje da taj kongres nije početak organiziranog laikata kod nas, nego da je to osnutak "Domagoja" 1906., kako je to na glavotočkom sastanku 1935. govorio dr. Ivo Protulipac, a u Luči pisao dr. Mate Ujević.

/pr/

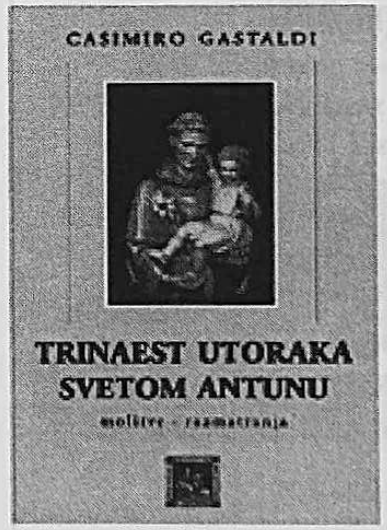

NOVO kod HKD-a

Naručuje se na adresu:
HKD SV. JERONIMA
10 000 Zagreb
Trg kralja Tomislava 21
Tel./Faks:
(01) 49 22 300

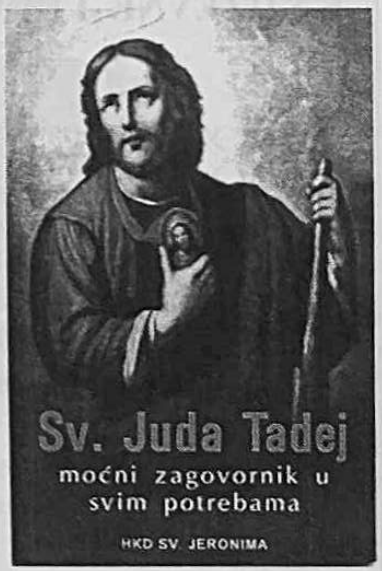

Predstavljanje jeronimske Danice za 2001.

U prisutnosti mnogih jeronimskih prijatelja i čitatelja, među kojima su bila i dva veleposlanika i brat pokojnoga bunjevačkog pjesnika Alekse Kokića, predstavljena je 19. listopada Danica za 2001. Ravnatelj HKD-a sv. Jeronima prof. Radovan Grgec posebno je pozdravio slovačkog veleposlanika Jana Petrika, koji je u kolovozu otkrio spomen-poprsje njegovu ocu Petru na kalinovačkoj svečanosti, opisanoj i u Danici; a zatim je govorio o kriterijima po kojima su u ovoj Danici stavljena u kalendarij dvanaestorica naših uglednih mislilaca s bogoslovnih veleučilišta. U uvodnom članku našega najpopularnijeg pučkog kalendara opisani su odjeci enciklike "Vjera i razum". Tu su, kao i obično, i dva priloga na obojenom papiru uz ostale rubrike, među kojima valja istaknuti rubriku "Na spomen" (Berka, Žanić, Ban, Velebit, M. Mayer itd.). Zatim je tajnik HKD-a dr. Stanislav Vitković govorio uglavnom o svojim člancima u Danici, među kojima je najvažniji onaj o tri suzaštitnice Europe (Katarina Sijenska, Brigita Švedska i Edith Stein) kao i članak o kratkom pontifikatu Ivana Pavla I. Inače, i nova Danica, koja je izašla s džepnim i zidnim kalendarom, obiluje mnoštvom zanimljivih podataka.

/pr/

KNJIŽEVNE I DRUŠTVENE VEČERI U ZADNJEM TROMJESEČJU 2000.

12. X. 2000.	-	Prvi hrvatski katolički sastanak 1900.
19. X. 2000.	-	Predstavljanje jeronimske Danice 2001.
16. XI. 2000.	-	Joja Ricov: SLOVOSLOVI
23. XI. 2000.	-	Pobožnost sv. Antunu Padovanskom i sv. Judi Tadeju
7. XII. 2000.	-	Pio IX. i Ivan XXIII.
14. XII. 2000.	-	Jakiša Jelić: Krvavim stazama
21. XII. 2000.	-	Misa za jeronimske pokojnike (Ivandija, Soldo, Andrić, Perinić, Krčmar) u 17 sati u crkvi Ranjenog Isusa

Treća ovogodišnja knjiga J. Ricova

U HKD-u sv. Jeronima predstavljeni su 16. studenoga "Slovoslovi" prof. Joje Ricova, objavljeni nedavno u jeronimskoj nakladi. Ravnatelj HKD-a prof. Radovan Grgec istaknuo je da se ovom knjigom proznih priloga, od kojih su neki izašli u "Maruliću", Ricov svrstava u red naših najplodnijih književnika koji se u stihu i u prozi odlikuju jezičnim inovacijama. Ti "polisemantizmi" nisu samo izraz erudicijskog ludizma, nego prelaze u kreativne krikove i proteste. O tom je hrvatskom "slovoslovlju" i Ricovljevoj osebujnoj originalnosti govorio književnik Stanislav Pejković, a autor je pročitao neke od priloga u knjizi, npr. onaj o Ivanu Kozarcu, "bastionu rasne ikavice", i o samosvojnosti Tina Ujevića, kojemu su neki od pjesmotvora bliski kršćanskoj mistici. Na kraju su neki od prisutnih pjesnika čitali svoje stihove u počast autoru "Slovoslova".

/pr/

Književna večer Joje Ricova 16. XI. 2000.
(Pejković, Ricov, Grgec)

Sveta noć

One što mrklu zemlju obitavahu
svjetlost jarka obasja.

U doba zimskog solsticija kada je noć najduža i najdublja, prije dva tisućljeća dogodio se misterij utjelovljenja Božje Riječi. Riječ, grčki Logos, prema Ivanovu evanđelju bijaše u početku u Bogu i Bog bijaše Riječ. Sve je po njoj postalo i bez nje nije ništa postalo. Svemu što postade u njoj bijaše život i život bijaše ljudima svjetlo i svjetlo u tami svijetli i tama ga ne obuze. U punini vremena Bog je poslao Sina svojega da bude svjetlo i spasenje ljudima. Božji Sin, Lo-gos, utjelovio se u osobi Isusa iz Nazareta koji je po Duhu Svetom bio začet i rođen od Marije djevice. Mariji zaručenoj za Josipa javio se anđeo Gabriel i rekao joj: Ne boj se, Marijo, jer si našla milost kod Boga. Evo, ti ćeš začeti i roditi sina kome ćeš nadjenuti ime Isus. On će biti velik i zvat će se sin Svevišnjega. Gospodin Bog dat će mu prijestolje Davida, oca njegova. On će vladati kućom Jakovljevom dovijeka. I kraljevstvo njegovo neće imati svršetka. Tako je anđeo navijestio Mariji da će roditi dijete koje će se zvati svetim, Sinom Božjim, i Marija prihvaća volju Božju riječima: Evo službenice Gospodnje, neka mi bude po riječi tvojoj. Budući da je Krist kao Božji Logos otpočetka i prije svakog vremena u Bogu, jer kako kaže za sebe: Prije nego Abraham bijaše ja jesam, on ostaje sa zajednicom svojih vjernih sve do svršetka svijeta i time je kršćanstvo apsolutna religija. Noć Kristova rođenja zbila se jedanput prije mnogo vjekova, ali ono što je ta noć otkrila neprolazno je i vječno. Kako kaže pjesnik:

No vječno što ta je noć otkrila
Vremenom je nerazorivo i stalno
I ponovo se u duši ti Riječ rodila,
Rođena pod jaslama davno.

Rođenje Kristovo neprolazan je događaj koji se ponavlja u duhu svakog vjernika čista srca. Krist se rađa u srcu, raskajanom srcu čovjeka koji teži za spasenjem. Čovjek je grješnik koji čezne za izbavljenjem i zato se Bog sam inkarnirao da bi čovjeka oslobodio od okova zla.

Zlo je ušlo u ljudsku povijest prvim padom i ono traje sve dok se Bog sam ne smiluje ljudskom rodu i ne pošalje Sina svoga da u ljudskom tijelu bude otkupnina za grijehe ljudske. Krist se rađa u povijesnom vremenu da bi poništio vlast đavla koji je knez ovoga svijeta. Tako je ljudski grijeh izazvao Božju žrtvu na križu kako bi zlo bilo pobijeđeno i život trijumfirao nad smrću.

Makar su vjekovi obilježeni zlom i makar se često ne vidi izlaza iz tame, Kristovo svjetlo jednom zapaljeno svijetli u tami i ova ga ne može pomračiti. Betlehemska

zvijezda koja je vodila mudrace s istoka k novorođenom božanskom Djetetu svijetli i danas u duhu onih koji traže Boga svim sumnjama usprkos.

Javi se u svijetu svjetlo - i bi odbačeno tamom,
Ali svijetli ono u tami na međi dobra i zla.
Ne vanjskom silom, već istinom samom
Knez svijeta bi osuđen i njegova djela sva.

Umjetnost je znala dohvatiti motiv Kristova rođenja i prikazati ga u mnoštvu djela, likovnih, glazbenih. Malo dijete Isus u jaslicama tema je i našeg pjesnika Nazora:

Koliko puta ti se za me rodio,
O malo dijete Isuse!
Al zvijezda k tebi mene nije vodila,
I ja sam tebe tražio
Po vrtovima štono sam ih sadio
Uz moje rijeke proljetne.
U zlatnom dvoru, štono sam ga gradio
Na vrhu gore jesenje.
A kada vidjeh da se rađaš samo
Sred tame mrzle ponoći,
U spiljama i stajama,
I ja sam za te takav konak spremio
Na mome polju zimskome.

***

Ja nisam dosad znao
Da Isus, malo dijete,
uvijek se rađo i uvijek će se rađati
sred moje noći najduže.

Ovim lirskim slikama kroz labirint duše na osebujan način vidljiva je stvarnost. Preko mnoštva opasnosti prozeble najduže noći do plama istinske radosti:

O iskro Sunca Vječnoga,
O malo dijete Isuse!

I doista Božić nam je darovan od Boga, ničim zasluženom milošću, kako bi se čovjeka i svijet spasilo od zloga. Slava Bogu na visini i mir ljudima dobre volje na zemlji - pjevali su anđeli pred udivljenim pastirima u betlehemskoj noći. Anselmo Canterberijski, poznat po svom ontološkom dokazu za Božju egzistenciju, napisao je i raspravu: *Cur Deus homo* - zašto je Bog postao čovjekom. Tu je riječ o čovjekovu grijehu i padu iz kojeg se čovjek ne može svojim snagama spasiti nego je bilo potrebno da se Bog sam utjelovi i preuzme na sebe ljudsku sudbinu. Kao Spasitelj Isus je bio već

najavljivan kod proroka u Starom zavjetu. Tako Izaija govori o budućem pravednom kralju:

Isklijat će mladica iz panja lišajeva
izdanak će izbit iz njegova korijena.
Na njemu će duh Jahvin počivat,
duh mudrosti i umnosti,
duh savjeta i jakosti,
duh znanja i straha Gospodnjeg.
Prodahnut će ga strah Gospodnji
neće sudit po viđenju
presuđivati po čuvenju,
već po pravdi će suditi ubogima
i sud prav izricati ljudima na zemlji.
Silom riječi svoje ošinut će silnika
a dahom iz usta ubit bezbožnika.
On će pravdom opasati bedra
a vjernošću bokove.

* * *

Zlo se više neće činiti, neće se pustošiti
na svoj svetoj gori mojoj,
zemlja će se ispuniti spoznajom Jahvinom
kao što se vodom pune mora.

I prorok Jeremija govori o budućem vladaru koji će pravedno vladati i biti mudar. Ova starozavjetna iščekivanja Mesije ispunjavaju se u Novom zavjetu utjelovljenjem Boga u Isusu Kristu koji je Sin Božji, pravi Bog i jedno s Ocem.

U božićnoj se noći sabiru sva čežnja i iščekivanje ljudsko u novorođenom Djetetu u jaslicama koje je kralj nebeski. U njemu se utjelovila Božja ljubav prema čovjeku i beskonačna dobrota kojom Bog skrbi oko spasa svakog pojedinca koji mu se obrati. Novorođenom djetetu Isusu dolaze i tri mudraca s istoka da mu se poklone donoseći darove: zlato, tamjan i smirnu. Njih je do Betlehema vodila zvijezda koja se zaustavila na mjestu gdje je rođen Isus. Ova tri mudraca predstavljaju ono najbolje drevne mudrosti istoka koja pada ničice pred božanskim djetetom. A sve je bilo upravljeno protiv djeteta. Monstruozni Herod naredio je pokolj nevine dječice kako bi onemogućio kralja židovskog. Ali Bog je spasio dijete bijegom svete obitelji u Egipat i tako bi ispunjeno proroštvo: Iz Egipta pozvah sina svoga.

Sjaj betlehemske zvijezde obasjat će zauvijek misterij utjelovljenja Božjeg u svetoj noći. Svakog Božića mi se ponovo sjećamo tog središnjeg događaja ljudske povijesti kad se vječnost inkarnirala u vremenu. Tiha noć, sveta noć - stihovi su božićne pjesme kojom se slavi ovaj otajstveni događaj. Njime je jednom zauvijek skršena moć zla i Krist se očitovao kao nebeski kralj koji vlada, koji pobjeđuje i koji vječno kraljuje.

Rođenje Kristovo tema je brojnih djela velikih majstora, poput Božićnog oratorija Johanna Sebastiana Bacha ili pak slika "Poklonstva kraljeva" Boticcellija, Carpaccia ili Rafaela. A njemački franjevci 13. stoljeća uveli su običaj izlaganja Isusa u jaslicama ispod bora u božićnoj noći. Odatle se taj običaj proširio po svim krajevima zemlje tako da milijuni ljudi diljem svijeta slave te noći Kristovo rođenje. U božićnoj je noći zapaljeno svjetlo koje se nikada neće ugasiti nego će obasjavati noć svijeta sve do njegova svršetka. Božić se stoga slavi sasvim opravdano u dane kad su pogani slavili nepobjedivo sunce - *Sol invictus* - jer pravo sunce i pravo svjetlo jest samo u Isusu Kristu koji je jedina istinska svjetlost.

Slavica ČILAŠ

Na Manastirinama

Sve je tu kao što je i nekad bilo: stari gradski trgovi i bazilike, tisućljetni grobovi, dah svježine u rosnom zelenilu Tusculuma ... Hoda se nekadašnjim ulicama, ulazi se u grad kroz ista široka vrata i prolazi pokraj starih kamenih zapisa, odavno pročitanih. Samo su drugi prolaznici ...

Stare gradske
razvaline u očima
novih prolaznika.

Iz zelenila livade, posve polako, izviru čvrsti gradski bedemi. Nalazim ih i ponovno otkrivam u kamenoj tišini Manastirina.

Bedemi obrasli
u korovu i drači:
doba moje mladosti.

Zastanem ponekad pred trnovitim grmljem, ali se neprimjetno provučem i nastavim hod sa znatiželjom dječje igre - od sna probuđene na starim gradskim razvalinama.

Korak po korak ...
Otresam staro blato
s novih cipela.

Talalaj Leonid MIKOLAJOVIČ*

Božićna zvijezda

(B. Pasternaku)

Ledeni vjetrovi
Pušu iz stepe.
Hladno je bilo djetetu u zipci
Na kosini planine.

Ali grijalo ga je disanje vola.
U pećini mirno.
Domaće su životinje
Slamu žvakale - i tekla im je slina.

Pospano su gledali, skinuvši s kožuha
Zrno od prosa
I prostirku,
Sa brda u mraznu daljinu,
pastiri.

---

* Talalaj Leonid Mikolajovič roden je 11. studenoga 1941. godine u selu Savinci u Harkivskoj oblasti. Nakon teškog životnog puta i slanja oca u sibirske GULAG-e, te stradanja na atomskom poligonu tijekom služenja vojnog roka (smrtonosna ozračenost), kao književno izuzetno nadarenom radniku sovjetske mu vlasti dopuštaju da upiše i završi prestižni Literarni institut "Maksim Gorki" u Moskvi. Ubrzo postaje jedan od najvećih živućih ukrajinskih pjesnika, odbacivši ruski, a prihvativši materinski ukrajinski jezik kao jedini jezik svoga književnoga izražavanja. Nakon demokratskih promjena postaje dobitnik najveće državne književne nagrade "Taras Ševčenko". Ova nagrada u Ukrajini osigurava status živog klasika.

Autor velikog broja književnih zbirki.

Za nas Hrvate važna je činjenica da je Leonid Talalaj koautor prijevoda suvremene hrvatske ratne poezije "U ovom strašnom času" na ukrajinski jezik 1996., a autor prijevoda na ruski jezik iste antologije 1998. godine. S pjesnikinjom Ljubov Golota preveo je na ukrajinski Vuletićevu zbirku stihova "Kad budem velik kao mrav". Krajem 2000. objavio je dvojezično reprezentativan izbor iz hrvatske poezije XIX. i XX. stoljeća.

U vodećim ukrajinskim časopisima preveo je i predstavio vodeće suvremene hrvatske pjesnike Slavka Mihalića, Dubravka Horvatića i Ivana Tolja. Preveo je i ukrajinskoj javnosti predstavio niz pjesnika starog Dubrovnika.

Talalaj je veliki pobornik hrvatske poezije i prijatelj hrvatskog naroda. Zaslužan je za upoznavanje ukrajinske kulturne javnosti s hrvatskom književnošću. Čini to preko književnih novina i časopisa, radio- i TV-emisija, te književnih tribina i predavanja.

Živi i radi u Kijivu kao profesionalni književnik, na rubu egzistencije.

U snijegu daljine, u stepi staza,
U zapuhu rudo,
Nadgrobni humci u polju,
I nebo nad grobljem ispunjeno zvijezdama.

U prozoru stražarnice trepetavim plamenom
Nepoznata odbija se zvijezda,
Pokazujući put za Betlehem.

Plamtjela je u daljini
Od neba i Boga,
Kao vatra,
Kao bljesak požara, kao selo u ognju.

Uzdizala se svojim sjajem,
Ognjem lakokrilim,
Nad cijelim svemirom,

Preplašenim pojavom ove zvijezde.

Igrala se u visini.
Kako bi objasnili
Ovu pojavu svijetu,
Žurili su na njezin
poziv zvjezdoznanci.

Za sobom vodili su deve.
Ljuljali se darovi na leđima deva,
A davnim priviđenjem budućih stoljeća
Podizalo se, treperilo nad snježnom plaveti,
Sve što će se dogoditi, što će postati stvarnost.

Sve mašte, sva svakodnevica, sva svjetska postignuća,
Blaga galerija, sve misli, sve nade,
Sve dobre vile, sva čarobnjačka čuda,
Svi uskrsni praznici, svi dječji snovi,
Svih zapaljenih svijeća radosno treperenje,
Ponos svih borova ukrašenih igračkama...

... Sve zlije i snažnije puhao je vjetar iz stepe...
Cestu i jezero skrivale su grane,
Ali pastirima su bili vidljivi sa strmine,
Kroz krošnju hrasta i ptičja gnijezda,
Na mjesečevom tlu snježni odsjaji
I na njima deve s poklonima i vodičima.

- Pođimo i mi i poklonimo se Divu, -
kazao je najstariji među pastirima.
Od hodanja po snijegu postalo je vruće.
Po svijetloj poljani bosi tragovi
Vodili su iza potleušice kao listići sunčeve koprene.
Ljuto na njih lajali su vučjaci,
Udišući miris onih koji su hodili.

Mrazna je noć bila čarobna kao bajka.
Netko je svaki čas sa snježne planine
Ulazio neprimijećen u njihove redove.
Psi su još bliže prilazili psetaru
I ogledajući se očekivali opasnost.

Po istoj cesti pokrivenoj snijegom
Nekoliko je anđela u bučnom skupu
Hodalo neprimjetno za ljudsko oko,
A korak je njihov bio vidljiv u otiscima stopala.

Rojila se oko kamena masa naroda.
Danilo se. Iz magle su izranjali cedrovi.
- A tko ste vi? - pitala je Marija.
- Mi smo buduće pleme i poslanici neba.
Došli smo iskazati Vam zahvalnost.
- Svima zajedno nije moguće. Pričekajte ispred ulaza.

U plavom mraku kao pepeo sa zgarišta toptali
su goniči i čobani,
Svadali se s konjanicima pješaci,
I, žed utaživši vodom iz klade,
Gurali su se goniči deva, dok deve su revle.

Uspuhalo se jutro na istoku ognjem
I zvijezde gasilo u nebeskom stanu.
Samo proroke koji su se nalazili pored brda
Pustila je k sebi Marija.

U sjaju On je spavao u hrastovoj zipci.
Kao mjesečev odsjaj u dubini duplja,
Njega je grijala ne vunena dekica,
Već usta vodiča deva i nozdrve volova.

Stajali su u sjeni kao u mraku kaveza,
šaputali i teško pronalazili riječi.
Proroka koji je osjetio kako ga dodiruje ruka,
Kako ga netko odguruje od zipke,
Osvrnuvši se na devu odmah s praga,
Kao gošća promatrala je Božićna zvijezda.

S ukrajinskog preveo Đuro Vidmarović

Gordana TKALEC

Vrapčeki

Glava si na vanjkušu
mehko lježi.
Priziva misli teškuga dana, a
zna da je ne daju spati.

Cuk ide f kmicu i
piesi f kmice lajeju.
Pokrivam se do vuh,
stiščem čislje i
prosim za trunkicu blaženuga sna.

Morti me f jutre
Zbudiju vrapčeki.

Angel

Tak buoga si,
stara,
a f lica kak pucica.

Čas si živa,
čas mi za stuolem hmiraš.
Pak ti je teške,
pak se plačeš,
pak ti se ne da iti.

Gasiš se speč,
kak lampaš f oknu.

Kmica je.
Nema vetra.
Same se angel bieli
predramla f oblaku.

Flannery O'CONNOR*

Zašto neznabošci bjesne?**

Tilmana je u glavnom gradu, kamo je otišao poslom, udarila kap te je dva tjedna ostao u tamošnjoj bolnici. Ne sjeća se povratka kući bolničkim kolima, ali njegova se supruga sjeća - kako je dva sata sjedila do njegovih stopala i zurila mu u lice: sva osobnost njezina supruga kao da se bila utekla njegovu lijevom oku, uvraćenu - buktjelo je srdžbom. Ostatak lica bio je pripravan za smrt. Pravda bješe neumoljiva i žena ju je shvatila kao neku vrst zadovoljštine. Možda je trebala takva katastrofa da se Walter konačno trgne.

Slučajno je oboje djece bilo kod kuće kad su stigli. Mary Maud dovezla se iz škole a da nije bila vidjela bolnička kola za sobom. Izašla je iz auta; krupna 30-godišnjakinja s okruglim djetinjim licem i kosom - paperjem boje mrkve prekrivenim nevidljivom mrežom; poljubila majku, bacila pogled na Tilmana i - dah joj je zastao. Potom, namrštena, ali i usplahirena, idući za stražnjim nosačem poučavala ga je kako pronijeti nosila zavojem ulaznih stepenica. "Baš kao učiteljica", pomislila je majka. "Učiteljica od glave do pete." Kad je prednjenoseći dospio na verandu, Mary Maud je oštrim glasom, kakvim se nadziru djeca, rekla: "Ustani, Waltere, i otvori vrata!"

Walter je sjedio na rubu svog stolca obuzet štivom, s prstom u knjizi koju je čitao kad su stigla bolnička kola. Ustao je i otvorio vrata te ih držao otvorena, piljeći, očito fasciniran, u lice svog oca kojeg su prenosili verandom. "Drago nam Vas je vidjeti natrag, kapetane", rekao je i nehajno salutirao.

Tilmanovo razgnjevljeno oko kao da ga je zapazilo, ali ne i prepoznalo.

Roosevelt, koji odsad više neće biti vrtlar, nego bolničar, stajao je u vratima i čekao. Imao je na sebi bijeli kaput predviden za nošenje u posebnim prigodama. Buljio je preda se u to što nose na nosilima. Njegovi krvavi očni podljevi bubrili su. Tad, iznenada, zacaklile ih suze i kliznule, poput znoja, svjetlucavo niz crne obraze. Tilman svojom zdravom rukom načini neku naznaku pokreta. Bî to jedina njegova čuvstvena gesta prema ikom od njih. Crnac je pošao za nosilima put spavaće sobe, šmrcajući kao da ga je tko udario.

Mary Maud uđe da bi naputila nositelje. Walter i njegova mati ostadoše na verandi. "Zatvori vrata," reče mu ona, "puštaš da muhe uđu."

Sve vrijeme promatrala ga je, tražeći na njegovu veliku, mirnu licu kakav znak svijesti o hitnosti, svijesti da sad on ima nastupiti, poduzeti nešto, bilo što - neka sve i

* U 3. ovogodišnjem *Maruliću* predstavljena je čitateljstvu američka spisateljica Flannery O'Connor (1925. - 1964.), prijevodom jedne svoje pripovijetke, jednog eseja i (ulomačno) triju pisama. U ovom broju donosimo prijevod još jedne njezine pripovijetke, te ulomaka iz još tri pisma. (Ur.)

** Priča je bila zamišljena da bude dio veće cjeline, koja, na žalost, nije dospjela biti napisana. (Prev.)

pokvari, samo neka učini nešto - no vidjela je da se ništa ne događa. Gledao ju je, očiju tek malko svjetlucavih iza naočala. Detaljno razgledavši Tilmanovo lice, primijetivši Rooseveltove suze i smetenost Mary Maud, sad je proučavao majku da bi vidio kako je ona sve primila. Naglim trzajem glave izravnala si je šešir, njegovim očima vidjevši da joj je spuznuo na zatiljak.

"Trebala bi ga onako nositi", rekao je. "Izgledalo je kao da ti se omakao trenutak opuštenosti."

Navukla je na lice najtvrdi mogući izraz. "Odgovornost je sad na tebi", rekla mu je oporim, sudbinskim glasom.

Stajao je ondje polunasmiješen i nije rekao ništa. "Kao neka upojna gruda", pomislila je, "koja sve u sebe prima i ništa iz sebe ne daje." Mogao je biti kakav stranac koji se služi familijarnim licem. Imao je isti neodređen advokatski smiješak njezinih oca i djeda, istu tešku čeljust, ispod istog rimskog nosa; imao je iste oči, ni plave ni zelene ni sive; glava će mu uskoro biti ćelava kao njihove. Lice joj je postalo još nesmiljenije: "Morat ćeš preuzeti upravljanje imanjem ako želiš ostati ovdje."

Smiješak ga je napustio. Pogledao ju je hladno, prazna izraza lica, a onda se zagledao ponad nje, preko livade, onkraj četiri hrasta i udaljenog crnog reda drveća u pusto popodnevno nebo. "Mislio sam da je ovo dom", rekao je, "ali bilo je to preuzetno."

Srce joj se steglo. Imala je časovito otkrovenje da je on bezdomnik. Bezdomnik ovdje i svagdje drugdje. "Naravno da je dom," rekla je, "ali netko ga mora preuzeti. Netko mora natjerati te crnce da rade."

"Ne mogu natjerati crnce da rade. To je valjda zadnja stvar za koju bih bio sposoban."

"Ja ću ti reći sve što treba", kazala je.

"Ha!" reče on. "I bi." Vratio mu se polusmiješak na lice. "Gospođo," rekao je, "dolaziš na svoje. Rođena si da preuzmeš vodstvo. Da je starog udarila kap deset godina ranije, bolje bismo sad stajali. Ti bi mogla predvoditi karavanu kroz pustaru. Obuzdati razuzdanu gomilu. Ti si posljednji predstavnik 19. stoljeća, ti..."

"Waltere, ti si muškarac. Ja sam samo žena."

"Žena iz tvoje generacije bolja je od muškarca iz moje."

Na licu joj se pojavilo ogorčenje, a glava joj je jedva primjetljivo zadrhtala. "Kako te nije sram to reći!" prošaptala je.

Walter se spustio u svoj stolac i otvorio knjigu. Nekakvo lijeno rumenilo leglo mu je na lice. "Jedina je vrlina moje generacije", kazao je, "što se ne srami reći istinu o sebi." Već je bio utonuo u čitanje. Njezin je intervju završio.

Stajala je ukočeno i gledala ga, zgranuta i zgađena. Njezin sin! Njezin rođeni sin! Oči, lubanja i osmijeh pripadali su obitelji, ali iza njih krila se posve druga čovječja vrsta, potpuno joj nepoznata. Nije u njeg bilo nevinosti, ni čestitosti, ni moralnog ili političkog uvjerenja. Ovaj je čovjek nepristrano sudio o dobru i zlu i svako pitanje razmatrao pod tako mnogim vidicima da se nije bio u stanju pomaknuti, nije bio sposoban raditi, nije čak mogao ni natjerati crnce na rad. Bilo kakvo zlo moglo bi ući u taj vakuum. Bog zna, pomislila je, i suspregla dah, Bog zna što je sve kadar učiniti!

Nije bio ništa postigao. Imao je 28 godina i, koliko je mogla vidjeti, ništa ga nije zaokupljalo osim tričarija. Ponašao se poput čovjeka koji čeka neki veliki događaj te se ne može primiti nikojeg posla jer bi ga ionako morao ostaviti. Kako je vazda besposličio, palo joj je na pamet da možda želi biti umjetnik ili filozof, ali nije bilo tako. Nije želio napisati ništa s potpisom. Zabavljao se pišući pisma ljudima koje ne poznaje i novinama. Pod raznim imenima i služeći se različitim osobnostima, pisao bi strancima. Bio je to neobičan, sitan, prezira vrijedan porok. Njezin otac i djed bili su moralni muškarci, ali bi više bili prezreli sitan porok nego velik. Znali su tko su i što si duguju. Nemoguće je bilo reći što Walter zna i kakvi su mu pogledi na išta. Čitao je knjige koje nemaju veze ni s čim što važi za sadašnjost. Često bi za njim pronašla čudan podcrtan odlomak u knjizi koju je ostavio negdje ležati, i onda bi danima mozgala nad podcrtanime. Jedan je odlomak, što ga je pronašla u knjizi zaboravljenoj na podu kupaonice na katu, ostavio na nju zlokobni dojam.

"Ljubav bi trebalo da je puna gnjeva", išlo je, a ona je pomislila: e, pa moja jest. Bila je stalno bijesna. Nastavljalo se: "Pošto si prezreo moju molbu, možda poslušaš opomenu. Kakvog posla imaš u kući svog oca, o mekoputi vojniče? Gdje su tvoji bedemi i opkopi, gdje zima provedena na bojišnici? Čuj bojne trublje kako trešte s neba i vidi našega Generala kako maršira pod punom bojnom opremom, dolazeći sred oblakâ da bi pokorio čitav svijet. Iz usta našega Kralja izranja dvosjekli mač i sijeće sve pred sobom. Digavši se napokon iz svog drijemeža, dolaziš li na bojište? Napusti hladovinu i teži k suncu."

Pogledala je što je to čitala. Pismo sv. Jeronima Heliodoru, koga Jeronim grdi zbog njegova napuštanja pustinje. U fusnoti je pisalo da je Heliodor pripadao poznatoj grupi oko Jeronima u Akvileji 370. god. S Jeronimom je došao na Bliski istok da bi tu promicali eremitski život. Razišli su se kad je Heliodor produžio prema Jeruzalemu. Naposljetku se vratio u Italiju, a kasnije je postao crkveni dostojanstvenik, biskup altinski.

Eto takve je stvari njezin sin čitao, koje nemaju nikakve veze sa sadašnjošću. Tad joj nelagodno sinu da je General koji s mačem u ustima maršira da izvrši nasilje Isus.

Tri pisma

Milledgeville
9. kolovoza 55.

Draga gospođice A.

U vezi s Vama od samoga sam početka mislila na Simone Weil pa sam izvadila tekst što vam ga prilažem i ponovno ga pročitala, a da se taj dojam nije umanjio. Sučeljena s nečijim iskustvom, osoba poput mene, koja gotovo da i nije imala iskustva, mora biti ponizna. Nikad neću posjedovati iskustvo obraćenice, ili nekoga tko se nije

uspio obratiti, a vjerojatno ni neke strašne grješnice, ali uvelike me se dojmilo Vaše nastojanje da ne dopustite da Vas Crkva zavede. Bog ga, iz nekog razloga, dopušta, iako je to veliko đavolje djelo izazivanja halucinacije. Fr. de Menasce nekome je rekao neka ne dolazi u Crkvu, ako ne smatra da će mu to povećati slobodu. Tako i vi radite i imate pravo, ali ne stvrdnjujte svoj osjećaj raskošne zavodljivosti Crkve u ljušturu kako biste se od Crkve zaštitili. Pretpostavljam da je to nalik na brak, jer kad u sve to zađete, otkrijete da je to početak, a ne kraj nastojanja da ljubav učinimo djelotvornom.

Mislim da vrlo velik broj ljudi dolazi u Crkvu zahvaljujući onome što ona ne dopušta, jer inače ne bi imali ni potrebe zalaziti u nju. No to je istina i unutar Crkve, kao i to da je njezino djelovanje potpuno podešeno grješnicima, a to stvara mnoge nesporazume među samodopadnima.

Mislim da sam u koledžu čitala Aristotela, ali kao da nisam ni znala da to činim, a isto je i s Platonom. Nemam onu vrst uma koja takve autore može ponijeti mnogo dalje od trenutka kad ih čita, to jest, posvemašnja nesposobnost da išta zadržim u umu sačuvala me je od toga da me obrazovanje optereti. Zato ne bih mogla donijeti nikakav sud o *Summi*, nego ću samo reći ovo: Svake je večeri čitam dvadesetak minuta prije nego odem u krevet. Da mi za to vrijeme uđe majka i kaže: "Gasi to svjetlo. Kasno je", odgovorila bih podigavši prst, dok bi mi na licu počivao vedar, dobrostiv, blaženi izraz: "Naprotiv, odgovaram da je svjetlost, budući da je izvanjska i bezgranična, nemoguće ugasiti. Zatvori oči", ili nešto slično. U svakom slučaju, osjećam da mogu osobno jamčiti da je sv. Toma volio Boga, jer baš si nikako ne mogu pomoći, moram voljeti sv. Tomu. Njegova braća nisu htjela da promaši život tako što će postati dominikanac, pa su ga zaključali u kulu, a u njegove su odaje uveli prostitutku, no nju je on istjerao usijanim žaračem. Danas bi bilo u modi suosjećati s tom ženom, ali ja suosjećam sa sv. Tomom. (...)

* * *

Milledgeville
28. kolovoza 55.

Draga gospođice A.

Voljela bih da mi je sv. Toma pri ruci kako bih se s njim posavjetovala u tom pitanju fašizma. Dakako, ta riječ zapravo ne postoji, ako je ne pišete ispravno, velikim slovom, a ako je pišete malim prednost je što rabite riječ s osobnim značenjem i javnim žalom, no to ne smijete činiti. Ali ako to doista znači dvojbu o učinkovitosti ljubavi, primjetljivu u mojoj prozi, onda se to mora, barem djelomično, objasniti onim što se događa kad se uvjerenje (vjerujem da je ljubav učinkovita na vrlo duuuuge staze) prevodi u beletristiku namijenjenu javnosti koja je unaprijed sklona vjerovati u suprotno. To bi, zajedno s ograničenjima autora, moglo biti uzrok što se njegov rad izvanjski doima negativno. Ali nađite drugu riječ osim "fašistički" za mene i sv. Tomu. Riječ

"totalitaristički" tu neće poslužiti. Koliko god različiti bili, sv. Toma i sv. Ivan od Križa posve su sjedinjeni istim vjerovanjem. Što više čitam sv. Tomu, to mi se čini fleksibilnijim. Usput, sv. bi Ivan bio u stanju sjesti s onom prostitutkom i reći: "Kćeri, hajde da to razmotrimo", ali sv.Toma je nedvojbeno poznavao vlastitu prirodu i znao je da se te žene mora riješiti žaračem, ili bi ga nadvladala. Ne samo da sam glede toga za sv. Tomu, nego se slažem i s uporabom žarača. To nazivam tolerantno realističkim, a ne fašističkim gledištem.

Još jedan razlog za negativan dojam: živite li u današnje vrijeme, udišete nihilizam. U Crkvi ili izvan nje, upravo taj plin udišete. Kad ne bih imala Crkvu, pomoću koje se borim protiv toga i koja mi ukazuje na samu potrebu borbe, bila bih najsmrdljiviji logički pozitivist kojega ste u ovo doba vidjeli. Budući da pišem protiv tako snažne struje, rezultat je gotovo neizbježno negativan. I dobro je da je tako.

Još nešto: kao rođeni katolik, nešto dobijete i prihvatite prije nego što ste o tome stekli iskustvo. Vrlo polako počinjem stjecati iskustva o stvarima koje sam oduvijek prihvaćala. Mislim da najpotpunija proza proizlazi iz onoga što ste i prihvatili i iskusili, a ja, u cjelini, još nisam dospjela tako daleko. Uvjerenje bez iskustva dovodi do oporosti.

(...) Što me dovodi do neugodne teme o onome što (ni)sam pročitala i što (ni)je utjecalo na mene. Nadam se da me to nikada nitko neće javno upitati. Ako do toga dođe, namjeravam navući mračan izraz i mrmljati "Henry James, Henry James" - što će biti najistinitija laž, ali svejedno. Na me nisu utjecali najbolji. Jedine dobre stvari što sam ih kao dijete čitala, bili su grčki i rimski mitovi što sam ih povadila iz kompleta dječje enciklopedije nazvane "Knjiga znanja". Sve ostalo što sam čitala bio je bućkuriš (Slop, s velikim S), a iza toga razdoblja slijedilo je razdoblje Edgara Allana Poea, koje je trajalo godinama, a uglavnom se sastojalo od sveska nazvanoga "Humoristične priče E. A. Poea" (The Humerous Tales of E.A. Poe). Bile su moćno šaljive - jedna je govorila o mladiću koji je bio odviše tašt da bi nosio naočale, pa je posljedica bila da se slučajno oženio svojom bakom; druga je bila o pristalu čovjeku koji je u svojoj sobi skinuo drvene ruke, drvene noge, periku, umjetne zube, glasovnu kutiju itd. itd., a još jedna o pacijentima u ludnici koji su preuzeli tu instituciju i njome upravljali kako je njima odgovaralo. O tim utjecajima radije ne bih razmišljala. Išla sam u naprednu gimnaziju u kojoj niste čitali ako niste htjeli, a ja nisam htjela (osim "Humorističnih priča" itd). U koledžu sam čitala radove iz takozvane sociologije. Od zvanja sociologa sačuvala me samo Božja milost, a i činjenica da gradivo nisam mogla zapamtiti duže od nekoliko dana nakon što sam ga pročitala.

Nisam počela pravo čitati dok nisam pošla u koledž, a onda sam istodobno počela i čitati i pisati. Kad sam pošla u Iowu, nikad nisam bila čula za Faulknera, Kafku, ni Joycea, a kamoli ih čitala. A onda sam počela čitati sve odjednom, u takvoj mjeri da, pretpostavljam, nisam imala vremena pasti pod utjecaj kakva pojedinačnoga pisca. Pročitala sam sve katoličke romanopisce: Mauriaca, Bernanosa, Bloya, Greena, Waugha, a čitala sam i sve otkačene kao što su Djuna Barnes, Dorothy Richardson i Virginia Woolfe (dakako, nisam *fair* prema dragoj dami); čitala sam najbolje južnjačke pisce, kao što su Faulkner i Tateovi, K. A. Porter, Eudora Welty i Peter Taylor, čitala

sam Ruse i to ne toliko Tolstoja, nego Dostojevskoga, Turgenjeva, Čehova i Gogolja. Postala sam velika poštovateljica Conrada i pročitala gotovo svu njegovu beletristiku. Potpuno sam preskočila ljude kao što su Dreiser, Anderson (osim nekoliko priča) i Thomas Woolf. Ponešto sam naučila od Hawthornea, Flauberta, Balzaca, a nešto i od Kafke, iako nikad nisam bila u stanju završiti neki njegov roman. Pročitala sam gotovo sve od Henryja Jamesa - iz osjećaja "uzvišene dužnosti", a i zato što, dok čitam Jamesa, osjećam da mi se nešto događa, usporeno, ali ipak se događa. Divim se "Životima pjesnika", dra Johnsona. Ali ono što uvijek najviše strši "Humoristične" su "priče" Edgara Allana Poea. A sigurna sam da ih je sve napisao pijan. (...)

* * *

Milledgeville
23. XII. 1959.

Cecilu Dawkinsu

(...) Po onom što me pitaš vidim da nemaš u stvari nikakvu imaginativnu viziju o tom što je Crkva. Ne krivim te - s obzirom na to kakvo je katoličko obrazovanje - ali vrijeme bi bilo da naučiš što odbacuješ. Uz to što ne znaš što je Crkva u širem smislu, ne znaš ni što ona naučava. Npr, gdje li si čuo da Bezgrešno začeće znači da je Djevica Marija začeta bespolno? Valjda si to pomiješao s Djevičanskim rođenjem, koje nije rođenje Djevice, nego Krista, od Djevice. Bezgrešno začeće znači da je Djevica bila očuvana od istočnoga grijeha. Istočni grijeh nema nikakve veze sa seksom. Radi se o spiritualnoj doktrini. Očuvanje Marije od istočnoga grijeha nešto je što je Bog izveo na njezinoj duši, i nema nikakve veze s načinom na koji je Marija začeta, ili začela. Uznesenje pak znači da njezino tijelo nakon smrti nije ostavljeno da istrune na zemlji nego je uzneseno na nebo, ili - poput Kristova tijela po uskrsnuću - dovedeno od Boga u svoje preobraženo i proslavljeno stanje. Te doktrine ne možemo mjeriti "rehnšiberom". Ne moraš Uznesenje zamišljati onako kako ga umjetnici slikaju - Djevica se u nevidljivom liftu diže među oblake. Ne znamo kako su izvedena Uznesenje i Bezgrešno začeće niti to treba da bude predmet znanosti. Dogma je čuvarica otajstva. Te su doktrine spiritualno znakovite na način koji ne možemo spoznajno obujmiti. Prema sv. Tomi, kod proročke vizije ne radi se o jasnom viđenju nego o viđenju onog što je udaljeno, skriveno. Crkvena je vizija proročka; ona uvijek proširuje vidik. Običan čovjek nema proročku viziju, ali može ju prihvatiti vjerom. Sveti Toma nadalje kaže da je proročka vizija vlastita imaginaciji i da nema nikakve veze s moralnim životom prorokovim. Sama imaginativna vizija potvrđuje moralnost. Crkva uvijek zastupa i čuva ono što nadilazi ljudsko razumijevanje. Kad bi o tim doktrinama ovako mislio, možda bi ih smatrao manje proizvoljnima.

Mislim da ti želiš Crkvu koja bi se mogla ne "liberalizirati", nego "naturalizirati". Da postoji znanstveno objašnjenje, ili makar prijedlog takvog objašnjenja, za te

nadnaravne doktrine, mogao bi ih prihvatiti. Da ih možeš uklopiti u ono što je čovjek kadar spoznati vlastitom snagom, mogao bi ih prihvatiti; da nije posrijedi religija, nego znanje, ili makar hipoteza, mogao bi je prihvatiti. Svuda oko sebe danas ćeš naći ljude koji prihvaćaju "religiju" lišenu svih religijskih sastojaka. To ti pitaš: možeš li biti takav katolik koji ima prirodna objašnjenja za otajstva koja ne možemo shvatiti, možeš li biti katolik a da vjeru zamijeniš nečim drugim. Odgovor je *ne*.

Ono što je Crkva definitivno zaključila a tiče se vjere ili morala, moraju prihvatiti svi katolici. O onome o čemu nije donijela konačan sud, možeš slijediti teologe koji ti se čine najrazboritijima. Možeš se ne slagati s njezinom politikom, ili se razilaziti u mnijenju. Ne moraš prihvatiti ono što kaže tvoj župnik, osim ako je to prihvatila cijela Crkva, dakle ako je riječ o nekoj crkvenoj definiciji ili o kanonskom zakonu. Primjerice, svi smo obvezani na nemrs petkom. To ne znači da je grijeh jesti meso, nego da je grijeh odbaciti pokoru; grešna je neposlušnost Kristu, koji nam govori preko Crkve; isto je s propuštanjem nedjeljne mise. Katolicizam je pun takvih nepogodnosti koje nećeš prihvatiti dok ne stekneš širi imaginativni pogled na narav Crkve, ili većma ne zaživiš duhovnoj stvarnosti i načinu na koji nas se ona tjelesno tiče.

Crkva je uvijek pazila na odnos između duha i tijela, bilo da je riječ o Kristovoj dvostrukoj naravi, ili o nečemu što nam se može činiti da nema veze s religijom - npr. o kontracepciji. Crkva je sva iz jednog komada. Njezina zabrana zaprečivanja bračnog čina svoje istinsko središte ima možda u nauci o uskrsnuću tijela. Ovo pak je opet spiritualna doktrina i nadilazi naše shvaćanje. Crkva ne kaže kako će to tijelo izgledati, ali doktrina proglašava vrijednost onoga u čemu smo najkrhkiji - naše puti. Rečeno nam je da će biti preobražena u Kristu, da će ono što je čovječje doživjeti pun procvat kad se sjedini s Duhom.

Katolik ne može o kontroli rađanja razmišljati s obzirom na osobni interes, mora o njoj razmišljati s obzirom na čovječju narav pod Božjim djelovanjem. Mora naći drugo rješenje populacijskom problemu. Nedavno je neka gospođa napisala pismo *Timeu*, da Portorikanci uzrokuju toliko nevolje u New Yorku zato što slijede stav Crkve prema kontroli rađanja. To je tipično "liberalno" gledište, od kojega je crkveno ipak liberalnije.

Ti o Crkvi razmišljaš sa stajališta nekovrsne etičke sociologije. Prosuđuješ Crkvu prema svojim dimenzijama, želiš da se ona prilagodi onome što možeš znati i vidjeti, a nadasve želiš da te ostavi na miru glede tvog privatnog života. Također, ocjenjuješ ju isključivo po njezinu ljudskom elementu, po neimaginativnim polumrtvim katolicima koji bi se zgrozili kad bi spoznali pravu narav onoga što formulaično brane. Čudo se sastoji u tome što crkvenu doktrinu čistom čuvaju od takvih ljudi upravo oni sami. Priroda ne obiluje genijima i Crkva se snalazi onime što joj priroda daje. S 11 godina naletio si na nekog starog svećenika koji te je proglasio heretikom jer si postavljao pitanja o evoluciji; otprilike u isto vrijeme isusovac Teilhard de Chardin otkriva u Kini *sinantropa*. (...)

Preveli **P. Grgec i M. Jurčić**

Stanko TENŠEK

Saint-Exupéry - pilot, pjesnik i filozof

Uz 100. obljetnicu rođenja (1900.-2000.)

Čovjek samo srcem dobro vidi. Bitno je očima nevidljivo.
("Mali kraljević")

Prvo na što pomislimo pri spomenu imena Saint-Exupérya je njegov "Mali princ", ili bolje "Mali kraljević". Asocijacija je posve opravdana jer je to njegovo najpoznatije i najbolje djelo, koje mu je ponajvećma i pribavilo trajan spomen u francuskoj i svjetskoj književnosti. Međutim, Saint-Ex, kako ga od milja zovu Francuzi, ne može se svesti samo na to inače kultno djelo svjetske književne baštine namijenjeno prvotno djeci. Zato ćemo se u prigodi stote obljetnice njegova rođenja prisjetiti života i djela toga pilota pjesnika koji je u doslovnom i prenesenom smislu drugovao sa zvijezdama i ponirao u dubine srca ljudskoga, napose dječjega.

Život kao pustolovni roman

Antoine de Saint-Exupéry rođen je 29. lipnja 1900. u Lyonu. Ostao je bez oca kad su mu bile tek četiri godine, pa je četicu od petero djece odgojila samohrana majka, žena pobožna i jaka ("mamica" i "časna sestra u civilu", kako ju je nazivao i okarakterizirao sin Antoine), uz pomoć svoje tetke, u starome obiteljskom dvorcu s prekrasnim parkom u Saint-Maurice-de-Rémensu blizu Ambérieua, koji će malome Antoineu ostati u trajnome i ugodnom sjećanju i biti izvorom nadahnuća i duševnoga utočišta. Od oca Jeana naslijedio je "slavno ime" i grofovsku titulu, a od majke Marie ljubav prema glazbi, književnosti i prirodi.

Saint-Exupéry - dječak

Vrlo je rano Antoine počeo pokazivati naklonost prema letenju. Kao desetogodišnjak izradio je bicikl s jedrom i bio uvjeren da će, bude li snažno pedalirao, moći poletjeti: "To će biti zrakoplov. To će biti moj zrakoplov. Njime ću poći u istraživanje svijeta." Počeo je studirati arhitekturu, ali ga strast za letenjem ne napušta. Majka mu je platila skupi letački tečaj, pa je 1921., paralelno sa služenjem vojske u zrakoplovstvu kao mehaničar, stekao diplomu civilnoga, a poslije i vojnoga pilota, što će odrediti smjer i sudbinu njegova života do smrti. Kao pilot građanskoga zrakoplovstva letio je dvije godine na liniji Toulouse - Dakar, a 1928. imenovan je voditeljem zračne pošte u Cap-Jubyu na jugu Maroka. Živeći u pustinji, nadlijećući

beskrajna pješčana prostranstva i doživljavajući nerijetke kvarove zrakoplova i prisilna slijetanja, Saint-Ex je osjetio "čar" i "ništavilo" Sahare, doživio krajolik "zemlje vječnih vrijednosti", "nevidljivih bogatstava" i "čudesnih pustolovina", koji ćemo otkrivati u "Malome kraljeviću" i drugim njegovim djelima. Potkraj 1928. imenovan je upraviteljem argentinskoga poštanskog zrakoplovstva "Aeroposta Argentina".

Kako je bio sanjarske naravi, često nespretan i nerazborit, među kolegama je slovio kao opasan pilot "koji ima u glavi vazda nešto drugo i ne pazi uvijek na ono što mu je raditi". Eto razloga njegovim čestim nezgodama, lomovima i bolovanjima, pa i smrtnim opasnostima. A on ovako razmišlja o svojim zrakoplovnim pustolovinama: "Zrakoplov nije svrha, on je sredstvo. Ne izlažemo svoj život opasnosti zbog zrakoplova. Drugujemo s vjetrom, zvijezdama i noćima, s pijeskom i morem... Iščekujemo slijetanje kao zemlju obećanu i tražimo njezinu istinu među zvijezdama." I tako će "letački ponos" i "pjesnički dah" zavazda opečatiti njegov život i književno djelo.

Saint-Exupéry - ratni pilot

Rat je na vidiku. Saint-Ex se u međuvremenu okušao i kao novinar, scenarist i izumitelj mnogih tehničkih patenata u zrakoplovstvu. Izvješćivao je o španjolskome građanskom ratu za "L'intransigeant" i "Paris-Soir", ne opredijelivši se ni za frankiste ni za republikance, kao što će i kasnije ostati neutralan, ne pristavši ni uz vladu u Vichyu ni uz De Gaullea. Međutim, energično će i javno odbiti ponuđeno mjesto člana u Pétainovoj vladi, a glatko će odbiti i ponudu Otta Abetza, budućega veleposlanika Trećega Reicha u Parizu, za posjeta jednoj nacističkoj Führerschule u Njemačkoj, riječima: "Ne zanima me tip ljudi koje vi obrazujete."

Međutim, Saint-Ex je svjestan da u presudnim trenucima ne može ostati neutralan promatrač i "aristokratski humanist", pa se u djelu "Ratni pilot" ("Pilote de guerre", 1942.) pita : "Tko sam ja ako ne sudjelujem?" i sam odgovara: "Moram sudjelovati, da bih postojao." Kad je izbio rat, imao je 40 godina, bolovao je od teške reume pa je proglašen nesposobnim za djelatnu službu u zrakoplovstvu. Nije želio da ga smatraju zabušantom, pa se poslužio lukavstvom i uspio uključiti u zračnu izvidničku postrojbu u Orconteu, koja je imala 23 posade, od kojih je njih 17 oboreno. "Rat nije pustolovina. Rat je bolest. Poput tifusa", zaključuje Saint-Exupéry u "Ratnome pilotu" pošto je obavio 108 izvidničkih letova iznad Arrasa. Kad se kao ratni pilot 1942. priključio Francuskim slobodnim snagama u Alžiru, u pismu bivšoj ženi Consuelo čitamo i ove riječi: "Poznajem samo jedan način da smirim svoju savjest: da što više patim. Ne

odlazim da bih umro, odlazim da bih patio i tako bio povezan sa svojima. Ne želim se dati ubiti, ali prihvaćam tako usnuti."

Na svoj posljednji fotografski izvidnički let kao dragovoljac savezničkoga zrakoplovstva krenuo je naš pilot pjesnik 31. srpnja 1944. sa zrakoplovne baze Bastie na Korzici, zrakoplovom Lithtning P.38 br. 223, sam, nenaoružan, bez padobrana, kojim se ionako ne bi mogao poslužiti jer su mu vrat i pleća bili napola uzeti, a strašno je patio i zbog dvanaestak prijeloma što ih je zadobio tijekom dvadesetogodišnje zrakoplovne karijere. U zrakoplovnu se bazu više nije vratio. Oborili su ga najvjerojatnije njemački lovci te je nestao u vodama Sredozemnoga mora, negdje između Mentona i Marseillea. Ne isključuju se ni druge pretpostavke o uzroku smrti: kvar na motoru, slabost, samoubojstvo... Zbog svoje "neutralnosti" Saint-Ex je u duši jako patio, kao da je "zaražen kugom", pa se dva tjedna prije smrti ovako potužio u pismu prijatelju: "Što da još radim na ovome planetu? Nitko me više ne želi? Pa dobro, ni ja njih nisam želio. Sa zadovoljstvom ću im se zahvaliti na službi. Volio bih biti običan vrtlar, živjeti s povrćem. Ili pak umrijeti."

I tako je nestao taj samotni borac humanizma, koji je u posljednjim poglavljima "Maloga kraljevića" ovako prorekao svoju sudbinu: "Činit će se da sam mrtav, ali to neće biti istina... Jer u zoru nitko neće naći mojega tijela. "Njegova majka nije nikako mogla povjerovati u smrt svojega dječaka, pa ni u smrt kao osloboditeljicu i otkupiteljicu, te je prijateljima rekla da se Antoine povukao u neki samostan na duhovne vježbe, a za Uskrs 1945., neutješena, napisala je potresnu pjesmicu: "Posvuda tražim svoje dijete. / Na dan rođenja / Vikala sam da bih ga porodila. / A moj se krik i danas čuje / Jer ništa ne znam o njemu, / Baš ništa, ni mjesto groba njegova."

Premda su potkraj svibnja 2000., kako izvješćuje "Le Figaro", u moru blizu Marseillea pronađeni dijelovi srušenoga zrakoplova kojim je, čini se, upravljao Saint-Exupéry, i to blizu mjesta na kojemu je 1988. pronađena narukvica s ugraviranim imenom toga slavnog pisca i strastvenoga zrakoplovca, legenda o Saint-Exu ostaje netaknuta.

Djelo - odraz životne pustolovine

Smrt Maloga kraljevića i smrt njegova autora "stapaju se u istome misticizmu i u istome misteriju", bilježi Paul Webster, pisac jedne od njegovih najboljih biografija "Saint-Exupéry - život i smrt maloga kraljevića" ("Saint-Exupéry, vie et mort du petit prince"). O prožimanju njegova života i djela posvjedočio je i Roger Caillois rekavši da Saint-Exupéry "nije želio ništa pisati što ne bi bilo potvrđeno njegovim životom ili što ne bi imao prilike sam provjeriti na vlastiti trošak". To potvrđuju sva njegova djela - od "Zrakoplovca" ("L'Aviateur", 1926.), do nedovršene "Tvrđave" ("Citadelle"), objavljene poslije njegove smrti (1948.).

Dvije su žene u njegovu životu i književnom radu imale presudnu ulogu - Louise de Vilmorin i Consuelo Suncin. S prvom je čak bio zaručen nekoliko mjeseci, ali je ta veza završila neuspjehom: lijepa, izobražena i bogata Louise sanjala je o literarnoj

karijeri, sigurnosti i lagodnom životu po mondenim salonima, a on o svojim zrakoplovnim pustolovinama, koje je zbog nje žrtvovao. Ostao je i bez novaca i bez letenja, pa je privremeno prihvatio mjesto činovnika i trgovačkoga putnika. Druga, Gvatemalka Consuelo, osvojila je 1930. u Buenos Airesu "staroga medu" svojim "crnim očima koje očaravaju poput zvijezda" i s njom je, uz česte svađe, obostrane nevjere, rastave i ponovna izmirenja, uspio ostati u braku punih trinaest godina. "Biti ženom pilota bila je žrtva, a biti ženom pisca - mučeništvo", napisala je Consuelo de Saint-Exupéry u svojim "Uspomenama jedne ruže" ("Mémoires de la rose"), a njezin ju je suprug ovjekovječio kao ružu, napose u VIII. poglavlju "Maloga kraljevića", gdje čitamo: "Moja je ruža mirisom obavijala planet, ali se ja tome nisam znao radovati... Bio sam odviše mlad da bih znao voljeti."

Ako je Consuelo u životu Saint-Exa imala ulogu muze, ni sentimentalna veza s Louisom nije bila bez odjeka: preko nje se povezao s literarnim krugovima, izdavačima i književnicima, npr. s André Gideom i Jeanom Prévostom, ravnateljem jedne književne revije, koji ga je poticao na pisanje. Roman "Pošta za jug" ("Courrier-Sud", 1929.) mogli bismo okarakterizirati kao lirsko-meditativni dokument o junaštvu i izazovima dvoje mladih junaka - pilota Jacquesa Bernisa (Saint-Exa?) i njegove drage Geneviève (Louise de Vilmorin?) koji se tek u smrti združuju. Drugi roman, "Noćni let" ("Vol de nuit", 1931.), odaje počast ljudima poštanskoga zrakoplovstva Latinske Amerike, koji samoprijegorno, požrtvovno i predano obavljaju izuzetno tešku zadaću, predvođeni ravnateljem Rivièreom, pod čijim je likom ovjekovječio svojega šefa iz Toulousea, "strašnoga" Didiera Daurata, kojemu je roman i posvećen, a za nj je Saint-Ex 1931. dobio i književnu nagradu Femina.

"Zemlja ljudi" ("Terre des hommes", 1938.) veliča afrički saharski krajolik oko Cap-Jubya, čarobnu "zemlju vječnih vrijednosti" čiji su ga stanovnici - nomadski Mauri - nazvali "velikim bijelim marabuom". Jedan od najljepših prizora toga djela je opis noćnoga božićnog krajolika i trapističkoga samostana prigodom jednoga prisilnoga slijetanja usred pješčanih dina, kada je nebo bilo osuto zvijezdama: "Vjetar, pijesak i zvijezde, isposnički život trapista. A na tome slabo osvijetljenom zaslonu šest ili sedam muškaraca, koji ništa na svijetu ne posjeduju, osim svojih uspomena, ali zato bratski dijele nevidljivo bogatstvo." U tome je djelu Saint-Exupéry također ovjekovječio pothvat svojega prijatelja i pobratima pilota Henria Guillaumeta - koji se, razbivši svoj zrakoplov na Andama na visini od 3500 metara, nadljudskim naporom, nakon pet dana i četiri noći hodanja po snijegu i ledenoj studeni, uspio spasiti - i posvjedočio vjeru u čovjeka i sveopće bratstvo kao lijek svakome zlu. U djelu čitamo i ove dirljive retke upućene ženi Consuelo: "Ponovno vidim oči svoje žene. Nikada više neću gledati drugo doli očiju svoje žene. One me ispituju... Ja odgovaram! Odgovaram svom svojom snagom. Noćni mrak ne mogu osvijetliti jačim plamom!"

Godine 1942. izlazi njegov "Ratni pilot" ("Pilote de guerre") u kojemu opisuje samo jednu od svojih 108 izvidničkih misija nad Arrasom i meditira o smislu žrtve: "Žrtva gubi svu veličinu ako se svede na parodiju ili na samoubojstvo."

"Mali kraljević"

Premda ga mnogo toga veže s ostalim djelima Saint-Exupérya, posebice pustinjski dekor, "Mali kraljević" ("Le Petit Prince", 1943.) ipak je nešto posebno u njegovu opusu. To je alegorijska priča namijenjena djeci, ali i odraslima koji "mogu razumjeti čak i knjige za djecu" i onoj manjini medu njima koji nisu zaboravili da su i oni nekada bili djeca, poput Léona Wertha, autorova najboljeg prijatelja, kojemu je i posvećena, ali ne kao odrasloj osobi, nego "kad je bio mali dječak", kako prevodi Mia Pervan-Plavec, ili primjerenije dječjem izričaju "dok je bio klinac", kako taj dio prevodi Ivan Kušan, koji svome prijevodu te bajke daje i novi, bolji prijevod naslova - "Mali kraljević" umjesto do sada uobičajenoga - "Mali princ". Riječ je, dakle, o djelu koje ima dva lica, odnosno dva sloja: jedno koje mogu vidjeti i razumjeti sva djeca i neki odrasli i drugo koje mogu vidjeti i razumjeti svi odrasli i neka djeca.

Mladi će čitatelji "Maloga kraljevića" doživljavati kao lijepu, šaljivu i tužnu priču o malome izvanzemaljcu koji šeta svemirom od asteroida B-612 do čudnoga i njemu stranoga planeta Zemlje, razgovara s mnoštvom neobičnih i smiješnih likova te doživljava dirljive susrete s biljkama, životinjama i ljudima, s kojima druguje otkrivajući tajne života, prijateljstva i ljubavi. Odrasli će čitatelji u "Malome kraljeviću" otkriti kritiku velike otuđenosti modernoga čovjeka, njegove uobraženosti i umišljenosti (kralj i uobraženko), besciljnosti, beskorisnosti i besmislenosti njihova rada i djelovanja (poslovni čovjek, pijanac, trgovac, geograf, skretničar, noćobdija). Svi su oni slijepi sljedbenici razuma jer ne shvaćaju da "čovjek samo srcem dobro vidi", pa ne znaju uživati u ljepoti prirode, nisu upoznali smisao prijateljstva, vjernosti i ljubavi a ni vrijednost stvaralačkoga rada, koji ih jedini mogu izbaviti od njihove otuđenosti i učiniti slobodnima, odgovornima i sretnima.

"Mali kraljević" je suvremena bajka o sukobu dvaju svjetova - svijeta odraslih i svijeta djece, razuma i srca, stvarnosti i mašte. To je, s jedne strane, gorka kritika umišljenih, hladnih i sebičnih odraslih ljudi, a s druge strane to je himna i nostalgija: himna prijateljstvu i ljubavi, ljepoti i dobroti, dječjoj radoznalosti, neposrednosti i iskrenosti, pjesma pohvalnica svima koji "traže srcem", koji razumiju tajnu ljepote sunčevih zalazaka, tajanstvo zvjezdanih noći, čar dječjega smijeha i dubinu tuge maloga srca; nostalgija za izgubljenim rajem djetinjstva, grčevita potraga za smislom života i živa čežnja za ponovnim susretom s tajanstvenim mališanom koji je došao s neba, dječakom zlatne kosice, Malim kraljevićem, simbolom istine, ljepote i dobrote.

Proslava stotoga rođendana

Stota obljetnica rođenja toga čovjeka višestrukih interesa - pilota, pisca, reportera, crtača i borca, ali i glazbenika, pjevača i zabavljača - obilježena je diljem svijeta, a osobito svečano u njegovoj domovini Francuskoj, posebice u rodnome Lyonu i okolici, gdje je od 24. do 29. lipnja 2000. održan niz manifestacija koje je organizirao odbor "Saint-Ex 2000" pod predsjedanjem Francka Béjata. Spomenimo najprije dokumentarni

film Nelly Bouveret "Antoine de Saint-Exupéry - linijski i ratni pilot" koji u obliku dijaloga između čovjeka i njegova djela nastoji proniknuti u tajnu života i smrti slavnoga pisca i strastvenoga pilota, a ulogu Saint-Exa tumačio je glumac Christophe Malavoy. Djeca su bila u središtu svečanosti, bilo mališani iz regije Rhône-Alpes koji su nacrtali golemu fresku koja je na svečanosti inaugurirana, bilo pet stotina njih iz cijele Europe koji su na trgu Bellecour, nadomak njegove rodne kuće, otpjevali zanosnu "Pjesmu za Maloga kraljevića" koju su napisali Gilbert Bécaud i Pierre Delanoé. Nisu izostali ni zrakoplovci: pedesetak njih noćnim je letom od Korzike do Lyona u turističkim zrakoplovima posebno uzveličalo svečanost. Na priredbi je sudjelovao i satnik Hervé de Saint-Exupéry, piščev dalji rodak, također vojni pilot. Na sam dan Saint-Exupéryeva stotog rođendana, 29. lipnja 2000., međunarodna zračna luka Lyon-Satolas preimenovana je u aerodrom Lyon-Saint-Exupéry, na koji se u 12.50, u "mirageu 2000", prvi spustio upravo satnik Hervé. Napomenimo i to da u Francuskoj gotovo i nema grada koji ne bi imao ulice s imenom Antoinea de Saint-Exupérya.

Širom svijeta održano je više od dvije stotine raznih oblika obilježavanja stotoga rođendana pisca "Maloga kraljevića", koji je preveden na oko 130 jezika, a u samoj Francuskoj prodano je prošle godine 500.000 primjeraka te njegove veleuspješnice. Saint-Exupéry i u Hrvatskoj ima mnoštvo poklonika, i to ne samo među mladom publikom. Njegov "Mali princ" (prevela Mia Pervan-Plavec) odnosno "Mali kraljević" (preveo Ivan Kušan) također su uspješnice, i po broju izdanja i po visini naklade. Mnogi se hrvatski dječji pisci smatraju Saint-Exupéryevim duhovnim baštinicima.

Zaključak

U čemu je Saint-Exova tajna? U prožimanju životne i spisateljske pustolovine, u variranju dokumentarnoga i lirskoga, naracije i meditacije, u prožimanju životnoga realizma i mističnoga idealizma, u želji da "očima srca" prozre nevidljivo i nadzemaljsko. U osobi čovjeka, pilota i borca ostvario se književnik, pjesnik i filozof - eto Saint-Exupéryeve tajne, jedinstvene i neponovljive. Stoga je autoru "Maloga kraljevića" i drugih djela osigurano trajno mjesto u srcima malih i velikih čitatelja, a njegov mit, usprkos nalazu narukvice i ostataka zrakoplova, i dalje živi.

Bruno BARŠIĆ

Božićna pjesma

Spominjući se Nikole Šopa

O, Isuse, dođi u sobu siromaha,
gdje tako malo skupih stvari ima.
Vani je Badnjak, vani zima,
zvone zvona za Tvoga sina.

U kući maloj nema bogatstva.
Na stolu kruh i malo sira,
al' u njoj ćutiš: ljubav bratska
i srca spremna za Kneza mira.

Isuse, dođi nek ti priča malo:
kako je teško kada život boli,
i kad se čini da sve je stalo,
u kući toj se Tebi moli.

Isuse, dođi dok za te svjetla pale,
u sobi ovoj za Te mjesta ima;
dođi i sjedni uz ljude ove male,
nek bude toplo i nestane zima.

Isuse, dođi u sobu siromaha,
nek Betlehem bude u domu tom.
Donesi svjetlost sa svojih visina
i podaj radost siromahu svom.

Božo KUKOLJA

Jasno upozorenje

Tuga što preskače
u meni svjetove
neka mine već jednom zauvijek
pod suncem zanosa
što jezdi planinama snova
i roni po rijekama malodušja
i gnjeva.

I neka već jednom sine
zora prebogata ne samo svjetlom
nego i radošću
koju ne poznajemo jer nismo ptice.

Te
iako zli želimo se iskupiti
dobrotom neba
i uzdići se k zvijezdama
premda je nebo prema nama ravnodušno
i Bog nas ne čuje
jer ne govorimo jasnim jezikom.

Ali neka
neka sve to već jednom prestane
i neka nam se nebo smiluje
iako svi mi premalo znamo
e da bismo se smjeli
svjetlom zore kititi
dok nas zanos ne obasja svojim vatrama
i u srcu nam ne procvatu zvijezde
te svojim sjajem ne otope sante sebeljublja.

Mladen JURČIĆ

Nepouzdano obzorje

(ulomak iz romana)

(Nastavak 1.)

(Kratki sadržaj prošloga nastavka: Dvojica nekad složne braće polaze različitim životnim putovima: jedan, Zlatko, postaje od svijeta odvojeni, zauzeti redovnik, a drugi, Vladimir, probojni je, vrlo ambiciozni, beskrupulozni političar, vješt manipulator. Nakon što se dugo vremena nisu viđali, političar, Vladimir, posjećuje svoga brata redovnika, u samostanu, i traži od njega da mu svojim ugledom promidžbeno pomogne u političkoj kampanji. Redovnik, Zlatko, odbija brata, našto mu ovaj, razljućen, predbacuje mladenački odnos što ga je, prije nego što se zaredio, Zlatko imao sa sadašnjom Vladimirovom ženom Lenom, koju je već onda prilično beskrupulozni Vladimir zapravo preoteo Zlatku. Vladimir sada predbacuje bratu da je zapravo on, Zlatko, otac Vladimirova i Lenina sada već odrasloga sina.)

II.

Naravno i duboko uronjen "u svijet", Vladimir Vidalin upravo je pažljivo sastavljao nacrt govora na predstojećem predizbornom skupu, jer za razliku od nekih svojih kolega, nikad se nije posve prepuštao pomoći makar kako vještih profesionalnih pisaca. Sam bi na papir nabacio, pa čak i pomno razvio, sve točke govora, precizno uočivši i iskoristivši aktualne afere i slabe točke svojih protivnika, a tek bi onda tako razrađeni koncept odnio Nosu-Skoku, književniku koji je zapremao visoko mjesto u stranci.

Vladimir Vidalin posjedovao je bitni dar političara, pa nije bilo čudno da je vrlo brzo napredovao, kako u simpatijama svojih moćnih kolega, koji su odlučivali o pozicijama, tako i u očima puka: vrlo je točno njušio što u određenoj prilici kome i kako reći, a što ne. I Zlatko je, čitajući njegove govore u novinama, ili slušajući ga na televiziji, morao priznati da je Vladimir rijetko kada dosadan, a praznoslovlje ne samo da mu nije bilo očito na prvi pogled, nego ga je najčešće uspijevao zaodjenuti u zanimljive i pikantne slike. Istina, gotovo je uvijek igrao na sigurno (ili na ono što je bilo najsigurnije na skliskomu terenu), ali je žestoko i naoko izvorno napadao već napadnute, one koji su izgubili zaleđe ili političko tlo pod nogama, najbespoštednije je raskrinkavao već otkriveno, a njušeći smjerove nepogrešivo je predviđao tko će i zbog čega pasti te tko će se ubrzo popeti.

Govori su mu bili dinamični i raznovrsni, puni izvrsno tempiranih emocionalnih izljeva, a često i pomno smišljenih (a najmanje riskantnih) invektiva. Cijela se stvar uglavnom sastojala u tome, da se, igrajući na sigurno, bez izlijetanja, bombastično osvrne na ono za što je znao da još nije opće poznato, no već je bilo politički čvrsto zacrtano, pa su u kabinetima "vrhova" za takve izričaje već dali "zeleno svjetlo", ili se

pak nisu htjeli osobno zaputiti na "sklisko" područje, nego su trebali "probnoga pilota", a on je, uvijek budno čekajući dragocjeni "mig" te vrste, često prvi zgrabio i iskoristio priliku. Zahvaljujući svemu tome, nastupi su mu osvajali slušatelje dahom novoga, smjeloga, beskompromisnoga, i provokativno iskrenoga mišljenja.

Temelje brzoga napretka postavilo je to što je slovio kao pouzdan "čistač" - čovjek koji tako rado i bez greške obavlja "krvničke" poslove prozivanja, čišćenja i "sječe" da se čini da ih obavlja samostalno, da sam, u nastupu pravedna bijesa, otkriva (često podmetnute) "grijehe" političkih protivnika, konkurenata, ali i neposlušnika iz vlastitih redova. Zadivljujuće je unosno i spretno tržio uslugama, pa se tako glatko penjao hijerarhijskom ljestvicom da je uskoro i sam mogao unajmljivati "krvnike", a kako su mu silovite ambicije počivale na jakim potpornim stupovima lukavstva, beskrupuloznosti, podilaženja, okrutnosti i ekstrovertiranosti, nailazio je na malo (a s vremenom, kad je sve nezadrživo krenulo svojim tijekom, naravno se ulijevajući u "tijekove svijeta", sve manje) zapreka.

Od najnovijega je govora mnogo očekivao, imao je mnoštvo povjerljivih informacija "iz prve ruke", ništa nije htio prepustiti slučaju, a posve je pouzdanoj tajnici izričito napomenuo da ga nitko i nikako ne smeta, pa je, ipak začuvši odlučno kucanje, trzajem podigao glavu i upro oštri pogled u vrata u čijem se okviru, ne čekajući poziv iz sobe, trenutak zatim ocrta zdepasta prilika Miroslava Ćepalovića, kako su novinari klišejizirano pisali, "prvoga policajca u državi", koji u nekoliko žustrih koraka priđe debeli sag, a onda, pozdravivši, s prilično kiselim izražajem utone u kožnu fotelju nasuprot pisaćem stolu. Ugledavši ga, Vladimir osjeti hladno probadanje zle slutnje. Kako je očito bila riječ o nečemu vrlo ozbiljnomu, nije gubio vrijeme na konvencionalna pitanja pa je mračno izgovorena tvrdnja - Nešto nije u redu - iznenadnoga posjetitelja pozvala da bude jednako izravan.

- Nije - prihvati "prvi policajac" suho - nije u redu. - Za vrijeme stanke priđe rukom preko lica, gledajući pred sebe, a onda izvijesti: - Opet nevolje s Karlom.

- Droga? - Da su slušatelji - laici, navikli na opširna, sofistička mudrovanja tih istih političara, mogli čuti taj razgovor, nedvojbeno bi ga smatrali pravim čudom sažeta sporazumijevanja.

- Da. Ali ima još toga. Vrlo nezgodno društvo. Jedan od njih bez dozvole je vozio neregistrirani auto. Izazvao je nesreću, srećom bez posebno teških posljedica. Posjedovanje droge, kod svih, da. Opiranje, tučnjava. Morat ćeš nešto učiniti...i to ozbiljno. Već je teško sređivati. Neće biti dobro ako se svega dočepaju novinari. Gore kažu da već sada nije dobro. Predizborno je vrijeme. Moraš pripaziti.

- Govorit ću s njim - promrmlja Vladimir.

- Hoće li to biti dovoljno?

- Bit će.

Njegov sugovornik rezignirano uzdahne. - Ne znam što ću s drugima, s njegovim prijateljima ako njemu sredim. Bilo je svjedoka.

- Bit će dovoljno - ponovi Vladimir tiho i intenzivno, zureći u stol. - Molim te - no u tim riječima nije bilo molbe.

- Predizborno je vrijeme - ponovi Ćepalović. - Ankete se kolebaju. Ima ih dosta koji samo vrebaju...Ne moram ti govoriti.

- Ne moraš - potvrdi Vladimir.

- Shvati, u ovo su vrijeme svi napeti. I Karlo bi morao shvatiti da je sve što radi pod posebnim svjetlom...

- Shvatit će. I ja shvaćam. To je posljednji put. Neće se više ponoviti.

- Upozorio sam te kao prijatelj - posjetitelj će ustajući.

- Prijateljski sam primio upozorenje. Rekao sam da je to posljednji put.

Vladimir je ostao sjediti posve nepomičan, a nije digao pogled još dugo nakon što je Ćepalović bez pozdrava izašao iz sobe. Postavši svjestan papira pred sobom preletio ga je pogledom, a onda ga je zgužvao i bacio u koš.

Unatoč ljutnji, strahu da će događaj s Karlom u predizborno vrijeme na njega baciti loše svjetlo i smanjiti mu izglede, unatoč osjećaju zdvojne bespomoćnosti, jer izgubio je svaki utjecaj na sina, vjerovao je da je stvar, barem glede javnosti, posve sređena. Ćepalović mu je dosta dugovao, pa će učiniti svoje. U to se Vladimir mogao pouzdati, ali izdajnički je udarac došao sa strane s koje ga je najmanje očekivao. Kad je sutradan u dnevnomu listu čiji je vlasnik bio njegov prijatelj (i dakako, također dužnik) Mojmir Tona (posjedovao je i "Reviju Plus") ugledao, istina škrti i "objektivno pisani" članak o tome kako je "Karlo Vidalin, sin poznatoga dužnosnika Vidalina", bio jedan od sudionika prometne nesreće što ju je skrivio vozač automobila u kojemu je bio i Karlo s društvom, a svi su, čini se, prije toga uzeli "lakše droge", Vladimir je tako pobjesnio da mu je prva pomisao bila da smjesta odjuri u uredništvo, no kako se nije smio razotkriti pojavivši se ondje, zgrabio je slušalicu i nazvao nekoliko Toninih brojeva, a kad je na drugomu kraju začuo glas novinskog mogula, najmirnije što je mogao, zapravo s prijetećim, opasnim mirom (prijetnja, a ni opasnost nisu promakle njegovu sugovorniku) pozvao ga je da se sastanu na prilično sigurnu mjestu, gdje su se već sastajali, malo izvan grada, u restaurantu sa separeima, a vlasnik je bio čovjek od povjerenja. Tona je dakako odmah pristao i to prilično udvorno, nastojeći da mu glas ne oda zebnju, jer Vladimir je Vidalin dosad uvelike pomagao i štitio njegove publikacije, a zauzvrat je o sebi i svojim potezima često mogao pročitati vrlo laskave ocjene.

Kad je Vladimir stigao u separe, Tona je već ondje sjedio, s praznom čašom pred sobom. Pridošlicu je pozdravio s pomirljivim, suptilno poniznim smiješkom, ali Vladimir nije odgovorio na pozdrav, nego mu je bezizražajna lica sjeo nasuprot i na stol ležerno položio novine smotane tako da je bio vidljiv stupac s člankom.

Tona je znao da nema smisla gubiti vrijeme praveći se blesav. - Nisam mogao ne objaviti - izjavi bez okolišanja - jer se konkurencija raspisala, pa šutnja ne bi imala smisla, a bila bi i sumnjiva. Ali vrlo je objektivno i sažeto pisano, sam sam pregledao. - A onda se spusti još dublje u srce stvari, jer s posebnom je nadarenošću uviđao kad treba lukavo mutiti, okolišati i zaobilazno praznosloviti kako bi se dobilo na vremenu, a kad treba biti otvoren i izravan. Ta ga je vještina, uz mnoge druge, važnije i unosnije, naposljetku uzdigla do takva položaja. - Slušaj, znam što ti dugujem. Ništa ne

zaboravljam i vrlo sam zahvalan. Svoje obveze uvijek ispunjavam kako treba, a i dalje ću to činiti.

- Vrlo preporučljiva vrlina - pohvali ga Vladimir bezizražajno. - Nekad si radio u rubrici gradskih događanja. Dug je put od otvaranja izložbi dovde.

- Zajedno smo ga prošli - podsjeti Tona dvosmisleno, s bljeskom prikrivene zlobe, odnekud iz dubine. - Znam što ti dugujem - ponovi on, brzo primjenjujući antiseptik, no odmah doda s novim preljevom dvosmislenosti. - Međutim, mi stvari ne gledamo kroz dugovanja: što ja dugujem tebi, a što možda ti meni. Suborci smo, prijatelji i saveznici.

- Saveznici...- ponovi Vladimir, pokazujući da je i on vješt u dvosmislenostima, jer ta je riječ imala prizvuk ispravka. - Ostanimo to.

- To je i meni i tebi u najboljem interesu - složi se Tona, pa nasmiješeno i srdačno promijeni smjer razgovora: - Sutra ćemo u kulturnoj rubrici izvijestiti o pripremama za Karlov film. Čujem da je to jedan od najboljih, ako ne i najbolji ponuđeni scenarij. Mogli bismo ovih dana napraviti opširniji intervju s Karlom. To će potpuno ispraviti stvari. - Mahnuo je rukom konobaru koji je dotle čekao na pristojnoj udaljenosti, kao i uvijek diskretno pazeći da se svojom pojavom ne nametne u nezgodnu trenutku. Tona naruči "Johny Walker", a napeti i razdraženi Vladimir dupli "Curvoisier", za opuštanje.

- Još uvijek čekam ono o našem prijatelju Robertu - podsjeti Tona sugovornika, povjerljivo ga, sudionički i lukavo pogledavši. Robert Gat bio je Vladimirov suparnik na izborima, kandidat protivničke stranke, a Vladimir je Tonu redovito opskrbljivao povjerljivom građom o svemu što je moglo kompromitirati protivnike, ali i članove stranke kojoj je i sam pripadao, ako bi smatrao da su nešto zgriješili protiv njega, ako bi mu smetali u napredovanju, ili mu naprosto ne bi bili po volji. Vladimir Vidalin zapravo nije odviše oštro dijelio "prijatelje, suborce i saveznike" od neprijatelja. Kod njega je najvažnija podjela bila na osobe koje su mu koristile i one koje su mu smetale, a Tonina je novinska kuća u njegovim rukama bila idealno oružje, mač oštar poput britve koji je, na njegov mig, zamahnuo točno kamo treba i sjekao sve od reda.

Novinar još nije završio, kad ga Vladimir namrštено zaustavi pokretom ruke. - Dovoljno si dugo to što jesi pa poznaš svu važnost riječi "vrijeme i mjesto". Hoću li se još dublje razočarati u tebi? Sve će to biti, bit ćeš zadovoljan, ali sigurno ne ovdje. - Prislušni su uređaji vrlo nezgodna stvar, a najgora im je osobina da se mogu stvoriti bilo gdje, u bilo čijoj blizini, što je upravo Vladimir vrlo dobro znao. Tona spusti oči u znak isprike i kajanja i dade znak konobaru koji je sada smio ponovno prići, noseći naručeno.

- Hoćeš li nešto pojesti? - upita Tona sugovornika, pokušavajući promjenom teme promijeniti i smrknuto ozračje. - Odresci su im odlični.

III.

Zlatko je Vidalin, pogotovo u proljeće, često šetao poljima, brdašcima i od samostana malo udaljenom šumom. Hodanje, pokret usred tek probuđenih boja i

mirisnih osjeta jasnih, vedrih širina sadržavali su duboku pouku, činili su poticajnu sliku krajnjega cilja: istinskoga očišćenja duha koji bi trebao postati sličan tim modrinama, isto tako primljiv za unutrašnje mistično cvjetanje pa te modrine i cvjetanje isto tako naravno isijavati, zračiti njima, kao što je proljetna okolina odisala sjajem i životvornošću tek probudenih boja i jedinstvenom blagošću topline.

U to je vrijeme, uranjajući u nju, proučavao besmrtno proročansku liriku proroka Izaije, a kako se osjetio posebno oslobođenim, na pragu ovoga svijeta i nove, posve stvarne, duboko milosne dimenzije, kao da mu je, nadahnuta otajstvenošću drevnih redaka, odnekuda s visina u gnijezdo spokojnih modrozelenih časova bića sletjela posebno pogodna molitva:

"Hvala Ti što si mi ulio pjesmu zahvalnicu mjesto duha očajna. Kao maglu rastjerao si moje opačine i grijehe poput oblaka, govoreći: 'Meni se obrati, jer ja sam te otkupio.' Kličite, nebesa, jer je Jahve učinio! Orite se, dubine zemljine! Odjekujte radošću planine i vi šume sa svim svojim drvećem! Jer Jahve je otkupio Jakova, proslavio se u Izraelu. Nek se znade od istoka do zapada da izvan Njega sve je ništavilo."

Kad se, gotovo tjelesno izmoren zahtjevno razgranatim dojmovima i zanosom, vratio u samostan, na porti ga je dočekalo pismo. Vidjevši tko je pošiljateljica, trgnuo se i neko je vrijeme zurio u uredno ispisani redak s imenom i adresom na poleđini. Vladimirov posjet kao da ga je nesvjesno pripremio na ime "Lena Vidalin". Kad ga je sutradan nazvala (pismo je najavljivalo telefonski poziv zbog "životno važne stvari s kojom se ne mogu obratiti nikome drugome", a poziv je uznemireno i usrdno nastojao izmoliti "što skoriji sastanak" i to gdje je i kada njemu najzgodnije, jer moliteljica je ustvrdila da je "očajna i u slijepoj ulici"), Zlatko se, čuvši joj glas - govorila je uzrujano, s očitom tremom - duboko u sebi začudio učinku prolaska vremena, svojoj potpunoj, objektivnoj ravnodušnosti u kojoj nije bilo čak ni dalekoga traga nostalgije, sjećanja na davna, burna vremena, jer Lenu je sada slušao naprosto kao neku pokornicu koja je, primjerice, nazvala zahtijevajući ispovijed.

Kako je bio zauzet, a još nije bio siguran u satnicu sljedećih dana, rekao je neka nazove sutradan, a kad je to učinila, točno u ugovorenu minutu, pristao je da se, opet sutradan, u pet popodne nađu negdje u gradu, kamo je ionako morao otići, pa su se na kraju složili glede caffea u samom središtu, nasuprot katedrali.

Poranio je kako bi imao malu, ali sebi zbog nečega važnu psihološku prednost da, kad ona dođe, već sjedi i vidi je kako prilazi. Sjeo je na terasu, sa strane - dan je bio tako topao da su već postavili suncobrane - i naručio narančin sok.

Spustio je pogled na sok u čaši, a kad je opet pogledao trg kao da mu je nutrinom, dižući se odnekle iz želuca prema vratu, prostrujao brzi bljesak struje, jer Lenina se pojava, stvorivši se niotkuda, već gotovo približila ogradi caffea, iako je bio siguran da je, kad je nakratko spustio oči, još nije bilo među malobrojnim šetačima na trgu. Sve ih je zapazio: par mladih turista, sudeći po naprtnjačama na ledima i pogledima koji su poput ptica oblijetali visoke, ukrašene tornjeve katedrale, zatim mladi bračni par s dvoje male djece, dvoje staraca i odrpanac, očito prosjak, koji se dovukao do klupe nasuprot caffeu, sjeo i počeo prekapati po staroj torbi.

Jer Lenu bi Zlatko odmah prepoznao, makar izdaleka, makar i tako promijenjenu da je zbog te promjene (a ne zbog treme ili sjećanja) njime prostrujao onaj bljesak. Odjednom je u otvrdnuloj ljusci svoje samotne zauzetosti bezvremenim i nadsvjetovnim, osjetio iznenadni, začudujuće jak udarac svijeta i vremena, jer umjesto mlade, vitke, ljupke i vedre nimfe koja mu se urezala u sjećanje, nepripremljen je ugledao paradoksalno istu, posve prepoznatljivu, ali i posve promijenjenu osobu, prilično udebljale, tjestasto uskisle, napuhnuto bezoblične pojave u tamnosmeđemu elegantnomu kostimu "za punije žene zrele dobi", s izraženim, premda stegnutim trbuhom. Kretnje su joj, iako još gipke, bile teže, nekad duga, valovita crna kosa bila je kratko podrezana i očito obojana, pod iste plave oči vrijeme je bacilo fine mrežice, urezavši bore na čelu, licu i vratu ispod dvostruka podbratka. Nekadašnju je mladu, gracioznu djevojku vrijeme uvaljalo u naborano tijesto, kao da je namjerava ispeći prije nego je proždere, a prošlost su se i budućnost izmiješale, jer s istim, ali i posve različitim, izobličenim konturama kao da se pretvorila u svoju majku, ili nekoga pretka - kukuljicu iz koje će se tek oblikovati, roditi bezvremena leptir-djevojka. No bezvremenosti ima samo u vjeri i nigdje drugdje, pomisli on.

Uvaljana tako u vrijeme i svijet, smiješeći se (izražaj očiju, sada tvrdi, lukavo ispitljiv, kod njega izazove još jedan udarac, iznutra u pleksusu), u nekoliko je koraka prišla, hodajući graciozno, ali nekako izvještačeno, kao da se na takvo držanje i određenu, ne baš prirodnu glumu navikla uz muževljevu javnu osobu, u rijetkim prilikama kad se pojavljivala uz njega. Nesvjesno je umjetno uzviknula: - Zlatko! Nakon toliko godina! Ako samostan tako dobro djeluje i ja ću morati u njega, barem na neko vrijeme. Skoro si isti! - kao da je riječ o susretu iz jeftinog ljubavnog romana u ženskoj reviji, a nestvarnost te odviše grube stvarnosti tako ga pogodi tužnom i neugodnom spoznajom o kojoj sada nije imao vremena razmišljati, da je osjetio hladnoću i gorku zebnju. Kroz glavu mu bljesne pitanje nije li u samostan zaista pobjegao iz straha pred nesmiljenim svijetom i vremenom, čija je ovo mala, ali karakteristična vinjeta.

Nespretno je, ukočeno ustao i rukovao se s njom, stiskom prilično mlitavim zbog šoka što ga je osjetio, dok je Lenin, kao i sve ostalo na površini njezine osobe, bio izvježbano čvrst. Kad su sjeli s iskrenim je, jednako nasmiješenim zanimanjem zurila u njega, paradoksalno istim i posve promijenjenim pogledom iznad puderom slabo prikrivenih bora i podbuhlih kesica.

- Izgled vara - odgovori on na njezin uzvik, također se, ali tužno nasmiješivši. - A prvi pogled još više.

- Istina, imaš dodatnih poteza kistom na portretu - primijeti ona vedro, ne skidajući s njega procjenjivački pogled - ali ti dobro stoje. Primjerice, lijepo, pravilno raspoređene bjeline u kosi. Sjediš, a crnina ionako skriva konture, ali mislim da ti ni kilaža nije problem. Nikakvo čudo, jer vjerojatno ti je posve strana neumjerenost u iću i piću. Kako kažu, asketski si tip, što se za mene ne bi moglo reći, iako sam se već trebala riješiti suvišna tereta, s obzirom na svu onu muku u vježbaonici a i ondje ostavljene novce.

- Ne izgledaš loše - reče on neuvjerljivo, jer kao da su mu nespretnost i pomalo glup izgled bili neizbježna kazna kad god bi prekršio odluku o potpunoj iskrenosti kojom se pohvalio pred Vladimirom.

- Nisi iskren - prekori ga ona - ali neka. Jako radim na tome da se popravim i kako-tako uobličim.

Dok je naručivala kavu bez šlaga, Zlatko se zapita zašto li je htjela sastanak s njim. Sigurno ne da bi, poslije toliko vremena, poslije svega što je bilo i nije bilo, konvencionalno, ništetno čavrljali.

I njezino ga se sljedeće pitanje: - Kako si proveo sve ove godine? - zbog svoje bezbojne običnosti prilično bolno dojmi. Kao da među njima nikad nije bilo nikakva žara. Kako među razdobljima našega života i u našim danima ima malo istinskoga, ili čak suvisla kontinuiteta, pomisli on. Nekadašnje se razdoblje posve otkinulo od njih, kao što su se u davnini kontinenti otkinuli od cjeline kopna i otplovilo je u nedogled, nekamo na drugi kraj svijeta, ili vremena...ili svemira, kao da nikad nije ni postojalo, pa su se sad oboje neizmjerno udaljili od njega tvarnim i duhovnim razvojem, ili naprosto neizbježnim, hladnim tijekom ne samo pukoga vremena, koje ne hladi baš sve (srećom, mnoga žarka pregnuća može ostaviti netaknutima), nego svijeta i nečega posve nesmiljenoga u tom svijetu.

- Mislim da sam ih proveo na najbolji mogući način: u potrazi za samim sobom, za smislom svog života, a i života uopće - ležerno će on. - Oprosti, ako zvučim previše pompozno.

Nasmijala se. - Vidim da si pronašao taj svoj smisao. - Oči joj iznenada odaše preljev tuge i čeznutljivosti.

- Kako? - ote se njemu. - Kako to vidiš?

- Naprosto vidim. Djeluješ smireno, nekako...da sad ja ne zvučim pompozno...zračiš unutarnjom smirenošću, zadovoljstvom...ili pomirenošću.

- I ti se prilično dobro držiš. - Nije znao što bi drugo rekao.

- Ali nema govora o zadovoljstvu. - Kimnula je kad je konobar stavio pred nju kavu i automatski mu se nasmiješila, a onda je počela miješati kavu žličicom. - Držim se, da, to je prava riječ. Držim se za neki nužni privid, prisilno stečenu pozu. Prilično se grčevito držim da ne padnem, jer ako se to dogodi ne znam što će biti, ni kako ću ustati. - Osjetio je da je ispod izvještačene glazure uznemirena i da će ipak prilično brzo prijeći na stvar, a držanje joj je pokazalo vidljivu napuklinu za koju je Zlatko mogao pretpostaviti da će rasti, širiti se i produbljivati, jer često su mu se obraćali pokajnici i ljudi utonuli u krizne trenutke pa je bio navikao gledati napukline ispod s naporom smirene površine.

- Zlatko...- ona podigne ne samo oči nego i glavu, pokretom kao da se na nešto odlučila - oduzima li ti tvoja hvalevrijedna potraga za smislom mnogo vremena? - Pogledala ga je ispitljivim pogledom koji ga podsjeti na Vladimirov.

- Nimalo - izvijesti je on - jer više nije potraga. Našao sam smisao i kako si dobro primijetila, smirio sam se u njemu. No iako je potraga prilično davno prestala, imam mnoge dužnosti, obveze, a i interese i zaista mi nikad nije dosadno.

- Onda te neću dugo zadržavati - nasmiješila se, ali sad vidljivo tjeskobno. - Htjela sam te vidjeti, jer ne znam kome da se drugome obratim. Dugo sam razmišljala, nećkala se, no ipak sam se odlučila, jer više ne znam što činiti. Vladimir mi je rekao da je bio kod tebe, pa mi je i to pomoglo da se odlučim. Rijetko razgovaramo, rijetko se i vidamo, jer stalno je nečim zaokupljen, pripada svijetu u koji ja više-manje nemam pristupa, a ti...krugovi i nisu za mene. No rekao mi je da te je posjetio. Da budem iskrena, ljutio se na tebe, žalio se da si ga odbio, govorio je cinično i prilično ogorčeno, no ako o nekome govori vrlo kritički, to je obično znak da ta osoba ima pravo, da nije tako loša.

- Htio je da "Reviji Plus" dam intervju u kojemu bih zapravo njega promicao. ..

- Znam, rekao mi je - prekinula ga je. - Uvijek spletkari i gleda gdje će izvući kakvu korist. Već dugo o njemu nemam nikakvih iluzija. Među nama više nema ničega osim ravnodušnosti, hladnoće i razdraženosti. S njegove strane tu su još grubost i ponižavanje, a s moje ogorčenje. Eto, otvoreno ti govorim. Tvoje...zanimanje...ohrabruje otvorenost, a upravo te i trebam zato što si duhovnik. - Pogledala ga je kao da očekuje odgovor, ali je šutio, nepromijenjena izraza, jer nije se htio miješati, a kako je dugom vježbom i ustrajnošću nastojao istinski pročistiti biće, naučio je destilirati i kontrolirati pozitivne osjećaje od kaotičnih, pa je stekao staloženost koju je bilo vrlo teško ugroziti. To ga je učinilo dobrim, objektivnim promatračem i procjeniteljem situacija, a isto tako i nipošto hladnim, nego usrdnim i suosjećanja punim savjetnikom kojemu su se mnogi s povjerenjem obraćali. No sad je čekao kako će se taj susret razviti.

- U novinama je bilo sve o njegovim...ljubavnim pustolovinama - nastavi ona, usredotočeno zureći u crnu površinu kave. - To nije tajna. Vjerojatno znaš...

- Pratim novine - potvrdi on kratko i neutralno.

- Sve mu to nije naškodilo, nego ga je napravilo još popularnijim. Takvi smo mi...Ali do kraja je razorilo našu vezu koja je napukla davno prije toga, a odrazilo se i na Karla, koji je zbog Vladimirovih ambicija i makinacija ionako rastao bez oca. - Zastala je, a onda je nastavila, još usredotočena na šalicu kave. - Upravo bih o Karlu htjela s tobom razgovarati. Vladimiru i meni više nema pomoći, ali Karlo je nešto drugo. Dovoljno je mlad...

- Sad mu je nešto više od dvadeset godina - prisjeti se Zlatko.

- Dvadesettri. Prije je, u pubertetu, bilo još gore. U njemu se, zbog Vladimirova i mog odnosa, a vjerojatno još zbog koječega, razvio ogorčeni prosvjed, pobuna najprije protiv nas, a onda i protiv ovoga i onoga...Bježao je od kuće, uzimao drogu, zapadao u loša društva, bio je umiješan u razne krađe i nepodopštine, a neke od njih Vladimir je jedva zataškao. Bila sam izvan sebe, a Vladimir mi nije bio ni od kakve pomoći, jer postajao je sve ambiciozniji i malo je mario za ono što mu se događalo u obitelji. Karlu je davao novaca i mislio je da je time sve riješio, da se iskupio, novcem kupio oslobođenje od dužnosti prema sinu...Neko vrijeme išlo je prilično loše, no srećom se Karlo barem unekoliko smirio, a našao je i posao koji ga vrlo zaokuplja, zapravo je jedini koji ga može istinski zaokupiti. Vrlo voli film, završio je filmsku školu, a ta mu je ljubav dala usredotočenost, smirenje, na određen ga je način izbavila, odagnala je

prijašnju divljinu. Piše scenarije, a prije nekog vremena dobio je i prvu priliku da snimi cjelovečernji film. Tu se i Vladimir potrudio, možda jedini put, jer ima dobre veze, pa je povukao konce. Karlo je vrlo ozbiljno prionuo na posao i već sam se poveselila da će to biti spasonosno razdoblje, iako ni tu društvo nije sjajno, nađe se svega i svačega. Tako se lijepo odviknuo od droge, a sad ju je opet počeo uzimati. Mislim da je to zbog one Nives Antarić, koju je uzeo za glavnu glumicu u filmu, a čujem i da su se "spetljali". Ona ima, ili je imala, mnogo obožavatelja...među filmskom publikom, ali i onih u privatnom životu. Možda si i o tome čitao, ili je barem bilo dosta prilike, jer novine su je pune.

- Čitao sam o Nives Antarić - potvrdi on. - Vrlo je popularna.

- Hm, nije riječ o popularnosti. Nešto je starija od Karla i mislim da nikako nije za njega. Prilično sam sigurna da se pod njezinim utjecajem ponovno počeo drogirati, a čula sam, jer za cijelu sam priču, dakako, posebno zainteresirana, da, osim što je "bacila udicu" Karlu, ima još barem jednoga "tekućega" ljubavnika, koji je također narkoman, a po informacijama što sam ih dobila, ljubomoran je i nagao, pa se bojim za Karla. Upravo kad mu je dobro krenulo, kad sam očekivala da će nešto napraviti...- Glas joj se prekinuo. Iz torbice je izvadila maramicu i pažljivim tapkanjem obrisala oči. - Oprosti, nevolje sa sinom uvijek me izbace iz ravnoteže. Mislim da me još samo Karlo može istinski pogoditi.

- Kako ja tu mogu pomoći? - upita Zlatko.

Otpila je kavu. - Ne znam, osim da samo *ti* možeš. Čitala sam da si pomagao narkomanima, ljudima u krizi, da si mnogo postigao čak i s vrlo teškim slučajevima.

- Ali ti su ljudi sami došli k meni. Tražili su nešto...svrhu...istinu. Shvatili su besmislenost i ništetnost svog dotadašnjeg života, svojih postupaka i željeli su se, žarko su se željeli obratiti, promijeniti, jer bez te bitne želje i iskrena nastojanja gotovo je nemoguće bilo što učiniti. Vjeruje li Karlo u Boga?

- Ne znam, mislim da ne, ili je ravnodušan. Moram priznati da ga u tome baš nismo poučavali. Znaš, nismo inzistirali na vjerskoj pouci. Vladimir ne drži do toga, osim kad mu treba za osobnu promidžbu. Po svoj prilici smatra da bi mu vjera smetala u...ostvarivanju nekih ciljeva što ih je sebi čvrsto zacrtao, ili bi mu barem smetala u provedbi nekih...metoda, a on voli imati posve odriješene ruke. Uz njega sam i ja zanemarila ono što su me učili u djetinjstvu. Znam da je to krivo, ali... - Ona se nagne naprijed. - Bez obzira što nije vjernik, Karlo je dobar, osjećajan, možda i previše osjećajan mladić - u glasu joj se osjećala intenzivna molba. - Na njega se može povoljno utjecati. Bila bi ga velika šteta tako ostaviti, ne učiniti sve što se može, a nas, Vladimira i mene, uopće ne sluša. Mnogo nam toga zamjera i to, moram reći, uglavnom s pravom. A utjecaj onih oko njega...Ti si mi posljednja nada. Znam da si učinio toliko dobra. Molim te, nemoj me odbiti.

- Da bi se na nekoga moglo "povoljno utjecati" - pouči je Zlatko - ta osoba mora prihvatiti taj utjecaj i to s pouzdanjem, otvorena srca. Mora postojati volja za promjenom. Moja je snaga samo u tome da nekome pomognem u pronalaženju puta, da usmjerim. Inače sam jako slab u uvjeravanju, a još manje znam "prati mozak", kao što to čini loše

društvo. Zato takvo loše društvo pobjeđuje kod onih koji nemaju duboku, ili očajničku volju za poboljšanjem. Zapravo nisam dobar borac protiv zlih utjecaja, bez obzira što su svojevremeno pisale novine. A što zapravo hoćeš da učinim?

- Zamolila bih te da ga vidiš, da s njim razgovaraš, ništa više. Ja ću ga pripremiti, učinit će mi to, makar kao uslugu, nije težak, vidjet ćeš. Uostalom, čitala sam scenarij njegova filma i mogu ti reći da u njemu postoji i ono što bi se moglo nazvati vjerskim momentom...pitanja o svrsi, o krajnjim motivima postupaka. Mislim da će ga vaš razgovor zanimati i s profesionalne strane.

- Hoćeš reći da će me proučavati i eventualno iskoristiti za koji film? - nasmije se Zlatko.

- Ne, ne - požuri se ona. - Karlo je ozbiljan mladić.

- Ne bih imao čak ništa protiv da poslužim, ili bolje da moje riječi posluže kao nadahnuće, samo ako bi taj "vjerski momenat" što bih ga nadahnuo bio vjerno i istinito prikazan.

- Svidjet će ti se. Nije nimalo nalik na druge mladiće koji imaju takve probleme. Nije "izgubljen slučaj", kako kažu. Kad ga upoznaš...

- A kako da ga upoznam? - upadne joj on u riječ.

- Pa, mislila sam...Znam da si zaposlen, ali...Shvati, ako ga pošaljem k tebi, neće otići. Reći će da hoće, a onda to neće izvršiti. Molim te, zbilja te molim da odeš do njega. Nemoj se ljutiti. Kako sam rekla, ti si mi posljednja nada. Ja ću pripremiti priliku, kad bude najzgodnije. Mogu li te nazvati da se točno dogovorimo?

Intenzivno je zurila u njega molećivim pogledom sjajnih očiju iznad mrežica i kesica. Uzdahnuo je i zavalio se u stolicu, rukom obuhvativši bradu. Osjećao se pomalo razdraženo, ali što mu je drugo preostalo nego prihvatiti?

IV.

Karlo je smatrao da, od svih mogućih zanimanja i pregnuća na ovome svijetu, posao filmskog redatelja donosi najveće ispunjenje i ostvarenje, jer nadareni redatelj ono najdublje u sebi, svoj značajni, sažeti svjetonazor, prenosi izravno u sugestivne, zaokupljajuće slike, u fascinantne prizore i životna događanja, ali veća, smislenija od života. Usavršavanje je to života, njegova u mitologiju prenesena esencija, prepuna moguće poezije, pokreta, dinamičnosti, emocionalnosti, katarze, a cijelo se to stvaranje k tome ne odvija u tihoj, statičnoj samoći, kamo se nužno zatvara rad ostalih umjetnika, nego u entuzijastičkoj, složnoj i zauzetoj zajednici, jer filmska je ekipa poseban, živi, stvaralački organizam - glumci, scenarist, montažer, snimatelj i hrpa drugih osoba, prožeti zajedničkom zauzetošću i ljubavlju prema svom mediju, oživljavaju čudesni mit, dok svime, poput vrhovnoga usmjerivača, upravlja nadareni (ako jest nadaren) redatelj.

Činilo mu se da ta čarolija sadrži vrhunac i sažetak plodnosti ljudskoga zanimanja, ljepote rada i zajedništva stvaranja. A poslije, razmišljao je, uspije li film, priznanja dolaze mnogo brže nego u ostalim umjetnostima, pljesak, možda putovanja na festivale,

stalno nove mogućnosti koje se iznenada pružaju tako reći u cijelomu svijetu, jer dobar se film zapazi lakše od bilo kojega umjetničkoga djela. Ovo je vrijeme posebno naklonjeno filmskoj umjetnosti, što je možda nepravedno i znak je odredenoga eskapizma, crte manjega otpora, jer lakše je u sat i pol ili dva odgledati film, pasivno primati o nama zapravo neovisni tijek slika, nego pročitati zahtjevnu knjigu koja od nas očekuje da, ako smo u stanju, u glavi sami stvorimo slike i da s mnogo većim naporom sudjelujemo u autorovu postupku, nužno postajući sustvaratelji.

No bez obzira na razloge, popularnost filma nepobitna je činjenica. Umjetnici nastoje spoznati i objasniti svijet, često se s njim mukotrpno sukobljavaju, bore, ali ako se može reći da je sam taj svijet posebno sklon bilo kojoj vrsti umjetnika, da im može najlakše i najpotpunije pripasti, onda su to (zaista kvalitetni) filmski redatelji.

Kad ga je, kasno te večeri, prijatelj koji je što se toga tiče uvijek bio "u tijeku", nazvao i ustvrdio da pouzdano zna da će Karlu biti odobrena sredstva za snimanje filma po scenariju što ga je podnio komisiji, Karla je prožeo val sreće i ostvarenosti kakvu još nikad nije osjetio. Vjerovao je u taj scenarij, ozbiljno ga je, dugo, pomno i nadahnuto pisao, unijevši u njega mnogo energije. No tek ga je sad čekao pravi posao i da nije bilo toga nametljivoga Dominika i njegovih obijesnih prijatelja s djevojkama (zapravo mu nikada nisu odgovarali, samo su - ne čak ni ispunjavali, nego naprosto prekrivali, zastirali prazninu, samoću i njegovu ondašnju frustraciju) bio bi smjesta marljivo i spokojno prionuo na pripreme i ne bi upao u gluposti (više nije trebao, niti si je mogao dopustiti vrst divlje zabave kakvu su pružali Dominik i njegovi besposličari), a sigurno ne bi neodgovorno (bio je itekako odgovoran za svoje prvo filmsko djelo) i bezglavo uletio u takvu nevolju. Moglo se to nazvati sudbinskom cijenom prijašnje isprazne lakoumnosti, neizbježnim "repom" iz prijašnjega, sada već davnoga i dalekoga razdoblja, jer izgledi za snimanje filma trenutno su otvorili posve novu stranicu, no stara se još nije do kraja zatvorila, a snažni ga je "rep" udario poput krokodilskoga, umalo ga zauvijek potopivši u prljavu vodu odakle se upravo spremao izaći zahvaljujući čudesno pruženoj prilici, jer još jedna pustolovna večer s Dominikom i njegovim raskalašenim društvom umalo ga je koštala ne samo snimanja filma, njegova zasad životnoga cilja, nego i samoga života.

Te večeri ih je zbilja mogao odbiti, nije morao poći s njima kao što je odlazio prije, kad u sebi nije mogao podnijeti razorni osjećaj beskorisnosti i duboku središnju prazninu koja je plamtjela, izjedala, nijema i statična paradoksalno je urlala i bijesno ga gonila na pokret prema bilo čemu, na makar kako divlju i besmislenu akciju, kao da se užasavala sama sebe i očajnički nastojala pobjeći pred sobom, imperativno, nezadrživo žudeći za nekakvom, makar negativnom i lažnom ispunjenosti.

(Nastavit će se)

Mladen JURČIĆ

Izgubljeno

Mahovina na hladnim stijenama
pod tamnim svodom lišća.
Sutonsko bujanje i sad doziva
nešto predaleko, samotno i drago,

ali više nikoga...nikoga sa mnom!

Odavno se prisnost nam igara
ulila u dubinsko ozračje šume.
Eto! -
čak mi se i koraci već oduhovljuju
u osjećaje, strujanja, sjećanje...

Volio bih

Nego bih tako volio oslikati
ono zauvijek djevojačko,
tajno, uvijek svježe voljeno
*na tvom licu koje stari posve **izvan***
prisnosti naših večeri,

ono što krošnje od mene
ipak još tako zapovjedno traže
čak i kad listanje
- kroz zle mi, besmislene dane -
nikakvim ne šire onkrajem,

*sam **temelj** blagosti djetinje sobe,*
gnjezdoliko, modro zajedništvo s braćom,
ono čudesno neuništivo,
prem prvo je trebalo propasti u valu,

čega nema i ne može biti,
a tako mi je mnogo, tako neosporno dalo
- pa i tu postojano razdiruću nježnost
*za zavičajno, neshvatljivo **iza.***

Jer i dubine najljepših pjesama
tek naslove izriču iskrenja u nama
- odviše istančan zov je milina
predalekoj nam, nemjerljivoj srži...

Marijan CIPRA

Filozofija na pragu trećega tisućljeća

Na prvi pogled ovaj naslov izgleda neskladno jer kakve veze ima kalendarski milenij s bivstvom filozofije koje je po svojim intencijama i smislu izvanvremensko. Pa ipak i filozofija se razvija u vremenu i nosi u sebi karakteristike svog doba. Tako dobivamo i povijest filozofije kao razvitka filozofije u vremenu. Ali i u razvitku filozofije nailazimo na skeptička stajališta u pogledu njezine trajne uloge. Naime unutar same filozofije javljaju se glasovi o njezinu kraju i prevladanosti. Tako je već Hegel smatrao da je s njegovim sustavom apsolutnog idealizma ujedno završena i privedena k cilju zadaća filozofije, da je ona dovršena kao znanost apsoluta i da se ništa novo u filozofiji ne može dogoditi. U našem stoljeću tu je Martin Heidegger, koji iz filozofije same govori o kraju filozofije i o zadaći mišljenja. Filozofija je po njemu bila u biti metafizika ili prva filozofija, zapravo ontologija koja je ujedno bila i filozofska teologija i kao takva ontoteologija bila je sudbina zapadnog mišljenja. Ali s njezinim sustajanjem ujedno je došao kraju i napor mišljenja da putem racionalne logičke metode dođe do smislenog uvida u bit svijeta, čovjeka i Boga i preostalo je samo pitanje o tome, pitanje stupa na mjesto svakog pozitivnog odgovora na problem bitka i bivstvovanja. Filozofija je po Heideggeru tako ujedno otvorila pitanje o bitku, ali je istovremeno zbog ontološke diferencije bitka i bića biće pretpostavila bitku i tako bitno pridonijela zaboravu bitka karakterističnu za zapadno mišljenje.

Ali ne oglašava se samo s filozofske strane kraj filozofije, nego i od strane posebnih znanosti koje su područje po područje preotele filozofiji i učinile predmetom navlastitog znanstvenog istraživanja. Doduše, i znanost je skeptična prema konačnim odgovorima na bitna pitanja - vidi o tome govor du Bois-Reymonda "Ignoramus et ignorabimus", gdje taj znanstvenik navodi sva ona pitanja koja su presudne važnosti, a na njih nema odgovora, niti će ga ikada biti - to su pitanja o bivstvu materije, o nastanku svemira i o nastanku života, o pojavi osjeta i uopće svijesti te o pojavi razuma kod čovjeka, kao i o apsolutnom uzroku svekolikog bivanja - mi ne znamo, niti ćemo ikada imati, valjane odgovore na njih. A gdje nema znanstvenih odgovora, tamo još manje ima filozofskih - te tako sva bitna pitanja moraju ostati bez odgovora. Ludwig Wittgenstein izrazio je ovaj skepticizam koji dolazi od strane znanosti čuvenom rečenicom: O čemu ne možemo govoriti jasno, o tome treba šutjeti - i time filozofiji oduzeo pravo i mogućnost da odgovara na svoja tradicionalna pitanja. Ali Wittgenstein upada i sam u paradoks da svoja mišljenja o filozofiji i sam formulira na filozofski način, čime se utvrđuje neminovnost filozofskog diskursa. Govoreći bilo negativno, bilo pozitivno o filozofiji, mi uvijek već filozofiramo i time se dokazuje i pokazuje neizbježnost filozofije. Filozofija nije znanost, ali pretendira na istinu i time na neki način konkurira znanostima. Ali znanost, kako kaže Heidegger, ne misli, znanosti ne misle, to jest ne postavljaju bitna pitanja i odgovore, tako da filozofija uvijek ima svoj svijet pored i povrh znanosti. Filozofija nije ni umjetnost, ali u svojoj potrebi za

svrhovitom cjelinom slike svijeta ona nosi sa sobom i estetsku crtu. Grci bi rekli da je filozofija kao znanost o kozmosu slika lijepo uređena svijeta pa je prema tome i sama lijepa. Osim znanosti i umjetnosti stupa filozofija u dijalog i s religijom, jer je osnovna religiozna kategorija totalitet i apsolut, a na to pretendira i filozofija. Spor između filozofije i religije, ono što ih spaja i razdvaja, star je kao i sama filozofija i nikad nije priveden konačnom završetku. Jer i filozofija i religija imaju za svoju temu ono božansko, Boga samog, ali drugačiji je bog filozofa od Boga vjere i religioznog genija, to jest sveca.

Filozofija je i započela svoj razvoj osporavajući mitološki način mišljenja i oslanjajući se na logos, na razum i um u spoznaji svijeta. Da je bitak isto što i mišljenje - *noein te kai einai* - naučavao je još Parmenid. "Bitak jest, nebitak nije, a bitak je identičan s mišljenjem" - čini od mišljenja bivstvo svijeta i taj će stavak pratiti filozofiju kroz cijelu njezinu povijest. Misliti znači biti, mislim dakle jesam, kako bi rekao Descartes, osnovni je stav filozofirajućeg diskursa.

Za Anaksagoru um je uredio čitav svijet pa i čovjeka, um je prapočelo i bivstvo svijeta. Za Heraklita to je logos, svjetski um koji upravlja svime kroza sve i nije dostupan ljudskom mnijenju, već samo promišljanju iznimnih pojedinaca filozofa. Mnijenje i znanje, spoznaja i privid tako su otpočetka suprotstavljeni u ljudskom poimanju bića.

Istina i laž tako su dva načina pojavljivanja bitka za čovjeka. Čovjek je jedino biće koje u sebi nosi te dvije mogućnosti pojavljivanja bića - istinu i laž. Što je pak korijen toga dvojstva? Čovjek je biće u mogućnosti za istinu i laž - ta je mogućnost njegova izvorna sloboda. Utoliko trajnu vrijednost za čovjeka i njegovu povijest imade biblijska priča o stvaranju čovjeka, slobodnog da jede s drveta spoznaje istine i laži. Utoliko postoji i napredak u znanju - čovjek može spoznati svoje zablude, obratiti se prema polju istine i kako kaže Platon: Otuda taj veliki žar da se polje istine uoči gdje ono odista jest. U korijenu razlike istine i laži leži mjesto slobode - slobode da se izabere istina ili laž, dobro ili zlo. Osim toga, kako kaže grčki mudrac Ksenofan, bogovi nisu sve otprve otkrili ljudima nego ovi to tek postupno pronalaze, tražeći dobro i bolje. Time se izrijekom uvida napredak u svijetu dobra i zla, istine i laži, evolucija kako u intelektualnom, tako i u moralnom smislu. Za filozofiju to bi značilo da su njezini kasniji uvidi zreliji od prijašnjih, da ima više istine u novijoj filozofiji negoli u staroj. Međutim za filozofiju kao da ne važi takvo pravilo, jer njezini su uvidi istiniti kakvi su bili na počecima te valjaju i danas, makar nas od početka filozofiranja dijeli gotovo dvije i pol tisuće godina. Za filozofiju vrijeme kao i da ne postoji i ona se može pokrenuti, naime filozofijski napor oko istine, u ma kojem času i na ma kojem mjestu. Filozofija je kao takva univerzalna, kako s obzirom na vrijeme i prostor, tako i s obzirom na stupanj općeljudskog razvitka.

Zato i naša tema - filozofija na pragu trećeg tisućljeća, ima tek uvjetno važenje. Naime filozofsko se istraživanje u svako doba može poduzeti i ono se stvarno s više ili manje uspjeha poduzima u svakoj generaciji.

Pa ipak razlikuju se epohe velike filozofske produktivnosti i razdoblja relativne stagnacije u filozofiji. Takva su velika razdoblja filozofije ono jonsko antičkih filozofa

predsokratovaca, zatim epoha Sokrata, Platona i Aristotela, u srednjem vijeku doba Alberta Velikog, Tome Akvinskog, Dunsa Skota, u novom vijeku racionalizam Descartesa, Spinoze i Leibniza, te epoha klasičnog njemačkog idealizma Kanta, Fichtea, Schellinga i Hegela. U usporedbi s tim velikim razdobljima filozofije naš se povijesni trenutak doima oskudno s obzirom na originalnost filozofskih spoznaja. Filozofija je izgubila svoje jedinstvo i raspala se na niz posebnih filozofskih problema koji među sobom ne sačinjavaju nikakvu cjelinu. Riječ je o pluralizmu filozofskih pristupa i nacrta, a zapravo o relativizmu istine i o agnosticizmu. Filozofija je pored posebnih znanosti izgubila svoje mjesto opće, generalne znanosti i prepustila tu ulogu posebnim znanostima. Od tradicionalne je ontologije, odnosno metafizike kao prve filozofije, ostalo samo pitanje o bitku na koje se uzalud čeka odgovor. Jer ako je istina da je sva dosadašnja metafizika kao ontoteologija bila samo zaborav bitka, onda mi danas stojimo u epohi zaborava i tog zaborava, naime dvostrukog zaborava. Kraj filozofije uklapa se u općenitu kulturu smrti - smrti Boga, svijeta, čovjeka, umjetnosti, religije i time u općenitu klimu nihilizma koji se kao pustinja širi i obuhvaća sve veća i veća područja. Nihilizam, kako ga je prvi obznanio Nietzsche, znači da su sve najviše vrijednosti obezvrijeđene, da nedostaje odgovor na pitanje o smislu - o čemu? i zašto? I takav nihilizam označava indeks moderne epohe, tako da je njime obuhvaćena i filozofija, čija je središnja kategorija - istina - postala krajnje sumnjivom. Zašto bi uopće i bilo istine, pita se Nietzsche i time proglašava bankrot cjelokupne filozofske tradicije koja je u istini vidjela najvišu vrijednost umskoga istraživanja. I doista, sumnja u egzistenciju istine, misli se istine jedne i vječne, karakteristika je suvremenog filozofiranja. Taj skepticizam u pogledu istine nihilistički je pandan iščezavanju pojma Boga iz zapadnjačke metafizike. Smrt Boga i time smrt istine paralelni su pojav suvremene duhovnosti. Ali ideja Boga i ideja istine ne mogu se tako jednostavno zanijekati - jer i u negaciji istine postoji jedna istina, naime sama ta negacija, pa kao takva vodi natrag pojmu istine same.

S druge strane filozofija kao metafizika odbacivana je i od takozvane znanstvene filozofije, naime one koja ideal svog istraživanja vidi u znanstvenoj metodi i znanstvenim paradigmama. Ta znanstvena filozofija drži da metafizički stavovi nisu ni istiniti ni lažni, nego naprosto besmisleni. Istinito je samo ono što se može verificirati kroz intersubjektivnu provjerljivost iskazanih stavova. To je princip verifikacije kako ga formulira Rudolf Carnap. Samo takva teorija može pretendirati na istinito važenje koja može za sebe navesti instancije svoje provjerljivosti, odnosno instancije koje bi je mogle opovrgnuti. To je princip verifikacije, odnosno falsifikacije neke teorije. Budući da metafizički stavovi ne mogu navesti instancije svoje provjerljivosti, trebaju se odbaciti naprosto kao besmisleni.

Ovaj stav logičkog pozitivizma unekoliko je empiristička konzekvencija Kantove filozofije, jer i Kant pitanje metafizike svodi na pitanje o mogućnosti sintetičkih sudova a priori, dakle takvih koji bi iz čistog uma proširivali našu spoznaju. Logički pozitivizam negira mogućnost takvih sudova jer kao kriterij smislenosti postavlja empirijsku provjerljivost teorijskih sudova, a ovi, ako su empirijski, nisu više sudovi a priori.

Ludwig Wittgenstein uvažava samo one sudove koji su empirijski provjerljivi, ili su pak tautologije poput matematskih jednadžbi. O čemu se ne može govoriti jasno, o tome treba šutjeti. Ali empirizam zaboravlja da je i on sam metafizički stav koji se ne da provjeravati niti je moguće navesti instanciju koja bi ga mogla opovrgnuti. Sam princip verifikacije kao takav ne da se verificirati i tako metafizika ostaje i dalje na snazi kao izvorni način filozofskog poimanja zbilje.

Tako se i od strane znanstvene filozofije ponovno otvara put k metafizičkom mišljenju. Metafizika je naime ukorijenjena već i u strukturi samog jezika. Jezik je kuća bitka - zaključit će Heidegger i pokušat će iz predrefleksivnog karaktera jezika doći i u blizinu bitka. Ali tu prijeti opasnost od jezičkog separatizma, naime od udomljavanja bitka u ovom a ne u onom jeziku. Jezik ima karakter posebnosti koja je u opreci spram misaonog univerzalizma.

Jezik je poseban, mišljenje pak općenito i svima zajedničko i iz te napetosti između općenitog i posebnog dolazi i do naslućivanja istine bitka. Otuda i opasnost da se filozofija utemelji na jednom od mnoštva jezika, umjesto na umu koji je univerzalan i svima zajednički. Kao takav um je istovjetan s jezikom, on je logos koji je svemu zajednički i koji upravlja svime kroza sve. Logos kao princip svijeta i filozofije došao je do riječi kod Heraklita i tu on stoji na mjestu jednog i vječnog bitka. Za taj logos, premda je svima zajednički, ljudi nemaju razumijevanja ni prije nego su, ni pošto su za njega čuli - veli Heraklit - kad se iskušavaju u takvim stvarima kakve filozofija objavljuje i otkriva iz skrivenosti. Logos ostaje najopćenitiji pojam u filozofiji, ali on je i svenosivi temelj svakog metafizičkog raspravljanja. Posebnu težinu i značenje dobiva logos u kršćanstvu, gdje predstavlja drugo ime za drugu božansku osobu prema Ivanovu evanđelju: U početku bijaše Logos i Logos bijaše kod Boga i Bog bijaše Logos. Tako bijaše u početku. I Logos je tijelom postao. Logos je zapravo neprevediva riječ koja označava riječ, govor, um, razum, mišljenje, sabiranje. Biblijski pak Logos ontoteološki je pojam za Krista, Božjeg Sina, Spasitelja i Otkupitelja svijeta.

U logosu se sabire tako i znanje i vjera budući da je čovjek biće koje posjeduje logos - *zoon logon ehon*. Ali s druge strane logos posjeduje čovjeka, jer čovjek ima svoje znanje i vjerovanje po logosu i logos tako ima u svojoj vlasti čovjeka ukoliko ovaj istinski misli i vjeruje. Logos je ono što je svemu i svima zajedničko, ono općenito i univerzalno u čemu se prevladava pojedinačna ograničenost. On je ono jedno u mnoštvu, počelo i svrha svekolikog bivanja, neprolazno u prolaznosti, vječno u vremenitom, trajno u trenutačnom. Do logosa, prema Heraklitu, nije moguće doći osjetilima ili iskustvenim opažanjem - on se objavljuje tek i samo u mišljenju, u umnom gledanju suštine stvari. Jer tko svijet gleda umno, njega i svijet gleda umno - kako je to ustanovio Hegel.

Hegel će reći da nema nijednog Heraklitovog fragmenta koji ne bi bio ugrađen u njegovu filozofiju apsolutnog idealizma. Logos je tu apsolut koji iz sebe otpušta svoju drugotnost prirodu, da bi putem nje i kroz nju došao natrag k samome sebi kao apsolutnoj ideji.

Sam logos kao misao Božja prije stvaranja svijeta izložen je u znanosti logike. Tu je riječ o najopćenitijim odredbama bića kako se one razvijaju iz najopćenitijeg pojma, pojma bitka, koji je međutim kao najopćenitiji ujedno i najprazniji s obzirom na sadržaj, tako da se spekulativno može shvatiti kao čisto ništa. Čisti bitak i čisto ništa dijalektički se posreduju i rezultiraju bivanjem, a putem tog čistog bivanja otkrivaju se svekolike kategorije bića kao njegove najopćije odredbe.

Ove kategorije nisu samo logički izvedive jedne iz drugih, nego se i povijest filozofije pokazuje kao postupno dolaženje do samosvijesti tih duhovnih određenja. Filozofija kao čista misao i povijest filozofije kao razvitak njezinih kategorija u vremenu - jedno je ogledalo drugoga. Tako povijest filozofije imade svoj vremenski početak i kraj, a kraju je filozofija privedena upravo u Hegelovu sistemu. Jer istina je cjelina i njezin totalitet uspostavlja se tek na kraju njezina samorazvitka. Tako je vječno važenje filozofskih ideja ujedno i proces u vremenu gdje ideja iz svog samootuđenja dolazi opet natrag k sebi kao istina po sebi i za sebe. Tako je i za Hegela filozofija dovedena do svog kraja i ne može se na planu filozofije očekivati ništa bitno novo. Minervina sova polijeće u suton i kad filozofija počne slikati svoje sivo na sivome, onda je jedan oblik duha završen i spoznaja tako dolazi na kraju svakog duhovnog razvitka. Osvijestivši čitav svoj razvitak u povijesti, filozofija na kraju može ustanoviti da je svaka njezina epoha bila u razvitku duha jedan stupanj, koji je iznio na vidjelo neku od filozofskih spoznaja što tek u svojoj cjelini čini apsolutnu istinu. U tom pogledu postavlja se pitanje u kakvom je odnosu ova filozofska apsolutna istina s istinom vjere koja također pretendira na apsolutno važenje. Tu Hegel pokušava i religioznu sferu podrediti filozofiji odnosno dokinuti opreku znanja i vjere jer s obzirom na apsolut to dvoje jest jedno u apsolutnom duhu. Tako Hegel dovršava svoju filozofiju dokazima za egzistenciju Božju, gdje vraća važenje ontološkom dokazu. Ali Hegelu izmiče konkretan sadržaj vjere, posebnost kršćanske religije kao apsolutne religije. Iako joj on pridaje apsolutni karakter, kršćanska vjera u svom misteriju izmiče logičkoj spekulaciji i apriornoj dedukciji iz čistog uma. Ono što je objavljeno u kršćanstvu nije neka filozofska spoznaja, nego istina žive vjere u osobnog trojednoga Boga, u njegovu inkarnaciju u osobi Isusa Krista te u spasenjsku djelotvornost njegove žrtve na križu i uskrsnuća. Filozofija ipak ostaje mudrost svijeta - Weltweisheit - za koju apostol Pavao kaže da ju je učinio ludom Bog svojom objavljenom istinom i svojom smrću na križu.

Tako filozofija ostaje u izvjesnom prijeporu s istinama objavljene vjere. Odnos filozofije i kršćanske religije u biti je odnos razuma i vjere za koje je već Leibniz ustvrdio da ne mogu biti u suprotnosti, budući da je jedno i drugo Božji dar, a Bog ne može sebi protusloviti. Odnos vjere i razuma zaokuplja i suvremenu filozofiju i teologiju kao što ju je zaokupljao već od samih početaka kršćanstva. Credo ut intelligam - vjerujem da bih razumio, i intelligo ut credam - razumijevam da bih vjerovao, dvije su odrednice filozofije kako to klasično formulira sveti Augustin. Jer ni filozofija ne može bez vjere, koja kao takva prethodi svakom filozofskom sustavu. Misli se na onu vjeru u određene istine što čini metalogički korijen filozofije. U krajnjoj liniji svaki je filozofski sustav u neku ruku plod vjere u određene istine koje se onda samo racionalno razlažu i

argumentiraju. Religija pak, budući da pretendira na apsolutno važenje, ne može svoje sadržaje izlagati drugačije nego na neki način putem razumskog prikazivanja, tako da je u tom izlaganju upućena na filozofiju. Jer i svaka istinska filozofija ima u sebi imanentno sadržaj apsoluta, a apsolut u religioznom rječniku može biti samo Bog. Zato je filozofija ne samo nauka o biću, nego ujedno i nauka o najvišem biću, bitku samom, a to je Bog. Doduše filozofski pojam Boga nije isti kao onaj religiozni i Bog filozofa nije istovjetan s Bogom Abrahama, Izaka i Jakova, kako je to već znao Tertulijan a kasnije ponovio Pascal. Vjera ne dokida razum, ali ga nadvisuje i nadograđuje u smislu prosvjetljenja - iluminacije. Augustinova spoznajna teorija jest teorija iluminacije naravnog razuma putem vjere.

Zato je kriza suvremene filozofije ujedno i kriza vjere jer filozofija bez svog metalogičkog korijena, a to je vjera, ostaje iskorijenjena i u smislu žive istine mrtva. Preporod filozofije može se stoga zbiti samo kao ponovno ucjepljenje filozofije u vjeru i time bi filozofija ostvarila svoje određenje koje tradicionalno ima kao philosophia perennis. Philosophia perennis nije samo filozofija visokoga srednjeg vijeka sa svojim predstavnicima Albertom Velikim, Tomom Akvinskim, Dunsom Scotom, nego svaka filozofija koja ima u vidu Krista kao temeljni i zaglavni kamen u svojoj izgradnji. Krist sam kaže za sebe: Ja sam put, istina i život i philosophia perennis uvažava ovu najdublju i sveobuhvatnu istinu. Krist je put koji treba slijediti, istina koja se ima svima objaviti i život, jer tko u njega vjeruje imade život vječni.

Tako je već u počecima širenja kršćanstva filozofija predstavljala područje s kojim se vjera trebala suočiti ako je željela biti općenito i nužno prihvaćena. Prvi kršćanski oci, Klement Aleksandrijski, Origen, Tertulijan i drugi vidjeli su u filozofiji izazov s kojim se moraju sučeliti. I dok jedni, kao Origen ili Klement, uvažavaju filozofiju kao oblik spoznaje kroz vjeru i time predstavljaju određenu kršćansku gnozu, Tertulijan odbacuje filozofiju, budući da ona ne dostiže visinu i dubinu vjere u kojoj se istina objavljuje u onome što je za razum apsurdno. Credo quia apsurdum - stavak je koji će često i ubuduće određivati držanje kršćanske vjere naspram filozofije. Tako je u visokom srednjem vijeku bila zadaća da se pred sudištem vjere filozofija opravda i iskoristi za iznošenje vjerskih istina. Recepcija Aristotela u filozofiji Tome Akvinskog nije išla bez protivljenja od strane crkvenih autoriteta. Pa ipak, zahvaljujući Albertu Velikom i Tomi filozofija je stekla pravo da vrijedi kao naravna spoznaja koja se postiže ljudskim razumom. Treba odvojiti što je u nadležnosti naravnog razuma od onoga što donosi vrhunaravna spoznaja. Time se unekoliko zastupa nauk o dvije istine, istini putem naravnog razuma i onoj koja se postiže samo vjerom. Ali ove dvije istine ne mogu i ne smiju jedna drugoj protusloviti već se imaju uzajamno nadopunjavati. Vjera i razum dva su krila na kojima ljudski duh polijeće prema apsolutnoj istini. Utoliko je filozofija, ako je ukorijenjena u kršćanskoj vjeri, philosophia perennis i može se aktualizirati u svako vrijeme, jer je svaka epoha neposredno otvorena prema Bogu i filozofija zasnovana na vjeri dobiva time trajno i univerzalno važenje.

Radovan TOLJANIĆ

Nad tamnim mramorom

Na tamnom mramoru
glave sagibaju krizanteme...

Gore svijeće
u danu južnom...

U nitima čempresa
ostaju riječi molitve
- nikad dorečene -
za život u onkraju

Svu noć
kiša rosi
po križu svjetlosti
dok sveudilj gore
svijeće zaludnosti...

Na tamnom mramoru
umiru krizanteme...

Okrilje samoće

Ne htjedoh biti sam,
ali galebovi su otišli
za modrim brodom
Sad ispraćam
zlato dana
s balkona otvorenog nebu,
a pod mojim prstima
sniva more...

Ne htjedoh biti sam,
ali galebovi su otišli
za modrim brodom

Čekam
da me ovije suton
bojama zrelih naranača
i mirisom
zaspalih trava

Titraju maslinici
nejasnom čežnjom
kroz tihu večer
prema meni

Drago MARŠIĆ

Biti zemlja

Prožima me stožina
Ruje u meni
Ušla u ime
u povor
u time

Prosula se zemlja
Ni krvi ni mesa
Samo kosti uz stožinu
I stožina u zemlji

Početak milenija

Pokušavam se sjetiti nekih detalja kako je to bilo kad sam prije mnogo ljeta primio tetkovo neobično pismo. Znam da je stiglo s ostalom službenom poštom i da ga je tajnica ostavila na mom radnom stolu. Tada sam radio u tvornici na mjestu malog rukovodioca. Sobica je od ostalih bila ogradena tankom ivericom, tako da sam pored sebe čuo kako uzdiše u sličnim mišjim prostorima meni slična čeljad. Šef računovodstva, blagajnica, pismohrana, pravnik pred mirovinom. U moju sobu svaki čas ulaze. Čuju se telefoni. Tada sam mislio da sam jako važan i da se bez mene ne može. Nikako. Mlad, zelen. Na glavi sam nosio kubik nakostrušene kose, a pogled mi je bio pomalo tupast i samouvjeren. Pravim se jako važan, a što da ODMAH gledam poštu. Jasno, krajičkom oka motrim tajnicu kako izlazi iz moje sobe. Obučena je u plavu kutu, umalo do preko koljena. U čupavi nos prodire mi miris njenog parfema. Namah me drugi, snažniji miris prekine. Dolje iz kuhinje, iz tvorničkog restorana popeo se po uvelom lišću breza miris kupusa i kosanog odreska. Galvanizacija se uključila. Kiseli opori smrad prodire kroz sve pukotine u upravnu zgradu i sili pravnika da gromko kiše i naglas najavljuje koliko još dana i sati ima do mirovine. Krupna preša na drugom kraju tvornice ljutito tuče. Svakih pola minute otkucava prolaznost. Cijela se zgrada trese, posrće. Jadne, splašene šalice na mom stolu plave od straha. Preša je opasna ukroćena zvijer. Nju ne zanima plan izvršenja. Ona bi iz zapta. Van. Na slobodu. Koju slobodu? Dva stara majstora koji je opslužuju više ni sebe ne čuju, a kamoli nju. Razgovaraju samo rukama.

Eto, tih se sada detalja sjećam. Maglovitog jutra, mirisa. Vrijeme je negdje pred kraj radnog vremena. Konačno uzimam u ruku tetkovo pismo. Jedino on ima takav rukopis. Tanka, debela. Krasopis. Pa tek tituliranje. Zna on u kojem je vremenu i kako se treba pisati. Te drug, te nazivi moga radnog mjesta. Kićeni, glupi, nepotrebni. Ali, ali, kao da je i prije bilo bolje i pametnije. Kad bi trebao, on bi napisao da sam i titularni savjetnik. Tajni! Boji se on za svoju jadnu mirovinu. Jedva ju je dobio. Progrmio je nekoliko vlasti i preživio. Stoji on ispred novogradiškog parka. Brat i ja pored njega. Pažljivo ga slušamo, jer on zbori tihim glasom. Obazire se. A priča nam o kalemljenju voćaka. Da nas netko motri sa strane, pomislio bi da nam stari diverzant objašnjava kako treba dići prugu u zrak. Park zaobilazimo u velikom luku. Prije ljeto dana tetku je na glavu pao dozreli grozd kestena. Sada je oprezan. U park nikada ne ulazi kada dozrijevaju kesteni. Po svoje novine ide na poštu. Ne vjeruje ni poštaru da će mu ih uručiti.

Život je mučan i dug. Opreza nikad dosta. U prvom ratu pao je u srpsko zarobljeništvo. Prošao strahote Albanije. Ne sjećam se ikoga kasnije koji je toliko mrzio Francuze kao on. Kao mladca bacili su ga Francuzi, nakon Albanije, u strašne alžirske zatvore. Sve njih, jadne naše dečke. Među škorpione, u tamu. Naučio je sjajno

francuski. Svako jutro diže ga šakalskim zavijanjem senegalski kolonijalni vojnik. Ustajte, mrtvi... Kasnije je tetak naučio fini francuski... Kad mu netko ponudi cigaretu, on ju odbije uz mili smiješak... A ne... ne... Moj nos nije dimnjak. Pardon.

Sad obrćem pismo. Poveće je. Otvaram ga... kad u njemu još jedno. Na tom drugom pismu stoji: Kazimire, ovo pismo otvori točno u ponoć 1999. godine. Točno u ponoć! Na rubu marka... Meni nepoznata. Je, to je marka Narodnog vijeća, 1918. godina. A u popratnom pismu Bogom me moli da pismo ne otvaram i daje mi detaljne naputke gdje da ga sakrijem.

Iznova se i to odlučno oglasila preša. Pismo je zadrhtalo u mojoj ruci. Željelo poletjeti, spasiti se. Nikuda. Ima da se tetkova želja ispuni.

O, kako se moj stari hihotao kad sam mu rekao što sam dobio od tetka. Stari ne ljubi tetka osobito. Predlaže da i ja njemu napišem nešto slično. Vole, riče stari... To vole odnosi se na mene. Baci to pismo i sve slične gluposti koje držiš u stanu. Kad ti na vrata bane Udba, hihiii... možeš si mislit kak će to uvažavati da se pismo otvori za kraj stoljeća. Momentalno. Sofort.

Nakon litre i vode, stari postaje mekši.

- Svaka budala ima svoje veselje. A koga vraga će to on tebi priopćiti. Pa ti... hihiii... pa ti ćeš onda imati... Čekaj. Pa ti ćeš onda imati šezdeset ljeta. Nas više nikoga tada neće biti na životu. Mislim nas. Ni tetka ni mene. Bit ćemo prah i pepeo. Prah i pepeo, zapjevušio je tatek i iz čaše u posljednji čas spasio vinsku mušicu gotovog utapljanja.

Sjeo je ponovno na stolicu. Jer kad se uzruja, hoda. Ruke su mu tanke, bijele. I on je koješta prošao u životu, uvijek na krivoj strani, po svim pravilima časnih ljudi. Htio mi je nešto jako važno reći. Ali moj stari je pametan. Samo carski odmahne rukom. Zna on da ja danas imam rođendan, Isusove godine. Da sam bedast i još neuhvatljiv u svojim zamislima. A kad budem imao šezdeset ljeta, manje više, ništa me posebno neće zanimati. Jasno, ako ikada dođem pravoj pameti. Osobito ne tetkova proročanstva.

Nema više ni mog starog ni tetka. Tetka su pokopali prema njegovim strogim naputcima, u rodnom mjestu Rešetarima, pokraj Gradiške. Tražio je da ga ne stave u lijes, nego da ga samo umotaju u bijelu plahtu. Dugačak, uspravan. Moj nos nije dimnjak, gospodo.

E sad, gdje smo, tu smo. Pismo sam nevoljko skrivao, već prema danim okolnostima. Seljakao sam se. Pismo je čas bilo u tami stare peći, iza okvira slike, u vreći brašna.

Kad sam to ponekad ispričao u društvu, što posjedujem, muški dio slušača bio je mrk i ozbiljan. Ne otvoriti. Ni za živu glavu. Ali, Evine kćeri bi se ušeprtljale... Pa što, pa šta.... Ja ću to pismo otvoriti, ne ti.... Pa lijepo ti tetak piše: Kazimire, ne otvoriti. A ja, ja nisam Kazimir. Uzima mlada vještica pismo u ruke. Okreni, obrni. Na pismo se spušta i žuti visak. Krupna divovska suza. Klati se visak iznad zapisa. Cijelo društvo šutke motri ritual. Dama koja pokušava viskom prodrijeti u tajnu pisma, žmiri. Kao, koncentrira se. Vraga se koncentrira. Mora da misli kako će, kad se pismo bude otvaralo,

biti stara i smežurana. Naglo odustaje od daljnjih radnji. Energično pije piće i naglo mijenja temu. Bože, zar je već tako kasno. Bože, Kazek, pa ti... ti ćeš već biti stari konjek kad otvoriš tetkovo pismo.

Bar se u tome tetkovo proročanstvo ispunilo. Evo, ovog ljeta trebam otvoriti pismo. Vrijeme mi je munjevito protutnjalo. Ni okrenuo se nisam, a milenij je već tu. Moj tetak uljudno stoji pred njim. Stari seoski carski i kraljevski učitelj. On je sada mlad.... Učitelj Bunjevac hoda po maloj učionici seoske škole u selu Sičicama, blizu Save. Diktira djeci. Strašna je tišina. Snježne latice nečujno pokrivaju uspomene. Njegov glas treperi. Zvoni u mom uhu. Moj nos nije dimnjak. Gospodo! On mi priča o Mili Budaku s kojim je prošao Albaniju. Crni kolonijalni vojnik, s dugačkom puškom, vrišti i propinje se na prste. U daljini zove mujezin. Blijeda nestvarna škorpija boji se da ni ove noći neće za nju biti posla u mračnoj zatvorskoj rupi.

Valjano je vrijeme izabrao tetak kad da se pismo otvori. Imat ću uskoro šezdeset ljeta i već sam mnogim stvarima okrenuo leđa. Neki oko mene, moji godišnjaci, već bolje vide od mene provalije i pusta nepoznata naselja u dolini. S krupnim krošnjama i čudnim plodovima. Da mi u pismu tetak priopći da kopam tu i tu, malo desno od starog duda u Rešetarima, slatko bih se nasmijao, kao, tamo je blago... O mojim bližnjima. Ne, ne... ništa me neće uzbuditi, niti razočarati. Odmahnut ću rukom, isto kao i moj otac. Neki dan sam se ulovio, imam istu očevu kretnju. Kad bi došao pred zid, gdje prestaje razumijevanje.

Ali ono, što me čvrsto držalo da pismo toliko ljeta ne otvorim, bilo je nešto najvažnije. Tetak mi je bio drag čovjek, iako bi, štono se kaže, bio tuđa kost. Nisam pogazio njegovu molbu da pismo ne otvorim.

Moj nos nije dimnjak!

Iza mene stoji tetak. Visok, uspravan, suh. Sa zelenim klobukom na glavi. Ne ići ni za živu glavu kroz park kad padaju kesteni. Može biti jako pogibeljno. On me čeka pred novim milenijem. Pazi, opreza nikada dosta. Vidiš, onaj mali oblačak na nebu. Aha... Taj, taj. Izgleda sada jako smiješno, a kasnije bi se moglo svašta izroditi. Pod pazuhom nosi svoje omiljene novine, popravlja očale. Ništa me ne pita kako mi je bilo. Ne pita ni za pismo. Ni tko je trenutno na vlasti.

Ustajte, mrtvi!

Kad je kucnula ponoć, na prelazu u novi milenij, nakon maglovitih čestitanja i sudaranja s glavama supijanih čestitara, šmugnuo sam na skrovito mjesto. U kuhinju. Kako bih u miru Božjem otvorio tetkovo pismo. Ispred mene stoji boca skupocjenog vina, berba, no ta i ta. Imao sam snage, bio sam karakter! Nisam pismo otvorio punih 27 ljeta. Valja to nagraditi. Prikučio sam bocu malo bliže, da vidim koje je godine berba. Bliže, pa još bliže. Sada mi je etiketa s natpisom bila na samom nosu. Kriknuo sam... Gadovi... šuftovi... Mala naljepnica na deklaraciji se odlijepila. Ukazala se sva strahota stvarnosti. Nitkovi u trgovini lijepili su lažne etikete. Lažžž! Lopovluk! Kad je bal, nek je bal. Ništa lakše nego bokca namagarčiti. Koja budala, molim vas lijepo, i proučava te bedastoće, što stoje na bocama. Ja proučavam! Ja... Patim od detalja.

Šamar surove stvarnosti. S lijeva, pa desna. Uzeo sam tetkovo pismo u drhtave ruke. Uz pregršt psovki na trgovce i ine lopove, koji me vuku cijeli život za nos.

Tetkov rukopis. Tanka, debela. Pročitao sam naglas svoje ime i prezime. Pomalo meketavo. Osobito svoju slavnu titulu, koju sam tada ponosno nosio na grbači. Iz vremena samoupravnog socijalizma. Neprevodiva na bilo koji jezik. Partnera za mir. Uzeo sam nožić u ruke. Blago zamrljan kremom od kolača. Otvorio sudbonosno pismo. Kuverta je bila dosta jadne proizvodnje. Podosta sam se namučio, kad sam tupim nožem rezao niti skuhanih krpa i drveta. Istresao sadržaj pisma na stol. Oko mene čaše, tanjuri s oglodanim kostima. Nedirnuta svinjska pečena glava s tužnim zubima. Klonirana!? Nijemi svjedoci moje radnje. Mrtvi svjedoci, mrtva priroda. Iz kuverte su iscurila tri pisma. Jedno tetkovo, a druga dva... A druga dva... To su pisma moje majke i pokojnog oca. Molim!

Očev rukopis odmah sam prepoznao. Pisan krupnim, napadno povećanim, velikim početnim slovima. Stari je imao izvježban potpis. Kada bi na kraju smotao zadnje slovo, pa još podvukao svoje prezime, očajno bi se pero na nalivperu raskrečilo od užasa. Zacvililo. On meni piše poduže pismo. Jest, naslovljeno je na mene. Piše, Kazimire! A moj otac nije veliki ljubitelj dopisivanja. Joj koje je on cirkuse izvodio, da ga mati natjera da se nekome javi. Kao da je bogec slutio, da pisana riječ ostavlja vječni trag. A što bi da meni piše? Vidim, godina pisma nosi nadnevak iz 52. godine. Papir je istrgnut iz Unrine bilježnice. S crtama.

Pismo mi je ispalo iz ruke, kada sam ga pročitao. Tog sam trenutka, postao iznova deran od jedanaest ljeta. Munjevito. Kratke hlače, tanke noge, kvrgava koljenca. Kosa na razdjeljak. Stojim ispred oca. On govori. Pazi, ideš u Gimnaziju, u Gradišku. Daleko od nas. Naime, ni mama ni tata, kao učitelji, nakon onog rata, nikada nisu mogli dobiti premještaj u Gradišku. Ostali su u posavskom selu do umirovljenja. A kako narodna vlast nije u cijelosti, u djedovu kuću uselila povratnike iz Češke. Mi kao djeca, poslani smo da živimo u toj kući. On je sada strahovito ljut. Njegove rečenice su otrovne, bodljikave. Ti si znači taj i takav. Fino si, sinak, počeo u tuđem svijetu. Ako tako nastaviš, kako si počeo, daleko ćeš dogurati. Navodi mi kao jasne primjere Čarugu i Prpića Malog, legende našeg kraja. Slova u pismu postaju sve veća, tanjurasta. Prema meni ide moćni traktor, što vuče tanjuraču sa stotinama oštrih alatki. Korov treba nestati. Uništitiiiii.... Uzimam sada majčino pismo. Trljam oči. Ona ima divan rukopis. Ali, jao... Pa ona mene i ne spominje u pismu. Piše sestrama i bratu. Ja, kao da sam umro. Daje naputak teti Tildi, ženi koja nas čuva, da izdrži u svojoj nakani da od nas napravi ljude. A ta sirota, koju zovemo teta Tilda, nesretnica je svoje vrste. Njemica. Zatečena u Zagrebu, kad je sve propalo i otišlo u nepovrat. Nekada je njezina obitelj imala vile, mlinove. Guvernante. A sada, na, ona se sirota mora natezati s nekom nepoznatom djecom za tužne škude. Pomalo krhka, brkata, zapetljana. Moje ime nije ni znala izgovoriti... Vječno me zvala Kasimir.

Na kraju dolazi na red tetkovo pismo. Da ne povjerujem svojim očima... To da on piše. Moj tetak. Bože, pa to nije moguće. On meni piše, joj, te ovako, te onako... Kako, OVA pisma od mojih roditelja, silno će me razveseliti i razgaliti. Pazite samo na

tu biranu riječ, razgaliti. Sve skupa suludo. On sad meni, sve onako u šali i s visoka, pa zaboga, prošlo je toliko ljeta od toga događaja, priča priču. S nekim dječarcima iz ulice, tek što sam došao u Gimnaziju, sudjelovao sam u krađi jabuka... Pokušavam se sjetiti tih jabuka, tog voća. Točno. Bio je neki jadni voćnjak u blizini tetkove kuće. Više smo se nas nekolicina natjerivali po voćnjaku, nego što smo krali voća. Ali, ali... Tetkov susjed, taj i taj, zna što je red i rad. Prvo javlja tetku o meni. Može on i šire postaviti pitanje. Tko zapravo stoji iza te krade. Moj tetak je lojalist. On se boji... on drhti. On to sve skupa nekako sreduje. Ne daj Bože, da susjed ode na miliciju pa sve to prijavi! Ej, pa to je zločin protiv naroda i države! Za to se vješa, baca na Goli otok.

Ne piše moj tetak mojim roditeljima pismo, o svemu tome. On je stari bjelosvjetski diplomat. Pismo roditeljima o tome piše moja druga, nešto starija seka. Mala dječja tužibaba. Bože, kad je to bilo. A tetak uživa. Počela je igra. Taman posla da su tada moji roditelji napisali, pa što, pa šta... Nategni derana za uho. Ispraši mu tur ako treba. Naime, tetak i teta nemaju djece. A tetak je vrhovni duhovni autoritet svima nama. Iz toga mekog i zagušljivog dušobrižničkog krila, uspjela se jedino spasiti moja starija sestra. Ona je već bila netko i nešto kao đak u Gimnaziji.

Još jednom čitam pismo. Gluh sam i nijem, iako društvo u susjednoj sobi gadno riče. Razumijem svoje jadne roditelje. Oca, koji je u svim sustavima bio na drugoj strani. Ne svojom krivnjom. Mrzio je svaku politiku i zatucanost. Oni tamo u selu uče djecu moralu i životu, a ja? Ja kradem! Njihov sin. Ma što jabuke. Krađa je krađa! Isprike nema.

Sjedim u kuhinji. Treperim od bijesa. Pečena svinjska glava smije mi se u lice. Oživjela je. To više oko mene nije mrtva priroda. Smiju mi se čaše s ružem na rubovima. Mala srebrna žličica s monogramom. Zgužvani ubrus. Sve mi se smije u lice. I da sada meni, na, moj tetak, ostavlja da nakon toliko ljeta, otvorim takvo pismo. Iz omotnice izašao je mali grbavi duh. Zanio se u stranu. Popeo na bocu. Berba ta i ta. Amo s bocom. Natočio sam vino u čašu. Vina nema. Pa jasno, zaboravio sam buteljku otvoriti. Nije to berba 52. godina. Trst damo, ovaj, život damo, Trst ne damo. Druže Tito, daj nam puške, Talijani digli njuške. Valja se masa demonstranata kroz mračne provincijske ulice. Gadno se dere. Nose baklje. Zaudara petrolej na sve strane. Srednji vijek grmi. Puške amo... amo... Jedno strašno vrijeme, strašna sjećanja. Dolaze prema meni. Gaze me. Melju. Postajem stočna hrana krdu gladnih uspomena.

U kuhinju ulazi zagrljeni zbor. Moji mili gosti, pozvani upravo za tu priliku. Hoće svi odjednom ući u kuhinju, ali to ne ide. Pjevaju... Naš je Kazek milijarder... Milijarder. Gdje je ono tetak iz Rešetara ostavio blago? Da li moraš kopati kod duda ili sto metara niže? Hihihiiii.... Amo s pismom. Govori, vole. Čast svaka. Karakter. Naš Kazek je karakter. Ne otvoriti pismo trideset ljeta, nije šala... Nije. To... To može samo... No, dobro da moj prijatelj nije rekao rečenicu do kraja. Htio je reći pravi Hrvat, ali je zastao. Nedavno je naprasno ostao bez posla, pa izbjegava velike riječi.

Kiselo se smješkam. Pismo sam munjevito smotao u džep. Ah, što? Petljam. Što, ljudi, može napisati stari tetak, nego bedastoću. Savjetuje mi da pazim, kako

prelazim ulicu. S kim se družim. Pazim što govorim. Jednom riječju, ništa. A na riječ ništa, peče me zgužvani papir u džepu. Pali do kosti. Toplina putuje prema mozgu.

Moj stari prijatelj diže čašu. Grlimo se. Imao je i on, kaže, bedastog tetka. Taj je znao roktati bolje od svake krmače. Čuje se i pokoji usamljeni rik minobacača. Još narod nije predao sve oružje. Kao, trebat će mu. Evo, kad budu dočekivali idući milenij, iz čega da pucaju. Čeparki.

No, krasno sam ušao u novi milenij. Budim se prije svih, savršeno trijezan. Uvukao sam se u kuhinju, svoje omiljeno mjesto dokazanog žderača. U slučaju potresa, molim, tražiti me u kuhinji. Iznova čitam, ovaj put samo tetkovo pismo. Tanka, pa debela uvreda. Mora da je, kad je sastavljao to pismo amanet, radio detaljno, kao profesionalni provalnik. Kopao je dugo i pažljivo tunel prema mom srcu. Kako je samo bio birano pažljiv upravo prema meni. Piše, da sam ga često molio da bacim ta pisma... Nisam ih bacio! Znao sam ja što će tebi pričinjati radost, kada ih budeš čitao nakon toliko ljeta. Znao je on što čini. Ohohooo. Moj otac boležljiv i jadan. Bivši domobranski satnik. Bačen nakon rata u blato i magle. Daleko od nas djece. Majka, učiteljica u NDH. Nešto strašno... Zato što je sirota morala raditi kao učiteljica, ostala je bez građanskih prava. A mudri tetak, on je bio oprezan. Ni amo, ni tamo. Svuda nepovjerljiv. Moj nos nije dimnjak. Ne ići kroz gradski park, kada s grana padaju grozdovi zrelih kestena. U to je vrijeme strah sigurno gazio uokolo. Kuc, kuc na okno. Dolaze po tebe... tebe više nemaaaa... Nije to kao danas. Ukradeš tvornicu, rastjeraš radnike iz nje, a ti kasnije važno kod Čarlija naručuješ dupli viski.

Jadna profesorica gimnazije za proslavu Praznika rada, na ulazu u zgradu gimnazije tih je ljeta objesila vijenac s cvijećem. Koji se, na žalost, grubo objesio u obliku zloglasnog slova U. Zalud plač, suze. Ode madam u nigdinu. Za sitnicu je letjela glava. Amerika i Engleska bit će zemlja proleterska. Ti koji su u glavama imali tu misao, nije bilo rasprave. Sve je oprezni tetak predvidio, samo jedno u pismu nije. Gospodu smrt! Navodi, kad budeš, Kazimire, čitao ovo pismo, svi mi, kod toga misli na moje roditelje, tetku i sebe, bit ćemo na onim stranama. Daleko od zavisti, nesreća i ljudskih boli.

Nazivaju me braća. Čestitamo si novi milenij, a ja nekako jako kiseo. Pitaju, što je tetak napisao u pismu. Kad ukratko velim što je napisao, s druge strane tajac. Ne vjeruju da je to on napisao. Kasnije, kod sestre, pijemo zajedno prvo piće u ovom mileniju. Oboje smo već stari i zabrinuti. Sjedi. Kažem joj što je tetak napisao. Sestra pokušava sve okrenuti na šalu... Ali u jednom trenutku shvati da ima u tom nešto tako đavolje i ružno. Ušuti. Da li da o tome uopće išta kažem našoj majci.

Moja majka još je živa. Živi u dubokoj sretnoj starosti. Koliko uopće starost može biti sretna. Vraga je sretna. Ostala je jedini živi svjedok toga vremena iz tetkovog pisma.

Nešto sam majci pokušao pričati o tetku i njegovom pismu. Majka sjedi na krevetu. Nepokretna je. Njiše se, blago smješka. Uopće me ne sluša. Gleda u balkonska vrata. Tamo se dva mala vrapca tuku za koru kruha. Sitni mali detalj koji jedino u njen sivi staračkí život unosi radost dana. Odletjeli su. Zvoni telefon. Javljaju se čestitari.

Mislim si, što da požele mojoj majci kad je ona sirota svega već sita. Kako to u jednom trenutku ispadne sve namješteno, glupo, prazno. Trgnem se... Majka priča već stoti put priču kako je ostala ona i moja teta bez košuljica. Vrijeme prije prvog rata. Kupale su se pored potoka, a krava im je pojela haljinice... A one kao dva anđela gole trče kući. Plaču. Bacaju se mami u naručje. Mamaaa, krava nam je pojela haljinice. To je bilo, joj... to je bilo tako, tako davno... Gleda me suznih očiju. Dodajem joj čašu s malo vina. Kucnemo se. Držim ju za ruku. Njena ruka je hladna. Pismo. Tanko, debelo. Pisano prije toliko ljeta odlazi u nepovrat.

Kad sam se vratio doma, nikoga nisam našao. Srećom. U tišini sam užgao svijeću u kupaonici. Sjeo na rub kade. Zlu ne trebalo. Najprije sam u nježni konop smotao majčino i očevo pismo, ljeto 52. Zapalio ih na svijeći. Plavi leptiri plamena krenuli su hitro prema mojim prstima. Bio sam miran. Plamen me nije opekao. Oba pisma nestala su nečujno. A u mojim prstima ostao je baršunasti ostatak, dašak nečega, što se ne može opisati. U kupaonici je blago zamirisao na sreću, blaženstvo. Praštanje. Kao da mi se odnekud javio pokojni otac. Tako, sine... tako. To si trebao davnih dana napraviti, kad sam ti govorio. Sve tajne, odgode istine, sve su to petljancije. Ovaj život je tako kratak. Reci čovjeku što imaš odmah i u lice... Sutra ga više možda neće ni biti. Tetak. Bio i ostao bedak.

Pokušao sam zapaliti tetkovo pismo. Plamen svijeće se uvija. Htio ugasiti. Papir nije htio preći u ništavilo. U kupaonici je odjednom gadno zasmrdilo. Na kožu i svinjsku dlaku. Na nešto đavolje. Pauk skriven iza bojlera oživio je. Spašavaj se tko može. Panično je tražio kamo da umakne. Konačno je papir otpočeo gorjeti. Slova i birane tetkove rečenice bježale su prema mojim prstima. Tražile spas. Htjele su prijeći nekamo drugamo. Dokopati se novih obala. Plamen je bacao čudan odsjaj na stranicu kade. Po njoj kroči moj tetak. Uspravan. S klobukom na glavi, s novinama pod miškom. Odlazi. Postaje sve sitniji, manji. Nešto mi kao govori. Plamen dogorijeva u mojim prstima. Naćulio sam uho. Što mi to tetak na odlasku želi pametno reći... Pa da, opet neku mudrost. Životnu! Kad te netko ponudi cigaretom, odlučno odbiti.

Moj nos nije dimnjak! Gospodine!

Josip ĆOSIĆ

Haiku

Snijeg kopni,
visibabe izviruju,
oblaci se rumene.

Pile orah
ispred balkona.
Kukavica kuka!

Kisela kiša
danonoćno pada,
šuma plače.

Hrvatsku gledam a plakati ne smijem

Al idol dragi sve se nježi lako
I smiješkom tepa i srcu i umu -
Ja gledim u nj i ne smijem da bih plako.

S. S. Kranjčević, Ja mišljah...

Gledam ubodne rane
na Tvom izmučenu tijelu:
BLEIBURG KOČEVSKI ROG
JAZOVKA TEZNO
ŠKABRNJA GOSPIĆ
VUKOVAR DUBROVNIK
JAJCE PLEHAN
i mnoge još ožiljke težke,
izbrojiti tko bi ih mogao?
Pod zaštitom vladarâ svijeta
poznati vraćaju se krvnici
na mjesta gdje zaklaše i pobiše
Tvoju djecu i Tvoje starce,
Tvoje kćeri i Tvoje sinove.
Sjena smrti nadvila se nad Tobom
obučena u haažku sudačku togu,
u Tvojoj krvi pilatski perući ruke.
Tuđin priprema vješala,
a Tvoji odmetnički sinovi
za Judine škude
krvničko uže pletu.
Gledam Te, Hrvatska,
a plakati ne smijem,
moje bi suze bile
sol na Tvoje rane.
Gutam ih, prožežem u grlu,
skrutnut će se u čelik
pobjedničkoga prkosa.

Književna ostavština Brune Bulića

IV.

(Ovo je nastavak "Posmrtnoga razgovora sa slikarom Brunom Bulićem").

Kako reče Igor Zidić, slikar Bulić i pisac Bulić od istoga su materijala. U Bulića je više stila, nego što ga može imati slučajnik u književnosti. Ostaje obveza, napisao je Tonko Maroević, da se Bulićev likovni i književni prinos okupi unutar jedinstvenih korica monografije.

Najvrjedniji dio Bulićeve književne ostavštine su zapisci sačuvani u četiri rukom pisane ukoričene knjige pod naslovom *Zapisci Bruna Bulića:* I. knjiga (vel. 21x15 cm) počinje pjesmom *Umjetnik i slika*, koju je spjevala Brunina unuka Ana Gasselich u prigodi njegova rođendana 6. listopada 1976., a završava pjesmom Brune Bulića *U suton* s nadnevkom: "U Zagrebu, 20. lipnja 1978. (Dva dana prije instalacije mog pace-makera)" - pjesma *U suton* tiskana je u časopisu "Marulić" Zagreb (XVI./1983. br. 5., 483.-484.); II. knjiga, s nadnevkom: U Zagrebu 16.veljače 1990. - na kraju knjige je bilježka: "Završio je ispisati u petak, 20. travnja 1990. u Zagrebu; III. knjiga (vel. 29x20 cm) naslovljena *Sjećanja* ima nadnevak: Sub. 28. travnja 1990. u Zagrebu; IV. knjiga (vel. 25x19 cm) s bilježkom na početku: "Na Silvestrovo 1978. u Crnčićevoj 38/ I Zagreb-Maksimir." Ima i neukoričenih zapisaka, među kojima i *Bog je ljubav*, s nadnevkom 12. veljače 1987.

U IV. knjizi *Zapisaka* nalaze se i nacrti odnosno prijepisi Bulićevih pisama. Naslovnici tih pisama su: Fra Vjenceslav Glibotić, Časna sestra Edita XY, biskup Dr. Dragutin Nežić, Smiljan Paraga, Fra Stanko Romac, profesor Fra Franjo Nimac, Fra Serafin Turčin, Dr. Fra Gabrijel Štokalo, Mato Bulić (Brunin brat), slikar Josip Vaništa, glumac Karlo Bulić (Brunin brat), Olinko Delorko, Dubravko Horvatić, Igor Magić, Drago i Dragica Čotić, O. Aleksandar Barbalić D. I., slikar Augustin van de Linde (na njemačkom), slikar Mladen Veža, Maria Gasselich, urednik "Poljica" Don Frane Mihanović, povjesničar umjetnosti ing. prof. Zdenko Vojnović, Fra Mavro Velnić, Fra Krsto Marinov, prof. dr. Miram Pasini, biskup dr. Karmel Zazinović, nadbiskup zadarski Marijan Oblak, nadbiskup splitsko-makarski dr. Frane Franić, biskup Josip Arnerić, franjevac p. Theo Zweermen, obitelj dr. Bože Milanovića, župnik Matija Nikolin (Vrpolje), Fra Vinko Marinko Prlić, provincijal dr. fra Stjepan Vučemil, Dragica Pavletić, dipl. ing. Jerko Bulić (prvi rođak), fra Ante Augustin Akrap, ing. arh. Josip Velnić i obitelj, dr. Jozo Lukin, prof. Andro-Vid Mihičić, kipar Ante Starčević. *Napomena:* ing. prof. Zdenko *Vojnović* iz ovoga popisa vjerojatno je povjesničar umjetnosti ing. prof. Zdenko *Tonković*.

U posebnoj tvrdo ukoričenoj rukom pisanoj bilježnici (vel. 28,5x20,5 cm) nalaze se ovi književni zapisi: *Uspomene na djetinjstvo u Župi Dubrovačkoj, Moja rodna kuća, 1914. Prvi svjetski rat, 3. XI. 1918.* (na kraju ovoga zapisa je nadnevak: Bruno Bulić u Zagrebu 15. veljače 1990.). Zapisi završavaju ovom bilješkom: "P.S. U rukopisu

ima radi tehničkih poteškoća u krevetu, nečitkih riječi. Molim korektora da to po dedukciji ispravi ili otkrije što pojedini grafizam želi reći. U koliko su jača dubioza, onda ću ja razjasniti kako bi trebalo da riječ ili rečenica glase. Unaprijed hvala B. B.".

Ovi su zapisi objavljeni prije nastanka spomenute rukopisne bilježnice, pa su oni inačice objavljenih zapisa. Zapis *Uspomene na djetinjstvo u Župi Dubrovačkoj* objavljen je u Bulletinu Instituta za likovne umjetnosti JAZU (god. V., br. 2., kolovoz 1957.). Zapis *Moja rodna kuća* u časopisu "Marulić" Zagreb (XII./1979., br. 5., 420.-424.). Zapis *1914. Prvi svjetski rat* objavljen je u dva časopisa: u listu "Poljica" Gata (IV./1979., br. 1./4., 93.-96., pod naslovom *Prvi svjetski rat u Poljicima*) i u časopisu "Marulić" Zagreb (XIV./1981., br. 4., 370.-376. pod naslovom *Rat i ratnici;* XV./1982., br. 4., 296.-300. pod naslovom *Deseti brat* i XV./1982., 366.-369. pod naslovom *Rat se bliži kraju - 18. lipnja 1918.).* Zapis *3. XI. 1918.* objavljen je također u časopisu "Marulić" Zagreb (XVI./1983., br. 5., 473.-477.) pod naslovom *Na kraju prvog svjetskog rata - 11. XI. 1918. Primirje!.*

Pisma Bruna Bulića, sačuvana u tri tvrdo ukoričena rukom pisana sveska velikoga formata, dragocjen su dio njegove književne ostavštine. Kao i Pisma u IV. knjizi *Zapisaka*, to su isto tako nacrti odnosno prijepisi. Naslovnici tih pisama su: slikar Josip Vaništa, kipar Frano Kršinić, Uprava Zadruge likovnih umjetnika Hrvatske u Zagrebu, prof. Andro-Vid Mihičić, prof. P. Piet Kragtwijk (na njemačkom), franjevac P. Theo Zweermen (na njemačkom), povjesničar umjetnosti ing. prof. Zdenko Tonković, Dr. fra Gabrijel Štokalo, gvardijan Franjevačkoga samostana u Kninu Fra Vice Lucić, Prof. fra Franjo Nimac, Prof. fra Vinko Fugošić (slikar i povjestnik umjetnosti), glumac Karlo Bulić (brat), konzervator don Julije Kriško, župnik Matija Polonijo (Linardići, otok Krk), gvardijan Kapucinskoga samostana u Osijeku Fra Serafin Turčin, Fra Mavro Velnić (Košljun), kustos Franjevačkoga samostana i Muzeja u Visovcu Fra Joakim Friganović, prof. Fra Vjenceslav Glibotić, Dr. fra Roko Tomić, kipar prof. Ante Starčević, profesor glazbe Čifari, pjesnik Olinko Delorko, Mato Bulić (Brunin brat), Dr. fra Karlo Kosor, Dr. fra Karlo Jurišić, Fra Stanko Romac, Fra Stanko Brčić, Fra Krsto Marinov, Fra Jure Radić, prof. dr. Ivan Golub, Fra Miroslav Novinić, obitelj Novak i Tropar, Fra Karlo Bašić, O. Josip Antolović D. I., dr. Joško Lukin, obitelj Marija i Mato Marčinko, Fra Pavao Matić, slikar Josip Crnobori, biskup šibenski Josip Arnerić, Fra Josip Visković, Vanda i Joško Lukin, Galerija likovne umjetnosti Osijek, prof. Vlado Sironić, prof. dr. Miram Pasini, dr. Joško Pasini, nadbiskup zagrebački kardinal dr. Franjo Kuharić, nadbiskup splitsko-makarski dr. Frane Franić, biskup đakovački Ćiril Kos, Gerhard Walter (na njemačkom), slikar o. Aleksandar Barbalić D. I., don Nikola Kerčov, Fra Jerko Lovrić, slikar Marino Tartaglia, kipar Kruno Bošnjak, Fra Bernardin Topić, književnik Jakša Kušan, prof. Zdenko Šenoa, Fra Silvestar Aračić, Mato Marčinko, Fra Mato Rakić, Augustin van de Linde (na njemačkom), slikar Guglielmo Samuel (na talijanskom), Klement Lukin, nadbiskup zadarski Marijan Oblak, biskup krčki Dr. Karmelo Zazinović, biskup porečko-pulski Dr. Dragutin Nežić, opat don Ivo Matijaca, Fra Ante Augustin Akrap, Dr. fra Vjeko-Božo Jarak, Dr. o. Ćiro Markač, Fra Petar Janković, Dr. fra Dinko Aračić, obitelj

Franjo i Vesna Mandić, Fra Vinko Prlić, Fra Alfonzo Orlić, Dr. fra Šimun Šipić, prof. Pero Dulčić, Sjemeništarci u Sinju, prof. Fra Anđelko Fazinić, Fra Dinko Šulin, prof. dr. Fra Bernar Bučić, prof. dr. Marjana Schneider, književnik Igor Zidić, Fra Leonard Buljan, provincijal hercegovački Dr. fra Josip Pejić, Mons. Marijan Radanović, Jerko Bulić, Fra Stanko Stojić, akademik prof. Želimir Janeš, Fra Stanko Bačić, Fra Stanko Rodić, Fra Kamilo Milas, Fra Mato Gverić i dr.

Sačuvalo se i neukoričenih nacrta odnosno prijepisa pisama, nešto na njemačkomu jeziku a ostala na hrvatskomu. Najčešći naslovnik tih pisama je slikar Josip Vaništa. Ulomci iz pisama koja je Bruno Bulić pisao svojoj prvoj rodici Mariji Marčinko rođ. Bulić i Mati Marčinku bit će objavljeni u godišnjaku Poljičkoga dekanata "Poljica" Gata (XXV./2000., broj 25.).

Sačuvane su i tri bilježnice-rokovnika džepne veličine: *Dnevnik rada Bruna Bulića, Bilježnica Bruna Bulića* i *Džepni rokovnik*. U *Dnevniku rada* su zabilježbe o kopiranju fresaka u istarskim crkvama godine 1960. i 1961. U *Bilježnici* su podatci o Bulićevu terenskomu radu u Vodnjanu, Šibeniku, otoku Krku (Omišalj, Vrbnik, Košljun), otoku Lošinju (Nerezine), Crikvenici, Rijeci, Velomu Lošinju, Malomu Lošinju, Jablancu (*Ecce Homo*. Princ od Walesa prilikom proputovanja prije rata kroz Jablanac svojom jahtom želio je sliku kupiti, ali stari župnik nije pristao.), Rabu i Senju.

Džepni rokovnik je izpunjen raznoraznim bilješkama. "Neil Armstrong na Mjesecu 27. VII. 1969." Izreke Remarquea, Karajana, Lize Minelli, Trigve Leea, Faulknera, Eliota, Onassisa, Averčenka, Kishona, Demokrita, Cicerona i dr. Maturalna večera unuke Behane. Pjesma *Mjesecu* Giacoma Leopardia u prijevodu Tona Smerdela. Nobelovac Elias Canetti. Slikar Mirko Rački. Vincent van Gogh je "u 7 godina rada stvorio 850 slika". Pjesma *Smrt Antonita el Camborija* Federica Garcie Lorce u prijevodu Nikole Milićevića. Salon Schira: "5. ožujka 1984. Ankica i ja posjetili smo salon Schira i darovali majstoru Schiri i gospodi jedan moj 'vlastiti lik' iz 1975. naslikan u Košljunu". Fra Miroslav Bustrić "Franjevac subdiakon bio na mojoj izložbi Vrbanićeva 35 Zgb". Prodaja uljene slike "Rano proljeće na Košljunu". "U petak, 7. rujna 1984. posjetio sam slikara JOSIPA VANIŠTU u njegovoj radionici od 11^{h}-14^{h}, razgledao sam njegove radove." Slikar Jozo Bužan. Slikar ČIKOŠ-SESIJA: "Velika autokritičnost uništava mu svježinu slikâ. Šarenilo mu ne donosi slavu.On je tonski Perspektiva na Buk. zastario." "Rimski pisac Plinije pripovijeda da je Eshil, otac klasične grčke tragedije, ubijen kornjačom koju je na njegovu glavu ćelavu bacio orao iz velike visine." O bolesti i liječenju kanarinca ĆIPE. Izrada slike Gospe M. (Međugorske). Ivan Meštrović na zvonu u Otavicama napisao je: "Upoznaj tajanstvo ljubavi i ti ćeš odgonetnuti tajanstvo smrti i vjerovati da je život vječan." "25. studeni srijeda 1987. Došao je J. Vaništa po mene, da pogledam njegovu izložbu slika prije otvaranja u Salonu Karas, Margaretska ulica. Pošao sam: Izvanredno, veliki je to majstor, prva violina tonskog slikarstva u Hrvatskoj!" "12. siječnja 1988. Počeo sam portret Dobrog Oca Ante Antića u utorak." "21. travnja 1986. u ponedjeljak Ankica i ja odazvali smo se pozivu da dodemo u Župu Sv. Josipa u Karlovac... župnik velč. MARIJAN

RADANOVIĆ, kapelan VLADO KOŠIĆ, Karlovac-Dubovac. - Bili smo dobrotom velč. Vlade Košića autom odvezeni u Karlovac u 9h - Pogledah s g. župnikom Svetište. Ostali na objedu i vratili se u 14h dobrotom veleč. Vlade Košića. Skice! Pozajmio mu Suvenir iz Krka." "U subotu 12. kolovoza 1989. uoči Velike Gospe u Sv. Jeronima kod Prečasnog Blaževca u 7h. ISPOVIJED I PRIČEST. Pomiluj nas Gospodine i oprosti duge naše!"

To je samo malen izbor izmedu velikoga broja zanimljivih pribilježki. U *Džepnom rokovniku* je i Bulićeva šaljiva pjesma *Krnji rondel:* "Dragi naši mili /Prazno je u svakoj zdili/ Jer pristrano se dili,/ A sve po višoj sili/ - Stampado a la Bafalo Bil/ Noge nam slomi romobil./ Uništi nas automobil./ A dotuče Černo-Bil/ - Bili ne bili/ živjeli nam Bili!/ Hajduci sinji/ Domovini virni./ - Viva Meksiko!/ Balunska korida/ A moj leksikon/ Gura me sprida." Od desetak aforizama u rečenomu rokovniku evo jednoga: "Peri svoje noge, a ne tuđe mozgove."

Sve rukopise navedene Bulićeve književne ostavštine čuva njegova kćerka dr. Magdalena Bulić. U posjedu pisca ovih redaka je neobjavljeni Bulićev rukopis *Ples mrtvaca uživo*, s nadnevkom: U Zagrebu, proljeće 1987.

Bibliografija književnih radova Brune Bulića objavljena je u katalogu *BRUNO BULIĆ 1903-1990. retrospektivna izložba* (Umjetnički paviljon u Zagrebu 21. 12. 1999. - 30. 1. 2000., str. 181.) pod naslovom *Bibliografija Brune Bulića (objavljeni tekstovi i rukopisi)*. Upozorujem na ove tiskarske pogrješke u toj Bibliografiji: Zapis *Moje malomaturalno putovanje* (a ne *Moje maturalno putovanje*, kako je u Katalogu) objavljen je u časopisu "Marulić" godine 1985. (XVIII./1985., br. 4.), a ne godine 1984. kako je u Katalogu; Zapis *Rat i ratnici* objavljen je u časopisu "Marulić" XIV./1981., br. 4. str. 370.-376., a ne kako je u Katalogu.

Gornjoj Bibliografiji treba dodati još i ove objavljene Bulićeve književne ostvaraje: *Na kraju prvog svjetskog rata (11. XI. 1918. primirje)* ("Marulić", Zagreb, XVI./1983., br. 5., str. 473.-477.); *Iskrice* ("Marija", Split, VIII./1970., br. 5., str. 213.); *Razgovor ugodni s hrvatskim slikarom Brunom Bulićem* ("Marija", Split, VIII./1970., br. 9., str. 390.-391.); *Misli o smrti* ("Marija", Split, XVIII./1980., br. 11., str. 323.), *Bruno Bulić i Mato Tijardović* ("Poljica", Gata, XXIV./1999., br. 24., str. 348.). Ovo zadnje je u stvari pismo Brune Bulića Mati Tijardoviću (nadnevak: Zagreb u Došašću 1976.) s bilješkom Uredništva o Bruni Buliću i Mati Tijardoviću.

Književne radove Brune Bulića objavljene u časopisu "Marulić" i listu "Poljica" za tisak je - po želji i uputama autora - priredio pisac ovih redaka.

ULOMCI IZ NEOBJAVLJENIH *ZAPISAKA* BRUNE BULIĆA

Bog je ljubav

U sva vremena kod svih stvorenja prisutna je Božja ljubav, a prema nama ljudima ona je najočitija.

- Ljubi Boga svoga svim srcem, svom dušom svojom..., tako nas uči naša vjera. Ali kako? Gdje? I tko je On?

Mojsiji je On kao Gorući Grm odkrio svoje biće riječju: Ja sam Onaj što sam!

- I nitko Boga vidio nije, kako veli apostol Ivan pri kraju svoje prve poslanice. Ali ako među ljudima vlada ljubav, Bog je s njima. Mi dakle posredno preko svojih bližnjih dolazimo do Boga.

Ako Boga ne nalazimo u svom srcu, nema smisla tražiti Ga ni u svemiru!

Ne može se ljubiti Boga, a mrziti njegova stvorenja, bez obzira jesu li ona zavrijedila našu ljubav, jer mi u njima moramo gledati svog Stvoritelja, a ne njihove moguće opačine. Ništa tu ne treba, osim čistog srca. Ono mora biti svetohranište naše ljubavi. A sve ono, što nije od Boga, nije ni ljubav.

Sve je to tako jednostavno, možda upravo zbog toga većini ljudi i neshvatljivo.

Ali ljubav je i žrtva. Sveznajući se je udostojao, za ne reći ponizio, da iz ljubavi za čovječanstvo prikaže svog Sina kao žrtvu ispaštanja za ljudske grijehe.

S time nam je ukazao, da je samo ljubav jača od smrti.

A radost zemaljskog života bit će nam u tomu, ako živimo s Kristom po Kristu za Krista. To jest za ljubav, vladaricu između svih krijeposti i vrlina!

Serafski siromašak molio je Gospodina, da mu pokloni milost, da uzmogne voljeti, ne tražeći da mu bližnji to isto uzvrati!

Dobro će biti, da zaključim s pjesnikom:

Gdje god ja svoj pogled svrnem,
Neizmjerni Bože, Tebe vidim,
U djelima Tvojim Ti se divim,
I u meni si Ti.

U Zagrebu, 12. veljače 1987.

Pariz

Završili su moji dani na Umjetničkoj akademiji u Zagrebu. Trebalo je poći još malko u slikarsku Meku - Pariz, da bi čovjek mogao početi sa "stvaranjem". Mene nije vodilo tamo ono previranje i nadimanje sve novih i novih manira. Ja sam težio da vidim i doživim velika dostignuća. Ne mošt, nego staro plemenito vino! Jednog jesenskog dana godine 1931. u društvu sa Slavkom Šohajem odputovao sam tamo.

Insbruck, Švicarska (Buchs-Basel), Belfort! Nekad i buduća slavna ratna polja. Zeleno-žuti travnjaci, rijedak kamen i rijetka naselja. Krećemo se prema sjevero-zapadu. U kupe ulaze ozbiljni šutljivi putnici bez prtljage, ali s ogromnim svježim novinama. Zadubljeni u svoje omiljene stupce, ne poklanjaju nam pažnju. Sve je u njima nekako zakopčano, smanjeno i priljubljeno uz njihovu osobu.

Ulazimo u neku galeriju, hodnik ili prolaz kilometarske dužine, zidovi su na njemu od bijele majolike. Velika crna slova iz crnih pločica: Du bon - Du bonette. Taj refren pratio nas je skoro pô sata. Du bon - Du bonette. Neka obična reklama zacijelo običnog vina! Gare d'Est. Konačno smo u Parizu.

Dok ovo pišem (8. travnja 1973.), umro je *PICASSO* u Mouginsu, malom naselju nedaleko od Cannesa. Rodio se je u Malagi 25. listopada 1881. u 23h i 15'. Kršten je

ovim imenima: Pablo, Diego, José, Francisco de Paula, Juan Napomuceno, Maria de los Remedios, Crispin, Crispiniano de la Santissima Trinidad Ruiz y Picasso. Majka njegova Maria Picasso de Ruiz i otac José Ruiz Blasco. - Slava mu i mir duši i tijelu njegovu. Ali i hvala mu za darove njegove umjetnosti.

Pariz, taj san i hodočašće svih onih što im duša žedni za izvorima nadahnuća. Centralni živčani sistem čovječanstva. Taj Pariz je sada moj, ali ja nisam njegov. Pa ipak, osjećam da bi mi jedino taj grad mogao biti druga domovina. Tu je skoro svaki narod slao svoje sinove na uljudbu duha. A i svaki narod ima tamo svog Račića, nažalost.

Na trgu pred Gare d'Est more svijetla. Rasvjeta u svim mogućim prelijevima i raznim vremenskim dostignućima. Rekoše nam u Zagrebu, da samo treba uskliknuti "šofer" i da će taksi doći pred nas. Zbilja kao čudom, netom smo to izrekli, kao čarolijom pred nas se stvori Citroen, ukrcao je naše stvari i najneobičnija vožnja je počela. Ulazio sam u svjetsku književnost, na njezine najljepše stranice. Tu je Moulin-Rouge, Mont Martre, Rue Sebastopol, Notre-Dame, Seina i sve ono ostalo što čini povijesnu jezgru mnogim opisima, bez čije bi scenografije svaka riječ bila prazna i šuplja.

Smjestio sam se u Rue de Seine, kod nekog naivnog slikara (Hôtel Louisianne). Bila je već noć. Nisam oklijevao. Uredio sam se na brzu ruku i uputio se prema Tour Eiffelu. Taj veliki uskličnik iz čelika i svijetlećih žarulja mamio me je k sebi. On je bio na dohvat ruke. Hodao sam u noć. Ja, Baltazar-Gašpar-Melhior u jednoj osobi, išao sam prema toj svijetlećoj reklami "Citroena". Čas bi munja udarila u ta žarka slova, da bi onda nastao plamen, a već ga je gasio mlaz slapa iz Seine, da bi opet konačno zablistala riječ "Citroen". Ta je igra trajala čitavu noć, veličanstveno i izazovno.

Konačno sam stigao u neposrednu blizinu tog svjetionika, a već je moju pažnju privukao Slavoluk pobjede. Elizejske poljane prostirale su se u dužinskom redoslijedu na navodnu meni moguću daljinu. Moje noge nisu osjetile umor; ja ih čak nisam osjećao, koračale su nekako gordo kao da su pod utjecajem slavne Marseljeze. Arc de Triomphe sve je nekako uzmicao i što sam mu se više približavao bivao je sve dalje. Konačno sam negdje u zoru došao do njega. Austerlitz, Jena, Wagram i sva ona čudesna imena bitaka i osvajanja bila su po njemu ispisana. Ispod samog luka vječna vatra Neznanom Junaku! (11. studenoga na dan Pobjede u I. svjetskom ratu imat ću priliku, da ponovno dođem do tog spomenika).

Sad kad sam vidio L'Étoile, Zvijezdu, nekako je moje snalaženje ostalo na razkrižju. Tu je srce grada, premda umjetno srce, nastalo u doba Carstva. A kod Invalida leži Korzikanac, nasilnik i ugnjetač naših hrvatskih republika: Poljica i Dubrovnika. A onda Panteon, Victor Hugo i ostali. No te ću spomenike pogledati kasnije. Sad treba doći do svog stana i leći, ispružiti se (možda i zaspati). Odvažio sam se ući u metro. Sve je išlo vrlo lijepo i pravilno, no kod izlaza iz vagona opasač s mog raglana zakvačio se je na dvokrilnim vratima, kad su se ona automatski zatvarala. Vlak je pošao i mene povukao za sobom. Skoro još par metara i bio bi me zgnječio o zidove tunela, koji su se ispriječili u podzemnomu hodniku. Oblio me hladan smrtnički znoj. Svom snagom sam se odupro. Nešto je na mojem ogrtaču puklo. Vlak je s opasačem išao dalje, ja sam pao na nogostup i bio sam spašen!

Ošamućen i prestrašen došao sam u svoju sobu. Pogledao sam se u ogledalo: tragična bijela maska meni nepoznatog nekog klauna stravično me je gledala. Prvu šetnju platio sam skupo, ali isplatilo se je! Sada me oprez s te strane nije napuštao. A s druge strane?

Cilj te moje pariške eskalacije bio je Louvre. Da vidim tu jedinstvenu zbirku najviših dostignuća europskog slikarstva. Međutim sam grad Pariz osvojio me je čudnim svojim podnebljem. Taj sladunjavi zrak od parfema, ispušnog plina benzina i podzemne vlage metroa, sve to nekako ugrijano obližnjim zrakom Atlantika, trovalo je bronhije i pluća kao neka opasna droga. To pariško ozračje stvara razdražljive i zanesene duhove najsmionijih nagnuća i zamisli. Ja sam se svemu tomu odupirao, jer sam želio promatrati, a ne sudjelovati u tom kankanu. Jedina zabava koju sam sebi priuštio bila je u tome, da barem jednom u tjednu pođem u Cirque de l'Hiver, da pogledam Fratelline.

Louvre. To je pravi hram umjetnosti. Ja bih, da imam moći, naredio prije posjeta jedno duhovno pospremanje, možda čak i post. Ali svakako trebalo bi narediti, da posjetioci obuku meke papuče, da ne narušavaju tišinu i sabranost što pomaže doživljavati umjetnost.

Nezaboravna je ta staro-grčka pulena Nike Samotračke. Mislim, da je to najdinamičnija plastika svih vremena! U naborima te krilate figure osjećaju se vjetrovi tog nemirnog istočnog sredozemlja. To je lik što oblikuje i utjelovljuje nemir pustolovne i nezabitne ljudske duše, koja gleda uvijek prkoseći olujama.

Veliki nenadmašivi gospar palete Don Diego Silva y Velazquez, njegove infantkinje su vrhunska plemenitost i ljepota sklada boje i svijetla. Onda je tu božanska Gioconda i ona Manetova curica u obliku i odijelu svirača flaute! To su ona ostvarenja, da ne nabrajam i sva ostala, što potvrđuju da naša ljudska vrsta ima neumrlu i Bogom zaštićenu dušu. Prava umjetnost je jedna sakramentalna dimenzija Božjeg dara, dakle sveta. Ne mogu zaboraviti ni Vermeera van Delfta; njegova smirenost i plemenitost boje prešle su granice mogućega, to je već savršenstvo. Zar da Rembrandta izostavim? Ne, nikako, to je ne samo rečenica za sebe nego posebna knjiga, kao što bi to bio i slučaj s El Grecom. A onda sve ono, što je stvorila antika! Egipat i t. d. i tako dalje.

Čuvari dvorana u Louvreu onda su bili uglavnom vojni ratni invalidi. Sjede tako ljudi mirno i opušteno. Gledaju posjetioce i na izgled drijemaju, ali u stvari budno paze, ne toliko da netko nešto ne odnese, nego da prstima ne dira. A ima ljudi, koji gledaju opipom. Noktom grebu po grumenima boje, što je zaboravljivi slikar, možda hotimice ostavio na inače glatkoj površini slike.

Ja sam u taj muzej išao svakog tjedna po par puta i osjetio sam, da to postaje meni sve više jedna zamršenost u neposrednom gledanju na moje slikarske mogućnosti, pa sam naglo prekinuo s tom mojom ovisnosti od tudih dostignuća. Trebalo je raditi i istraživati na svoj vlastiti način, a ne stvarati po tuđoj licenci. Asimilirati sve to u svoj vlastiti izraz i tako nastojati obogatiti svoj dar, postati baštinik velike umjetnosti čovječanstva. Baštinik s vrlo malim sposobnostima, da upravljam s tako golemom baštinom. Pa ipak je moje prokletstvo bilo, da neprestano moram miješati u svojoj duši sva ta prirođena i stečena naziranja na svijet.

Privlačile su me izložbe po onim malim galerijama na lijevoj obali Seine oko Montparnassea. Tu sam imao prilike da osjetim neposrednije bilo što kuca iz živućeg umjetnikovog tkiva. Tu sam vidio i Permekea, slikara Flamanca čvrste i trpke palete. Njegovi likovi bili su za mene kao izrasli iz one masne i plodne zemlje. To je bila ljepota preko neke nakazne maske i patnje. Tu su bile bolne istine grubih lica. Osnovne boje: žuti oker, smeđa i crna. Boje hrđe, čađe i blata. Permeke je jedan od velikih slikara što sam imao sreću gledati ga, a da me njegova virtuoznost nije frustrirala. Gledao sam i Mattissea, no baš mostove do njega nisam izgradio. Sve je to jedna velika hazardna igra: prodeš očima po ogromnim platnima i ništa. Tamo na oko skromna neka stvarčica, a zapravo biser neprocjenjive vrijednosti.

Jednog dana odlučih, da se popnem na Tour Eiffel. S dizalom sam stigao do druge etaže (200 m), ali nečastivi me je izazivao da podem pješice za njim još onih 100 metara do vrha. Počeo sam se penjati. Stuba po stuba, sve više i više. Još malo i evo me na vrhu. Pogledao sam oko sebe. Mozaik, sastavljen od kuća, ulica, zelenih površina i srebrene rijeke, ogromno se je protezao s jednog kraja na drugi. Ja sam se nalazio u središtu, na jarbolu toga ljudskog mravinjaka. Dolje u dubini na podnožju tornja crveni fesovi Zuava izgledali su mikroskopski mali, ali su se ipak uspješno izdvajali iz one srebrenkaste sumaglice što je u sebe gutala sve boje i oblike. Na povratku dolje, onaj isti napasnik što je iskušavao Krista, sada je i mene pozivao da poletim dolje u sumaglicu, bezdan i ništavilo. Morao sam se okrenuti stubištu i rakovim načinom silaziti. Stigao sam sretno, ali prije toga pljunuo sam s uzvišenog svog položaja u dubinu. Zar svi mi ne činimo to, da vidimo one kapljice naše sline kako ih sila teže k sebi privlači. Ta bolesna, ali sasvim prirodna stanja naše radoznalosti, da stravom uzbuđujemo naše živce.

Kao onaj nadasve sjajni Delacroix sa svojim "Pokoljem na Hiosu" ili "Sardanapalovom smrti". On nas stavlja pred pitanja opstojanja. Granice između života i smrti. Tu je sve uzbuđenje i ključanje vrele krvi u prenapetim žilama. Kako bi to stanje ostvario na platnu jedan Ingres? Ali može se i s protupitanjem reći: Kako bi to stanje hladne i razumske računice oblikovao jedan Delacroix? Svaki od nas zauzima svoj stav, pozu ili bespomoćno čekanje, da sazna bilo kad, makar i u posljednji čas istinu.

Boravio sam u tom Parizu skoro dvije godine. Mijenjao sam gostionice i način prehrane, no pri kraju mog boravka oko dva mjeseca prije mog odlaska smjestio sam se na Saint Germain des Prêts u jedan vrlo domaći i prisni restaurant. Tako je sudbina htjela, da na početku i na kraju mog boravka bude dosta smiješnoga i nespretnoga sa slavnom francuskom gastronomijom. Idemo redom.

Ono prvo zbilo se odmah po dolasku u taj velebni grad. Odmah kod Sorbone zapazio sam jedan prilično raskošni lokal. Malo su me terorizirala luksuzna vrata ulaza i podoh iza ugla zgrade. Tu opet naiđoh na restaurant (a bio je taj isti, samo to su mu bila sporedna vrata, što sam prekasno ustanovio!). Skromna njegova oznaka, a i neugledna ulazna vrata, hrabrila su moju malodušnost pa uniđoh. U dnu ogromne i raspolovljene dvorane s crnim mramornim stolovima i kao snijeg bijelim stolnjacima

u onoj drugoj polovici, osjetih se prevarenim. Ali uzmaka nema - idemo dalje. Oko visokog comptoira posjedali momci i djevojke, Indokinezi, Crnci i Južnoamerikanci. Na onim velikim postoljima što ih je uzdizalo do potrebite razine, da bi mogli srkati nonšalantno i superiorno svoje konzumacije. Ja sam onako ošamućen sjeo za neki stol.

Dode nadkonobar - naravno u fraku - i preda mi u crnu kožu uvezani jelovnik. Njegova hladna uljudnost bila je neprijateljski i viteški borbeno raspoložena na omalovažavanje provincijalca. Gledam ta slova, te meni magijske riječi, što su generacije francuskih "bonkulovića" u svojem obožavanju želudca i trbuha skrušeno pronašli. Gledam i odgonetam. Ha, ha! evo: Porc avec macaroni. - Hura! tu smo! Pokazah prstom na to mjesto. Taj gospodin zakoluta očima, propisno se nakloni i pođe u dubinu perspektive prostora. Ja ostadoh na milost i nemilost onih nestašnih sorbonaca, što su sada zbijali zacijelo šale na moj račun. Bilo mi je vrlo mučno pri duši. Kao da se je svalilo na moja leđa sve ono povijesno prokletstvo moje čeljadi, šćava i galiota, što su se drznuli da objeduju među odabranicima.

No, malko sam odahnuo, svi su pogledi bili uprti u dno sale. Tamo je jedna mala gulaš-kanona u obliku džepne lokomotive dimila uz glasno stenjanje i pufa-lupa, pufa-lupa pištanje pare. Nasmijao sam se i ja iz srca toj igrački kulinarske meštrije. Pomalo, pomalo - sve bliže i bliže dolazila je k meni, praćena od obera, kuhara i maloga od kužine. Moje zaprepaštenje bilo je na vrhuncu. Sad sam bio pritiješnjen uza zid i morao sam čekati sudar lokomotive. Maître d'hotel naklonio mi se je smiješeći se, naravno ironično. Iz kipućeg lonca izvadio je kuhar rolšunku i predao je gosponu u fraku, taj je znalački odrezao dvije tanke kriške šunke i postavio ih je na topli tanjur što mu je mali od kuhinje pružio. Izvadio je vrlo spretno jedan zmijski splet makarona, naslagao ih po tanjuru s gracijom espade, sve to poprskao rastopljenim maslacem i posuo parmezanom. Vještinom prstiju, mimikom i trijumfalnim uzdahom postavio je to pred mene. (Misa s tri popa za sada je bila svršena.)

Na meni je bio red, da to doneseno blagujem. Uzeh viljušku, nabodem jednu sočnu cijev od makarona, hoću da je prinesem ustima, ali kao nešto živo i pokretljivo to mi tijesto izmače iz ruke, pa s viljuške padne pod stol. I tako redom svaki drugi zalogaj bio je plijen neke apstraktne mačke pod kao snijeg nekad bijelim stolnjakom, a sada punim umaka i parmezanske pilovine. Na barskim visokim stolicama obojeno se čovječanstvo zabavljalo kao nikad u svom potlačenom životu. Šćavi, ismijavali su jednog jadnog šćava! Te su mi misli dale neko gordo samosažaljenje, pa sam uspio da dosta hladnokrvno platim taj papreni objed šporkih makarona.

Ono moje "koštiranje" u Saint Germain des Prêts bilo je nadasve vrlo demokratsko, pučko i lišeno svega onoga što gladna čovjeka može da ogorči baš onda, kad treba u miru blagovati dar Božji. U tomu je ova gostionica bila pravi blagoslov. Veliki pečeni rostbifi s dosta češnjaka i obilati prilozi davali su mi svakodnevnu sigurnost, da se mogu suprotstaviti svakom iskušenju koje bi me moglo sresti na mome lunjanju po francuskoj (i svjetskoj) metropoli. Jednom pri kraju drugog mjeseca mojeg lijepog ručavanja za nesreću sam pogledao gore nad vratima cimer gostionice i vidio plastičnu konjsku glavu smeđe pasmine nonius, a ispod nje nadpis što je značio, da se

ovdje poslužuje konjsko meso! Meni se je počela pojavljivati neka mučnina. Nisam više bio a ma baš ni za kakvo meso. Živio sam od samih banana (vratio sam se prehrani svojih dalekih, dalekih pređa-primata).

Ali eto, uskoro će me Orient-express odnijeti u moju Hrvatsku. Još prije treba kazati samo to: Vidio sam i doživio u svoj njezinoj ljepoti onu veliku i zadnju kolonijalnu izložbu. Francuska je tu posljednji put zablistala kao svjetska imperijalna sila. Afrika, Indokina, Oceania i nešto od Amerike. Ankor-Vat iz Kambodže, pravo čudo reprodukcije i kongenijalnog osjećanja umjetnosti Dalekog Istoka. Sve će te ljudske mase još malo živjeti bezbrižno, da bi se u skoroj budućnosti pretvorile u nezaustavljivu ljudsku lavinu, koja će pred sobom lomiti sve što joj bude stajalo na putu.

(Zapisci Bruna Bulića I.)

Mir savjesti

(Sakrament pomirenja - ispovijed)

Ova naša godina 1986. proglašena je Godinom Mira. Naravno da se pod tim ne razumijeva Mir Groblja, nego mir čiste savjesti, premda i na groblju mrtvih čovjek želi da mirno sniva u Gospodu. Ovdje odmah navodim riječi evanđelista Mateja (5,9): "Blago mirotvorcima, jer će se zvati sinovima Božjim!"

Ali mirotvorac ne može biti tko je u zavadi s Bogom. A što je to čista savjest? To je ono što nas opominje, da smo griješili i da se moramo izmiriti s Bogom. Savjest je naš strogi sudac, kojega nitko ne će u sebi moći ušutkati. A dobro je, čak spasonosno po nas, ako smognemo snage, da tražimo posredovanjem ispovjednika milost u Boga, čineći i dužnu pokoru. No prava je pokora ona, što vodi oprostu. Nju treba grješnik sam odmjeriti prema svom grijehu. Svećenik samo uspostavlja status quo ante pecatum. Ali smisao oprosta zahtijeva, da se pravdi dade zadovoljstvo.

To su neke napomene iz Kateheze.

Mi znamo, da se je i neuropsihijatar Sigmund Freud u liječenju takozvanih duševnih bolesti ugledao na katolički sakrament pomirenja! Prečesto pojam zločina i grijeha ima svoje izvore u zajedničkom nepoštovanju Božjih zakona. Zacijelo su prve ploče s Božjim riječima one Mojsijeve, zar ne?

Španjolski pisac XVI. st. Grazian veli, da mudracu ne trebaju savjeti, a pravednomu zakoni, nu pošto nitko nije tako mudar i pravedan, potrebni su i jedni i drugi.

Svjetski mir je moguć, ako savjest pojedinaca bude mironosna. Barem onih, što svijetom vladaju.

Iskreni i veliki vjernik Ludwig van Beethoven u svojoj zadnjoj, IX. simfoniji pri kraju donosi motiv ljudske radosti, mira i ljubavi: "Milijuni braće, budite zagrljeni!"

A što da kažemo o velikim ruskim piscima Lavu N. Tolstoju i Fjodoru M. Dostojevskome. Prvi u svojem romanu Rat i mir, a drugi u Zločinu i kazni potresno su opisali stanje grijeha i milosti. Da ne navodim crkvene oce i svece.

Mahatma Gandhi veli kao i Tolstoj: nasilje se ne može izkorijeniti nasiljem, nego ljubavlju i oprostom! Sakrament pomirenja je najvažniji čin između Boga i ljudi. U godini mira trebamo svi ponajprije oprostiti naneseno nam zlo, da bismo mogli biti baštinici Nebeskog nam Oca. Tu dakle nema sumnje: da bi se postigao javni moral, treba poći od privatnog.

Nada, ta najumiljatija krijepost, što nas smjerno ali postojano tješi i hrabri od kolijevke do groba, nezamisliva je u životu čovjeka kao obmana ili tlapnja. Tu ne mislim ono što kockari osjećaju, kad stavljaju u igru va banque svoju imovinu nadajući se većoj dobiti. Ne, to ne spada u ovo moje staračko razmatranje. Ja ovdje govorim o onoj kršćanskoj nadi trajanja vječnog života u okrilju Gospodinovu. Težnja kod svih stvorova je ista - trajanje, a kod čovjeka izrazita u svim vjeroispovijestima. A najizrazitija kod nas kršćana.

Veli jedna engleska poslovica: "Nada je majka čovječanstva." Nadu nalazimo uz krevete bolesnika, u izbama siromašaka i okovima sužnjeva. Gdje je god nevolje tu je i nade. Oduzmite ljudima nadu, onda ste ih kaznili najtežom kaznom. Lasciate ogni speranza voi ch'entrate (napustite svaku nadu vi koji ulazite), kako nam kazuje veliki Dante u svojoj Božanstvenoj komediji. Kad nas milozvučna tiha nada ostavi, na njezino mjesto stupa očaj i prokletstvo.

Sve oko nas nam ukazuje, da nas jedino sidro nade može održati u oluji nevremena. Rt dobre nade neka prati čovjeka do praga vječnosti.

Ufajmo se u Gospodina, On što misli za sve stvorove, ptice nebeske i cvijeće po livadama, On će i o ljudima skrbiti. Idimo smiono k Njemu, koračajmo s pouzdanjem po valovima Njemu u susret, propasti ne ćemo.

Kršćanski optimizam što zrači iz kršćanske nade, ne u nedoglednu budućnost nego odmah u čudesnu sadašnjost, nosi životne sokove vječne mladosti i blaženstva. Tu više nema ni starih ni mladih, nego samo blaženih i svetaca.

U Zagrebu, 20. svibnja 1986.

Ples mrtvaca uživo

Bilo je to koncem pedesetih godina, kad sam se nalazio u Bermu, selu pokraj Pazina, na zadatku da načinim i treću kopiju "Plesa mrtvaca" u crkvi sv. Marije na Škriljina. Po lijepom sunčanom danu kasnog proljeća uputio sam se nizbrdice iz Berma nekim puteljkom prema sjeveroistoku, gdje se je nalazila ta znamenita crkvica - moje radilište.

Bio sam nekako zamišljen. U sto briga. U Bermu sam spavao u napuštenoj kući župnog dvora. Stari župnik je umro četrdeset i devete, a novi je župnik obavljao svoju službu dolazeći iz obližnje župe. U jednoj praznoj sobi u prizemlju postavili su mi na sredini na nekom stolu jedan od onih kožnatih i duguljastih jastuka, što obično služe šoferima u kamionima. Par pokrivača. Za jastuk pod glavom pobrinuo sam se sam, složivši svoje odijelo.

Na oronulom stropu razapete, u zasjedi, paukove mreže. Znalo bi se dogoditi, kad sam ležao na toj svojoj skalupljenoj postelji, da se neki glavati pauk spusti po svom slinavom užetu skoro do moga nosa. Pogledali bismo se oči u oči. Ja bih mu šapatom zapovijedio: "Penji se, majstore, gore, gdje ti je mjesto!" Poslušao bi me, a meni je to bio znak da je spavanju kraj i da treba ustati.

Hranio sam se iz konzervi, a pio vodu iz udaljenoga izvora. Mještani su me uljudno susretali. Malko su se, doduše čudili, vrtjeli glavama, ali su gledali svoje poslove kao što sam ja gledao svoje. Već od prijašnjih mojih bivovanja u njihovoj sredini dobro smo se poznavali i slagali.

Utonuo u ritam svojih koračaja, dođoh u blizinu spomenute idilične crkvice. Kad tamo, ispred lopice, na sunčanoj tratini klupko zmija slavi svoj pir. Skamenio sam se. Tiho, tiho, u velikom krugu, zaobiđem te nepoželjne gmizavce i pođem do južnoga ulaza u crkvu. Stigao sam s olakšanjem, ali sam se oprezno osvrtao, je li me slijedi neka otrovnica. Nad ulazom isklesana signatura: VINCENT IZ KASTVA I SURAD. 1474.

Ušao sam u taj čarobno oslikani prostor našega glagoljaškog meštra i njegovih pomagača. Svi zidovi oslikani prizorima iz Svetoga pisma. Na sjevernom zidu, u dužini nekih osam metara i visini dva, POHOD KRALJEVA. Tu sliku ću par godina prvi i jedini put preslikati, skupa s četvrtim preslikom "Plesa mrtvaca". Sada me na zapadnom zidu čeka moja skoro u cijelosti preslikana kopija. Još tu i tamo moram ucrtati neke sitne značajke i tobolcem veroneske zelene boje u prahu "naprahati", to jest smekšati neke preoštre duktuse.

Popeo sam se na skele i počeo svoj uobičajeni rad kopiranja. Istina je, mnogi misle da kopiranje tuđih slika nije stvaralački posao. I da kvari umjetničku maštu. Ne sporim se s takvim mišljenjem. Konačno, mi ljudi možemo samo ponoviti nešto već na svoj način ponovljeno. Slika koju nam stvara mašta sastoji se od zbroja dojmova što ih je naša mašta sastavila, a onda mi tu sliku "stvaralački" slikamo po našim plohama. Ustvari se dakle naše stvaranje sastoji od komponiranja raznih dijelova u novu cjelinu. Kopiranje kao edukacija, to jest odgojna vježba, može nekomu biti korisno. Ono je samo karika u lancu cjelovitoga izvornoga djela.

Sada tu pred tom "danza macabra", koja je sretno izbjegla vandalizam prošloga vijeka, stojim i gledam. Hoću, manje kao preslikač a više kao odgonetač, proniknuti u tu eshatološku likovnu poruku. Bez previše cjepidlačenja došao sam do one neoborive istine, da je smrt i kraj i novi početak. U ona vremena vladala je kuga, kao što i u ova vladaju razne pošasti koje nove i nedodirljive šire svoje krakove bez pardona. Slikar je žive opomenuo na taj zakon neminovne smrti.

Smrt u obliku kostura šalje svoje fakine, da joj, u ritmu sarabande, privedu predstavnike svih staleža, skupina i razreda. Tako na tom zidu vidimo, od lijeva na desno, kako ljudski kostur u kadenci odvodi ratnika u čeličnom oklopu, do njega drugi kostur gologa dječaka - možda jedinca u roditelja - odvodi bez surovosti skoro nježno i očinski. Tu je i prosjak hodočasnik, njega u vlasti ima kostur mrtvozorac. Nije pošteđen ni pomalo smiješni lik debeljuškastoga kmeta, vrijednoga gospodara s ručnom bačvicom

dobre kapljice. Eto i lakome kraljice sa svojim omiljelim jelom. "Vaše veličanstvo, homo malo naprijed", veli joj uslužno njezin kostur-paladin.

Do Njenoga Veličanstva, Njegovo Kraljevsko Veličanstvo. I njega, zatečena i obeshrabrena, gura neki divlji momak sastavljen od samih kostiju. U pozadini jedan drugi okostureni momak s uzdignutom trubom svira otegnuto i pišteći mrtvačku koračnicu, promuklo i jezovito. Savjesni i nepodmitljivi sluge Sestrice Smrti nisu izostavili ni biskupa. Biskup je skrušen i odan, ničim ne protuslovi, ponizno se predaje višoj sili. A i kako bi drugčije, kada se i stožer crkve, šestoprstni knez-kardinal s velikim klobukom, smjerno i pristojno prepušta neželjenu vodiču. I tako sve do Njegove Svetosti. Svi, baš svi će iščeznuti u sjeverozapadnom kutu te sudbonosne građevine.

Da li da prepričam sadržaj i mnogobrojnih glagoljaških grafita, što su po donjim bordurama perišem ispisani? Ne, neka to ostane nešto nepovrjedivo, kao ispovjedna tajna.

Skoro će podne. Nešto kao šesto čulo dade mi uzbunski znak. Postao sam nemiran. Potezi kistom po platnu iznenada su mi olabavili. Naglo se okrenem prema apsidi. Krik mi je zapeo u grlu prije nego sam ga mogao ispustiti. Ajme meni! Tamo iz polumraka apside na mene se ceri mrtvačka lubanja. Miče se i pokreće, ide prema meni mačjim pokretima. No ta prikaza ustvari je bio seoski Deseti Brat, ili kako ga Španjolci zovu Bobo de Coria.

Svaki narod za ovakve nesretnike pronalazi neko čudno ime, što žigoše nosioca. Bilo je to seosko nahoče, što ga je majka tu u crkvenoj lopici rodila jednoga zimskoga dana, početkom našega stoljeća. Očajna, zavedena, ostavljena, a i prezrena od okoline, skončala je svoj mladi život na jednom užetu zvona crkve sv. Marije na Škriljinah.

Jadnik me je pogledao mutnim okom, što je izbijalo iz tamne očne šupljine. Blijed, krečasto krezuba lica i crno zamrljana vrška nosa. Sada mi je bilo jasno odakle moja maloprijašnja optička varka. Ja, pouzdani preslikavač, dao sam se prevariti. Ta prikaza bijede s ruba društva, s klobučinom u sklopljenim rukama, dok mu se između prstiju žarilo crveno pero neke papige, sabrano pođe prema lopici. Tu on odmota s čavla uže crkvenoga zvona i počne svoje Pozdravljenje. To nije bio Angelus, već Davidov psalam miserere. Čuh njegov jecaj i bolni krik: "Mama! Mama!"

Zavladala je grobna tišina. Jadnik je poslije toga nekud odlutao. Više ga nikad nisam vidio. Poslije mnogo godina sjetio sam se toga beramskog klošara, Quasimoda, kad sam iz TV kutije začuo refren pjesme ne manje nesretnoga rockera Elvisa Presleya: "That's all right mama!" Premda je glazbena obrada te pjesme drugčija od jadnikove, ono ljudsko začudo je vrlo slično.

(Nastavlja se)

Drago MARŠIĆ

Prika ljut

Nasršila se Prika ljut
Podivljala dublja u ogradi
od samoće i od gladi
Najveći me popriko gleda
popriča ispod oka na me
ko na dušmanina svoga
Živčana ga uvatila
Zblanijo se ko živina
Poblidijo i više na me
Već trideset godina
nikoga u ogradi
ni kučeta ni mačeta
ni pomoz Bog ni kako si
Da nisam ostario
i da se saget mogu
sam sebi bi žile zgriza
i pobiga priko zida
Da je na mom mistu
i đava bi s pameti saša
i razgradio klanac
Podivljala dublja u ogradi
u kolo me uvatila
Bože moj skresat će me
i u lišnjak sadit
Ko li će me oplakati
ko će za mnom jadit

Ana GASSELICH VUČINIĆ

Ja znam

Ja znam da ćeš me
jednog dana
ostaviti, mama
i nestat će nježnog pogleda, topline
tvoje blizine,
a moja duša ostat će puna jada
neće znati da se svlada
ni kako da se vlada
s boli tako jakom
nepoznatom svakom.
Ja znam da
ćeš me jednog dana
ostaviti, moja mama
i sve što je bilo, biti će i dalje
i prolazit će po svijetu,
ali meni nedostižnu, daleku.
Tko zna, možda ćemo biti tako blizu
ali ipak nedostižna sjena,
bol će tek otkrit moja zjena
kad odeš ... zauvijek ... daleko.

Zdravko MUŽINIĆ

Mozaik dragocjenih podataka

(O nekim pismima književnika Olinka DELORKA, završetak priloga iz "Marulića" 4, 2000.)

Nisu se navršila ni puna tri mjeseca od njegova pisma, a književnik Delorko je opet počastio moju malenkost svojim pismom (pismo je nosilo nadnevak 4. lipnja 1985) s obaviješću da je primio moja dva osvrta koje sam mu u međuvremenu poslao (u prvom sam progovorio o njemu, a u drugom o pjesniku Cettineu). "Vi ste svakako jedan od prvih", kaže u tom pismu, "koji su upozorili tako detaljno na povezanost velikog dijela mog rada sa Splitom. I onoga u stihu a i onoga u prozi".

U nastavku pisma izražava žaljenje što svoje zapise (objavljivao ih je uglavnom u zagrebačkoj Republici) u kojima ima, kako reče, dosta Splita i posebice Senjske ulice, još nije uspio skupiti u knjigu i tiskati.

Kaže dalje da je Senjska ulica, a posebice njezin gornji dio odakle se prostire "zamaman vidikovac", dosta nazočna u zbirci "Dolaze oblaci" (pjesme: "Posječena šumica", "Luka u rasvjeti oktobra", "Časovita omama prošloga", "Težak oproštaj", "Do ruševna zida"; u pjesmi "Ne, kao nekad" u istoj zbirci javlja se, međutim, Turska kula), a i u zbirci "Izgaranja" ima također pjesma ("Povratak") nadahnuta Senjskom ulicom (ta je pjesma ušla i u korpus "Pet stoljeća ...", knj. 139. rezervirana za Delorka).

U tom me je pismu podsjetio i na dvije poetske proze ("Afroditine spletke" i "Izlet") koje su pisane u stilu i na način nekih proza iz knjige "Zgode poremećene sreće".

Složio se tu još sa mnom koji sam ustvrdio da je i splitska luka često nadahnuće u njegovu djelu, posebice u pjesmama ("Izgaranje", "Uz zalazak sunca", "Dječaci iz luke", "Ukor", "Jugovina", "U iščekivanju zime" koja mu je pjesma inače najdraža iz kruga pjesama tog nadahnuća). Uzgred, nije u jednoj pjesmi zaboravio ni Sv. Duju i njegov blagdan ("Blagdan").

I u tom se pismu vratio Delorko onom (stravičnom) detalju iz proze "Senjska ulica" o kojemu je već bilo govora u njegovu prijašnjem pismu, tj. detalju kad se umrla žena pojavljuje na krabuljnom plesu u teatru (sličan je detalj ugradio i Marinković u novelu "Samotni život tvoj", na što je već upozorio autor Z.M. u jednom osvrtu, izrazivši misao da je Delorko prvi iskoristio taj detalj), ističući da ne bi trebalo inzistirati na pitanju tko je prvi upotrijebio određeni detalj, jer neke detalje pisci upotrijebe i neovisno jedan od drugog pa ih ne možemo okriviti kao plagijatore. - Zamjerio mi je inače na kraju pisma što sam u ogledu o Cettineu upotrijebio nešto oštrije riječi govoreći o njegovim zabludama i zastranjenjima.

Pismo završava izjavom da mu se moj esej o njemu svidio i da bi ga dobro bilo, skupa s onim o Cettineu, tiskati u časopisu.

Zahvaljuje mi na inicijativi da mu se dodijeli nagrada grada Splita.

U pismu od 11. rujna 1986. potvrduje primitak mog rada o profesorima "Vel. realke" u Splitu pod naslovom "Vrsni stručnjaci i uspješni pedagozi", koju je i on polazio i tu maturirao 1927. (podsjetio nas je, da je morao, da bi se mogao upisati na Fil. fakultet, naknadno položiti latinski jezik, koji se nije učio u "Vel. realci").

Upozorio me na ogled N. Mihanovića "Ideal estetizma u poeziji O. Delorka" koji je bio publiciran u br. 2, 3. i 4. g. 1985. časopisa "Republika".

U tom me je pismu obavijestio još da je u posljednje vrijeme napisao 30-ak pjesama, od kojih je samo jednu uspio publicirati, a u tim pjesmama ima "nešto Splita i nešto mora".

Obavijestio me je da mu knjiga zapisa još čeka u NZMH, unatoč dobivenoj dotaciji.

U pismu susrećemo i jednu važnu novinu iz njegova obiteljskog života. Naime, obavijestio me je da mu je supruga prilikom boravka u Rimu doživjela grubu nezgodu i povredu - na ulici je na nju naletjela djevojka na motoru i slomila joj je desni kuk, tako da zbog te nezgode nije tog ljeta dolazio u Starigrad (gdje je često ljetovao - kći mu je bila udana za Starigrađanina).

Nakon obavještenja o književnicima Z. Krstiću i A. Jureviću, za što sam ga bio zamolio u svom pismu, u daljnjem pismu od 28. travnja 1987. književnik se malo više zadržao na očito dragim sjećanjima iz djetinjstva i mladosti u Splitu, konkretno na kući Giovanelli, gdje je proveo nekoliko godina mladosti:

"Kuća ili vila Giovanelli u moje doba (a to je razdoblje od 1920. do 1930.) bila je manje prigušena drugim kućama, tako da se sa većine njezinih prozora, pa tako i s naših, a i s prostrane terase ispred nje, pružao vrlo impresivan pogled na splitsku luku i dobar dio mora pred njom. A i njezin vrt s "glorijetom" i s palmama pružao je mnogo bolju sliku od one kakvu sam ja vidio pred nekoliko godina, kad sam uz tu kuću prolazio penjući se na Marjan.

Posljednje godine moga boravka u Splitu (a to znači do g. 1932.), ali boravka samo djelomičnoga, jer sam tada već studirao u Zagrebu, proveo sam u gornjim dijelovima ulice, u jednoj novosagrađenoj kući koje je vlasnik bio neki bogati Bračanin, povratnik iz Amerike. S prozora te kuće pružao se pogled na sjeverni dio Splita, uključivši Solin i velike brodove koji su tovarili cement, a neki od njih i tupinu, pred tamošnjim dosta prostranim vezovima. Kako vidite, dok sam boravio u Splitu, uvijek su me pratili s prozora more i brodovi na njemu".

U nastavku pisma obavještava me da je u "Republici" br. 9-10 1986. objavljeno 19 njegovih pjesama kao i jedan zapis - neki su od tih radova nadahnuti Splitom (pjesma "Turobna ophodnja" je međutim nadahnuta Zagrebom a pjesme "Olujni sumrak" i "Oblačno jutro" Trstom gdje, kaže, često boravi).

Inače, knjiga proze još čeka u NZMH.

U daljnjem pismu od 29. ožujka kaže da se i on (a ne samo ja) sjeća "s ugodom" našeg susreta minulog ljeta na Prokurativama a posebice našeg zajedničkog prijatelja

dr. Branka Radice koji je također bio nazočan tom susretu. Izjavljuje da će mu biti veoma drago ako doživi prilog o njemu (Radici) koji sam bio najavio (prilog, tj. nekrolog zaista je uskoro i izašao u ZR i pok. književnik ga je sa simpatijom pročitao i dopao mu se).

U nastavku pisma kaže da će ga veseliti ako ugleda i doživi prilog o sebi (koji sam mu isto tako bio najavio).

I u tom pismu govori o knjizi proza koja dugo "čeka" u NZMH.

Dakako, ni u tom pismu nije propustio da se prisjeti svog Splita, točnije Marjana, izražavajući žaljenje što još nije ostvarena uspinjača do prvog vrha, kako bi posjetitelji i entuzijasti tog čarobnog brijega mogli bez naročita napora pohoditi Marjan i diviti se njegovim ljepotama.

U pismu od 11. veljače 1990. govori o jednom mom prilogu o njemu koji je bio izašao u reviji "Marulić", a izražava i želju da bi doživio i prilog o svojoj poeziji o kojemu sam razmišljao da ga objavim u "Mogućnostima".

Na kraju me obavještava da mi je poslao primjerke knjige "Rasudbe i domišljaji", s posvetom i ispravcima koje je obavio na tom primjerku.

U pismu od 26. travnja 1993. zahvaljuje na uskršnjoj čestitci kao i na albumu razglednica Splita M. Grgurova "Razglednice starog Splita", te na isječku SD s prilogom T. Maroevića o knjizi "Izabrane pjesme".

"Dirljiva je vaša pažnja prema meni", kaže na jednom mjestu u pismu.

Navest ćemo zanimljivo mjesto iz pisma u kojemu govori o tome kako ga bole i uznemiruju teške prilike i događaji u Hrvatskoj:

"Da, slažem se s Vama, da proživljavamo jako teške dane, gotovo nalik onima koje je proživljavao i Marko Marulić, pišući pjesmu "Molitva suprotiva Turkom" ili religiozni spjev "Juditu"."

Pismo završava izjavom talijanskog pjesnika don Clementa Rebore "ma del male è piu forte il bene", točnije navedeno: "Dal male è il bene più forte."

U pismu od 7. veljače 1994. zahvaljuje na mojoj čestitci u povodu 84. rođendana kao i 57. godišnjice braka te 53. rođendana njegova sina (što se vrlo rijetko događa; sva su tri jubileja "pala" na isti dan; s tim u svezi registrira i neke zanimljive obiteljske detalje: da je proslavi bila nazočna i njegova praunuka Antonina, a da je na proslavu došao i sin iz Trsta).

U nastavku pisma prelazi na književne teme. Izjavljuje da je zadovoljan obradom svoga rada što je izašla u HBL a napisao ju je M. Šicel. "Nastojao je, kao i u popratnom eseju napisanom prilikom njegova izbora mojih radova u 139. knjizi "Pet stoljeća ..." da što bolje shvati moj spisateljski lik. Ovaj put nešto opširnije, ali u oba slučaja ograničen prostorom koji mu je stajao na raspolaganju."

Izjavljuje da će mu biti drago ako u novom splitskom časopisu ("Hrv. obzorja") uspijem objaviti esej o njegovu stvaranju povezanom sa Splitom (to se uskoro zaista i dogodilo i pjesnik je bio sretan i zadovoljan esejem).

"Inače, ja se zabavljam", nastavlja u pismu, "svojim novim zapisima nalik po obliku onima u knjizi "Otimanja zaboravu". Smislio sam i naslov za njih ukoliko bi ih

sakupio i predao nekom izdavaču. Isto tako imam i gotovu novu zbirku svojih lirskih pjesama nastalih posljednjih godina pa i ovih netom minulih. Najteže mi je pod stare dane, kad su moji izlazi u strogo središte grada vrlo rijetki (nesiguran hod), ići i nekome ih nuditi, ali priznajem da mi je to bilo teško i kad sam bio mladi. U svakom slučaju i jedna i druga knjiga, kad bi do njih došlo, obogatile bi i upotpunile moj književni lik".

U pismu iz ožujka 1994. potvrđuje primitak studije "Vječno vraćanje Splitu - Split u stvaralaštvu O. Delorka" ("Hrv. obzorja") ne krijući zadovoljstvo što je taj prilog s aktualnom temom izašao, a i zato što je ta tema inače česta i omiljena njegova tema.

U istom me pismu obavještava da je Split dosta nazočan i u nizu zapisa koje je objavio posljednjih godina u časopisu "Forum". "Prelijepi su bili oni dojmovi u svezi s njim (tj. Splitom), a da bi ih mogao tako lako zaboraviti. Naprotiv, što bivam stariji, sve se češće i reljefnije javljaju u mom sjećanju."

Nije me propustio izvijestiti da je za jedno izdanje životopisa hrvatskih pisaca zamoljen da napiše i svoj životopis: "... vjerujte mi, da ću ga pisati nevoljko, jer sam smatrao da se onoliko koliko se o meni zna i možda treba da zna, nalazi u mojim publiciranim radovima, bilo u stihu, bilo u prozi."

Uz desetak opsežnijih pisama (nije isključeno da mi se koje njegovo pismo u međuvremenu i zagubilo) književnik mi je tijekom godina uputio i više čestitki u povodu blagdana, kao i razglednica u kojima mi zahvaljuje na čestitkama u povodu blagdana ili u povodu njegova rođendana. Iako bi se i u tim kartama i razglednicama moglo naći zanimljivih pa i relevantnih podataka i informacija, o tome nećemo govoriti, da suviše ne opteretimo prilog. Istaknut ćemo ovdje samo dvije razglednice. U prvoj, od 6. srpnja 1996., zahvaljuje na knjigama "Književno djelo M. Uvodića" i "Splite čestiti". Obje je moje knjige ocijenio vrlo uspjelima pa mi je čak i čestitao na njima i potaknuo me da nastavim s radom dok me zdravlje služi, potuživši se usput na svoje visoke godine zbog kojih nije više naročito književno aktivan. U razglednici od 12. svibnja 1997. potvrđuje da je primio knjigu "Kazivanja o Splitu" koja ga je, kaže, jako obradovala, možda posebice zbog toga što sam u tu knjigu uvrstio i njegovu prozu. Ako bismo htjeli ovim našim recima priložiti neki zaključak, možemo reći da nam je čast i zadovoljstvo što smo bili u prijateljskim pa i srdačnim kontaktima s jednim prominentnim književnikom i dragim i ljubaznim gospodinom (jednom smo se i osobno našli i popričali, a par smo puta i telefonski razgovarali). Iako Delorko nije bio jedini hrvatski književnik s kojim smo kontaktirali (obraćali smo se pismeno npr. i Marinkoviću, i Šegedinu, pa Hergešiću, Frangešu, Kalebu ...), s tim smo književnikom ipak relativno dosta komunicirali. Nećemo, mislim, nimalo pretjerati ako ustvrdimo da nas je to prijateljstvo odnosno svako Delorkovo pismo ispunjavalo duševnom radošću, štoviše, svako je njegovo pismo bilo za nas svojevrsni - blagdan. Hvala mu za sve ugodne trenutke koje je priuštio mojoj malenkosti a prije svega - usuđujem se reći - za srdačno prijateljstvo i neka mu dobri Bog i za to uzvrati nebeskim blaženstvom.

U rano svitanje

U rano svitanje okusih slatku trešnju
začuh otvaranje prozora susjedovog doma
zanijemjeh od straha zbog pčelinjaka
sjajne i raskošne livade, pune crvenog maka

Vrhovi planinski izrasli iz mora
opominju...
okomili se na kapu nebesku i razdragano
sunce
tajanstveni zamasi ruku zastrašuju
očaravaju istovremeno -
izvor
mahovinu
list paprati
mene i kukce

I na kraju samo prah

Dok ruke pružam
i topline malo tražim -
u meni snage ima...

Tebe trebam
tvoje vatre...
ili barem dima -
da se njime ogrijem

Pruži ruke -
ne boj se...
i tebi će ostati dosta
tko daje uvijek ima
... ako ništa drugo -
onda sreće
zadovoljstva

Pomozi -
ne odmozi
pruži ruke svoje...
ono što sam ja
u nevolji već sutra
možda ćeš ti biti

Teško je...
ići pokraj puta
i da nikog briga nije -
ni tko si
ni što si
ni koje snove sniješ

Iz praha smo nastali
i u prah ćemo se pretvoriti -
mali i veliki...
svi

Zato...
pruži ruke čovječe
da se ogrijem
u toplini tvojoj

Lojzo BUTURAC

Svjedočanstvo nedavne prošlosti

Svjedočanstvo je ovo neposrednog svjedoka o životu Hrvata katolika u okruženju protuhrvatske i protukatoličke vlasti.

XXIII. Još o (ne)prilikama u NDH

Početak je drugog polugodišta školske godine 1942/43. u Donjem Miholjcu. Tek sam se vratio s božićnih praznika, a moji mi od kuće pišu da su na samu Novu godinu 1943. partizani zauzeli selo Kuzmicu na cesti Pleternica - Požega i tamo onesposobili na Orljavi požešku hidrocentralu. Tako je Požega u mraku, bez struje. Do sada u Miholjcu nismo osjećali neku bližu ratnu opasnost. Međutim prvih mjeseci 1943. godine situacija se počela mijenjati. Nakon što su partizani u okolici zauzeli neko manje mjesto, govorilo se da će uskoro doći i u Miholjac, koji brani jedva 30 do 50 ustaša.

Jednoga je dana dvadesetak donjomiholjačkih ustaša pošlo u ophodnju u obližnja sela. Kod sela Gložđe u zasjedi su ih dočekali partizani i poubijali. Sahranjeni su na donjomiholjačkom groblju, koje je pokraj našega Zavoda. Tako smo i svi mi stanovnici Zavoda bili nazočni na sprovodu. Sjećam se poredanih 18 lijesova, a sahranjeni su sa svim vojnim počastima.

Zbio se u to vrijeme u Miholjcu i jedan nemili događaj, koji smo svi osuđivali. Dvojica ustaša iz nedalekoga Drenovca, gdje su vjerojatno mogli bez odgovornosti činiti razna zlodjela, došli su u Donji Miholjac. Nakon što su izašli iz jednoga lokala u Kolodvorskoj ulici, u kojem su vjerojatno nešto popili, opaze na vrhu vatrogasnoga tornja dvojicu dječaka. Jedan od ustaša kaže drugomu: Hajde da se kladimo da ću jednoga od njih skinuti. Uzme šmajser i ubije jednoga dječaka. Cijeli se Miholjac zgrozio nad ovim činom. Za koji dan dođe u Donji Miholjac Prijeki sud i ubojicu osudi na smrt. Upućena je žalba za pomilovanje Poglavniku Anti Paveliću. Iz Zagreba je stigao odgovor, ako je ustaša stvarno ubio dječaka bez ikakva razloga, nema pomilovanja. Presuda se ima izvršiti. Na mjestu gdje je izvršavana sudska presuda o strijeljanju, postrojene su sve miholjačke vojne postrojbe: ustaše, domobrani, oružnici i financi. Održan im je govor u kojem je rečeno da će se svakom tako dogoditi tko se ne bude držao vojnih pravila i vojne stege. Naš ispovjednik iz Zavoda Jakob Žalar, salezijanac, ispovjedio je ustašu prije strijeljanja i bio uz njega do kraja izvršenja kazne. Žalar nam je poslije pripovijedao da tako iskrene i pokajničke ispovijedi nije doživio u svom svećeničkom životu. Pri ukopu uz pokojnikova oca i grobara bio je jedino još svećenik Žalar, koji je obavio sve uobičajene molitve.

U lipnju 1943. polažemo u Osijeku ispite. Osijek je pun vojske, koja je zauzela za svoje stanovanje i gimnaziju. Ispite smo morali polagati na drugom mjestu, mislim

da je to bila zgrada osječkog Suda. Vidjeli smo kako neki nastavnici održavaju nastavu u osječkim parkovima. Od stranih jezika polagao sam njemački i talijanski, koji mi se posebno sviđao.

Ljetne sam praznike 1943. provodio kod rodne kuće u Djedinoj Rijeci. Pruga Pleternica - Našice bila je porušena na dijelu Krndije, pa sam kući putovao okolo: D. Miholjac-Osijek-Vinkovci-Brod-Nova Kapela-Pleternica. U selu nije bilo nikakve vojske ni straže, pa je stanovanje bilo nesigurno. Više puta nisam spavao u kući u krevetu. Po danu je dolazila njemačka vojska iz Pleternice, a noću ponekad partizani. Nijemci su bili koliko-toliko pristojni, ali "Čerkezi" pod njihovom komandom bili su veoma zli. Pljačkali su u selu sve što im se svidjelo. Od suhoga mesa, čega je bilo u svakoj kući, pa do domaćih životinja. Kod moje su rodne kuće uzeli lijepoga konja, a u zamjenu nam ostavili neko malo bolesno kljuse. Bilo je pokušaja i silovanja. Partizani su po kojega mladića odveli u neku svoju "bazu" u zloglasno Paučje i tamo ga strijeljali. Iz Djedine Rijeke tako je odveden Ivica Mičević a iz susjednog Ruševa moj bratić Đuro Jelić. Odanle se nikada nisu vratili. Partizani su saznali da su Čerkezi ostavili kod mojih u zamjenu svoga konja, pa su ga oni uzeli, jer da to po svim pravilima njima pripada.

Jednoga su dana ti Čerkezi napljačkali u selu stvari za troja zaprežna kola i naredili trojici mještana da im to na svojim kolima odvezu u Pleternicu. Kad su bili oko 2 kilometra izvan sela u pravcu Pleternice, Čerkezi su svu trojicu mještana ubili, a sami odvezli u Pleternicu kola s konjima, što su također sve sebi zadržali. Ubijeni su mještani tri Antuna: Antun Martinović, Antun Krenek i Antun Švajda.

Moj brat Franjo nije više bilježnik u Bektežu. Budući da je mjesto Bektež previše blizu Papuka, gdje ima puno partizana, i teško ga je braniti, pokušao je prenijeti sjedište općine u Čaglin. Da bi to ostvario, surađivao je i s nekim viđenijim Srbima u čaglinskom kraju. Naime dok je kao općinski službenik u Ruševu stanovao kod svoga strica Mate lugara, često je išao sa stricem poznatijim Srbima na krsne slave. Htio je sada iskoristiti to svoje poznanstvo, ali je zbog toga stradao. Optužen je od ondašnjih ustaških vlasti i po kazni premješten za bilježnika u Srijem u srpsko selo Neradin. Pripovijedao nam je Franjo kako je tamo stanovao kod jednoga seljaka i kako su jedne večeri u tu kuću došli partizani. Franjo se uplašio toga susreta, a kućedomaćin ga je predstavio kao svoga znanca iz Rume. Međutim su partizani rekli da oni sve znaju o tom došljaku. Znaju da je on novi bilježnik Neradinske općine i da je došao k njima po kazni od strane ustaških vlasti. I pored toga što je taj put sve dobro prošlo, brat Franjo je nastojao što prije preseliti sjedište Neradinske općine u bolje branjeni Irig.

Sredinom rujna 1943. opet sam u Donjem Miholjcu. Započinje školska godina u kojoj se spremam polagati ispit za peti razred gimnazije. Već prvih dana po dolasku u Miholjac, dogodio se tragičan događaj. Pošli smo se kupati u Dravi. Za vrijeme kupanja utopio nam se jedan kolega. Zvao se Josip Srdanović. Tek je došao u Miholjac sa željom da se priključi "Marijinim sinovima". Dok je putovao prema Miholjcu, partizani su napali vlak i njemu oduzeli 20.000 kuna, svu njegovu uštedevinu, kojom je planirao platiti jednogodišnje školovanje. Međutim su mu salezijanci obećali

besplatno školovanje. Sve nas je duboko potresla njegova smrt. Iz pisma koje sam tada pisao rodnoj kući vidim da se Srdanović utopio 15. rujna i da njegovo tijelo nisu uspjeli u Dravi pronaći.

Tek nam je započela nastava, kad dobijem poziv da se javim u Požegu na regrutaciju. Pošao sam i proglašen sam sposobnim za vojsku u domobranstvu. Isti sam dan predao molbu da mi se odgodi vojska zbog školovanja. Bojao sam se da bih zbog vojske prekinuo školovanje, što mi tada ne bi odgovaralo, budući da sam i tako u velikom zaostatku u školovanju. Nakon mjesec-dva me pozove bilježnik općine Ruševo da dođem u Općinu preuzeti poziv za vojsku. Međutim uz poziv za vojsku, uručio mi je i dokument kojim mi se odgađa vojska u roku od godinu dana. Rekao mi je da je poziv za vojsku došao ranije, ali on mi ga nije htio uručiti, dok ne dođe i odgoda vojske. Kad bih jednom bio u vojsci, teško bih se iz nje izvukao. S oba ta dokumenta pošao sam u Požegu, da mi u nekoj vojnoj ustanovi poništе poziv za vojsku. Tako sam se sretan vratio u Donji Miholjac i nastavio školovanje.

U petom razredu učio sam i latinski, ali sam prestao učiti talijanski. Bilo mi je žao zbog talijanskoga, jer sam taj jezik rado učio. Međutim, rekli su nam, Italija je kapitulirala pa nam više ni njihov jezik nije potreban.

Od kuće mi pišu neka ne dolazim kući o Božiću (1943.), jer je nesigurno. Partizani su gotovo svakodnevno nazočni u selu. Traže ljude iz sela da idu noću rušiti željezničku prugu između Pleternice i Čaglina. Onda drugi dan dođu u selo ustaše i kupe ljude da idu popravljati tu istu prugu. Brat Karlo, domaćin kuće, sklonio se pred tim vojskama u Požegu. Radi u požeškoj Ratarnici bez plaće; samo za stan i hranu. Partizani ga traže po kući, smatrajući da se pred njima negdje sakrio. Kasnije, u proljeće, pišu mi moji da je najmlađi moj brat Antun, kao 18-godišnjak, pozvan u vojsku, u domobranstvo. Od 17. ožujka 1944. nalazi se u Samovoznoj bojni u Zagrebu, u Ilici. Kažu da će postati vojni vozač.

U proljeće 1944. došlo je u Donji Miholjac mnogo vojske. Među njima je jedna ustaška postrojba u crnim odorama i jedna postrojba hrvatskih mladića u njemačkim odorama i pod njemačkom komandom. U Miholjcu su zauzeli sve školske objekte pa i naš Zavod. U naš je Zavod smještena ova postrojba pod njemačkom komandom. Učenici građanske škole razišli su se kućama, a mi Marijini sinovi posljednje smo mjesece te školske godine stanovali u gospodarskim zgradama, odnosno u poluotvorenoj šupi.

Pri ustaškoj postrojbi postojao je i vojni svećenik. Bio je to franjevac Jaroslav Szita rodom iz Čaglića kod Lipika, kojega sam od ranije poznavao. Oblačio je i franjevački habit, ali i ustašku odoru. Jednoga je dana došao ispovijedati vojnu postrojbu koja je bila smještena u našem Zavodu. Ja sam mu kod mise u našoj kapelici ministrirao i doživio te vojnike kao veoma "sirove". Bježali su i skrivali se od ispovijedi, iako su svakodnevno bili u smrtnoj opasnosti. Svećenik Szita im je govorio, što mi je tada bilo čudno, da nose tuđinsku odoru, ali da brane svoju domovinu. Naime o Nijemcima nije govorio ništa pohvalno, kao ni o partizanima. Kasnije ću saznati da je fra Jaroslav Szita kao član Franjevačke provincije Bosne Srebrene od partizana ubijen u Plehanu 1945. godine. Bio je tada još mlad, u 31. godini života i 6. godini svećeništva.

Jedva sam čekao da mi završi ta školska godina 1943/44., jer nam je život s vojskom u našem Zavodu bio nemoguć. Ispit za peti razred bio je sredinom lipnja 1944. u osječkoj Državnoj mužkoj realnoj gimnaziji, kako se ona tada zvala. Postigao sam vrlo dobar uspjeh iako prilike za učenje nisu bile povoljne. Iz jezikâ: hrvatskog, njemačkog i latinskog, dobio sam vrlo dobar, kao i iz pjevanja, koje me je ispitivao kapucin Anzelmo Canjuga. Svjedodžbu su mi potpisali: predsjednik ispitne komisije prof. Branko Živančević i upravitelj Gimnazije svećenik Jakov Šeb. Canjuga je bio orguljaš i zborovođa, a nadasve crkveni skladatelj. Godine 1947. nevin je osuđen na 16 godina strogog zatvora, ali zbog neljudskih zatvorskih uvjeta umire u Staroj Gradiški već nakon 5 godina, 1952. godine. Profesor Živančević, Srbin, po završetku ove školske godine odlazi u partizane, pa nakon "oslobođenja" u Osijeku zauzima visoki položaj u prosvjeti i školstvu. Upravitelj Gimnazije svećenik Jakov Šeb navodno je već 1945. osuđen na smrt i pomilovan na 20 godina zatvora. Međutim prema Šematizmu iz 1974. godine, on je duhovnik časnih sestara u Đakovu i začasni kanonik.

Javljaju mi od kuće neka na ljetne praznike, te 1944. godine, ne dolazim kući. Tu su gotovo svakodnevno partizani. Najbliža hrvatska vojska je u 10 km udaljenom Čaglinu i 13 km udaljenoj Pleternici, ali oni nikamo ne izlaze iz tih mjesta. Čaglin su partizani zauzeli kroz dva dana (23. i 24. I. 1944.), ali su bili istjerani. Gotovo cijelu Požešku kotlinu drže partizani u svojim rukama. Obavljaju žetvu u cijeloj Kotlini i snoplje pšenice voze u pravoslavna sela Duboku i Sapnu na vršidbu. Za ovaj su posao partizani pokupili po selima sve živo sposobno za rad, ali uglavnom žene. Naša snaha Marica, supruga brata Karla koji je na sigurnom u Požegi, radi u žetvi. Tamo je glavna kuharica. Glavni partizanski rukovodilac te žetve je Đuka Šumanovac iz Trnjana kod Broda. To je onaj lugar što je prije rata stanovao u kući moje bake i što je pisao svome ocu kako su u ovim krajevima Srbi organizirani u četnike. A moja je 60-godišnja mati morala poći u 20 kilometara udaljenu Duboku i tamo raditi na vršidbi. Pokupili su partizani i sva zaprežna kola po selu s tim da ih voze uglavnom žene. Snoplje pšenice prevozili su desetke kilometara, u Duboku i Sapnu, a ovršenu pšenicu u vrećama šumskim putovima u neko podzemno skrovište na Papuku. Bilo je slučajeva da su se neke žene vratile kući bez kola i konja. Zbog takvoga stanja u rodnom kraju, odlazim provoditi ljetne praznike u Srijem u Irig, gdje mi je brat Franjo općinski bilježnik.

Vlakom sam se dovezao do Rume, tu na željezničkoj stanici u garderobi ostavio prtljagu i pješice krenuo 12 km cestom Ruma - Irig. Cijelim su putem bili porezani i porušeni drveni telefonski stupovi. Rekli su mi da su ih porušili partizani. Iako je Irig i općinsko i kotarsko mjesto, osjećalo se ratno stanje i stanovita nesigurnost. Navodno su partizani već pokušali zauzeti to mjesto i zauzeli sve osim strogoga centra, koji je jače utvrđen. Brat Franjo je stanovao izvan toga centra pa smo bili upozoreni, ako opet dođe do napada, da se moramo povući u centar.

U Iriškoj općini, koja je bila u sastavu NDH, stanovništvo su sačinjavali: trećinu Hrvati, trećinu Srbi i trećinu Nijemci. Koliko sam mogao vidjeti toga ljeta, sva tri naroda živjela su u međusobnoj slozi. Na primjer tri prva čovjeka u Općini: bilježnik, blagajnik i načelnik, oduvijek su bili predstavnici tih triju naroda. Tako je bilo i sada u

hrvatskoj državi. Moj brat Franjo, Hrvat, je bilježnik, Srbin je blagajnik a Nijemac je načelnik.

Obližnja općina Neradin, koja nije branjena od partizana, prenijela je svoje sjedište u Irig. I za tu Općinu bilježnik je bio moj brat Franjo, a blagajnik isti Srbin iz Iriške općine. U toj su Općini radile i dvije službenice, obje Srpkinje. Brat Franjo mi je dao neke poslove obaviti u toj Neradinskoj općini, da si zaradim koju kunu. Ove dvije službenice govorile su mi da pjevaju u pravoslavnoj crkvi. Pokazale su mi kalendar Hrvatske pravoslavne crkve. Na prvoj stranici kalendara bila je slika zagrebačkog metropolite Hrvatske pravoslavne crkve (HPC), arhiepiskopa Germogena. On je inače bio ruski emigrant nakon Oktobarske revolucije 1918. godine. U Zagreb je došao po osnutku HPC 1942. godine iz manastira Hopovo u Srijemu. Nakon osnutka HPC, odnos se prema pravoslavnim Srbima znatno izmijenio na bolje. Nije više bilo prijelaza iz vjere u vjeru. Srbi su se vraćali iz logora pa su neki služili vojsku u domobranstvu. Bilo je i časnika Srba u domobranstvu. U Irigu su pored jedne katoličke crkve i jednoga katoličkog svećenika, postojale tri pravoslavne crkve i dva pravoslavna svećenika. U nekoj proslavi NDH u povorci pod hrvatskim zastavama išli su i ti pravoslavni svećenici. Mi smo stanovali u pravoslavnoj kući zajedno s vlasnicom te kuće. U susjedstvu je bila gostiona Srbina Tomića, s kojim smo bili u dobrim odnosima i donosili od njega piće. Kino u Irigu, u koje smo odilazili, držali su bračni par Srbin i Njemica. Mojoj snahi Miciki, supruzi brata Franje, više su puta neke žene Srpkinje donosile na poklon živežne namirnice (jaja, sir, putar, med, pile i dr.). Kad ih je snaha pitala zašto joj to donose, govorile su da to donose iz zahvalnosti za sva dobra koja im čini moj brat. Spominju brojne molbe, koje je sastavljao i slao na nadležna mjesta bilježnik Buturac i kako su se njegovim zauzimanjem mnogi njihovi muževi i sinovi vratili iz logora. Oni su sada kod kuće ili služe vojsku u domobranstvu. Stekao sam neko uvjerenje da pripadnost Hrvatskoj pravoslavnoj crkvi, koju priznaje vlast NDH, djeluje na pravoslavne Srbe da prihvate državu NDH kao svoju i da budu njezini lojalni građani. Međutim što se dogodilo sa zagrebačkim metropolitom HPC Germogenom, čijom je zaslugom učinjeno mnogo pozitivnoga pravoslavnim Srbima u Hrvatskoj? Komunističke su vlasti po dolasku u Zagreb u svibnju 1945. godine, uhitile Germogena, osudile na smrt, i 84-godišnjeg starca strijeljali.

Već u kolovozu bio sam u Zagrebu kod salezijanaca u Vlaškoj 38. Spremao sam se na put u Daruvar, odnosno u Dioš ili Marijin Dvor, gdje planiram obaviti novicijat Salezijanske družbe. Tu me je na ulici uhvatila neka racija, smatrajući da izbjegavam vojsku. Uspio sam im dokazati da mi je vojska odgođena do listopada te 1944. godine.

Malkica DUGEČ

Ipak se govor dogodi

Ako tuđu riječ izgovorim, zaluta vidicima
Pa nitko ne dozna o htijenju beznadnu.
Ako svoju, riječ hrvatsku, šutnjom zapišem
Da makar časom potraje na bjelini,
IPAK SE GOVOR DOGODI. Prokrve riječi.
Nižu se dani govora i šutnje, neizvjesnosti koraka,
Dvojbe ruku što već potamnješe od njemoće.
Ako tuđu riječ dlanovima povjerim,
Ostat će suncu ispruženi, neogrijani.
A svoju, riječ hrvatsku, ako i zapišem,
Ako je šuteći u nagon opstanka skrijem,
Odzvanjat će iz dubine snima neoplođena
I bit će lakše pri duši, bit će mekši dlanovi
što suncu ispruženi ćute
Da će se ipak govor dogoditi.

Nikola GARAŠIĆ

Put do zvijezda

Golubice mala, raširila si krila,
poletjela stazama jutarnjih leptira
i samo ti si znala kuda put taj vodi;
iz maštanja tvojih ta se želja rodi.

Godinama tako živjela si tiho
i žrvanj života tebe je zanjiho:
pa visoke stube postaju sve više,
a daleke zvijezde sada su svē bliže.

Kuda plovi tvoja lađa?
Što tražiš još?
I koji put do zvijezda izabrat ćeš ti?

Boris-Jakov BARUN

Nakon 50 godina u Kloštar Ivaniću

(Iz rukopisa "Moje uspomene")

Posvećeno svima koji su ponižavani u svom ljudskom dostojanstvu za vrijeme komunističke vlasti.

Pitam se, može li koga još zanimati da sam nakon 50 godina bio u Kloštar Ivaniću, i posjetio samostan u kojem sam 1946. neko vrijeme živio?

Samo kakva je razlika između 1946. i danas. Onda sam došao kao beskućnik, bjegunac, kao "narodni neprijatelj", a danas dolazim kao slobodan čovjek, ponosan što sam i ja svojim skromnim mogućnostima i radom pridonosio, pripomogao, slobodi svog hrvatskog naroda.

Ovdje posebno apeliram na sve mlade čitatelje kojima će ovaj članak doći u ruke, neka ga pročitaju do kraja da vide kako smo mi stariji živjeli pod komunističkim "osloboditeljima", i kako smo se snalazili.

Počnimo od početka.

Dne 2. rujna 1996. nas četvorica svećenika Umaškog dekanata, Marijan Milovan, dekan i župnik u Savudriji, Marcel Lakoseljac, misionar u Albaniji, Lino Rakar, župnik u Zrenju, i ja, otišli smo u Zagreb posjetiti u bolnici na Rebru našega bolesnog subrata Ivana Krajcara, župnika u Brtonigli. Bolesnika smo našli pod kojekakvim aparatima. Stalno je ponavljao kako su ga posjetila dva njegova brata i da su otišli na objed s obećanjem da će se ponovo vratiti, pa ih on još uvijek čeka, a oni ne dolaze. Shvatili smo da narkoza i lijekovi djeluju i čine svoje.

Na povratku kući, netko je od prisutnih predložio kako bi bilo lijepo da posjetimo časne sestre karmelićanke u Kloštar Ivaniću. Ja sam to objeručke prihvatio, jer sam odavno želio ići tamo. Čut ćemo poslije zašto.

Kad smo došli pred samostan koji je pripadao franjevcima provincije sv. Ćirila i Metoda sa sjedištem u Zagrebu, pozvonili smo na samostansko zvono. Pred nas je izašla jedna "vanjska sestra". Odmah je prepoznala dvojicu svećenika, jer su se poznavali iz Juršića, u Istri, gdje su sestre neko vrijeme boravile. Sestra nas je uvela u čekaonicu. Ubrzo su se pojavile sve sestre iz samostana da se pozdrave sa svećenicima iz Istre. Slijedilo je veselo prepoznavanje, upiti i odgovori, ali sve ispred rešetaka.

Sestre su nas počastile jelom i pićem. Iznijele su toga dosta, zapravo sve što su toga časa imale na raspolaganju. Nama je sve dobro prijalo, jer nismo nigdje objedovali. Za vrijeme jela sestre su nam pjevale i svirale. Pri tome su se obnavljale i uspomene na razne događaje za njihova boravka u Istri.

Ja sam uglavnom šutio. Promatrao sam njihova blažena lica, samo što ne kažu kako su zadovoljne i radosne. Pitao sam se u sebi: Bože, kakva je to žrtva? Zatvoriti se

u četiri zida, i tu ostati sve do smrtnoga časa. Kako to može razumjeti današnji suvremeni čovjek koji je obišao cijelu kuglu zemaljsku, i sada traži nove prostore na nebeskim visinama.

Dalje sam se pitao: možda to nisu normalne osobe? Kako čujem iz razgovora, mudro i pametno raspravljaju o suvremenim problemima naše Crkve. Jedna tako vješto i znalački brani "Neokatekumenski put", da bi joj mogao zavidjeti svaki pristaša toga pokreta, pa i sami njegovi utemeljitelji, Kiko i Carmen.

Pomišljam: možda su to samo starije osobe, koje su se razočarale u životu i pobjegle u samostansku tišinu, ali gledam, ima ih i posve mladih. Možda ih je netko natjerao u samostan, jer i toga je bilo u povijesti, ali pred samostanskim vratima nema nikakve straže. Mogu samostan napustiti kad god požele.

Razmišljajući tako, zaključio sam da je to moguće samo onda, kad se osoba želi posve posvetiti Bogu, i njemu služiti cijeloga svoga života u zajednici istomišljenika.

Kad smo završili posjet, zamolio sam "vanjsku sestru" da mi pokaže samostanske prostorije, one u koje se, prema njihovim pravilima, smije ući. Promatrao sam sve i divio se kako je to danas sve uređeno, čisto, kao novo. To nekada nije bilo tako. Za moga boravka ovdje, samostan je bio dosta zapušten, franjevački jednostavan i siromašan. Tada su uz samostan bile ruševine bombardirane crkve. Dok sam prolazio kroz pojedine prostorije, moje uspomene rojile su se poput pčela kad napuštaju košnicu.

I kako je to bilo prije 50 godina?

Moj provincijal u Sarajevu, svojim dekretom, pred Božić 1945. premjestio me je iz Livna, za kapelana u Bihać. Razumije se, da se nije sa mnom posavjetovao. Tako je to nekada bilo. Odlučio sam putovati na Staru godinu, na Silvestrovo, 31. prosinca. Kanio sam svratiti i u Bugojno, te održati službu Božju na Staru i Novu godinu, jer su bugojanski svećenici fra Branko Krilić, kojega smo zvali "beg", i njegov kapelan fra Jozo Čaja, bili u zatvoru.

Spremio sam se za put. Odjenuo sam tuđi zimski kaput, jer svojeg nisam ni imao. Poslije sam ga vratio vlasniku. Podigao sam svoj fratarski habit, stegao ga pasom, kaputom i šalom tako pokrio da ga se ne vidi. U to vrijeme nitko od fratara nije imao civilnog odijela. Obukao sam cipele s jednim poderanim đonom. Na glavu sam stavio šešir, što sam ga kupio od nekog njemačkog vojnika za litru rakije. Hlače neizglačane i zamrljane. Na sebi sam imao dosta raznih boja koje se nisu nikako slagale. Pogledao sam se u zrcalu, sam se sebi nasmijao, izgledao sam bijedno poput siromašnog sv. Roka. U koferu nisam imao gotovo ništa osim brevijara, jedne knjige propovijedi, brijaćeg pribora i jedne presvlake. To je bilo sve. Pravi siromašni fratar. Putovao sam kamionom koji je prevozio "Unrinu" pomoć iz Splita u Bugojno. Vozač je bio neki Pašalić iz Šuice. Prije vožnje upozorio me je da mu ne rade kočnice, ali on će nastojati kočiti pomoću motora.

Sretno smo stigli u Bugojno. Veoma sam se ugodno iznenadio kad sam došao u župni stan i zatekao obojicu svećenika u njemu, dan prije pušteni su iz zatvora. Oni su se još više iznenadili kad su ugledali mene. Odmah su mi kazali kako današnje sarajevske

novine "Oslobođenje", pišu o meni kao "narodnom neprijatelju", i "suradniku križara", tako su se zvali preostali hrvatski vojnici koji su se krili po šumama.

Pogledao sam novine i vidio velikim slovima napisano da se u Sarajevu sudi grupi fratara i jednoj časnoj sestri. Jedan od optuženih, fra Valerije Voloder, još student bogoslovije, koga smo zvali "kaurin", izjavljuje kako sam ja zadužen održavati vezu s livanjskim "križarima".

Ovdje moram kazati da je cijela stvar bila izmišljena, režirana i montirana od Ozne. Kao kolege pričali smo za jednoga sastanka tih dana u Sarajevu o nastalome stanju, među ostalim i o "križarima". Sjećam se dobro da sam ja kazao kako se po Livnu govori da ima "križara" u planini Kamešnici, ali da ja nikoga vidio nisam, niti imam bilo kakve veze s njima. To je sva moja krivica.

Kako je došlo do Voloderove izjave, mogu zamisliti. On je osuđen na tri godine zatvora i to je izdržao. Poslije je bio moj kapelan u Jajcu, ali ga nikada o tome nisam ništa pitao.

Iza večere ostali smo dugo u noć i razgovarali o stanju u nas. Svećenici su mi pričali što su sve doživjeli u zatvoru, posebno fra Branko. Među ostalim stvarima rekao je i sljedeće:

- Svezali su mi ruke i noge i položili me na beton. Ležao sam nepomičan. Neki oznaš, prezimenom Živković, šetao je po sobi. Psovao mi je sve, pa i najveće naše svetinje. Nazivao me banditom i ustašom. Kad bi šetajući došao do mene, udario bi me nogom ne pazeći gdje udara. Bio je u vojničkim čizmama. Fra Branko mi je pokazao ožiljke i modrice po tijelu od udaraca.

Kad sam to sve čuo i vidio, razmotrio sam situaciju u kojoj se nalazim, i tvrdo sam odlučio izbjeći te nevolje. Neću ići u Bihać, nego u Zagreb, i odatle ću se pokušati prebaciti u Trst. Zamolio sam župnika neka prvom zgodom o tome obavijesti i moga provincijala, što je on i učinio.

Sutradan, na Novu godinu, otišao sam rano na željezničku postaju. Izvadio sam kartu za Zagreb. Unišao sam u vagon drugoga razreda. Unutra su uglavnom bili vojnici. Vidio sam jedno prazno mjesto kod jednog podoficira koji je čitao novine. Čitao je upravo onu stranicu gdje se spominje moje ime. Poslije, nakon što smo izmijenili nekoliko neutralnih riječi, on mi je kazao:

- Gledaj, druže! Šta hoće ovi popovi? Hoće rat! Pa zar nam nije bilo dosta rata?

Ja sam na te njegove riječi šutio, praveći se kao da nisam ništa čuo. On je nastavio sa svojom istom pričom. A onda sam i ja progovorio:

- Znate, druže, to su posve mladi ljudi. Još su neupućeni. Možda nisu toliko krivi kao što pišu novinari. Uostalom, oni su tako odgajani, i tako su ih učili njihovi profesori. U komunizmu vide svog ideološkog protivnika. Potrebno je neko vrijeme da se oni malo sužive s novim režimom i novim prilikama, a i režim će morati tražiti s njima suživot.

Pogledao sam ga, ispitujući kako reagira na moje riječi. Dobio sam dojam da se zadovoljio mojim odgovorom. On je nastavio s čitanjem novina i po koju riječ dobacivao vojnicima u vagonu. Ja sam se bavio svojim mislima.

Kad sam prešao rijeku Savu, ušao sam u prvi vlak koji je vozio u Zagreb. Ušao sam u prvi razred vlaka, nadajući se da će biti manje putnika, i da ću se moći mirnije posvetiti svojim problemima i planovima. U vagonu se nalazio jedan oficir i dvije žene, bilo je veoma toplo i ugodno. Odjednom me oficir upita zašto ne skinem zimski kaput kad je u vagonu tako toplo i ugodno. Ja sam šutio i u sebi mislio: da znadeš zašto sam u zimskom kaputu, ostavio bi me na miru. Usput, kako smo putovali, prolazeći kraj betonskih bunkera, oficir je kod svakoga od tih bunkera spominjao koliko je njegovih drugova poginulo, jer su preko dana jurišali na bunkere i ginuli, a Nijemci i ustaše pružali su otpor. Noću bi se povlačili.

Vozeći se tako stigli smo i u Zagreb na Glavni kolodvor. Na samom kolodvoru jedan Zagorac je prodavao koverte i papire za pisanje, što je tada bila rijetkost. Kupio sam deset komada, a on mi je dobacio:

- Ko ima mnogo cur, taj mora mnogo pisat! Vidim da nije propao cijeli svijet. Život se odvija dalje, i teče svojim tokom.

On mi je dobro protumačio kako ću s kolodvora najlakše doći do Palmotićeve ulice, jer idem svome rođaku ing. Stipi Sučiću, kojega do sada nisam vidio, iako smo se ponekad dopisivali.

Kad sam ušao u kuću i predstavio se, prilično sam ih sve iznenadio. U prvom trenu bilo im je drago što sam došao, ali kad su ugledali moj fratarski habit, koji se nalazio ispod zimskog kaputa, kao da im se malo promijenilo raspoloženje. Nije bilo jednostavno u to vrijeme primiti u kuću bosanskoga fratra, pogotovo što je par dana prije ing. Stipe došao iz zatvora.

Na večer smo ostali dugo u razgovoru. Stipina žena Marija, koje se i danas rado sjećam, otišla je s djecom spavati. S nama je ostao Stipin brat Mirko. Razgovarali smo o svemu i svačemu. O mnogim stvarima imali smo različite poglede. Danas vidim da sam tada bio slabo obaviješten i dosta naivan. U razgovoru otkrio sam im svrhu svoga dolaska u Zagreb. Želim se što prije prebaciti u Trst. Oni mi rekoše da mi u tome ne mogu ništa pomoći, a ako postoji neka mogućnost, onda bi mi jedino Crkva na Kaptolu mogla ići na ruku. Sutradan sam razgledavao Zagreb. O Zagrebu, kao gimnazijalac, kao student bogoslovije, kao mladi svećenik, mogao sam samo sanjati. Sjećam se dobro, padao je snijeg. Moji pratioci bili su Stipina i Marijina djeca, danas prof. Nevenka, koja živi u Zagrebu kao umirovljenica, i njen pokojni brat dr. Miroslav, okulist.

Sutradan, da ne bih ljudima pravio poteškoće, oprostio sam se od njih. Otišao sam franjevcima na Kaptol br. 9. Na porti sam zamolio portira da me odvede do provincijala Modesta Martinčića. On me je bratski primio i saslušao. Njemu sam ispričao sve. Sjećam se dobro kad mi je rekao: "Najprije moraš obrijati te svoje brčine." Naime, imao sam veoma kratke brčiće. U Franjevačkoj hrvatskoj provinciji to nije bilo običaj. I još je dodao: "Ostani ovdje, u samostanu. U tvojoj stvari mogao bi ti pomoći fra Jerko Mihaljević. Ono što si kazao meni, kaži i njemu." Bila je riječ o poznatom hercegovačkom franjevcu koji se nalazio u samostanu. Dobio sam "bosansku sobu", jer su u njoj većinom boravili franjevci iz Bosne i Hercegovine kad bi se našli u Zagrebu. Prije mene u toj sobi boravila su dva bosanska franjevca, fra Velimir Karlović i fra

Oskar Radoš. Oni su preko fra Jerkove "veze" navodno prešli u Trst i odanle su se "javili" da su "sretno stigli", ali kako ćemo poslije čuti, oni nisu Trsta uopće vidjeli.

Fra Jerko mi je pričao kako ovdje ima jedan čovjek, imenom Ivica, iz Varaždina je, koji radi u Ozni, i da on s njime suraduje. Međutim, taj Ivica, kako sam kasnije saznao, bio je Volksdeutscher, koji je bio u njemačkoj vojsci, i partizani su ga zarobili, pa se morao iskupljivati ljudskim glavama. Preko njegove veze "prešla su u Trst" ona dva spomenuta franjevca. Fra Jerko mi je pokazao i pismo u kojem oni pišu kako su sretno stigli u Trst, kojega u stvari nisu ni vidjeli, kako sam malo prije kazao. Oni su odvedeni na Savsku cestu, u zatvor, i tu su ubijeni, a tijela su im bačena u Savu. To mi je ispričao jedan svećenik, koji je u to vrijeme bio u zatvoru u Savskoj cesti. Preko te veze, kasnije, u isti su zatvor dospjeli i fra Jerko i fra Modesto, iako je zagrebački radio javio kako je jedan stigao u Trst, a drugi u Graz.

Ja sam neko vrijeme strpljivo čekao kad će se pojaviti taj Ivica, da me prebaci u Trst. Sjećam se dobro, počeo sam učiti engleski jezik, maštao sam kako ću uskoro stići na taj "sretni Zapad". Ni sanjao nisam koliko su nam se radovali ti "naši zapadnjaci". Progonili su tada Hrvate, hvatali ih kao divlje zvijeri, i slali natrag u Jugoslaviju. Što ih je čekalo dalje, tužno je i spominjati. Danas to znademo.

Jednog dana, dok sam sjedio u sobi, dođe fra Jerko i reče da je došao Ivica i da želi sa mnom razgovarati o mom putu u Trst. Nešto, ni danas ne znam što, kao da mi je sijevnulo pred očima, kao znak da ne idem. Zamolio sam fra Jerka neka me pusti nekoliko minuta na miru, te da poslije dođe po mene.

Tada sam se usrdno preporučio Bogu neka me prosvijetli, kako bih znao što trebam uraditi. Zazvao sam Bl. Dj. Mariju, da mi pomogne svojim zagovorom. Iza toga kao da mi je neki glas govorio: NE IDI! NE UPUŠTAJ SE U TU PUSTOLOVINU!

Kad je fra Jerko ponovo došao, ja sam mu odlučno kazao:

- Fra Jerko, ja ne idem. Ako nisi kazao Ivici moje ime i prezime, nemoj ni kazivati. Ivica se htio pod svaku cijenu sa mnom sastati. To me je još više uvjeravalo da moram ostati pri svojoj odluci.

Otišao sam provincijalu fra Modestu i kazao mu da mi je ta veza, fra Jerkova - sumnjiva. Molio sam ga da me uputi u neki samostan nedaleko od Zagreba. I on mi je odredio KLOŠTAR IVANIĆ. Napisao je par riječi tamošnjem gvardijanu fra Bruni Oreškom i dao mi pismo da mu ga predam.

Sutradan, uputio sam se onamo s koferom i putnom ispravom, propusnicom, bez fotografije, koja je služila kao osobna karta. Ona je glasila na ime fra Ferde Vlašića, tadašnjeg bogoslova koji se nalazio u samostanu. Prema tome ja nisam više fra Boris Barun iz Lusnića, kotar Livno, nego fra Ferdo Vlašić iz Sovića u Hercegovini.

Kad sam autobusom došao u Kloštar Ivanić, gvardijanu sam predao provincijalovo pismo i ispričao mu cijelu istinu o sebi. On me je bratski primio. Moram ovdje javno priznati da se tome čovjeku nisam dostojno zahvalio i odužio. Istina, molio sam se Bogu za njega dok je bio živ, pa i poslije, kad je umro. Čim bude prva prigoda, otići ću na njegov grob, pomoliti se za njega, zapaliti mu svijeću na grobu, i položiti cvijeće.

U samostanu, osim gvardijana, bio je i fra Radoslav, kapelan. Dosta povučen čovjek, k tome i bolestan. Rano je umro. Bila su tu još i tri brata-laika. Jedan, najstariji, bio je umno poremećen, fra Luka kuhar, rodom iz Čuntića, s kojim sam se najviše družio, te još jedan brat-laik koji se brinuo za crkvu. S njim sam jednom imao mali nesporazum. Izišao sam pred oltar jednoga jutra govoriti misu, a on nije prije zapalio svijeće. To mi je poslije mise ozbiljno prigovorio i kazao kako je isto tako činio jedan njihov pater, koji se poslije ukazivao braći i tražio da mole za njega zbog tako "velikih grijeha". Ja sam mu rekao:

- Dragi brate, nemoj vjerovati u takve gluposti!

On je to tragično shvatio i prijavio me gvardijanu s riječima:

- Pa ovaj Bosanac ne vjeruje u Boga!

Poslije smo sve izgladili i bili dobri prijatelji.

U samostanu je bilo i dvoje srpske djece s Kozare. Ja sam se često igrao s njima. Nikada nisam pitao tko su i zašto su ovdje. Sve sam znao i nisam htio pristati na njihovu nevolju. Djeca su bila dobro hranjena i odjevena. Svi stanovnici samostana sa simpatijama su ih susretali. Ja sam se divio kako se dobro slažu, pogotovo kako stariji brat pazi na mlađega. Stariji je radio nešto u štali, jer je bio već odrastao, a mlađi je išao u školu. Ponekad sam mu pomagao pri izradi domaćih zadaća.

Jednog dana, zagrebački "Vjesnik" je objavio kako se po pojedinim franjevačkim samostanima u Hrvatskoj kriju fratri iz Bosne i Hercegovine. Nije mi bilo ugodno to čitati. Par dana iza toga, dok sam sjedio u svojoj sobi, bez kucanja je ušao u moju sobu gvardijan sav uzbuđen i prestrašen.

- Padre Ferdo, sad mi je došao jedan susjed i kazao kako je vojska opkolila naš samostan, i kako su oko samostana postavljene strojnice. - Nisam rekao ništa. Izašao sam na hodnik da vidim šta se to događa. Na hodniku su bila sva braća. Svi su bili uznemireni i prestrašeni. Odmah sam shvatio situaciju i pomislio: ako ovdje ikoga traže kao "narodnog neprijatelja", onda sam to ja. Okuražio sam se, i preuzeo komandu, a da nikoga ništa nisam pitao. Rekao sam sljedeće:

- Braćo! Idite svaki u svoju sobu i budite mirni. Ja ću stvar uzeti u svoje ruke. Uzdajmo se u Boga pa će se sve dobro završiti!

Svi su me poslušali. Dok su oni odlazili u svoje sobe, već je na samostanskim vratima zvonilo zvonce. Prišao sam vratima i otvorio ih. Pozdravili su me svojim uobičajenim pozdravom.

- Zdravo, druže! Mi smo došli da pregledamo samostanske prostorije.

Ja sam ostao donekle miran, koliko je to bilo moguće onoga trena.

- Imate li nalog od svojih pretpostavljenih? - upitao sam. Oficir, koji je bio vođa pothvata, pokazao mi je naredbu Vojne komande iz Čazme. Pošto sam pročitao naredbu, rekao sam po prilici ovako:

- Izvolite pregledati sve što vas zanima. Mi smo franjevci. Vršimo svoje redovničke i svećeničke dužnosti. Ne bavimo se nikakvom politikom i nepoštenim stvarima. Izvolite sve pregledati, i vidjet ćete da je sve tako!

Glavni je oficir ostavljao dojam kulturnog i dobronamjernog čovjeka. Barem sam ja tako ocijenio. Ako je živ, i ako bi slučajno došao do ovih redaka, bilo bi mi drago da mi se javi. Sad su druga vremena. Jedan drugi bio je jako smrknut. Nije ni otvorio usta. Iz njegova vladanja se moglo zaključiti da nas mrzi. Treći je nosio pisaći stroj i izgledao je posve neutralan.

Prvo smo išli u gvardijanovu sobu. Pošto su sve što ih je zanimalo pregledali, zatražili su podatke od gvardijana. Sve su pisali pisaćim strojem. Tako je bilo i kod ostale braće. Ja sam nastojao svojim dobacivanjem stvar malo pojednostaviti i razbiti onaj prvi dojam i strah. Kad je red došao na mene, moram priznati, da sam se dobro zabrinuo i uznemirio. Onaj glavni oficir kao da je malo i primijetio moju uznemirenost. Kao da se pravio da ništa ne primjećuje. Ja sam fra Boris Barun, a moja legitimacija glasi: fra Ferdo Vlašić. Što, ako je netko od ove trojice iz Hercegovine? Što bih kazao da me netko od njih upita koji detalj, a ja do sada nikada nisam bio u Hercegovini.

- Kako se zoveš? - upita me oficir.

- Eto, piše vam sve u "legitimaciji" - odgovorio sam predajući ispravu. Pisar je sve otkucavao, a sada su već i odgovori bili lakši. Pitali su me gdje sam završio gimnaziju, gdje bogosloviju, gdje sam dočekao Nezavisnu Državu Hrvatsku, gdje sam bio za vrijeme rata i poslije rata, i sl.

Kad se sve završilo, pozvao sam gvardijana i rekao mu:

- Evo, gvardijane, drugovi su obavili svoj posao i u našoj kući nisu našli ništa kompromitirajućeg. Sada nam, gvardijane, daj nešto pojesti i popiti, jer smo se dobro izmorili i ogladnili. - I on je to rado učinio. Neki dan je bio Sv. Anto, pustinjak, 17. siječnja, kad smo od vjernika dobili pune dvije košare mesa, kobasica, slanine, sira i sl. Rakije i vina bilo je iz vlastitog vrta.

Kad smo završili s jelom i pićem, vojnici su se oprostili od nas, a onda mi je gvardijan doslovno rekao:

- Što si ti bezobrazan čovjek! Takvog odavno nisam sreo. Tebe traže, a ti se ovako pred njima vladaš!

- Moj gvardijane, zašto bih ja bio bezobrazan? Da sam se ja ponio kao ti, - rekao sam mu nešto što ovdje nije zgodno spominjati - onda bi oni našli u našem samostanu i bombe, i pištolje, i letke, i sve što žele. Znaš i sam što bi nas dalje čekalo.

Nakon dva dana stiglo je pismo od fra Ferde Vlašića iz Zagreba u kojem on piše: "Fra Boris Barun može tamo ostati koliko hoće, a fra Ferdo Vlašić neka se odmah vrati u Zagreb." Ja sam odmah dobro shvatio što je time želio reći. Sutradan sam pokupio ono svoje sirotinje i otputovao u Zagreb. Fra Ferdi sam vratio njegovu "legitimaciju", a ja sam onda otišao dalmatinskim franjevcima u Vrbanićevu ulicu u Zagrebu. Oni su me primili više nego bratski. Braći sam kazao da sam došao nastaviti studij bogoslovije, što sam i učinio, a cijelu sam svoju situaciju ispričao fra Mati Vodanoviću, gvardijanu samostana. Njega su komunisti poslije strijeljali zbog navodnog podmetanja bombe pod tvornicu "Gaon" u Zagrebu.

Fra Mato je bio tako plemenit čovjek, kakav se rijetko susreće u životu. On sigurno ne bi pogazio mrava na zemlji, nego bi ga obišao da živi, a kamoli da bi on

podmetao bombe pod tvornice. No, takva su onda bila vremena. On me primio u samostan riskirajući svoj ugled i izvrgavajući se mogućoj zatvorskoj kazni. Osim toga, on me dobro odjenuo i obuo, jer sam bio bez igdje ičega.

U samostanu sam proveo s braćom Dalmatincima nekoliko ugodnih tjedana. Osjećao sam se kao jedan od njih. Ja običajem kazati da je livanjski kraj, odakle potječem, više dio Dalmatinske zagore, nego dio prave Bosne. Po mom skromnom mišljenju, prava Bosna počinje na Kupreškim vratima. Boraveći u samostanu pomalo sam hvatao vezu s Bihaćem i zaključio da je moja stvar legla u zaborav, budući da su se svakim danom redala nova uhićenja, zatvori, tužbe i sudske smišljarije. Dne 26. travnja 1946. otišao sam u Bihać.

Tijekom svoje odisejade pomišljao sam da sam možda cijelu stvar napuhao i sebi je krivo prikazao? Možda me nitko ni tražio nije. Međutim, poslije sam saznao nešto od svog prijatelja fra Ive Markovića, tadašnjeg gvardijana u Gučoj Gori. On je jednom poslovno bio u Visokom, i htio je putovati vlakom natrag u Travnik, ali su ga na željezničkoj postaji u Visokom zaustavili vojnici. Bio je u habitu. Tražili su od njega isprave. Nisu ga pustili u vlak, iako je otpravnik vlakova tražio: ili neka ga puste, ili vode u zatvor. Dok se tako prepirao s vojnicima, sa strane je prišao jedan oficir koji je pogledao ispravu i doslovno rekao:

- Pustite čovjeka na miru! Vidite da nije Barun!

Tomislav KOVAČEVIĆ

Oblijepljeni tamnim mirisima...

Oblijepljeni tamnim mirisima i nakupinama vjetrova
uvriježeno reagiramo na svaki pokušaj stvarnosti da nas
rasušenim čamcima preveze od izobličenih latica runolista
do metalnih poljubaca leptira pijani putnici ostavljaju
lomljive tragove putujući u beznađe u izbrušenim cipelama
kiselim zvukovima usputnih krčmi pokušavaju zavarati lovce
na djevice ugasle vulkane i sumnjivo porijeklo masnih
stabala krhki mostovi djelomice savijaju svjetlo bitno
oblikujući hipodrome i katedrale na drugoj obali zablude
lijepo je vidjeti vrata otvorena u nemar očekujući da će
nas na oronulom stolu dočekati mjesečina šalica sa čajem
i tvrdi keksi u limenoj kutiji razbludna nam glazba odvraća
misli od svježih prozora i umirućeg šuma krošanja kvrgavim
rukama zbunjuje ljeto masline i češljugare produžujući sušu
u nagorjelim plućima školjaka i rebrenicama sna

...vjerujući u moć zaborava postajemo ponavljači u rukovanju
istinama koje bi malo tko zapazio da na njih ničim izazvani
nismo pokazali prstom...

Sada je vrijeme

Sada bi bilo vrijeme
Pjesmu o vječnosti pisati.
I šumjeti s morem, pjeniti se s pjenom!
U vjetru biti zrno pijeska sa žala.
I sniti. Žudjeti...
I duboko, duboko disati,
Ljubiti daljine, bedemom buri biti
I zanijeti se, poludjeti...
Sada bi bilo vrijeme
Doznati stijene sure ime,
Ugledati je visoko, visoko nad oblakom
I zaželjeti da se njome uspnemo otriježnjeni,
A da tabani ne budu krvavi od hoda.
Sada bi bilo vrijeme podno nebeskog svoda
Spjevati pjesmu, skovati u rime
Daljine rodne, svu skrovitost duše,
Jednu kaplju kiše
Sa zemlje hrvatske.
Neka stane sat. Nek s pučine
Sirena zazove
Pjesmom-uspavankom.
Nek do mene sve žuđene ljubavi doplove
Pa nek sa mnom traju
U grumenu zemlje na mekoći dlana.
Nek sjećaju! Nek mi srce rane, prepolove...
Sada je vrijeme
O Hrvatskoj pjesma
Da u vječnost bude zapisana.

Albena (Bugarska), 24. 7. 2000.

Dr. Ivo Kečkeš

(U prigodi 50. obljetnice smrti)

Tako se malo zna o njemu, a ipak zaslužuje da se govori o njemu. Ono što se o njemu može reći nije skup bizarnih podataka nego nešto naprama čemu ni danas ne možemo biti ravnodušni.

Sudbina je mnogih hrvatskih takozvanih kršćanskih intelektualaca - a ovdje mislim na laike - da ih je prekrila tama zaborava, poglavito ako su živjeli daleko od središta političkih, gospodarskih i kulturnih zbivanja. Upravo takav je bio slučaj istaknutog katoličkog intelektualca i hrvatskog domoljuba dr. Ive Kečkeša. Prošle godine bila je 50. obljetnica njegove smrti, ali kao što to kod nas Hrvata obično biva, nitko se nije ni u njegovom rodnom mjestu, a još manje drugdje, sjetio smrti koja ga je zadesila 15. ožujka 1950. u varaždinskoj bolnici. Posljednjih godina života taj je humanist i liječnik bio proganjan, potvoren da je pružio liječničku pomoć ustaškom satniku. Kao liječnik Kečkeš nikada nikomu nije uskratio liječničku pomoć. U doba najsurovije mađarske okupacije Kečkeš je u Priloku, tada punom mađarske vojske, liječio teško oboljelog partizana. Danas se zna da je liječenje ustaškog satnika bilo dobro smišljena denuncijacija, čime se Udba služila u borbi protiv demokratski raspoloženih pojedinaca, poglavito nakon Drugog svjetskog rata. Uhićenje i zatvaranje slomilo je njegovo zdravlje te je dr. Kečkeš umro navršivši jedva 54. godinu života.

Dr. Ivo Kečkeš rodio se 10. listopada 1896. u Priloku u vrlo brojnoj - sa šesnaestero djece - obitelji, ali dobrostojećoj za tadašnje prilike. Roditelji, otac Matija i mati Terezija (r. Kočiš) nastojali su školati svoju djecu pa i usprkos činjenici što je to u ono doba iziskivalo velike troškove. U ono doba Prilok je uz Donju Dubravu u međimurskim prilikama prednjačio po broju đaka. Ivo Kečkeš pučku školu završio je u rodnom Priloku, gimnaziju u Varaždinu, a studij medicine u Budimpešti i Zagrebu. Vrativši se sa studija u svoj rodni Prilok, dr. Kečkeš se odmah uključio u rad Katoličke akcije, postao je senior, predsjednik Hrvatskog orlovskog društva u Priloku i tajnik Hrvatske narodne čitaonice u Priloku, koju su utemeljili 1919. - odmah po oslobođenju Međimurja, već na Svijećnicu - priločki svećenici Ivan Kuhar i Franjo Duh.

Progon i zatvaranje dr. Kečkeša poklapa se s godinama progona i obračuna s Katoličkom crkvom u Hrvatskoj. Poslije uhićenja, i osude nadbiskupa Stepinca na montiranom procesu 1946., nastavili su se progoni ne samo svećenika nego i katolički orijentiranih intelektualaca, od kojih su brojni pozatvarani ili pak gube svoja radna mjesta. Nekima od njih jednostavno se gubi svaki trag. Paradigmatski je primjer Petra Grgeca, jednog od boljih međuratnih hrvatskih intelektualaca, prozaika, pjesnika, urednika i antologičara, koji je zbog svoje aktivnosti - koja je trajala i u doba rata - nakon Drugog svjetskog rata zajedno s malodobnim sinom Radovanom dopao višegodišnje robije. Hrvatska je, na žalost, u najvećem dijelu dvadesetog stoljeća bila

puna raznih termidora i kontratermidora. Književna i intelektualna Hrvatska i dandanas pati od te podvojenosti. Ta ideološka ili pseudoideološka podvojenost - ono što je najtragičnije - bila je istodobno i estetska podvojenost. Gotovo sve povijesti hrvatske književnosti tiskane između 1945. i 1990. patile su od sindroma "naprednosti". Posljednja povijest hrvatske književnosti lišena tog sindroma, iako je bila objavljena 1944. bila je *Hrvatska književnost* Slavka Ježića. Tamo se jedni pored drugih nalaze i oni iz "napredne šume" i oni s "natražnjačkog asfalta": i Nazor, i Budak, i Cesarec, i Krleža, i Goran Kovačić, i Vinko Kos. Danas nam je sudbina sviju njih poznata, a djelomice je već bila poznata i Ježiću, ali on ih ipak nije proskribirao. Crno-bijela podjela po ideološkom obrascu najbolje se kompromitirala već u prigodi utemeljenja Leksikografskog zavoda 1950. I usprkos teoriji književne i estetske superiornosti lijeve inteligencije, Krleža nije mogao pogon svojega Leksa pokrenuti bez Mate Ujevića, Krune Krstića i bez brojnih "desnih" hrvatskih enciklopedista koji su u četiri ratne godine završili pet svezaka Hrvatske enciklopedije. Sve što je potresalo hrvatsko društvo u cjelini, sve što se događalo u hrvatskom makrokozmosu, u mnogo drastičnijoj formi očitovalo se u zakutnom provincijskom mikrokozmosu, u Priloku, uz koji je liječnik dr. Ivo Kečkeš vezao svoju sudbinu. Već od rane mladosti odgojen da treba djelovati u svom narodu, dr. Ivo Kečkeš i kao intelektualac i kao domoljub nastojao je upravo u svom rodnom mjestu djelovati, podižući kulturne ustanove kao što je Hrvatska narodna čitaonica, a isto tako biti i aktivni djelatnik Katoličke akcije. Dr. Kečkeš bio je jedan od onih mladih, nacionalno svjesnih Hrvata, idealista, koji su, vrativši se u oslobođeno Međimurje, svojim djelovanjem htjeli nadoknaditi njegovo dramatično zaostajanje. Nakon Drugog svjetskog rata u Priloku je bila otvorena niža gimnazija. Od 1945. do 1948. bio sam đak na toj gimnaziji. Jedno vrijeme predavao mi je predmet koji se zvao Nauka o čovjeku. Iz toga svojega đačkog doba sjećam ga se kao čovjeka vrlo odmjerenih kretnja i ugodna glasa. Ni ja, ni itko od nas nije slutio što će mu se uskoro dogoditi.

Za poznavanje života i rada dr. Ive Kečkeša vrlo je važno poznavanje do sada nepoznate njegove publicističke djelatnosti koju sam otkrio radeći na istraživanju međimurskog pitanja i hrvatskog nacionalnog pokreta međimurskih Hrvata. Surađujući u hrvatskim časopisima *Luč* i *Hrvatska prosvjeta*, Kečkeš je iznio mnoštvo nepoznatih podataka o hrvatskom nacionalnom pokretu, posebno mnoštvo podataka o hrvatskim studentima u Budimpešti, kao i njihovom djelovanju u nacionalnom pokretu za oslobođenje Međimurja. Još kao student, počevši od 1919., Kečkeš je bio suradnik *Luči*, lista hrvatskog katoličkog đaštva, u kojemu je opisivao stanje na budimpeštanskom sveučilištu u prevratnim godinama, koncem Prvog svjetskog rata i u prvim godinama nakon rata. Prvi do sada poznati članak na koji sam naišao proučavajući međuratni hrvatski tisak i međuratne hrvatske časopise, članak je *Studentski život u Budimpešti*, koji je Kečkeš objavio u 8. broju *Luči* 1919. U ono doba budimpeštansko sveučilište bilo je stjecište studenata sa svih područja Ugarske, a kako je Ugarska bila multinacionalna zemlja, to je i sveučilište bilo stjecište svih ugarskih nacionalnosti.

U nastojanju da Hrvati u Međimurju stvore vlastitu nacionalnu inteligenciju, voditelji nacionalnog pokreta usmjeravali su hrvatsku mladež u hrvatske srednje škole, koje su najčešće završavali uz potporu Hrvatske narodne straže, udruge za potporu đaka iz krajeva izvan tadašnje Hrvatske. Iz hrvatskih srednjih škola, kada se radi o svjetovnim strukama, hrvatski đaci upućivani su na sveučilište u Budimpeštu, čime su stjecali pravo službovanja na područjima unutar granice Ugarske, što je značilo i u Međimurju.

Kečkeš je studentski život promatrao s aspekta kršćanskog svjetonazora, što se i u Europi i u Hrvatskoj formirao kao protuteža rastućem liberalizmu, koji je u gospodarstvu omogućavao neograničenu kapitalističku eksploataciju, a na drugoj strani je producirao radikalna rješenja socijalnih pitanja putem revolucija. Uočavajući gibanja u takvom europskom društvu papa Lav XIII. 1891. objavljuje encikliku Rerum novarum, koja je imala odjeka i u Hrvatskoj. Nakon Hrvatskog katoličkog kongresa održanog 1900., u Hrvatskoj niču đačka i studentska društva katoličke orijentacije. Središnje mjesto među đačkim udrugama imao je *Domagoj*, koji je bio vrlo aktivan među Hrvatima izvan banske Hrvatske. Unutar Hrvatskog katoličkog pokreta javljaju se brojni časopisi, a među njima *Luč*, *Hrvatska straža* i *Hrvatska prosvjeta*. I na kulturnom i na socijalnom planu Hrvatski katolički pokret igrao je vrlo istaknutu ulogu.

Pišući o studentskom životu u Budimpešti, Kečkeš je prema onomu što se tamo događa vrlo kritičan. Po Kečkešovu viđenju na sveučilištu u Budimpešti tada postoje dvije grupacije, dva tabora: Crveno-bijelo-zeleni (katolici, protestanti i vojni akademičari) i Galilejev krug (Židovi, radikalci i socijalisti). Svoj antagonizam te grupacije obično su na skupštinama rješavale ne samo polemikama nego i tučnjavama. Osim tih dviju dominirajućih studentskih skupina postojali su i razni muški i ženski kružoci, a izlazili su i časopisi *Mađarska kultura (Magyar kultura)* i *Zastave (Zászlók)*. Kao Hrvata, Kečkeša je posebno zanimala djelatnost i organiziranost pojedinih narodnosti na budimpeštanskom sveučilištu. Po njegovoj ocjeni od ugarskih narodnosti zastupanih na sveučilištu, pomalo i danas začuđuje, najsamosvjesniji su bili Rumunji, a najtiši Slovaci. Kečkeš organiziranošću Hrvata na budimpeštanskom sveučilištu nikako nije bio zadovoljan. Zastupaju ih, kako on veli, "naivni Bunjevci i mađarofilski Bošnjaci (iz muslimanskog konvikta u Debrecinu)". Hrvata iz Međimurja na budimpeštanskom sveučilištu bilo je vrlo malo, ali upravo su oni, kako to potvrđuje Kečkeš, unijeli više nacionalnog duha i vjere u pokret. "Učili smo ih hrvatski čitati (Hrvate iz drugih ugarskih područja, o.p.), upoznavali smo ih s prilikama i razvojem katoličkog pokreta i uštrcavali smo im otrov protiv mađarske državne ideje - nacionalnu svijest i otpornost." (*Studentski život u Budimpešti*, Luč, 1919.)

Godine 1919. Kečkeš je u *Luči* objavio članak *Mađarska đačka revolucija*. Gubitkom rata i Mađarska se suočila s vlastitim samoodređenjem (16. XI. 1918.), ali i turbulentnim promjenama vlasti, od Karolyjeve, preko boljševičke sovjetske, do bijele Horthijeve. Sama situacija u Mađarskoj, koja je samoodređenjem pojedinih naroda izgubila više od dvije trećine teritorija, u svakom pogledu bila je vrlo teška. Mladi student medicine Kečkeš, kao pripadnik obespravljenog naroda, u svim tim promjenama

vlasti u Budimpešti vidi samo propast politike zasnovane na zabludama. Odista u tim danima jedna za drugom nicale su ideje o "sjedinjenim podunavskim državama", o "konfederaciji švicarskog tipa". Ali s obzirom na iskustvo koje su nemađarske narodnosti imale s mađarskom vlašću, naravno da nitko takve prijedloge nije slušao. Kečkeš je dolazak boljševičke vlasti ocijenio kao promjenu šovinizma u crveni internacionalizam. Na sveučilištu je za vrijeme direktorija od juridičkoga i teološkog fakulteta stvoren agitatorski fakultet, uvedena je maksimalna liberalizacija upisa, pa i bez srednje škole, ukinuti su kolokviji i potpisivanje indeksa. Sve je to kasnije bilo zamijenjeno raznim ograničenjima: isključivanjem narodnosti iz fakulteta, isključivanjem Židova i isključivanjem žena s fakulteta.

Od Kečkešovih članaka iz toga razdoblja za poznavanje hrvatskoga nacionalnog pokreta u Međimurju od posebne je vrijednosti članak *Međimurski đaci*, objavljen 1920. također u *Luči* (broj 6. i 7.). Taj članak izvrsno upotpunjuje upoznavanje Hrvatskog narodnog pokreta, a posebice poznavanje uloge đaka u tom pokretu. "Protagonisti nacionalne borbe u Međimurju bili su od vajkada - veli Kečkeš - đaci. - Hrvatske inteligencije nije bilao, pa je već zbog toga sva briga nacionalne svijesti i plemenskog otpora bila prepuštena đacima ... Hrvatskih je đaka bilo malo. U nižim ih je razredima znalo biti i po 30, a do sveučilišta je dotjerao jedan ili dva. Uslijed materijalnih neprilika redom su izostajali iz škole: idealisti su se hvatali opet pluga, a realisti su se prometnuli u 'gospodu': postali su kantori i pisari ... Sadašnji broj međumurskih đaka je neznatan, ima ih 9 na sveučilištu (4 medicinara, 2 pravnika, 1 bogoslov, 1 veterinar, 1 šumar) i neko 10 srednjoškolaca. Centar hrv. đaštva bio je uvijek Prelog (po 3 đaka), u Čakovcu - centru madž. kulturnih institucija i židovske trgovine - nijesmo imali nikoga, a u svakom većem selu po jednoga. Cilj nam je bio: svršiti srednje škole u Hrvatskoj, a sveučilište u Budimpešti, da uzmognemo jednoć kao narodna inteligencija uz savršeno poznavanje madž. jezika preuzeti u svoje ruke kulturno i političko vodstvo hrvatskoga naroda u Međimurju. Materijalno su nas najviše podupirali 'Hrv. Nar. Straža' i varaždinski franjevci, a za podmladak su se brinuli agilniji međumurski svećenici ...

Do oslobođenja je Međumurja bilo sve međumursko đaštvo jedinstvenog uvjerenja: nacionalni revolucionarci! ... Mi smo rušili svagdje madž. državnu ideju, umanjivali smo razvikanu ljepotu madž. jezika, širili smo hrv. knjige i novine, da paraliziramo zatorno djelovanje madž. škole i uprave. Mi smo najodrešitije ustali među narodom protiv nemoralne rabote madž. učitelja, koji su djeci u školi najstrože zabranili izustiti materinsku riječ, te su nepokorne mališe kažnjavali time, da su se djeca morala međusobno ćuškati ili je buntovnik morao za kaznu po 1000 puta napisati 'U školi se ne smije hrvatski govoriti' ... Za revolucije 1918. smo opet uskrsnuli nastojeći da protužidovske i protugospodarske izgrede masa svratimo u nacionalno korito. Zato smo držali tajne skupštine, odstranjivali madž. grbove sa škola, uništavali madž. plakate i pozive u vojsku, a u čunu smo preko Drave dovozili hrv. letke i sijali ih po cijelom Međumurju, kupili smo dobrovoljačku vojsku za oslobođenje i ulijevali smo svojim radom i samim Madžarima vjeru u samoodredenje Međumurja.

Sve to događalo se pod prijekim sudom i terorom madž. mornara! Mislim, da smo to mogli učiniti samo s velikim rizikom za nacionalnu stvar. Svima nam je bilo jasno, da se radi o tom: ili će Međumurje sada postati hrvatsko, ili nikada više, jer svjetska se revolucija ne ponavlja svake jeseni," dalekovidno zaključuje Kečkeš.

Prateći đački život, Kečkeš je u *Luči* napisao još nekoliko članaka, među njima pozornost privlače članci *Đački antisemitizam* (*Luč*, 1920., br. 14. i 15.) i *Katolički studentski pokret u Austriji* (Luč, 1922., br. 3. i 4.). Đaci i studenti na gotovo svim europskim sveučilištima bili su vrlo općutljivi lakmus-papir društvenih, političkih i kulturnih gibanja, pa otuda Kečkešovo tako intenzivno zanimanje za sve pojave među njima. Ekstremizam, poput antisemitizma, nije prihvaćao. Govoreći pak o austrijskom študentskom katoličkom pokretu, Kečkeš u njemu ističe brojne vrijedne značajke, poglavito njegovu organiziranost.

Budući da je bio dobar poznavatelj mađarskih prilika, dr. Ivo Kečkeš i kasnije je pratio previranja u mađarskom društvu. Godine 1923. u *Hrvatskoj prosvjeti* objavio je članak *Savremena Mađarska*. Premda je kao Hrvat pripadao narodu koji je imao loša iskustva iz vremena života u zajedničkoj državi, prema novoj neovisnoj Mađarskoj odnosi se kao misleći intelektualac, kao čovjek sklon analitičkom prosuđivanju o svemu onomu što se u neposrednom europskom okruženju u tim poratnim godinama događalo. Nakon propasti Karolyjeve i Kunove vlasti, već su 1919. u Mađarskoj došle na vlast vrlo konzervativne grupacije na čelu s admiralom regentom Hortyjem. Mađarska je, iako je Karoly proklamirao republiku, postala monarhija bez monarha. Zapadnim saveznicima to je odgovaralo više nego realna monarhija s Habsburgom na čelu, a mađarskim je krugovima opet odgovaralo jer im je omogućavalo da zatraže reviziju Trijanonskog sporazuma, reviziju mađarskih granica iz doba monarhije. U vrijeme kada je Kečkeš pisao svoj članak, kao katolički se laik zanimao na čemu se temelji tadašnji vladajući svjetonazor u Mađarskoj. "U Mađarskoj vlada kršćanski kurs, veli Kečkeš, koji ne zadovoljava nikoga. Nedostaje mu dubina i jasnoća vrhovnih principa. Židovi ga mrze jer je izrazito antisemitski i reakcionaran, a katolici ga napuštaju razočarani tom frazerskom politikom bez velikog kršćanskog kulturnog programa". Temeljeći svoju kritiku na kritici mađarskih kršćanskih mislitelja (Bangho), mađarsko kršćanstvo kao svjetonazor ostalo je razočarano, jer je bilo iskorišteno od vladajućeg nacionalizma.

Tako je mladi liječnik katolički intelektualac, iz svojega priločkog provincijskog mraka razmišljao o svijetu. Dr. Ivo Kečkeš, surađujući s velikim promicateljem seljačkog zadrugarstva profesorom Kuntarićem, za svojega života bio je vrlo djelatan i u hrvatskom seljačkom zadrugarstvu. Kad je prof. Kuntarić godine 1935. u Čakovcu pokrenuo *Vjesnik međimurskih zadrugara* dr. Kečkeš je bio njegovim plodnim suradnikom, a na njegov poticaj u Priloku je 1928. utemeljena i Hrvatska seljačka štedionica. Kao tajnik Hrvatske narodne knjižnice u drugom broju *Vjesnika međimurskih zadrugara*, u članku *Zadrugari, osnivajte čitaonice* (19. travnja 1936.) dr. Kečkeš iznio je čitav niz nepoznatih podataka o aktivnosti priločke Hrvatske narodne čitaonice. "Ta čitaonica bila je - veli dr. Kečkeš - prava kolijevka svake hrvatske i katoličke stvari u

donjem Međimurju. Tu su održani prvi zadružni, gospodarski i prosvjetni tečajevi, tu su nikle prve seljačke zadruge, tu su održani prvi omladinski nastupi. Tako je već g. 1920. osnovana potrošačka zadruga, g. 1928. kreditna zadruga, a g. 1933. marvogojska udruga. Sve su te zadruge uživale gostoljubivi krov čitaonice." Zanimljivi su podaci o djelatnosti Hrvatske narodne čitaonice u g. 1935. "Članovi su gotovo sami seljaci - veli dr. Kečkeš. - Posjet čitaonice je odličan. Dnevno dolazi u prostorije čitaonice sedamdeset članova, koji čitaju novine, razgovaraju o gospodarskim pitanjima, tamburaju, igraju šah i ping-pong, slušaju radio. Čitaonica je otvorena u radne dane na večer od 6 do 10 sati, a u nedjelju čitav dan. Čitaonica drži tri dnevnika, pet tjednika i četiri mjesečnika. Društvena knjižnica broji 435 knjiga, pa je to najveća knjižnica u Priloku. Prošle godine služio se s knjižnicom pedeset jedan član, a pročitano je 185 knjiga. Po zimi su održana tri prosvjetna predavanja, zatim su prikazana tri poučna filma, dok su mladi članovi davali dvije predstave. Na Svijećnicu održali smo uspjelu proslavu 100. godišnjice hrvatske himne i Ilirskog preporoda. Posjet je te priredbe bio rekordan. Društvo si je nabavilo vlastiti radio za 4.500 dinara, a novac je sabran dobrovoljnim prinosima." Nema nikakve sumnje da su ti podaci o djelatnosti Hrvatske narodne čitaonice u Priloku vrlo zanimljivi ne samo zbog toga što pokazuju kako se u hrvatskoj provinciji u ono doba odvijao prosvjetni i kulturni život, nego istodobno govore da je za takvu aktivnost bila potrebna i nesebična djelatnost vodstva čitaonice, a posebice dr. Kečkeša, koji je bio njezin tajnik.

Pišući danas, 50 godina nakon njegove smrti, ne znamo što su mu sve njegovi ključari u zatvorima tovarili na leđa kada su ga zatvarali. Danas nam je očito da je pokraj prof. Kuntarića i književnika Matasovića Kečkeš bio jedan od najdjelatnijih i najkritičnijih katoličkih intelektualaca koji su u međuratnom razdoblju djelovali u Međimurju, u lijepoj, ali u ono doba jako zapuštenoj hrvatskoj njivi.

Vera VALČIĆ-BELIĆ

Pjesma o ljubavi

Osjećam tugu
Odbačenih, zgaženih
Ljubavi ljudskih
I gledam ljepotu leta
Slobodnih galebova
Na horizontu neba,
Meni danas danog.

I dok netko
Da bi napisao pjesmu,
Lomi pticama krila
i izgriza svoje dane,
Ja čuvam ljepotu ljubavi
Stvoritelja
U savršenosti
Ptičjeg leta,
U rađanju novog dana
U odsjaju na površini Oceana
U zori meni danas poklonjenoj.

Tomislav MILOHANIĆ SLAVIĆ

Raspinjanje u jaslicama

Probudio se u svitanje. Bdije i snatri nad dječjim disanjem, nad jednoličnim otkucajima srca. Izostanak samo jednog, samo nekoliko uzdisaja i izdisaja!? Prekida se nit svijesti... Izostanak samo jednog otkucaja srca. Preskok u pretklijetki . ..? Ugrožena je nit strujanja života... Misli ga intenzivno vraćaju u doba djećaštva, kad je u sadašnjoj dobi svojih sinova, nestašno i razvigoreno prednjačio u igrama, nestašlucima, zavitlajima, promućurnim nadmudrivanjima. Duboko mu se urezao u sjećanje slogan: Bdijte! Budni budite u svako doba!

- Ti si bio uvijek budan - priznao mu je kolega. - Dok smo mi umorni od teškog poljskog rada prethodnog dana i neispavani (trebalo je pješačiti po noći, po mrazu, po blatu, ranim jutrom) klimali umornih glava i često na satu zaspali, ti si čvrsto držao glavu uspravno iako si - znali smo to, ali smo tajili! - itekako spavao. Učitelj nas je budio vikom i lupanjem po stolu. Znam, ti si spavao vješto otvorenih očiju. A svi su bili uvjereni da si budan.

- Onda sam još mogao spavati otvorenih očiju, danas više ne mogu. Ili tek u iznimnim situacijama. Dešavalo mi se kasnije pokatkad da u vrućici usnem otvorenih zjena. Čudili su se ali nisu znali uzrok tomu.

Bdijte! Budni budite i danju i noću! Neprestance bubnja refren u budnom ocu.

Ovog praskozorja brižan otac, slikar Mohor ustreptalo snatri nad dječjim snivanjem; zahvati ga u prvom naletu tajanstveni fluid nedefinirane sjete. Neuhvatljiv. Zavučen sam u sebe. Bez uzroka, bez povoda - činilo mu se. Proćućen tihim valom slutnje: Nije li to ipak nešto drugo!?

Razgrnut je prvi veo; raspršisjeta na ivici tuge. Osjet iskonske tuge. Prisjet na iskon Jednote. Zapravo, žeđ i čežnja za neizmjerjem oceana vječnosti u koji nam se jednog dana sliti. Zagrliti puninu svebiti i svespoznaje. Preplavi ga hlepnja. Modri slap nikad dosegnute čežnje.

Slikar Mohor barem je dvaput godišnje duboko zahvaćen i prožet poetskim odbljescima kreativne imaginacije. Tada nastaju slikarska platna - iscizelirani otisak i slikopis duše. Slikama stvorenim u takvom ozračju slikar je potpuno zadovoljan; ne prepravlja ih, ne muči se oko njih. U takvom stanju duševnog zanosa, on je djelotvorni umjetnik protegnut ravnovjesjem misli i osjećaja. Samozadovoljan i spokojan spoznanjem zreloće trenutka.

* * *

- Unio si zraku svjetlosti u moj mrak - skeptik kakav bijaše, priznao je pjesnik Mihael nakon višegodišnjeg drugovanja, uz duga ćaskanja, duhovna landranja po bridovima svakodnevne kušnje i egzistencijalnog vakuuma.

- Zaista sam ti zahvalan za zahvat zrake tvoje svjetlosti u moje zamršene mrkline. Zajedno smo prošli ispod duge. Nadvila se nad naše stope raskoš duge ocrtavajući naše sjene po ovom prokletom i blagoslovljenom tlu. Ta zraka koja je razgrnula moju tamu je zapravo Bog...

- Da, Duh Sveti.

- Zato sjena koja pada nije samo sjena, ona je daleko više i dublje od toga. Ona prodire u slojeve zemlje, u velove epoha, dubinu praiskona. Mreška krv predaka kroz kore i naplavine. Trag i oris naš nad onima koji bijahu, i jesu, i traju. Kroz nas. Ucrtavamo trag, ožiljak ili rez te ostvarujemo i ostavljamo ranjeno djelo. Istovremeno i djelo i ranu. Strujimo, ispruženi prema praiskonu i prema vječnosti. Horizontalno i vertikalno razapeti križem žića.

- Križ je to koji jesmo, i koji nosimo...- duboko se zamislio pjesnik Mihael. - Sjena nije samo sjena, ona je odraz sunca i svjetlost volje. Križ nije samo križ, on je i odraz raspete svjetlosti.

* * *

Božićno je vrijeme. Inje prosijava, svjetluca kroz plavetnu izmaglicu jutra. Mliječ mjesečine prosuta po golim granama. Pod nogama krcka led. Lišće dekadentno i sjetno prelazi u zagasito smeđe nijanse; sve više sliči na tlo iz kojega je upilo sokove i boje. Mir stoluje nad usnulim gradićem. Iznenada prhne usamljena grlica nad krovovima.

Pao je dogovor da se Mohor i Mihael nađu u crkvi na razgledavanju jaslica.

- Trebao bih se priključiti društvu s kojim sam danas otpratio na posljednji počinak dobru staricu Jolandu. Ili da nakon pogreba opet idem na večernju misu!? - dvojio je Mohor, nikako da se odluči. Sve je išlo u prilog tomu, da ode s društvom s kojim je do sad dijelio sve brige i obveze dana. Dvojba je potrajala. Prestao je misliti na to. Prestao je tražiti razloge za i protiv. Prepustio se. Neka tajanstvena, nejasna sila vukla ga prema crkvi. Približavajući se crkvi, prožet bi ugodnim i blagodatnim prisjetom na životnu misiju i duhovni portret dobre starice Jolande. Cijelog je života bila žrtva nerazumijevanja i ponižavanja od najbliže rodbine. Jedino je na vrutku iskrene i skrušene molitve nalazila utjehu i mir duše. Htjela je neprekidnom molitvom iskupiti grijehe bahatosti i oholosti svojih najbližih, ponajprije muža pa i zabludjelih sinova i unuka. Bijaše jedino svjetlo u pomrčini: krakovi surovog materijalizma, pohlepe i gaženje dostojanstva ljudi oko sebe nemilosrdno su se širili.

Uspravna, ponosna i dosljedna, ustrajala je do posljednjeg trena. Nisu ju slomile mnoge kušnje i tragedije: dva su joj sina nastradala pod nikad razjašnjenim okolnostima, unuk se objesio nad ruševinama kuće u kojoj se nekad čuvalo bajoslovno bogatstvo, nečasnom rabotom ukradeno; muž ju već davno pretekao, otišavši bez riječi i pozdrava. Nikad nije prežalila što je umro bez bolesničkog pomazanja.

Ostala je sama u staroj, oronuloj kući: žižak u dugovječnoj olupini, koju su potresli mučni odbljesci uspomena; luč u studenom mraku; molitva i blagoslov u grozoti

Za sve je molila. Svima je oprostila.

- Ona je dobro i predobro znala otkuda je došla i kamo ide. Bila je toga duboko svjesna - riječi su svećenika kod zadnjeg ispraćaja. Kad su je bili svi napustili, osim unuke, njen susjed, slikar Mohor na rukama prenio ju preko kućnoga i crkvenoga praga, na toliko žudenu pričest.

S tim mislima stupio je Mohor u crkvu. Ostao je u pozadini, iza svih. Oči mu se cakle u gorljivoj molitvi. Uronjen u sebe, svoje misli i nakane duše. Teče molitva na prikazanju. Mohora preplavi ugodno čuvstvo. Oči mu se od ganuća orosiše. Duboko ganut - s pukom ujedinjen u riječima: *Tvoju smrt, Gospodine, naviještamo, tvoje uskrsnuće slavimo, tvoj slavni dolazak iščekujemo!"* - pogleda na Djetešce u jaslicama, koje je i on pomogao urediti. U jaslicama više nije bilo Djeteta Isusa... Umjesto božićnog prizora, slikar Mohor ugleda raspinjanje Krista na drvo križa.

Protrlja oči, pogleda u pod, promotri ljude oko sebe.

- Ne... nije moguće...

Promotri opet. Isti prizor, sad još jasniji. Vizija! Raspinjanje u jaslicama!? Sve je žarče molio. Prizor raspinjanja trajao je dalje. "Isus tek rođen, a već raspet. Da, raspinjanje počinje rođenjem...", uskomešaše mu se misli. Prepun zahvalnosti za milost koja ga rosila, ostao je u crkvi i kad su svi otišli. Sa strahopoštovanjem približio se jaslicama. Vizija se rasplinula; pomilova golo Djetešce koje mu se dražesno smiješi iz slamice; jučer ju donio iz svoga stoga.

Još se nadao da će prijatelj doći da s njim podijeli radost darovane milosti.

U prvi sumrak stigao je Mihael. Vrata crkve bila su zatvorena. Susjedi mu rekoše da je Mohor zadnji izišao iz crkve. Tih i zamišljen, ali vidljivo ozaren od neke nutarnje svjetlosti i radosti.

Dugo je tako išao sam, presretan zbog doživljenog, ali tužan zbog spoznaje da tu radost i nutarnje iskustvo ne može ni s kim podijeliti, osim s prijateljem Mihaelom...

Tomislav MARETIĆ

Pregršt ključeva

Čitajući alkemičkog skolijasta
često se začudim kako škrta i izoštrena,
proza postaje zavodljiva poezija!

Odlučiti se znači prije svega
pronaći i podignuti sakrivene,
zabašurene ustave usred
nepregledne skrivalice šipražja.

Eterični škljocaj otponca
odmah naviješta ćuh
nepredvidljive bujice.

David KABALIN

Na Božjoj stazi

Na Božjoj smo stazi. Uz korak svaki
cvjetić zelen ili suh.
Svi ko da šapću: ne prođi! Ne prođi
na naša šaptanja gluh.
Zaborava nas liši. Sjedi! Zapiši!

Moja su sjećanja kroz suze vedra,
moji su spomeni kroz tamu svijetli
a moja mladost kroz starost čara,
mladi se dani kroz sumrak roje.
Sjaj ranog sunca, lik braće moje
žalost mi blaže i rumen pišu.

Večernji lahori kroz trudna jedra
pričaju umor što tišti njedra.

Kroz ljeta siva vječno se jave
radosti moje - očice plave.

Spomen na dobrog oca mornara,
spomen na ljubav predobre majke
zvoni otužno i draga slatko
u svako doba - i preko groba,
pa šapće poput djetinje bajke
evo, kroz pozni deveti niz.

Svaki je detalj još starcu bliz.

Gledam mladost što cvate
kroz starost što drijema.

I tako, korak po korak
Božjom stazom ka kraju.
Nekome puti dugi
a nekom kraće traju.

Van Božje staze puteljka nema!
U svakom jutru već zapad drijema!

Sanja VULIĆ

Jezične zanimljivosti u djelima Jurja Muliha

Jednoipolstoljetnom književno-jezičnom trajanju hrvatskoga baroka u hrvatskoj se filologiji posvećivala znatna pozornost ne samo zbog supostojanja više pismenih jezika temeljenih na različitim hrvatskim narječjima i dijalektima nego i zbog razvijenoga tzv. hibridnoga jezika ozaljskoga kruga temeljenog na govorima raznonarječnoga pripadanja, a također i zbog ostalih težnji za međunarječnim i međudijalekatnim prožimanjima u različitim pisanim spomenicima toga razdoblja. Posebno su pak istaknuta nastojanja hrvatskih književnika, rodom čakavaca, da pišu jezikom temeljenim na dubrovačkoj štokavštini, počevši od pokušaja Bartola Kašića koji je u svojim djelima u znatnoj mjeri odstupio od rodnoga srednjočakavskoga dijalekta u korist štokavštine, pa do književnika s južnočakavskoga govornog područja kao što su Bračanin Ivan Ivanišević, Korčulanin Petar Kanavelić, Višanin Andrija Vitaljić ili pak Splićani Jeronim Kavanjin i Ivan Dražić koji, manje ili više uspješno, nastoje pisati književnim jezikom temeljenim na štokavštini uglavnom dubrovačkoga tipa koja u to doba još nije novoštokavska kao danas, ali je i tada sastavnim dijelom štokavskoga narječja. Svi su ti književnici zapaženi kao pojedinci koji su, u težnji za čvršćim povezivanjem različitih dijelova hrvatskoga naroda, svjesno izlazili iz svojih lokalnih okvira pišući jezikom inonarječne, ali zajedničke hrvatske osnovice. Među njima ipak posebno mjesto pripada jednom hrvatskom baroknom piscu kajkavskoga roda. Riječ je o isusovcu Jurju Mulihu, rodom iz Hrašća u Turopolju, vrlo uglednom kajkavskom, ponajprije vjerskom piscu u 18. stoljeću, koji je, s 25 tiskanih djela sigurno utvrđenog autorstva te s još 7-8 za koja se pretpostavlja da su njegova, ujedno i najplodniji pisac hrvatske dopreporodne književnosti. Većina suvremenih povjesničara hrvatskoga jezika i književnosti nisu Mulihu posvećivali veću pozornost. U opsežnoj monografiji Z. Vincea *Putovima hrvatskog književnog jezika* na Muliha se odnose svega dvije-tri rečenice (1978: 38). U monografiji *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni* posvećeno mu je znatno više prostora, ali i zamjerki. Autor monografije K. Georgijević, osvrćući se na mišljenje prvoga Mulihova biografa J. Badalića (1935. g.) koji u Mulihu vidi velikana 18. stoljeća, smatra tu pohvalu pretjeranom i pristranom (1969: 203). U Franičević-Švelec-Bogišićevoj *Povijesti hrvatske književnosti* Mulih se također spominje samo usput i karakterizira s ideološkoga, a ne i filološkoga aspekta, pa se njegovu jeziku posvećuje tek neznatna pozornost (1974: 312 i 335). Doduše, svi do sada navedeni autori spominju, osim kajkavskih, i neka pretpostavljena Mulihova štokavska djela, ali veća zainteresiranost za tu književno-jezičnu pojavnost uglavnom izostaje. Iznimkom je pritom J. Vončina koji upozorava na Mulihovo svjesno opredjeljenje za književni kajkavski jezik blizak zagrebačkoj kajkavici (1977: 188), a također i na njegovo približavanje štokavici u kajkavskim tekstovima (1988: 284). Suvremeni Mulihov biograf isusovac I. Fuček,

nakon temeljita i svestrana istraživanja Mulihova života i rada, definitivno potvrđuje Badalićev stav o Mulihu, a isto tako i najnoviji istraživači Mulihova djela, ponajprije I. Martinović, zatim M. Korade, Z. Velagić i dr. Naravno, toj skupini pripada i gradišćanskohrvatski filolog N. Benčić koji ističe "da se cijela barokna kultura gradišćanskohrvatske dijaspore temelji na djelovanju Jurja Muliha" (1998: 68). Za razliku od tih autora, u *Povijesti hrvatske književnosti* iz pera S. P. Novaka, Mulih je i nadalje prilično kritički ocijenjen. Pritom je bitno naglasiti da i taj autor ističe važnost Mulihovih jezičnih prilagodbi čitateljskoj publici na različitim govornim područjima hrvatskoga jezika.

Mulih je kao svećenik i propovjednik, snažna uma, srca i duha, osim na kajkavskom književnom jeziku temeljenom na središnjim kajkavskim dijalektima kajkavskoga narječja, pisao i objavljivao djela na jezicima temeljenim na štokavskom te na čakavskom narječju. Kao gorljivi katolički misionar, Mulih je pastoralno djelovao u različitim krajevima gdje žive Hrvati, počevši od Zagreba i Varaždina, preko Slavonije i Srijema do zapadne Ugarske, tj. gradišćanskohrvatskoga govornoga područja, čime nipošto nije obuhvaćen cjelokupni teritorij njegova misionarskoga rada. Poštivajući posebnosti dijalekata i mjesnih govora puka kojemu je služio, Mulih je, ovisno o potrebama svojih čitatelja u različitim hrvatskim krajevima, pisao i objavljivao djela na jezicima bliskim njihovim govorima. Zato će u povijesti hrvatskoga jezika i književnosti ostati zapamćen kao pisac koji je, osim na kajkavskom književnom jeziku, pisao i na jeziku temeljenom na grupi posavskih ikavskih govora slavonskoga dijalekta štokavskoga narječja, a također i na književnom jeziku gradišćanskih Hrvata, temeljenom na srednjočakavskom ikavsko-ekavskom dijalektu čakavskoga narječja kojim govori većina gradišćanskih Hrvata. U tom su pogledu naročito zanimljive posljednje godine petog desetljeća 18. stoljeća kada je 1746. objavljena Mulihova *Abecevica*[1] pisana kajkavskim književnim jezikom. Dvije godine poslije, tj. 1748. isti je taj tekst, pod naslovom *Abecevica slovinska*, objavljen na štokavštini temeljenoj na slavonskom dijalektu, a 1750. izlazi mu knjižica *Duhovne jačke* na gradišćanskohrvatskom jeziku. U svim je trima knjižicama Mulih naveden kao autor. Zbog prividne prevlasti ikavizama Mulihov je biograf I. Fuček njegovu čakavštinu smatrao ikavskom (1994: 127) što su poslije, bez provjere, uglavnom preuzeli i drugi autori, ali N. Benčić upozorava na ikavsko-ekavski refleks jata u Mulihovim čakavskim djelima (1998: 69). Fuček smatra da je taj pisac sam prerađivao svoja djela s jednoga hrvatskoga idioma na drugi (66-67: 13), dok N. Benčić pretpostavlja da je Mulihove kajkavske tekstove na gradišćanskohrvatsku čakavicu prepisao neki anonimni prerađivač iz redova gradišćanskih Hrvata (Radovi, 1996-97: 148). Riječ je o trima Mulihovim knjižicama na gradišćanskohrvatskom, tj. o *Pripravljanju k spovidi* iz 1748., *Duhovnim mrvicama* iz 1749. i *Duhovnim jačkama* iz 1750. od kojih N. Benčić spominje prvu i treću (Radovi, 1996-97: 140 i 150). Ta bi tvrdnja možda mogla biti točna kad je riječ o *Pripravljanju k spovidi* jer, izuzmemo li Mulihovo misijsko putovanje 1930.

[1] Naslovi Mulihovih djela, kao i primjeri iz izvora, u ovom su radu transkribirani i navedeni suvremenom grafijom.

kada je posjetio samo nekoliko sela gradišćanskohrvatskoga govornoga područja od kojih su neka i štokavska kao npr. Stari Hodas, Mulih se s gradišćanskohrvatskom čakavicom ozbiljnije susreo tek 1749, tj. godinu poslije objavljivanja *Pripravljanja k spovidi*. S druge strane, *Duhovne* je *jačke* najvjerojatnije preradio Mulih osobno jer su nastale nakon što je barem nekoliko mjeseci proveo među zapadnougarskim Hrvatima i to uglavnom na srednjočakavskom govornom području što mu je sigurno bilo više nego dovoljno da upozna taj govor. Valja ipak upozoriti da su tekstovi u toj knjižici pod snažnim utjecajem prethodnih sukladnih kajkavskih tekstova o čemu zorno svjedoče primjeri imeničkih izvedenica o kojima će ovom prigodom biti riječi[2]. Pritom naravno valja uzeti u obzir i poznatu činjenicu da gradišćanskohrvatska vjerska literatura obiluje kajkavizmima jer su prve vjerske knjige kojima su se zapadnougarski Hrvati služili bile na kajkavskom književnom jeziku. Usto, Mulih je u predgovorima svojih knjiga znao ostavljati i pismena svjedočanstva o osobnim naporima prigodom sastavljanja nekajkavskih tekstova[3].

Sadržaj Mulihovih Abecevica već je iscrpno opisan. Za temeljito izvješće o kajkavskoj *Abecevici* zaslužan je Ivica Martinović koji je tu početnicu otkrio 1994. g. u knjižnici dubrovačkoga erudita Ivana Bizzara. Za postojanje te prve tiskane kajkavske početnice *Abecevice* do tada se nije znalo, a njen pretisak iz 1997. također dugujemo I. Martinoviću. Sadržaj štokavske *Abecevice*, čiji se jedini primjerak nalazi u biblioteci Szécheny u Budimpešti (Fuček, 1994: 101), opširno je opisao Z. Velagić (Radovi, 1996-67: 44-47). Inače, kajkavska i štokavska *Abecevica* sadržajno su istovjetne pa stoga i zahvalne za jezičnu usporedbu. Međutim, ima i drugih sadržajno istovjetnih Mulihovih kajkavskih i štokavskih tekstova[4], ali usporedba *Abecevica* posebice je zanimljiva jer im je, barem djelomice, moguće priključiti i treći tekst, i to na čakavici. Naime, sadržaj *Duhovnih jački* djelomice je sukladan sadržaju *Abecevica*, i to od 60-e stranice, tj. od Litanija lauretanskih. Odatle, pa do kraja te knjižice pojedini su dijelovi sadržajno posve sukladni istovjetnim sadržajima u *Abecevicama*[5]. Upravo su zato navedeni Mulihovi tekstovi vrlo pogodni za usporedbenu analizu kajkavskih, štokavskih i čakavskih imeničkih tvorenica sredinom 18. stoljeća. U ovom se radu uspoređuju imenice samo iz tekstova koji su u svim trima Mulihovim djelima međusobno sukladni. Imeničke izvedenice u razmatranim djelima moguće je podijeliti u nekoliko skupina.

1. U prvoj su skupini imeničke izvedenice koje su u kajkavskom, štokavskom i čakavskom tekstu posve istovjetne, npr. *Bogorodica* (48, 47, 61), *darovnik* (36, 34, 67), *dobrota* (5, 5, 68), *govorenje* (37, 35, 69), *krivica* (13, 13, 75), *ljubav* (5, 5, 68),

[2] Jedan od tipičnih takvih primjera jest kajkavska imenica *zveličenje* u značenju 'spasenje' koja se redovito rabi u Mulihovim gradišćanskohrvatskim tekstovima.

[3] U *Pridgovoru* štokavskom molitveniku *Duhovna hrana* (1746) Mulih se ispričava svojim čitateljima što ne zna dobro pisati na štokavštini (Radovi 1996-97: 165).

[4] Tako su npr. štokavski molitvenik *Duhovna hrana* (1746) i kajkavski molitvenik *Nebeska hrana* (1748) gotovo posve istovjetnog sadržaja (Korade 1996-97: 170).

[5] Za uvid u cjelokupne tekstove tih triju Mulihovih knjiga najsrdačnije zahvaljujem dr. Ivici Martinoviću.

milost (48, 47, 61), *mišlenje* (37, 35, 69), *molitva* (5, 5, 66), *mučenik* (50, 48, 62), *mudrost* (49, 47, 62), *nevolja* (38, 37, 63), *obećanje* (51, 49, 64), *pobolšanje* (29, 28, 68), *početnik* (36, 34, 67), *pokora* (29, 29,68), *poštenje* (18, 17, 61), *prorok* (49, 48, 62), *radost* (49, 48, 62), *služba* (40, 39, 73), *službenica* (38, 36, 70), *trepetanje* (46, 45, 76), *ufanje* (38, 37, 65), *veselje* (38, 37, 66), *zaručnik* (51, 50, 64). Navedeni primjeri pokazuju da je uglavnom riječ o imenicama svih triju rodova koje su izvedene sufiksalnom tvorbom.

2. U drugoj su skupini imenice koje su u čakavskim, kajkavskim i štokavskim tekstovima izvedene istim sufiksima, a samo se u osnovama tih riječi ostvaruje fonološka alternacija. Ukoliko alternira refleks jata kajkavska se i štokavska inačica redovito razlikuju, npr. *delo* (46) / *dilo* (45), *Devica* (47) / *Divica* (48), *grešnik* (6)/ *grišnik* (6), *krepost* (37) / *kripost* (35), *vrednost* (28) / *vridnost* (27). Zbog ikavsko-ekavskoga refleksa jata u čakavskom gradišćanskohrvatskom tekstu, gradišćanskohrvatska je inačica ponekad sukladna kajkavskoj, npr. *delo* (76), a ponekad štokavskoj, npr. *Divica* (63), *grišnik* (66), *kripost* (69), *vridnost* (69). U ostalim je slučajevima gradišćanskohrvatska inačica uglavnom istovjetna kajkavskoj, npr. *hvala* (61, 46), *rožica* (66, 53), *znamenje* (70, 37), *zrok* (62, 49) i razlikuje se od štokavske, npr. *fala* (36), *ružica* (48), *slamenje* (36), *uzrok* (48), osim u nekim tipično kajkavskim primjerima kao što je kajkavski *navuk* (5), nasuprot štokavskom i čakavskom *nauk* (5, 80). S druge strane, gradišćanskohrvatski ostvaraj može biti različit od zajedničkoga kajkavskog i štokavskoga. U Muliha su npr. *kralestvo* (82) i *kralica* (62) zabilježeni u gradišćanskohrvatskom čakavskom tekstu, dok su u kajkavskom i štokavskom tekstu zabilježene inačice *kraljestvo* (5, 5) i *kraljica* (49, 48).

3. U trećoj su skupini izvedenice iz istih osnova istim sufiksom koji se u različitim narječjima ostvaruje u različitim fonološkim inačicama, npr. *nepriatel* (37, 75) u kajkavskom i čakavskom tekstu i *nepriatelj* (35) u štokavskom. Isti je odnos i u primjerima *odkupitel* (48, 61), *odkupitelj* (47), odnosno *Stvoritel* (48, 61) i *Stvoritelj* (47).

4. U četvrtoj su skupini leksičke inačice tvorene istim sufiksom iz različitih osnova, npr. u kajkavskom tekstu *Telaoblečenje* (40, 51) te u čakavskom *Telaobličenje* (64), nasuprot štokavskom *upućenje* (38, 50) u značenju 'utjelovljenje'. Istoj skupini pripada npr. i kajkavska i čakavska izvedenica *zveličenje* (5, 68) nasuprot štokavskoj *spasenje* (5).

5. U petoj su skupini izvedenice različitim sufiksima, ali je osnova riječi ista, npr. *milosrdnost* (52, 65) u kajkavskom i čakavskom tekstu, nasuprot štokavskom *milosrđe* (50), zatim kajkavske i čakavske izvedenice *dolica* (52, 65), *obramba* (50, 63), *pravica* (48, 62), nasuprot štokavskima *dolina* (60), *obrana* (49), *pravda* (47). Ovoj skupini pripadaju i izvedenice *Trojstvo* (48, 61) i *Troica* (47), ali također i prvoj skupini jer su u štokavskom tekstu zabilježene tvorbene inačice *Troica* (47) i *Trojstvo* (46). Pritom za primjer *milosrdnost* u čakavskom tekstu ne možemo u potpunosti biti sigurni kako ga je Mulih izgovarao. Naime u kajkavskom je izvorniku zabilježen primjer *Miloszerdnost*, u čakavskom *Miloszerdnoszt*, a u štokavskom *miloserdye*. U kajkavskom

je i štokavskom tekstu jasno da je slijed *e* + *r* za slogovno *r* samo grafijska manira. U čakavskom pak tekstu postoji mogućnost da se to svarabaktičko *e* doista i izgovaralo jer je Mulih za svoga misijskoga djelovanja među gradišćanskim Hrvatima boravio u nekoliko sela gdje se slijed *er* tako i izgovarao (npr. Filež, Prisika). Budući da su među selima u kojima je boravio znatno brojnija ona gdje se u izgovoru ostvaruje slogovno *r* bez svarabaktičkoga vokala *e*, veća je mogućnost da je taj ostvaraj i Mulih imao na umu.

6. U šestoj su skupini istoznačnice koje se razlikuju i po osnovama i po sufiksima, npr. kajkavski *gorestajanje* (51), odnosno čakavski *goristajanje* (61), nasuprot štokavskom *uskrsnuće* (47), zatim kajkavska i čakavska riječ *zrcalo* koja je izvedena sufiksom *-o*, nasuprot štokavskoj *ogledalo* koja je izvedena sufiksom *-lo*. Tu je i kajkavska te gradišćanskohrvatska čakavska izvedenica *skušavanje* (6, 83), dok je u štokavskom tekstu zabilježena riječ *napast* (6).

7. U sedmoj su skupini inačice za koje u jednom od triju tekstova nema sufiksalne izvedenice. Tako se npr. u štokavskom tekstu rabi tvorenica *bogoljubstvo* (48), u sukladnom čakavskom tekstu rabi se izvedenica *pobožnost* (83), dok u kajkavskom tekstu na tom mjestu izostaje imenica pa se rabi samo pridjev *pobožna* (49). Izostanak imeničke izvedenice ponekad uvjetuje uporabu imenice drugoga značenja pa se tako npr. usporedno s izvedenicama *dužnost* (46, 85) i *naručaj* (38, 70) u kajkavskom i čakavskom tekstu, u štokavskom tekstu rabe inoznačnice *držanje* (44) i *nidra* (37).

Naravno, podjela na tih sedam skupina samo je uvjetna jer postoje još mnogi prijelazni tipovi, ali neke je opće značajke moguće uočiti i na temelju takve podjele.

Da bi se doista shvatila veličina Mulihova djela valja razmotriti čitav njegov opus. Temeljito istraživanje njegova djela s književnoznanstvenog i jezikoslovnog stajališta i dalje ostaje zadatkom hrvatske filologije.

Izvori

Mulih, J. (1746. / 1997): *Abecevica*. 2. izd. Zagreb / Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU.

Mulih, J. (1748): *Abecevica slovinska*, Zagreb: Ivan Westz.

Mulih, J. (1750): *Duhovne Jačke Poslovanja Apostolskoga*, Jur: Gregur Janus Streibig.

Literatura

Babić, S. (1991): *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. 2. izd. Zagreb: HAZU i Globus.

Benčić, N. (1998): *Književnost gradišćanskih Hrvata od XVI. stoljeća do 1921*. Zagreb: Sekcija DHK i Hrvatskoga centra P.E.N-a za proučavanje književnosti u hrvatskom iseljeništvu.

Franičević, M., Švelec F. i Bogišić R. (1974): *Povijest hrvatske književnosti* 3, Zagreb: Liber i Mladost.

Fuček, I. (1994): *Juraj Mulih. Život i djelo*. Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove. Papinsko sveučilište Gregoriana. HAZU.

Georgijević, K. (1969): *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*. Zagreb: Matica hrvatska.

Jembrih, A. (1997): *Na izvori gradišćanskohrvatskoga jezika i književnosti*. Željezno: Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov.

Kolenić, Lj. (1998): "Slavonski dijalekt". *Hrvatski jezik*. Ur. M. Lončarić, Opole: Uniwersytet Opolski - Instytut Filologii Polskiej, 205-215.

Lisac, J. (1996): "Hrvatski književni jezik u doba baroka". *Hrvatski dijalekti i jezična povijest*. Zagreb: Matica hrvatska, 109-122.

Martinović, I. (1996): "Mulihova kajkavska *Abeczevicza* iz 1746. godine". *Kajkaviana Croatica: hrvatska kajkavska riječ*. Ur. A. Jembrih. Zagreb - Donja Stubica: Družba *Braća hrvatskoga zmaja*, Kajkaviana, Muzej za umjetnost i obrt, 167-176.

Martinović, I. (1997): "Uz pretisak Mulihove *Abeczevicze*". *Abeczevicza*. J. Mulih, Zagreb - Dubrovnik, 73-80.

Matić, T. (1938): ""Abecevica" iz XVIII. vijeka za analfabete u požeškom kraju", *Vrela i prinosi* 8, 103-107.

Mulih, J. (1748): *Pripravljanje k spovidi*. Željezno: Dvorski knigar Jakov Wanbek.

Novak, S. P. (1999): "*Posel Apostolski* Jurja Muliha". *Povijest hrvatske književnosti* 3. Zagreb. 838-841.

Nyomárkay, I. (1996): *Sprachhistorisches Wörterbuch des burgenlandkroatischen*. Szombathely: Akadémiai Kiadó i Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov.

"Radovi medunarodnog znanstvenog skupa "Isusovac Juraj Mulih (1694.-1754.) i njegovo doba" (Zagreb 25. i 26. XI. 1994.)" (1996-97): *Vrela i prinosi* 21. Ur. V. Horvat. Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe isusove i Hrvatski povijesni institut u Beču.

Vince, Z. (1978): *Putovima hrvatskog književnog jezika*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.

Vončina, J. (1977): *Analize starih hrvatskih pisaca*. Split: Čakavski sabor.

Vončina, J. (1988): *Jezična baština*. Split: Književni krug.

Vončina, J. (1998): "Abecevice Jurja Muliha". *Vijenac* 121, 13.

Vulić, S. (1998): "Kaj u Dubrovniku. Juraj Mulih: Abeczevicza, Zagreb, 1746; pretisak priredio Ivica Martinović, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Dubrovnik, 1997.". *Hrvatsko slovo* 171, 14.

Vulić, S. (1999): "Juraj Mulih i hrvatski jezik". *Matica* 3, 47.

Božo KUKOLJA

Krunidba jave i sna

Runolist jutra što cvate u vrtu
odvodi me u nebo zanosa
gdje žive samo zvijezde i ptice
sa svojim pjesmama
i ja gorim žarom ranih jutara
u kojima sjaj nema odraz ni jeku
kojima je obasjan ovaj svijet.

Zato nebo ponesi me
dok još nisam strven
i podigni me u zvjezdane prostore,
da tamo dogorim kao rijedak korijen
što je niknuo samotan
u ponorima boli
sred poljane obasjane suncem
i neka mi Bog sudi
prema zasluzi
za sve grijehe počinjene prije i poslije patnje
za sve grijehe
što ih poznaju zakoni
a ponekad i za one što sam ih skrivio
ponesen strašću što gori kao buktinja
iznad zemlje razapete
između grijeha i svetosti.

S. MARIJA PETRA od
Presvete Euharistije

Trnem

Trnem.
Što?
Navečer svjetiljku,
ujutro noć.

Prolaze me trnci.
Možda srh?
Je li to vrh?
Život.

Živim li život,
ili ga mimoilazim?
U sebi ga nemam
nego ga dobivam
unosim,
prosim
od Života.

Dobro je što trnem
svaku večer prošli dan,
a ujutro ružni san.

Trnem,
ali ne i stijenj što tek tinja
ni trstiku napuklu
ne želim lomiti.

Utrnut ću,
ali ne zauvijek.
Ući ću u svjetlo!
Svjetlo u Svjetlu
bit ću!

Gjuro KRASNOV

Bokeljska bratovština sv. Jurja i sv. Trifuna u Veneciji

Veze Hrvata i Mletaka (Venecije) traju stoljećima, još od hrvatskih narodnih vladara pa do propasti Mletačke Republike 1797. g.

Do 998 g. mletačka je republika plaćala hrvatskom kralju danak, te priznavala hrvatsko vrhovništvo. Negdje izmedu 932. i 944. g. doploviše hrvatski gusari u centar Venecije, napadoše povorku od 12 nevjesta i ženika, koji su išli prema katedrali na vjenčanje. Zarobe ih i imetak opljačkaju. Čini se, da je u to doba hrvatski živalj bio brojan u Veneciji. Svrgnuti kralj Svetoslav Suronja u borbi protiv brata Držislava omogućio je duždu Petru II. Orseolu da preotme kvarnerske otoke, Zadar, Biograd, Trogir i Split, te riješi Mletke plaćanja danka hrvatskome kralju.

Kralj Ladislav Napuljski u borbi sa Sigismundom gubio je od 1405. jednu poziciju za drugom u Dalmaciji, Bosni i Hrvatskoj, tako je na kraju zastrašen Sigismundovim vještim potezima odlučio prodati Mlečićima ostatke teritorija kojim je upravljao. Mlečići su uvidjeli korisnu priliku da bez borbe dodu do novog teritorija. Nakon cjenkanja Ladislav je 1409. g. prodao Mletačkoj Republici za 100 000 dukata grad Zadar s Novigradom, Vranom i otokom Pagom, kao i sva svoja prava na ostale dijelove Dalmacije.

Pored ostalih problema, Mlečani su morali riješiti i novčane probleme. Mletački senat je 1410. i 1414. izdao dekret o kovanju novca za Dalmaciju (*Moneta Dalmatie*). 1420. g. Venecija je praktički ovladala dalmatinskim gradovima, te je priliv stanovnika s tog područja u Veneciju veoma porastao. Dalmatinski su Hrvati bili odlični vojnici, te vješti moreplovci, što je Venecija veoma cijenila. Bili su spretni trgovci, pa je još početkom devetog vijeka poznata kao Riva Dei Schiavoni obala gdje su pristajale dalmatinske lađe te prodavale dovezenu robu.

U Zlatnoj knjizi mletačkoga plemstva nalazimo i hrvatske obitelji. Hrvati su dali dva dužda, četiri kardinala i dosta glasovitih ljudi.

Hrvatski trgovci u Veneciji prodaju vunu, sukno, biljce, škoranče i kaštradine. Osim toga bili su dobri zanatlije.

Polovicom desetog vijeka u Mlecima se spominju cehovi i nabožne udruge nazvane "škole". One su na neki način bile male i jake republike, koje su si birale zaštitnika sveca, podizale društvenu zgradu i crkvu, te trošile velike svote novaca u dobrotvorne svrhe.

Poslije okupacije Dalmacije od strane Venecije uvećan je priliv dalmatinskih Hrvata u ovaj grad. Dozrela je misao da se osnuje bratovština, kako bi si međusobno pomagali, i sagradi crkva. To se ubrzo ostvarilo zaslugom priora malteškog samostana. On je do 1312. pripadao redu Templara, do njihova ukinuća. Taj samostan sv. Ivana nalazio se u gradskom predjelu gdje su živjeli dalmatinski Hrvati. Zahvaljujući prioru zadruga (bratovština) je osnovana u hospitalu sv. Katarine, blizu crkve sv. Ivana. Mletačko vijeće Desetorice 19.3. 1451. g. dozvoli sastanak 200 Hrvata, te ovi osnovaše

bratovštinu sv. Jurja i sv. Trifuna. Bokelji su bili najbrojniji u bratovštini, a osnovana je po pravilniku Mariegola. Kasnije je preuzet i treći pokrovitelj, sv. Jeronim, rođen u Dalmaciji. Službu Božju nisu imali na latinskom jeziku, koji nisu razumjeli, već kao i u domovini na hrvatskom.

Crkva sv. Jurja i sv. Trifuna podignuta je na mjestu hospitala sv. Katarine. Služba Božja na narodnom jeziku nastavljena je i po propasti mletačke republike 1797. g. za kratkog austrijskog gospodstva u Veneciji, te za francuske vladavine od 1806. g. I austrijske vlasti 1817. g. dozvolile su rad bratovštine.

Nakon propasti venecijanske republike, trgovačke veze s Dalmacijom su oslabile,pa je hrvatsko stanovništvo počelo seliti u Trst.

Sv. je Juraj bio glavni pokrovitelj Kotora prije negoli je s Istoka u IX. vijeku doneseno tijelo sv. Trifuna. Mariegola spominje 1502. g. znamenitu relikviju sv. Jurja, koja je nekada pripadala jeruzalemskom patrijarhu, a donio ju je iz Jeruzalema u Mletke patricij Pavao Valaresso, te ju je poklonio bratovštini sv. Jurja i sv. Trifuna.

Sv. Trifun rodio se u Frigiji (u Maloj Aziji) od kršćanskih roditelja. Istakao se svetošću još u mladenačkim godinama. Proslavio je Krista mučeničkom smrću u Nikeji 250.-253. g. kao osamnaestogodišnji mladić za gonjenja kršćana od strane rimskog cara Decija. Tijelo mu je preneseno u Kotor 809. g.

Boka kotorska poznato je pomorsko središte koje je obučavalo pomorce. Tako je ruski car Petar I. Veliki, provodeći u Rusiji reforme, poslao 1697. g. pedeset kneževa i dvorjana da se u zapadnim europskim krajevima posvete nautici; 22 odasla u Nizozemsku, a 28 u Mletke. Tu su bili Trubeckoj, Dolgoruki, Galicin, Tolstoj. Mletački senat povjerio je Marku Martinoviću Peraštaninu (1663.-1716) pomorsku obuku te ruske delegacije. 1711. završava djelatnost Martinovića, a počinje Zmajevića, kasnije admirala ruske mornarice.

Crkva sv. Jurja i sv. Trifuna imala je vrlo vrijedne crkvene slike, naročito od Carpaccia (1480.-1520), najvećeg slikara mletačke škole.

Prikazavši ovu kratku povijest bratovštine sv. Jurja i sv. Trifuna uz raniju napomenu da su bratovštine osnivane radi pomoći sunarodnjacima, te da su imale vjerski karakter, ne smijemo izostaviti značajan dokument - troje medalje te bratovštine koje su rađene u Veneciji u 18. st.

U pravilu te su medalje imale nalemljenu ušicu radi vrpce za nošenje. Ja sam svojevremeno posjedovao obje srebrne medalje, zlatnu nisam ni vidio. Te su se medalje smatrale dosta rijetkima i u našim krugovima i na vanjskim aukcijama. Cijena im je bila 200 - 300 DEM. Dobivali su ih učenici Dalmatinske škole u Veneciji kao nagradu za završen razred, a među njima bilo je mnogo učenika iz naših krajeva. Upravitelj je bio Nicolo Dona (1784. g). Te su medalje služile i kao novac od 15 i 30 soldi, te 2 dukata.

S. MARIJA PETRA od Presvete Euharistije

Bijeloj Hostiji

Dugo te gledam, Hostijo bijela,
monstranca od tebe u sjaju blista.
Čudesno je to kako obuhvaćaš cijela
onog koga ljubi duša moja - Krista.

Nikakvog posebnog znaka nema.
U kruh bijeli On se skrio,
dušama našim neophodan, mio,
predokus gozbe koju za vječnost
sprema.

U tvojoj je blizini tako toplo -
svojim nas nevidljivim zrakama griješ.
Srce nam ne može ne misliti dobro
uz Onoga koga u sebi kriješ.

Vječni zarobljeniče, Isuse Kriste,
koji si skriven u bijelome kruhu,
daj da nam oči budu čiste
da gledat bismo te mogli u sjajnom
ruhu.

Marija POGORILIĆ

Kus modrega neba

Želin samo kus modrega neba
da me sunce z visokega gleda
da mi namigiva, da se smije
i svojin zrakama da me mije.
A zgor mene tempura
ćuda lit več dura,
oblaki se mišaju, lete
vihor puše, grane se lome, tiči muče.
Ma pokle svega sunce če jopet prusvitliti
tiči zakantati, rosa travu umiti,
leptiri če zaplesati, čele dati meda
da mi je samo kus modrega neba.

Neven BOGDANIĆ

Život ispunjen bdjenjem i molitvom

(Uz 70. obljetnicu rođenja s. Marije od Presvetog Srca)

"Kada vjetrovi zašume na našim proplancima
i prvi se cvjetovi otvore
Ti ćeš doći."

S. Marija od Presv. Srca

Jeste li znali da postoje časne sestre klarise? Franjevački red klarisa osnovao je sv. Franjo sa svojom prvom učenicom sv. Klarom - u dalekom 13. stoljeću. Klarise žive u strogoj klauzuri, ograđene visokim samostanskim zidovima, izolirane od vanjskog utjecaja, u ambijentu mira i tišine. Daleko od buke i galame suvremenog urbanog života. Na svijetu danas u više od 850 samostana obitava i djeluje blizu 25 tisuća klarisa svih ogranaka.

Sestre klarise inače 7-8 sati svakodnevno mole, a smisao i svrha ovih redovnica je "spasenje ljudi i savršena proslava Boga". Svoj dan počinju u ponoć, kad su drugi ljudi već odavna u spokojstvu sna, moleći Službu čitanja. Jutarnje vrijeme posvećeno je jednosatnom razmatranju, jutarnjoj molitvi časoslova i misi koja je vrhunac i središte dana i života svake klarise.

Ovakav zatvoreni i strogi oblik življenja - posvetivši se potpuno molitvi, Bogu i Ljubavi kojoj je Bog izvor i nadahnuće - odabrala je 2. veljače 1956. godine tada mlada i lijepa djevojka Anka Petričević, rođena u Lovreću (Imotska krajina) 2. siječnja 1930. godine. Upravo je bila diplomirala narodni jezik i književnost. Tada je uzela ime sestra Marija od Presvetog Srca, koje i danas resi njezine mnogobrojne knjige poezije, eseja-meditacija, drama i dramoleta, monografija, recitala i znanstvenih studija te autobiografske proze. Spomenimo također da je s. Marija kasnije diplomirala i teologiju.

U Samostanu sv. Klare u Splitu (koji je utemeljen 1308. g.), gdje se s. Marija još uvijek nalazi, proteklo je njezinih posljednjih pedesetak ljeta u siromaštvu, poslušnosti, čistoći, odricanju, skrušenosti, pobožnosti, pokornosti Duhu Svetome i iskrenom svjedočenju svoje vjere. Čitav jedan ljudski vijek, zapravo život ispunjen bdjenjem i molitvom. S. Marija, dakle, bdije, moli i piše. Prihvatimo li Kafkinu izreku, da je "pisanje kao oblik molitve", onda s. Marija dane i noći provodi pretežito u molitvi.

Godine 1975. s. Marija je pokrenula "Symposion" - biblioteku asketsko-mističnih djela (Upravo je nedavno, točnije 9. rujna o.g., u Pinakoteci Samostana "Gospe od Zdravlja" u Splitu svečano uz glazbeno-recitativni program proslavljen srebrni jubilej ove Biblioteke). Biblioteka je zamišljena i koncipirana kao protudjelovanje snažnom i razornom valu sekularizacije, koji je sedamdesetih godina prijetio uništenjem osnovnih ljudskih i kršćanskih vrednota. I time priječio razvoj istinskog humanizma. Crkva mora raditi na svom poslanju, na učvršćenju osvjedočene vjere. Jer, "ako se prekine s

teocentričnim izvorima" odgoja i edukacije, pisala je 1972. s. Marija, "sahne se u pustinji očaja i beznada, i otvara se put u bespuće". U svojstvu urednice "Symposiona", s. Marija je do ovih dana tiskala 78 asketsko-mističnih djela. Prvo takvo djelo "Poruka Milosrdne Ljubavi" od Margarite doživjelo je, uostalom kao i mnoge druge edicije, već tri izdanja.

S. Marija je kao vrsna književnica i nadarena pjesnikinja objavila mnoštvo zbirki pjesama. Evo nekih naslova knjiga pjesama: "Tužaljke", "Nedopjevana pjesma", "Sagni se, Majko", "U noći", "Pjesma Ljubavi", "Magnificat", "Ave Maria", "Molitve srca", "Dosegnuh svoj Sjaj", "Moj vječni Izvor" i sonetni vijenac "U sjaju Slobode"; zatim poeme: "Apokalipsa" i "Otkupiteljeva ljubav". Navodimo još i neka druga njezina literarna ostvarenja: "Za bolji svijet", "Bog je ljubav", "Dar života", "Marija Majka Ljubavi", "O otkupljenju i božanskom životu" i "Mistični sjaj Svjetla".

S. Marija od Presv. Srca djelatno se bavi i likovnom umjetnošću. Članica je Zajednice hrvatskih umjetnika i Društva hrvatskih književnika. Nositeljica je visokih odlikovanja; za svoj rad dobivala je i nagrade.

Od novijih izdanja, valja svakako istaknuti da je s. Marija u biblioteci "Symposion" objelodanila:

U SJAJU DUHA, Split - 1997. i
MISTIČNE RUŽE, Split - 1997.

U knjizi "U sjaju Duha" iznose se razgovori s. Marije s nekim relevantnim osobama i predstavnicima raznih medija. Kroz tridesetak poglavlja - interviewa (Naš život treba biti ljubav, ... Ljubav je najdublji smisao svega, ... Treba vjerovati u pobjedu ljubavi, ... Najradije pišem o Bogu, ... Susret s Bijelim Zaručnikom) s. Marija, kao mistična pjesnikinja i spisateljica, otkriva nam saznanja o svom redovničkom životu, odanosti i privrženosti Bogu. Kazuje o ljepoti, privlačnosti i unutarnjoj snazi života u strogo zatvorenoj kontemplativno-meditativno-mistično-spiritualnoj sredini. O spremnosti za žrtvovanje i pregaranje, stradanje i umiranje, koju crpimo iz vjere te stvarno prihvaćene božanske Ljubavi.

"Pjesnici su čuđenje u svijetu", napisao je u svojim "Preobraženjima" A. B. Šimić. Ali da nema njih, svijet bi bio siromašniji za govor duše, za jecaj nutrine, za tuge i boli u suosjećanju s patnjama i tegobama bližnjih, za ushite i zanose koji nas uzdižu u prostore astralnog, za ljudsku toplinu koja u treptaju srca oplemenjuje i produhovljuje čovjekova stremljenja, za uzdahe naših ufanja. Da nema pjesnika, ne bismo bili snažniji za "Mistične ruže", zbirku mistično-misaonih, stilski posebno oblikovanih i religiozno intoniranih pjesama s. Marije. Te su pjesme kao protjecanje potočića, šuštanje lišća, svjetlucanje mora, blagi ljetni sutoni, tiho gonganje večernje Zdravomarije. Kao odjek naših samoća. Kao zvonjava nebeske Ljubavi. Kao zov Transcendencije. Kao šapat Vječnosti. Versi su joj višeznačni, melodiozni, polifonični, otajni. Krcati nevidljive suptilne vibracije. Nedohvatni, ezoterični. Metaforični i alegorični u izričaju neograničene i bezmjerne ljubavi prema Stvoritelju. Bog im je

motiv i nadahnuće. U pjesmi "O, daj mi snage" ova poetesa izrazito vjerske inspirativnosti pouzdaje se u Božju milost:

"O, daj mi snage za sve nove dane,
Što skriti stoje preda mnom u nizu,
Želim, da budu kao cvjetne grane,
I da sam tebi, Bože, tako blizu."

Po naslovima odvojenih cjelina knjige "Mistične ruže", čitatelj sâm može dokučiti sadržaj i značenje vapaja ove duboko vjerski prožete duše. U sedam ciklusa stihovno su obuhvaćene ove teme: Zov zavičaja, Čezne srce moje, Ljubav na križu, Uđi pod krov moj, Koliko je žrtava palo..., Tajanstvo bića i K vječnim svjetlima.

Svojim je stihovima s. Marija opjevala vidike i obzorja svoga kraja, rodna polja, livade, šume, brda i planine, krš i kamenjar, opčinjenost morem i slikovitost večernjih smiraja, ekstaze i klonulosti duše, prodrla je u nedostupna skrovišta naše intime; rekli bismo, dosegnula prostranstva dalekosti, dohvatila vječite čovjekove tajne što poput nerazrješivih enigmi oduvijek pritišću ljudsku nemoć. S. Marija od Presv. Srca, stvorivši golemi književno-duhovni opus neprocjenjive vrijednosti i trajne ljepote, obogatila je za svagda ne samo hrvatsku pisanu riječ, nego i hrvatsku kulturu uopće. Skromna, lišena samoljublja, velika bogoštovateljica i redovnica, spisateljica i misliteljica, ona je u svojim nutarnjim poniranjima i vizijama umalo doprla do samog smisla i razloga opstojnosti, pokazujući putove nade i spasa u našim padovima i izgubljenostima.

Treba li ovom "literarnom portretu" s. Marije od Presv. Srca (Anke Petričević) za kraj dodati još nešto osim njezine vlastite stihove:

"Ja sam sestra jablanova -
bistra planinska rijeka
u kojoj se ogleda nebo
u kojoj vode žubore o vječnosti." -?

Zijad DURAKOVIĆ

Jeka

Jeka u sumrak. U sumrak jeka.
Odjek za gongom opet se čuje,
Strepnju od zova više ne čeka.

Metal se krti ponovo kuje,
Za poziv sprema nova se meka.
Riječi bez zvuka u času huje.

Dolaska mijene, odlaska mijene.
Strepnje i sumnje redom se nižu
U dahu kratke, hrptom svijene

Pognuta lika polako gmižu,
Nestaju tiho pred nove sjene,
Što samo stižu. Što samo stižu.

Nikica RADOŠ

Zmaj Ilički II

Na ponovljeni zahtjev protonotara, člana capitula i nosioca zlatnog zmaja gosp. Petković Milovana neka budu zabilježene misli prazmaja Unadolskog (†21. 04. 1994) kako bi se iste otele zaboravu, sročen je ovaj tekst kojem granica izmedu realnosti i sjećanja nije - vremenske distance radi - i ne može biti oštra. Za one koji osobno nisu poznavali prazmaja Unadolskog par nužnih podataka.

HERKOV vitez ZLATKO intelektualac u svojoj srži koji je napisao svega tridesetak knjiga (točno ste pročitali) s područja mjera, uz još toliko neobjavljenih, kadet vojne mornarice, ekselentan sveučilištarac, metrolog kojeg su svi zamjenjivali sa stručnjakom za vrijeme, doktor znanosti u vrijeme kad su to tek rijetki bili, profesor u vrijeme kad su se neki od članova BHZ rodili, tajnik u Jugoslavenskoj Akademiji u Zagrebu - koje nije mogao biti član jer je bio kroatofil -, autoritet po znanju a ne po položaju, Prus po točnosti, aristokrat po ponašanju, gospodin po oblačenju, gracilna tijela a titanskog duha, skraćeni je profil ličnosti jednog, možda i neponovljivog, velikana BHZ-a.

Poštovatelj medicinske znanosti ali ne i medicinara, kojima nije odlazio. Igrom slučaja kako to već u životu biva, potreba za medicinskim mišljenjem - ali ne i pregledom - bila je i razlog nesvakidašnjeg poznanstva i druženja s autorom ovih redaka. Svaki utorak u 15 h telefonskim nazivom ponavljao je poziv na kavu, a realizacijom u 15,30 h - niti minutu prije niti minutu kasnije -započinjao bi dijalog u trajanju od par sati kroz zadnje tri godine života tog osebujnog gospodina.

Teme razgovora bijahu različite no dominantne su bile znanost, znanstveni pristup i znanstveni rad, metrologija i medicina kao strukovna svojina sugovornika, te posebna poslastica za autora : družba BHZ. Upravo ovu zadnju temu afiniteta radi bilježi autor kao prvu, ostale će doći redom kako su navedene.

Tako je govorio Herkov

o družbi BHZ

Ako Vam se čini da je naslov parafraza "Also sprach Zarathustra" (Nietzsche), onda ste u pravu. Nije takav samo naslov nego i oblik izlaganja. Takvim se naime pristupnim oblikom koristio prazmaj Unadolski.

Družba "Braća Hrvatskog Zmaja" osnovana je 1905. godine u Zagrebu po uzoru na viteški red hrvatsko-ugarskog kralja Sigismunda iz 1504. god. kojeg članovi bijahu plemići i svećenici što je razumljivo s obzirom na društveno uređenje u kojem je red osnovan. Tako nas upućuje njen osnivač gosp. Emilije Laszowski-Sziliga i tako nas upućuju i navodi svih kasnijih publikacija o družbi.

Shodno tvrdnji tog navoda logično je očekivati da će ustrojstvo i srž BHZ, njegovih članova baš kao i njegovog stožera odgovarati srži viteškog reda iz 1504. god. to tim više što današnji čelnici družbe izrekom stidljivo tvrde da je družba nastavak one iz 1504. god. što sugerira zaključak da je gosp. Laszowski družbu reaktivirao a ne osnovao. Odgovor na pitanje da li navedena tvrdnja odgovara činjeničnom stanju ili ne, nametnut će se sam od sebe ako kompariramo elemente oba društva.

Poznata je činjenica da kralj Sigismund nije bio prijatelj Hrvata ako poznate jednog kralja koji je to bio molim njegovo ime i prezime - hvala pa ipak je osnovao viteški red u kojem su članovi bili i Hrvati. Razlog tom postupku je interes jedini stožer svake politike izražen u potrebi za mišljenjem intelektualaca versus mišljenja vojne kamarile pa u tom svjetlu osnivanje reda ima logičnu potku.

Shodno toj potrebi članovi viteškog reda birani su među plemićima i svećenicima jer su u tadanjim društvenim uvjetima samo te društvene kategorije bile izobražene, medu ratarima bilo je mudrih ljudi ali ne i pismenih.

Shodno poučici latinskog kulturnog kruga "nomen est omen" to "viteški red" u naslovu društva nije samo atribucija nego je i sintagma istog. Pogledajmo stoga što sintagma govori o sebi.

Pojam "red" pripada prije svega matematičarima tj. nauci o odnosu prirodnih brojeva citiram Platona kaže prof. Herkov a kako brojevi često imaju znakovito značenje, oni ne izražavaju samo količinu nego i kakvoću. Stoga kao metrolog tvrdim da "skup" ima posebno mjesto jer se pomoću skupova definiraju unaprijed dogovoreni atributi.

Jezikoslovci su skupovima dali posebno mjesto davno prije matematičara štujući pravilo da je skup zbir članova ili elemenata sa zajedničkim svojstvima i tako dobismo nazive kako slijedi :

red male braće, skup ljudi, zdrug vojnika u Hrvata, četa razbojnika četnici u Srba stado ovaca, čopor vukova, krdo volova, jato ptica, roj pčela, hrpa govana itd. itd.....

Navedeni pojmovi odnose se na količinu veću od tri člana dva čine par, tres faciunt collegium *istorodnih svojstava* u roju pčela nećemo naći govedo, u jatu ptica nema lisica itd.

Vitez kao pojam nosilac je istorodnih svojstava svih članova reda u kojem je vjernost Bogu, caru, domovini i obitelji, štovanje slabijeg spola žene i djece pravednost, poštenje te pristojnost u komunikaciji, koncentrirana u kodeksu pod nazivom "čast". Navedene atribute vitez je dužan braniti riječju, djelom pa i mačem ako zatreba. Stoga je nošenje mača bolje reći floreta ujedno i trajna viteška obaveza za razliku od plemića koji tu obavezu nisu imali.

Vitezovi se među sobom oslovljavaju s "Vi" naglašavajući time štovanje pripadnika istog skupa. Kulturna distanca u to vrijeme bijaše i intelektualna karakteristika komunikacije baš kao i danas jer oslovljavanje sugovornika s "Ti" pripadalo je građanskom i seljačkom sloju društva. Samo u engleskom jeziku "ja" se piše velikim a "vi" malim slovom, u svim ostalim jezicima obratno.

Obred ustoličenja članova bio je više nego simboličan i u sebi je sadržavao sve atribute iz naslova, pri čemu je mač u ruci velikog Meštra viteškog reda imao dvije oštrice, duhovnu i svjetovnu, a zakletva pripadnosti završavala je polaganjem mača na rame kao memento o mogućoj kazni.

Slijedom logike pravila viteškog reda kralja Sigismunda bila su identična pravilima istorodnih građanskih za razliku od crkvenih redova u Europi Malteški viteški red, Vitezovi okruglog stola, vitezovi Reda legije časti itd. a pravni okvir uz odredbu djelatnosti

izrekom naznačen u ustavu, poslovniku, pravilima, obredniku itd. ograničavao je članovima pravo suđenja to pravo obnašali su samo Samuraji.

Družba BHZ

Potka osnivanja družbe BHZ slična je potki viteškog reda ali nije istovjetna, tempora mutantur. Nužnost sačuvanja kulturnih nacionalnih dobara od opasnosti zaborava i nestanka izražena sintagmom "Pro aris et focis Deo propitio" više je nego plemenita. Zajednički nazivnik s viteškim redom i opet je potreba za intelektualcima ne titulama koji u povijesti jednom djeluju kao piromani a drugi put kao vatrogasci.

Družba kao riječ nije matematički pojam i ne odgovara atributima skupova, kaže prof. Herkov matematički ekspert. Jezikoslovci s tim pojmom povezuju Druze Libanon rimskog tribuna, latinsku zajedničku službu collegium a najbliža hrvatska riječ je zbor. Baš kao što pjevački zbor sadrži niz različitih glasova tako i družba definira svoj sadržaj kao zbir ne zbroj članova s različitim svojstvima, a imenica se kao pojam stoga ne nalazi u jezičnom popisu koji odgovara skupu neka se vidi gornji popis. Shodno tome riječ kao atribucija daje "slobodu odabira" i onih kojima vjernost Bogu, caru, domovini i obitelji štovanje slabijeg spola žene i djece, pravednost, poštenje te pristojnost u komunikaciji, nije svojina nego te osebine prihvaćaju pravilima družbe. Da ne bi bilo zabune ili dileme, sloboda odabira akcentuirana je navodnim znacima.

Članovi družbe se stoga među sobom oslovljavaju s "Ti" čime je naglašena pripadnost građanskom staležu koji u 20-om stoljeću zauzima mjesto iza radničkog dok pošteni intelektualci dolaze na zadnjem mjestu. Štovanje drugog člana družbe time ne mora biti upitno baš kao što nije upitno niti druženje, drugarstvo itd. kao logični slijed naziva "družba" .

Riječ "braća" iz naslova BHZ prema duhu hrvatskog jezika kaže da su članovi "braća po zmaju" a ne "zmajska braća". U suprotnom društvo bi moralo nositi naslov "bratovština". Princip diferencijacije: braća po Bogu a ne Božja braća.

Obred ustoličenja primjeren je vremenu današnjem, sve ostalo činilo bi nam se anahronim pripadnici viteškog reda okruglog stola baš kao i francuski Red legije časti i danas se ponašaju anahrono Prisutan rimski križ i sedmeroruki svijećnjak znamenja su okvira djelatnosti družbe ne i obligirana vjerska orijentacija a sintagma "Pro aris et focis Deo propitio" njena je odrednica. Mača više nema, ostala je samo lenta o kojoj je nekada visio mač stoga se lenta nosi iznad a ne ispod kaputa. Iz posebnog kaleža pije se bijelo vino u kojem se nalazi pepeo drva lipe. Kako je lipa simbol slavenstva, to je tim činom unaprijed određena slavenska orijentacija družbe.

Razlikovni rječnik pojmova

Plemića više nema tvrdite ali to nije točno. Plemića ima i te kako puno ali se kriju pod krinkom "intelektualci" takva su vremena pri čemu se ne misli na tehničku inteligenciju kao poseban produkt 20-og vijeka.

Neka ne bude zaboravljeno, kralj Sigismund birao je plemiće i svećenike zbog njihovog duha koristio je njihova mišljenja a ne zbog njihove pozicije u društvu. Naša razmišljanja o plemićima kao o privilegiranom staležu posljedica su političkog ozračja u edukaciji a ne intelektualnog razabiranja. S jedne strane ponosimo se Zrinskim i Frankopanima a s druge strane odmah se narogušimo na naziv plemić. Što se tiče titula plemićkih i strukovnih građanski stalež uvijek je bio oponent istih, jer su one govorile o razlikovnosti jedinki.

Uostalom neka Vas podsjetim: Plemićki naslovi naših obitelji, barun, grof, plemeniti itd, neoboriv su dokaz da su Hrvati pripadali europskom društvenom krugu, dok pripadnici istočnog društvenog kruga Srbi, Bošnjaci te titule nisu imali. Kralj, car, beg, aga itd. oznaka su funkcije kao i direktor, a nisu signa intelektualnog pripadništva. Pošto su plemićke titule nasljedne, jezikoslovci upućuju neka se iste pišu uz prezime a stečene titule ing., iur., oec., dr. itd. uz ime nosioca titule. Stoga su Srbi ukinuli i jedne i druge kako bi nas odalečili od zapadnog europskog i približili istočnom bizantinskom društvenom krugu. Društveni krug treba razlikovati od kulturnog, Hrvati pripadaju latinskom kulturnom a europskom društvenom krugu.

Ako prihvatimo etimološka značenja riječi "RED" i "DRUŽBA", postaje odmah jasna razlika između potke viteškog reda kralja Sigismunda i družbe BHZ. Kada bi se radilo samo o pukom nazivu, nikom ništa, ali kako je naziv ujedno i znamen, omen društva to će asocijacija pod nazivom "družba" imati i posve drugi karakter u svojem djelovanju od karaktera skupa pod nazivom "red". Imajte na umu i ne zaboravite govorio je Herkov uz podignuti kažiprst desne *ruke*

udaljavanje od intelektualizma rastočit će družbu u vremenima koja dolaze.

Na provokativnu napomenu autora da riječ vitez asocira na NDH i poglavnika dr.Antu Pavelića bilo je više AP koji ali nisu bili poglavnici što je moguć razlog apriornog distanciranja intelektualaca od takvog stava, slijedilo je pitanje umjesto odgovora: o kakvim intelektualcima je riječ ako isti prihvaćaju "distanciranje" kao oblik mišljenja? Distanciranje i isključivost kao oblik razmišljanja pripada autokraciji s naslova drug, drugovi, druženje itd.

Ustoličenje novih članova nije samo simbolički čin, njime se određuje njihov putokaz. Tom prilikom prema odredbi pravilnika pije se vino u kojem se nalazi pepeo drva lipe. Kako je lipa simbol slavenstva, baš kao i ptica sokol simbol hrvatske orijentacije je orao to je tim činom unaprijed određena slavenska da li i panslavenska orijentacija družbe. Je li ovaj simbolički čin odredio ptici sokolu mjesto na hrvatskoj mogili u šumi biskupa Maksimilijana i je li odabir ispravan, pitanja su koja traže odgovor. Autor ne zna odgovor ali podsjeća čitaoca na pjesmu: poleti sivi sokole, poleti snagom svom, s vrha naše Avale nad Jugoslavijom.....pjesma se pjeva još i danas, ali ne na hrvatskim prostorima. Bogu hvala !

Kad već spominjemo pravila neka mi ne bude zamjereno kaže prof. Herkov što Vas podsjećam na neka od mnogih izdanja pravila družbe. Godišta njihova izdanja govore zapravo o činjenici da su se pravila mijenjala shodno *političkim prilikama*, dakle utjecajem izvana a ne shodno *vlastitim potrebama*.

1905 E. Laszowski Družba "Braća zmaja ognjenoga"
1906 Pravila kluba braće hrvatskog zmaja u Zagrebu Zmajski
1907 V. Deželić Zmajski obrednik
1914 Ordo draconicus Poslovnik Braće Hrvatskog Zmaja
1928 Pravila i ordo draconicus družbe BHZ
1938 Ordo draconicus
1943 S. Kvaternik Ustav viteškog reda Hrvatskog zmaja
1990 M. Petković Ordo draconicus družbe BHZ

Ako su navedene premise točne treba vjerovati znanju i benevolentnosti profesora Herkova *autoru* se nameće heretičko pitanje kao dubioza kako je moguće da je iz njedara družbe opisane kao građanska heterogena asocijacija mogla u vremenu prošlom biti ostvarena Zmajska kula, gradska knjižnica, povijesni arhiv, muzej grada Zagreba, hitna pomoć, pučko sveučilište, spomenik Hrvatskoj Himni, obljetnica Hrvatskog kraljevstva itd. itd. taksativno nabrajanje spomenika i spomen-ploča bilo bi preobilno djela koja mogu nastati samo kao produkt intelektualne misli ? Smišljeno je izrečeno u obliku pitanja a odgovor profesora bijaše profesorski:

Ako zabodete štap u zemlju, po njegovoj sjeni lagano ćete odrediti položaj sunca na obzoru započinje odgovor metrolog, mislilac kojem su mjere odmjerile život. Imajte na umu da su tada baš kao i neko vrijeme poslije nosioci ideja bili vrhunski intelektualci koje nemojte suditi po titulama nego ih sudite po djelima, baš kao što ste to učinili sa štapom i suncem. Međutim njihova djela govore o njima a ne o družbi. Kada bih naveo imena tih velikana, sigurno bih nekog nepravedno izostavio pa stoga to ne činim.

Baš zbog toga ustroj asocijacije u vremenima budućim mora biti garancija da će zeleno svjetlo na semaforu za ulaz u društvo dobiti samo "intelektualci" a odabir mora biti sukladan pravilima "skupa" a ne "zbora". To je jedini način da se u društvo ne ušuljaju građanske, liberalne, socijalističke i njima slične ideje kao saprofiti za koje ne postoji antibiotik.

Da je tome tako govori činjenica inertnosti velikog broja članova družbe. Ako pogledamo strukturu "optuženih" zamijetit ćemo da signifikantan broj njih pripada intelektualcima. Kako zbog numerus clausus članova rješenje leži u potrebi udaljavanja inertnih uvjetno rečeno, ja sam se ponudio - kaže vitez Herkov - da budem potpisnik otpusnice onima kojima bude dokazana krivnja. Meiner Meinung nach, vitez Herkov rado se služio njemačkim jezikom toj inertnosti razlog je manjak intelektualnih programa u družbi pa shodno toj misli otpusnice bih uputio nositeljima građanskog i potrošačkog mentaliteta čime bih oslobodio prostor intelektualnom radu. Ponuda nije realizirana.

"I bje misao zatim slijedi djelo" Biblijska je poučica a grad Zagreb lijep je primjer koji potvrđuje priču o štapu i suncu. Njegove ljepote i vrednote generirane su mislima umjetnika, arhitekata, svećenika i znanstvenika iz "reda" intelektualaca a realizirane su novcem zlatara, cipelara, obrtnika, tvorničara i trgovaca sve vrijednih ljudi dičnog grada koji zbog heterogene strukture pripadaju matematičkom i lingvističkom pojmu "zbor".

Theoria sine praxis - rotor sine axis. Takvim rasporedom sve je na svom mjestu.

Summa summarum

Da družbe BHZ nema valjalo bi je *smisliti*, no kako postoji valja ju *osmisliti* za opstanak u vremenima budućim, u kojima će svega biti dostatno čak i termonuklearnih bombi dok će deficit biti vidan samo u području morala i intelektualizma. Zato, ako družba želi i dalje služiti interesima malog hrvatskog naroda, nema druge nego pripremiti ju za vrijeme dolazeće jedinim mogućim načinom: zeleno svjetlo za "red" skup intelektualaca zeleno svjetlo za "viteštvo" skup moralista crveno svjetlo za crvenog zmaja.

Članovi neka budu redoviti i dopisni a njihova aktivnost ili inertnost neka bude valorizirana njihovim pismenim doprinosom princip HAZU. Počasni članovi postaju temeljem učinjenog, a prinosnicima zahvala za materijalni prinos kao preporuka za potencijalno članstvo.

Poncije Pilat predao je Isusa židovskom narodu iako nije bio uvjeren u njegovu krivnju riječima Ecce homo. Time se čin distanciranja od savjesti nikad ne prašta a niti će se ikada praštati. Niti ja sebi ne bih oprostio da Vam nisam ukazao na istinu i time malo olakšao svoju savjest, rekao je autoru vitez Herkov autor ne bi sebi oprostio da nije napisao ove redke.

Tako je govorio

prazmaj Unadolski *vitez ZLATKO HERKOV* osebujna osoba iz "viteškog reda" intelektualaca, idealist osebujnih misli

o družbi BHZ. U vremenu prošlom za vremena buduća.

Da istinu pisah, potvrđujem
svojim časnim potpisom

Božićna svjetla

(haiku)

Na prostrtom stolu
svjetlo Badnje večeri
svijeća u jabuci

*

Poštanski pretinac
guta božićne čestitke
do pretilosti!

*

Dar za suprugu
ispod božićnog drvca
nova KUHARICA

*

Sjajna i topla
svjetla božićne svijeće
mirišu mirom

*

Pod zvonikom
veselo igraju sjene
božićnih zvona

*

Na nebu zlatni
na borovima bijeli
božićni nakit

U čistu pregaču
uvlače se mirisi
blagdanskih kolača

*

Tiha noć...
Uz Jaslice bdije
blagoslov

*

Snježno nebo...
kod prozora rascvjetana
*božićna zvijezda**

*

Grančice jele
na prašnjavom pločniku
- božićna balada

*

Grleći Svjetlo
u tihoj Svetoj noći
gori nada

*

Sa srebrne jele
složno mi namiguju
svjećice

** božićna zvijezda (Euforbia) - cvjeta o Božiću*

Na prijelazu tisućljeća

I reče Bog: "Neka budu svjetlila na svodu nebeskom da luče dan od noći, da budu znaci blagdanima, danima i godinama i neka svijetle na svodu nebeskom i rasvjetljuju zemlju! I bi tako. I načini Bog dva velika svjetlila - veće da vlada danom, manje da vlada noću - i zvijezde." (Post 1,14-16)

A čovjek, koristeći se Božjim darom, prateći Sunčev i Mjesečev nebeski hod i kretanje zvijezda, nauči mjeriti vrijeme, nauči mjeriti sate, dane, tjedne, godine, desetljeća, stoljeća i tisućljeća. No, kako je Zemlja stvorena davno prije ljudi, ljudi su uvijek tražili ishodište: onaj dan koji je zavrijedio da od njega počnu mjeriti prolazak vremena. Različiti narodi imali su različita ishodišta od kojih je počinjao njihov kalendar. Prije 2000 godina na Zemlji se utjelovio Isus Krist, Sin Božji i Sin Čovječji, rodio se u židovskom narodu, koji je tada bio jedan od naroda zarobljenih u velikom i moćnom Rimskom Carstvu. Tijekom 2000 godina kršćanstva za cijelu je Zemlju ishodišna točka kalendara postalo rođenje Isusa Krista. Sve što se događalo u vremenu određuje se riječima *prije Krista* i *poslije Krista.* No, kalendar kršćanske ere postao je ne samo kalendar svih kršćana, nego i svjetski civilni kalendar, prihvaćen od većine svjetskih država. Na prijelazu tisućljeća zanimljivo je stoga zaviriti u vrijeme prije 2000 godina i u ondašnje stanje mjerenja protoka vremena.

Židovski i rimski kalendar prije 2000 godina

Židovi i Mjesečev (lunarni) kalendar

Obilježavanje vremena po Mjesečevim mijenama, koje su jasno vidljive i neprestano se ponavljaju, od Mlađaka preko prve četvrti do Uštapa ili punoga Mjeseca te do posljednje četvrti i ponovno Mlađaka, u vremenu od nešto više od 29 dana (29,53), bilo je najjednostavnije i najsigurnije sredstvo snalaženja u prolasku vremena pa je kod mnogih naroda upotrebljavana lunarna godina koja je imala mjesece određivane prema mijenama. Početak mjeseca određivao se prema prvom opažaju Mlađaka odnosno Mladoga Mjeseca nakon zalaska Sunca. Židovska vjerska (liturgijska) godina počinjala je prvim danom u mjesecu Nisanu, a prvi dan Nisana određivao se u šest sati navečer dana kada bi se nad zapadnim obzorom zamijetio tanki srp prvoga proljetnog Mlađaka. U mjesecu Nisanu Isus je umro na križu. Znademo da je bio petak, 14. dan mjeseca Nisana, uoči prvoga Uštapa nakon proljetne ravnodnevice. Uz vjersku, Židovi su slavili i građansku novu godinu. Dok je vjerska počinjala u proljeće, građanska se slavila u jesen, prvoga dana mjeseca Tišrija. Mjesec Isusova rođenja, prosinac, pretežito se poklapa sa židovskim mjesecom Kislevom.

Kako je godina od 12 lunarnih mjeseci 10 odnosno 11 dana kraća od Sunčeve (solarne) godine, posljedica je toga da zbog manjka dana pojedini lunarni mjesec, tijekom ciklusa od tridesetak godina, "prošeta" kroz sva godišnja doba. S obzirom na to da su blagdani najčešće bili povezani s određenim karakterističnim razdobljima koja slijede Sunčevu godinu, svećenici-zvjezdoznanci morali su uložiti veliki trud da bi takvo stanje dovodili u red. Stoga su uvođeni prijestupni mjeseci ili dani. Tako je u Talmudu, židovskom enciklopedijskom djelu, nastalom u razdoblju od II. do VI. stoljeća, zborniku biblijskih komentara i rabinskih tradicija, zabilježeno, naprimjer, da je Ezekijel udvostručio mjesec Nisan da bi se lunarna godina što više poklopila sa solarnom. U kasnijim vremenima svakih je nekoliko godina uvoden prijestupni mjesec, dobiven udvostručavanjem posljednjega mjeseca u godini, Adara, te je lunarna godina usuglašavana sa solarnom.

Kao i danas i pred 2000 godina Židovi su u svom kalendaru prolazak godina mjerili od pretpostavljene ishodišne godine u kojoj je, prema židovskom vjerovanju, Bog stvorio svijet i prvoga čovjeka, Adama. Dana 30. rujna na 1. listopada 2000. godine (jer novi dan u Židova počinje u 6 sati poslije podne), Židovi su proslavili ulazak u 5761. godinu *od stvaranja svijeta* (Roš Hašana), što znači da su prije 2000 godina računali 3761. godinu *od stvaranja svijeta.*

Rimljani i Sunčev (solarni) kalendar

Za razliku od Židova, u vrijeme Isusova rođenja Rimljani su se već koristili Sunčevim (solarnim) kalendarom. Prateći Mjesečeve mijene još su drevni Babilonci utvrdili za mjesec mjeru od 30 dana, a godinu u vremenskom trajanju od 360 dana, podijeljenu na 12 mjeseci. Broj 12 pokazao se, naime, vrlo pogodnim za različite proračune. U daljnjem razvoju babilonske matematike, kao osnovni broj uveli su višekratnik 5 i 12, odnosno broj 60, što se do danas zadržalo u podjeli sata na 60 minuta i 60 sekundi, kao i u podjeli kruga na 360 stupnjeva, svakoga stupnja na 60 kutnih minuta, a kutnih minuta na po 60 kutnih sekundi. "Sveti broj" 12 iskorišten je i na nebu, podjelom nebeskoga puta kojim se Sunce prividno kreće tijekom jedne godine, na 12 dijelova od po 30 stupnjeva te povezivanjem zvijezda svakoga takvog nebeskog dijela u zviježđe, koje je ponijelo određeno ime i mitološku priču. Iz vremena stare Grčke ovaj nebeski pojas nosi naziv zodijak ili životinjski krug. *Točka proljetne ravnodnevice* ili *proljetna točka* (presjecište ravnine ekliptike u kojoj se Sunce giba oko Sunca, i nebeskog ekvatora) prividno se već 2000 godina nalazi u zviježđu Riba (prije toga je bila u Ovnu) pa se i zodijački znakovi nižu od Riba: Ribe, Ovan, Bik, Blizanci, Rak, Lav, Djevica, Vaga, Škorpion, Strijelac, Jarac i Vodenjak. Stoga astrolozi govore da je kršćanstvo bilo u eri Ribe, a da sada ulazimo u eru Vodenjaka. No, o tome detaljnije drugom prilikom.

Godina od 360 dana bila je za više od 5 dana "kraća" od Sunčeve godine te je u daljnjem razvoju kalendara staroegipatski kalendar imao godinu od 365 dana, a u poboljšanom je računano da godina traje 365 dana i 6 sati te je uvedena svaka četvrta godina kao prijestupna, s 366 dana.

U vrijeme Kristova rođenja u Rimskom Carstvu, a time i u Judeji i Galileji, službeni je bio solarni kalendar, koji je uveo car Julije Cezar 46. godine prije Krista (707. godine od osnutka Rima prema Varonu), pri čemu je zatražio stručnu pomoć egipatskoga (aleksandrijskog) astronoma Sosigena te se od 1. siječnja 45. godine prije Krista (708. godine od osnutka Rima prema Varonu) počelo u Rimskom Carstvu računati po novom, *julijanskom kalendaru.* Nove godine počinjale su 1. siječnja, sedmicu nakon praznika Nepobjedivoga Sunca (Sol Invictus), u astronomijskom smislu slavljenja zimskoga suncostaja, na dan koji je u rimskoj tradiciji bio povezan sa smjenom konzula, čime bi u Rimu započinjala nova *konzularna godina.* U julijanskom kalendaru naizmjenično su se smjenjivali mjeseci s 31 i 30 dana, osim veljače koja je imala 29 dana. Naime, rimski kalendar prolazio je kroz tri različite faze. U najranije doba Rimljani su *civilnu* ili *Romulovu godinu* dijelili na deset mjeseci (304 dana), koje su računali od ožujka do prosinca (decembra odnosno desetog mjeseca), i dva "mrtva" bezimena zimska mjeseca, a prema predaji tvorac ovoga kalendara bio je osnivač Rima *Romul* (Romulus). U takvom kalendaru izmjenjivali su se mjeseci s 30 i 31 dan. Prvi mjesec bio je *Martius* posvećen bogu rata Marsu, drugi *Aprilius* (aperire - otvarati) jer se tada otvarala odnosno budila priroda, treći *Majus* po Maji, majci boga Hermesa (Merkura), četvrti *Junius*, posvećen boginji Junoni, družici glavnoga boga Jupitera, a zatim su slijedili peti, šesti, sedmi, osmi, deveti i deseti mjesec odnosno *Quintilis, Sextilis, September, October, November* i *December.*

U drugoj fazi rimskoga kalendara, u VII. stoljeću prije Krista, za vrijeme rimskog kralja Nume Pompilija (Numa Pompilius), koji je vladao od 715. do 673. godine prije Krista, dodani su jedanaesti i dvanaesti mjesec, koji su nedostajali u starom kalendaru i to *Februarius,* po bogu podzemnoga svijeta Februusu i *Januarius,* u čast boga vremena Janusa. Mjeseci su imali naizmjenično 31 i 29 dana, a veljača je imala 28 dana. Sve do 153. godine prije Krista prvi dan godine bio je u ožujku.Taj je kalendar bio lunaran. Svaki je mjesec počinjao Mlađakom odnosno pojavom tankoga Mjesečevog srpa nad zapadnim obzorom. Zbog kratkoće lunarne godine, kako je već prije rečeno, bilo je stalnih problema s manjkom dana prema solarnoj godini pa je svake dvije godine dodavan jedan prekobrojni mjesec (između 23. i 24. veljače) *Marcenonius* (umetnuti) koji je imao 22 ili 23 dana. Time je u četverogodišnjem ciklusu srednja godina trajala 366,25 dana (prva godina 355 dana, druga godina /s umetnutim mjesecom/ 377 dana, treća godina 355 dana i četvrta 378 dana). No, pogreška je još uvijek bila suviše velika te je bila nužna reforma. Četiri mjeseca imala su 31 dan, sedam mjeseci brojilo je po 29 dana, a veljača je imala 27 ili 28 dana.

U trećem stupnju rimskoga kalendara, solarnom *julijanskom kalendaru,* promijenjen je i broj dana u pojedinim mjesecima pa su se naizmjenično smjenjivali mjeseci s 31 i 30 dana, osim veljače koja je imala 29 dana. Godine 44. prije Krista, na prijedlog Marka Antonija, Quintilis je dobio ime *Julius* u čast Julija Cezara koji je pokrenuo reformu. Reforma je zaključena imenovanjem bivšega šestog mjeseca (Sextilis) *Augustusom,* u čast imperatora Oktavijana Augusta, 8. godine poslije Kristova rođenja. Da ne bi brojem dana zaostajao za srpnjem (julom) koji je imao 31 dan, prema

odluci Senata oduzet je jedan dan veljači i dodan kolovozu (augustu). Tako je veljača ostala najkraći mjesec u godini sa svega 28 dana, a svake prijestupne (četvrte) godine dodaje joj se jedan dan. U pitanju raspodjele mjeseca i broja dana u mjesecima te njihovih naziva, od Oktavijana Augusta (-63-14, od -27 samovladar, augustus), do danas se u pitanju mjeseca u godini, broja dana u mjesecima, kao i nazivlja, nije ništa promijenilo. Jedino je gregorijanska reforma kalendara poboljšala točnost trajanja godine od jednog dana viška na svakih 128 godina, na više od 3000 godina..

Ishodišna točka (dan) rimske ere bio je osnutak Rima, a to se, prema Marku Terenciju Varonu desilo 21. travnja 753. g. prije Krista, a prema Marku Porciju Katonu 21. svibnja 752. g. prije Krista. Dionizije Mali, koji je zaslužan za današnji kalendar kršćanske ere, prihvatio je Varonovo računanje pa je u petom stoljeću poslije Kristova Utjelovljenja i Rođenja odredio da se Kristovo Utjelovljenje zbilo 25. ožujka 753. godine od osnutka Rima prema Varonu. Prema tako određenoj godini, 1.1.754. godine od osnutka Rima postao je 1.1.1. godine poslije Krista, čime započinje *kršćanska era*.

Zanimljivo je spomenuti da brojanje dana u mjesecu nije u Rimskom Carstvu bilo ovakvo kakvo danas poznajemo, progresivno od prvoga do posljednjega dana mjeseca: 1., 2., 3. itd. Po rimskom načinu *(mos Romanus)* datiranja dana u mjesecu, kasnije najčešće rabljenom u crkvenim institucijama, dani u mjesecu datirani su po udaljenosti od jednoga od tri orijentacijska dana u mjesecu. To su bili 1. dan u mjesecu (*Kalendae*), 5. ili 7. dan *(Nonae)* i 13. ili 15. dan u mjesecu (Idus).

Tjedan i(li) sedmica prije 2000 godina

Broj dana u tjednu

Kroz dugo vremensko razdoblje Rimljani su rabili vremensku jedinicu od 9 dana, a desetoga se dana održavao sajam (nundinae). Pojedine dane obilježavali su početnim slovima abecede: A, B, C, D, E, F, G, H, I. Židovi su, međutim, i prije 2000 godina, kao i neki drugi drevni narodi, rabili sedmicu odnosno tjedan u trajanju od sedam dana. U srednjem vijeku kršćanski su se narodi odlučili za preuzimanje židovske sedmice.

Za drevne narode sve što ih je okruživalo bilo je živo i kao takvo bilo je i imenovano; stvarima i pojavama pridavani su božanski atributi. Za Sumerane, Akađane ili Babilonce kostur svemira činili su majka Zemlja te nebo, zrak i voda. U prirodi su naslućivali neizrecive "energetske potencije" odnosno "generativne sile", bez kojih, kako su smatrali, život ne bi mogao biti rođen niti se održavati. Te, kako su vjerovali, vrlo važne sile, povezali su sa sedam planetnih božanstava, jer su na nebeskom svodu uočili sedam "zvijezda lutalica" koje su se razlikovale od ostaloga mnoštva "zvijezda stajaćica" te su ih stoga smatrali posebnim i važnim božanstvima. Dugo u životu Zemljana bili su to Merkur, Venera, Mars, Jupiter, Saturn, te Mjesec i Sunce, a do danas ih je zadržala astrologija. Oni su vladali satima u danu, a bili su također vladari svetoga planetnog tjedna (sedmica, hebdomas, hebdomada, septimana), u kojem je

svakom od navedenih nebeskih tijela pripadao jedan dan. Tjedan, razumije se, ljudi nisu odredili nasumce, nego saznanjima iz praktične astronomije, približno slijedeći Mjesečeve mijene. Kako je u planetnom tjednu svaki planetni vladar imao svoj dan, po ljudskom je vjerovanju time imao i određenu ulogu u realizaciji života u skladu s "kozmičkim silama".

Dani u tjednu i planetna božanstva

U obilježavanju dana u tjednu postoji zanimljiva sustavnost u pet proteklih tisućljeća, barem u nama zanimljivom području tzv. zapadne uljudbe koja se jasno odrazila i u Hrvata. Tako ***nedjelja***, za kršćane Dan Gospodnji, prvi dan tjedna i sveti dan odmora, znači izlazak na svjetlost, a njezin je vladar bio Šamaš (Utu, Babbar), semitski bog Sunca, zatim grčki Helios, bog Sunca i simbol života i smrti te rimski Sol (Nepobjedivo Sunce). Isus Krist u određenom je smislu označen kao novo Sunce Pravde (Sol iustitiae). Nedjelja je, dakle, gospodar svjetlosti, Sunčev dan, a u engleskom je to još uvijek (*Sunday*). Po primanju kršćanstva u Rimljana je rabljen naziv *dies Soli (Sunčev dan) i dies Domini (Dan Gospodnji)*. U Talijana je kasnije prevladao naziv Domenica odnosno Dan Gospodnji, a kao Dan Gospodnji nedjelja je i u Hrvata označena u brojnim spisima.

Vladar ***ponedjeljka*** bio je Sin ili Nanna, gospodar znanja i drugo sumersko ime za boga Mjeseca Nannu. Kod starih Helena tu je ulogu preuzela Selena, grčka božica Mjeseca, a u Latina Luna, rimska božica Mjeseca. Kako je priličan broj termina u zapadnoj uljudbi naslijeđen iz rimskoga razdoblja, tako se do danas u više jezika zadržao latinski naziv ponedjeljka. Kod Talijana to je *lunedi*, kod Francuza *lundu*.

Vladar ***utorka*** bilo je božanstvo Nergal, sumerski simbol životvornoga ognja u Zemlji. Naslijedio ga je Ares, grčki bog rata te latinski Mars, rimski bog rata. On označava i proljetno Sunce, a smatra se i gospodarem rasta. Sjajna "zvijezda" crvenkastoga sjaja odnosno planet Mars, nebeski je objekt za koji je vezano navedeno božanstvo. U talijanskom jeziku utorak se i danas naziva *martedi*, a u francuskom *mardi*.

Gospodar ***srijede*** bio je Nabu (Me), sumerski simbol mudrosti kozmičkih sila. Kod starih Helena naslijedio ga je Hermes, božanski glasnik, a u Rimljana to je Merkur, božanski glasnik u rimskom panteonu i bog trgovine, kojem je pridružen planet Merkur. Srijeda je gospodar znanja i sklada te označuje usklađenost kako i dolikuje sredini tjedna. U talijanskom jeziku srijeda je i danas *mercoledi*, a u francuskom *mercredi*.

Četvrtak je dan boga Marduka (još ranije Bel i En-lil) , vrhovnoga boga i muškog počela. Naslijedio ga je vrhovni bog grčkoga panteona, Zeus, a zatim rimskog, Jupiter. Na nebeskom svodu to je najveći planet Sunčevog sustava, sjajni Jupiter. Četvrtak označuje opstanak i poredak i gospodar je skladnoga poretka u svemiru. Talijani ga, prema imenu boga Jupitera (Giove), zovu *giovedi*, a Francuzi *jeudi*.

Petak je pripadao boginji Ištar (ranije Belit, Inanna, Nin-lil), babilonskoj boginji života i smrti i ženskom počelu. U grčkom panteonu, to mjesto i ovlasti preuzela je

Afrodita, božica života i ljubavi, a u rimskom Venera, božica ljubavi, kojoj pripada sjajni planet Venera, u nas poznat kao "zvijezda" Danica, jedini planet koji nosi žensko ime. Petak je dan koji označava kozmičku ljubav odnosno "gospodaricu generativne ljubavi". Kod Talijana petak je, prema Veneri, *venerdi*, a u Francuza *vendredi*.

Subotom vlada Ninurta, sumerski simbol života i smrti, "gospodar oplemenjenih kozmičkih sila". Ovu je ulogu kod Helena preuzeo Kron, a zatim kod Rimljana Saturn, simbol mira. Planet Saturn najljepši je planet Sunčeva sustava s prekrasnim prstenom. U engleskom jeziku petak se i danas naziva Saturnovim danom, *Saturday*. U Talijana, kao i Hrvata, za subotu je usvojen naziv po židovskom sabatu (sabat), ali je u svijesti Talijana, Hrvata i drugih naroda i dalje ostala povezana sa Saturnom.

Po prihvaćanju židovske sedmice Rimljani su rabili dva sustava za nazive dana u sedmici, po tzv. ferijama i po planetima. Tako su nedjelju, kao prvi dan tjedna, nazivali *feria prima (prva ferija), dies Dominicus (Dan Gospodnji), lux Domini (Svjetlost Gospodnja)*, a ponekad *Sunčev dan (dies Solis)*. Ponedjeljak je bio *feria secunda (druga ferija)* ili Mjesečev dan *(dies Lunae)*, utorak je *feria tertia (treća ferija)* ili Marsov dan *(dies Marti)*, srijeda je *feria quarta (četvrta ferija)* ili Merkurov dan *(dies Mercurii)*, četvrtak je *feria quinta (peta ferija)* ili Venerin dan *(dies Veneris)*, a za subotu je prihvaćen židovski naziv *sabathum (sabbatum)*, ali je rabljen i naziv Saturnov dan *(dies Saturni)*.

Dani i sati prije 2000 godina

Podjela dana na sate

U današnje vrijeme dan dijelimo na 24 manje jedinice nazvane satima, a dan su na satove dijelili već Egipćani i Kaldejci, potom Grci i Rimljani. No, u Babilonu su ga u početku dijelili na 6 razdoblja i to 3 dnevna i 3 noćna, da bi poslije svako razdoblje podijelili na pola pa je bilo 6 dnevnih i 6 noćnih razdoblja. Zatim je prihvaćena podjela na 12 sati dnevne svjetlosti i 12 sati noćnoga razdoblja. Iz Babilona datira i vjerovanje da se svaki sat u danu nalazi pod djelovanjem nekoga od sedam nebeskih tijela: pet tada poznatih planeta - Merkura, Venere, Marsa, Jupitera i Saturna, te Sunca i Mjeseca. Prvi sat prvoga dana tjedna, nedjelje, pripadao je Suncu te je Suncu pripadala i nedjelja. Svaki sat u nedjelji pripadao je dalje nizom Veneri, Merkuru, Mjesecu, Saturnu, Jupiteru i Marsu i tako redom. Prvi sat drugoga dana bio je, tim načinom, pod vladavinom Mjeseca te je i ponedjeljak pripadao Mjesecu. Jednakim redoslijedom utorak je pripadao utjecaju Marsa, srijeda Merkura, četvrtak Jupitera, petak Venere te subota Saturna.

Naročita pozornost obraćana je razdoblju dnevne svjetlosti. U rimskom pučkom nazivlju noć je označena kao vrijeme spavanja (concubium). U puku su njegovani i nazivi za one dijelove dana koji su imali određenu važnost. Tako su sačuvana rimski pučki nazivi za rano jutro (mane), pijetlov pjev (gallicinium), praskozorje (diluculum), vrijeme iza podne (demeridie), predveče (vespere), suton (crepusculum). Noć su Rimljani dijelili na četiri vigilije, od zalaska Sunca do praskozorja, kada su se smjenjivale

noćne straže. Prva je trajala od 6 do 9 navečer, druga od 9 do ponoći, treća od ponoći do 3 ujutro i četvrta od 3 do 6 ujutro. Kako nas upućuju evanđelja, za vrijeme četvrte vigilije, znači između 3 i 6 sati ujutro, došle su svete žene na Isusov grob i našle ga praznog.

Prije 2000 je godina razdoblje dnevne svjetlosti dijeljeno na nejednake satove, ovisno o godišnjem dobu pa je ljeti dan trajao duže od noći i sati su bili dulji, a zimi kraći. Tako je u Rimu za ljetnoga suncostaja sat trajao nešto više od 75 minuta, a za zimskoga suncostaja nešto više od 44 minute. Jedino na dane ravnodnevica satovi su bili jednakoga trajanja. Rimski sustav s *nejednakim satovima* (horae inaequales) rabio se i u srednjem vijeku, a tek u XIV. st., uvedeni su *satovi jednake duljine* (horae aequales), prvo 12 dnevnih (horae matutinae) i 12 noćnih (horae vesoertubae), a kasnije 24 sata. Stoga je podne prije padalo u 6 sati, a tek kasnije u 12 sati. Novi dan počinjao je pola sata nakon zalaska Sunca te je ovisio o godišnjem dobu, što istovremeno znači da se morao vrlo precizno svakoga dana pratiti Sunčev izlazak i zalazak. Evanđelisti navode da je Isus umro oko devetog sata, što znači da je umro u tri sata poslije podne po građanskom danu koji danas rabimo. Kako je to bilo razdoblje blizu proljetne ravnodnevice, sati su trajali nešto više od 60 minuta.

Novi se dan najavljivao hvalospjevima s tri završne himne Psalterija koje iskazuju *zahvalnost pred čudom postojanja svakodnevne svjetlosti*. Večernji oficij, Vespertino, nazvan je tako prema Vesperi, zvijezdi Večernjači odnosno planetu Veneri. Večernja je molitva bila od najranijega doba kršćanstva povezana s dvanaestim satom (lucernarium) odnosno šestim satom poslije podne po današnjem računanju. Slavljenje svjetlosti (hora luceralis) zadržano je kao ostatak židovskoga slavlja svjetlosti na pragu noći, *kada paljenje svjetiljaka predstavlja nastavljanje neuništive svjetlosti*, koje je bilo židovska svakodnevica i u Isusovo vrijeme boravka na Zemlji.

Sunčana i nebeska ura

Što se tiče mjerenja vremena u danu i noći u razdoblju rođenja Isusa Krista, danju je rabljena *sunčana ura*, dobivena usavršavanjem gnomona ili sjenopokazivača dodatkom polusferne posude čija je unutarnja strana bila podijeljena koncentričnim krugovima te su se iz dužine sjenke mogli direktno očitavati sati u danu. Tijekom vremena nastali su različiti tipovi sunčanih ura (horizontski, vertikalni, ekvatorski) i konstrukcije koje su omogućavale što točnije pokazivanje vremena. Da bi se mogli određivati sati u različitim dijelovima godine, konstruirana je tzv. analema, figura koja se dobiva iz Sunčeva puta i određuje promatranjem porasta sjene do zimskoga suncostaja, a na bazi analeme bila je moguća izrada različitih satnih skala koje ispravljaju razliku dužina sata tijekom godine.

Sunčana ura nije mogla zadovoljiti potrebu određivanja vremena u noćnom razdoblju, ali su za vedrih večeri o dobu noći kazivale zvijezde, jer svako zviježđe mijenja svoj položaj prema obzoru tijekom dana i tijekom godine. Posebice su zanimljivi Veliki i Mali Medvjed odnosno zvijezda Sjevernjača u Malom Medvjedu, oko koje se

(jer se nalazi u neposrednoj blizini nebeskoga pola odnosno zamišljene točke u kojoj produžetak Zemljine osi kroz zemaljske polove prividno probada nebeski svod) sve zvijezde prividno okreću u koncentričnim kružnicama, a koja se jednostavno nađe ako u mislima za oko pet puta produžimo crtu koja spaja zadnje kotače Velikih Kola (dio zviježđa Velikog Medvjeda). Izvježbani promatrači mogli su pomoću ovakve *nebeske ure* dosta točno odrediti zvjezdano vrijeme. Kao najpreciznija kazaljka služila je zvijezda ß (beta) u zviježđu Kasiopeje. Poput Velikoga i Malog Medvjeda i Kasiopeja je jedno od sedam cirkumpolarnih zviježđa odnosno zviježđa koja se oko Sjevernjače okreću u koncentričnim kružnicama, koje ni u kojem dijelu godine ne dodiruju nebosklon, te su vidljiva iz naših krajeva cijele godine (Veliki Medvjed, Zmaj, Mali Medvjed, Ris, Žirafa, Kasiopeja i Cefej), a uz to Kasiopeja se nalazi u nasuprotnom položaju, s obzirom na Sjevernjaču, prema lako prepoznatljivom zviježđu Velikoga Medvjeda. Beta Kasiopeje nalazi se u nultom nebeskom meridijanu. Dok nulti zemaljski meridijan prolazi Greenwichem, nulti nebeski meridijan, "nebeski Greenwich", prolazi *proljetnom točkom* (u kojoj se središte Sunčevog diska nalazi u trenutku proljetne ravnodnevice). Gornja kulminacija zvijezde beta odnosno najviši položaj određene noći na nebeskom svodu označava ponoć, što znači 24 sata zvjezdanog vremena, kao što Sunce, kada se nalazi u meridijanu nekoga mjesta ili podnevniku, označuje podne (pravo podne). Kazaljka Sjevernjača - beta Kasiopeje, usmjerena prema istoku, označuje 18 sati, a usmjerena prema zapadu označuje 6 sati zvjezdanog vremena. Puni krug oko Sjevernjače (360 stupnjeva) beta opiše za 24 sata zvjezdanoga vremena, a svakom satu odgovara 15 stupnjeva te je uz pomoć sekstanta ili drugoga instrumenta za mjerenje kutova jednostavno izmjeriti vrijeme.

U narodu su stupnjeve umjesto sekstantom približno mjerili pomoću prstiju ruke. Naime, kutni razmak između krajnjih zvijezda Velikih Kola jest oko 5 stupnjeva, a obično 3-4 prsta ispružene ruke odgovaraju tom kutu na nebu te se na taj način mogao približno odrediti pomak zvijezde beta i kojem satu u noći približno odgovara.

Svaka zvijezda izvrši jedan okret oko pola (Sjevernjače) za 24 zvjezdana sata koja čine *zvjezdani dan*, a on je 4 minute kraći od Sunčevoga dana. Svaka zvijezda stoga svake večeri izlazi 4 minute ranije, što za 15 dana iznosi puni sat. Izgled neba se zato vidljivo mijenja jer neka zviježđa prestaju biti vidljiva, a druga se pojavljuju te se proljetno, ljetno, jesensko i zimsko nebo razlikuju po vidljivim zviježđima. Jedina vidljiva tijekom cijele godine jesu već spomenuta cirkumpolarna zviježđa.

Vodene i pješčane ure

Iz praktičnih potreba mjerenja sati bez obzira na Sunce i zvjezdano nebo, došlo je još u dalekoj prošlosti do izuma praktičnih sprava za mjerenje prolaska vremena, *vodenih* i *pješčanih ura*. Voda ili sitni pijesak cure kroz mali otvor iz gornjega u donji lijevak. Lijevak je tako baždaren da nivo vode ili pijeska koji se poklapa s određenom crtom pokazuje vrijeme. Te su sprave upotrebljavane i u vrijeme Kristova rođenja, a mehaničke ure javljaju se tek krajem IX. stoljeća.

Slavljenje Nove godine

Kao što se svake godine pred nastupanje nove godine zapaža stanovito pojačanje aktivnosti i kao što svatko zbraja proteklu godinu svoga života i sve dobre i loše stvari koje je učinio ili koje su mu se dogodile i svoj udio u njima i pun je planova za narednu godinu, za koju želi da bude bolja, sretnija i uspješnija, tako su sve te ljudske aktivnosti još više pojačane istjecanjem stoljeća, a kamoli cijeloga tisućljeća. Ljudi uvijek iznova očekuju da jedno razdoblje zauvijek završi, a novo, možda bolje i plodnije, počne. A na Silvestrovo kršćanske jubilarne godine 2000., mi, kao iznimno počašćena generacija, imamo sreću oprostiti se od dvadesetoga stoljeća i drugog tisućljeća i 1. siječnja 2001. nepovratno zakoračiti u dvadesetprvo stoljeće i treće Kristovo tisućljeće.

Nova godina ili prvi dan nove godine

Povijest još u Babilonu bilježi veselo obilježavanje prvoga dana nove godine koja je nastupala s proljetnom ravnodnevicom. U starom Egiptu također su s velikim veseljem dočekivali datum smjene godina, Novu godinu, koja je nastupala kada bi se zvijezda Sirius (Sotis) u srpnju (oko 19. srpnja) ponovo pojavila nad istočnim obzorom i obilježavala dolazak, za život Egipćana izuzetno važnih, obilnih voda rijeke Nila.

Hrvati su i prije primanja kršćanstva slavili prijelaz iz jedne u drugu godinu, Novu godinu, koja je bila vezana uz zimski suncostaj i tzv. mladu godinu. U očekivanju zimskoga suncostaja ili kratkodnevice, a kao i kod nekih drugih naroda odabrani datum bio je 25. prosinca, obredni plesovi bili su vrlo bučni, u vjeri da se bukom i pucnjavom tjeraju sile tame i time pomaže Suncu da se ponovo rodi, oslobodi i počne ponovno uspinjati i razgoniti tminu. Svečanosti su trajale do mlade godine, 1. siječnja, kada mali božić-Sunce, Svarožić, broji prvih tjedan dana. Malom se božiću kao žrtva darivala pšenica i drugi plodovi.

Rimljanima zahvaljujemo, ne samo na (julijanskom) kalendaru, kojim se u poboljšanom obliku i danas koristimo (gregorijanski kalendar), nego i običaju novogodišnjega ugođaja u prosincu, koji svoj veseli značaj duguje rimskim saturnalijama (Saturnalia), u slavu boga Saturna, koje su se u Rimu održavale od 17. do 24. prosinca, u najmračnijem dijelu godine prije kratkodnevice ili dugonoćja, zapravo zimskog suncostaja (solsticija). Uz vedro, pokladno raspoloženje, u domovima i izvan njih, ljudi su izmjenjivali darove. Rimljani su saturnalijama čuvali sjećanje na tzv. zlatno doba Saturnove vladavine, kada su ljudi bili jednakopravni i nitko nije oskudijevao. Nakon veselih saturnalija, prvoga siječnja smjenjivali su se u Rimu konzuli te bi time počinjala i nova konzularna era. Priređivane su velike gozbe, a Rimljani su vjerovali da prvi dan nove godine ili Nova godina, simbolizira sve ostale dane te je bilo izuzetno važno provesti ga veselo, u sreći i obilju. Nešto od toga praznovjerja sačuvalo se i do naših dana te ljudi barem za Novu godinu obilato pune stol najboljim što mogu kupiti i sakupiti da bi bilo na radost i ukućanima i gostima.

Kršćanska i svjetska Nova godina

Živimo u kršćanskoj eri koja je započela rodenjem Isusa Krista, no nova godina ne počinje na Božić, već tjedan dana kasnije, 1. siječnja. Od VI. stoljeća, kada je kršćanska era počela zamjenjivati sve ostale dotad upotrebljavane načine mjerenja prolaska godina od različitih ishodišta, pa sve do XVII. stoljeća, upotrebljavali su se različiti načini (stilovi) početka nove godine, kao npr. bizantski stil po kojem je Nova godina nastupala 1. rujna, mletački stil, 1. ožujka, božićni stil, 25. prosinca, stil inkarnacije (Kristova Utjelovljenja), 25. ožujka itd. Više desetljeća nakon uvodenja gregorijanskog kalendara (1582. godine), pokazala se potreba uvesti još bolji red u prihvaćeni kalendar te prihvatiti jedinstveni način početka novih godina. Nova godina koja započinje s 1. siječnja, a koja se u starom Rimu vezivala, kako je ranije rečeno, uz slavljenje Nepobjedivog Sunca, zapravo zimskog suncostaja te uz smjenu konzula, a u kršćanstvu bila vezana uz Isusovo Obrezanje, osam dana po rođenju, u svakodnevnom se životu upotrebljavala i tijekom srednjeg vijeka, a u praksi neprekidno od XVI. stoljeća, te je papa Inocent XII, papinskom bulom, 1691. godine službeno proglasio početak nove godine s 1. siječnja. Danas rimokatolička crkva 1. siječnja slavi kao dan Marije Bogorodice i Dan mira, a crkveni poglavari preporučuju vjernicima da Novu godinu dočekaju bez pretjeranoga bučnog i raspojasanog slavlja, u sabranosti, miru i molitvi.

Zoran VRANJICAN

Žurba na posao

I tako naprijed u grotlo kulja snaga naših predaka.
Jutro se trza u agoniji koja ne može stati.
Automobili do srži podmazani klize svojim osovinama.
Ulica masna od prašine čeka naše limene strijele.
Kad se zaletimo preko falange semafora i hladni gorki zrak
poput lepeza po pješacima (tim smrdljivim bićima)
u bezobzirnoj žurbi ignorantski raspršujemo,
onda naglo usporavanje u tmini jutarnje jurnjave
svojim kracima slama odlučnost pouzdanosti.
A oko nas kao ribe što sporo, sporo plivaju
ti nebrojeni ljudi s kravatama, nebrojeni metri pamuka
što se izlažu čađi i olovu, opet trljaju oči i sporo
prema paklu punom tramvaja padaju.
a s neba se, preko bezbrojnih krila golubova
i preko ulomaka krovova, spušta ta gusta prašina
i to čarobno vrhnje, taj crni ugljik
od sagorjelih bjelančevina.

Mladen VOJTJEHOVSKI

Ivančica

Tam, prema Dravi i nizini reke
zdigla sem glavu. I črez veke
od severa čuvlem dečicu svoju:
hilade bregov i škarpicu koju.

Pod menom se paseju gaji i lugi,
goričice vuske, travnjaki dugi,
potočeki bistri, vijugavi puti,
dolinice male, pozableni kuti.

Ja na njih pazim z gora, visoko.
I dokud more dopreti oko
razgrnem krila, kak dobra mati
koja su lubav hoće im dati.

Bez mene bi nekak bili zgubleni,
te ovce moje, ti bregi lubleni.
Kaj ja im davlem lepotu pravu
pak samo z menom su došli na slavu.

A oni, kaj tu srečno živiju,
po bregih v goricah okoli hodiju
mislijo: da lepota ovoga kraja
more biti bez mojega sjaja...

a glejte! Če me ne bi bile
Zagorje vam ne bi bile tak mile.
Se bi vam morti zgledale ravno,
lepota bi kraja zginula davno.

Zato, kda hodite po tom dragem kraju
najte pozabit na moje lepote,
tere su jednak vredne dobrote
kak i ovčice moje, taj delek v raju.

Đuro PIŠPEK

Očenaš za mamu

(Julki Lukačevoj)

Velke škuole niesi miela,
malarija tie jieh zela.
Al si velkou pamet miela,
čudaj si povedat štela.

Znuola si nam deci reči
da delati nie sramota:
a, da krasti i lagati,
to je bormeš špot, grehota!

Da sem došel z škuole dimou
pitala si al kaj molim?
Rekel sem ti da ve nesmem,
da sem vezda v drugi škuoli!

Sinek drogi, sam ti moli:
am ne muoraš baš na glos.
Nišče nezna kaj ti misliš,
samo Božek razme nas!

Droga mama, več sem stori,
sakou večer pre nek spim:
Mislim no Te, glos Tvoj čujem,
ne mrem spati dok Očenaš zo Te
mati, barem jeden ne zmolim...

Ne ubij...

Sparan dan bližio se svome kraju. U velikoj sobi punoj smrada, krvi i muha ležali su ili sjedili zatvorenici i čekali da ih odvedu na premlaćivanje, koje su čuvari zatvora i "istražitelji" obično obavljali predvečer. Rano jutro bilo je određeno za odvođenje na strijeljanje. Svi su šutjeli, čulo se samo teško disanje i povremeni uzdasi bolesnih ljudi. U sobi je postalo vruće, žeđ je mučila ljude, malo vode što su dobili dijele na kapljice. Nitko se ne usuđuje zvati stražara za vodu, bojeći se da bi usput mogao dobiti i batine. Znali su da su osuđeni na smrt i da čekaju da ih odvedu na strijeljanje. Nade više nije bilo, sve je izgubljeno, milosti nema. Katolici se mole Bogu da ih što prije oslobodi ovog pakla na zemlji. Hajrija iz Cazina pokušava klanjati, ali se ne može uspraviti pa je stavio glavu na pod i tako sagnut satima čuči. Većina ih sjedi naslonjeni na zidove proklete bihaćke Kule. Čuju se hropci i poneki jauk, jer svako micanje izaziva bolove u prsima zbog slomljenih rebara. Većina ih ima razbijena usta i zube iz kojih se cijedi sukrvica. Ne smiju pljunuti na pod već gutaju tu mješavinu očaja i bola kako bi mogli disati. Svi čekaju jutro kada se odlazi na posljednje putovanje. Prije nego što grane sunce stražari nahrupe u ovu sobetinu, biraju ih, odvode u dvorište, vežu im žicom ruke savijene na leđima, stežu žicu kliještima dok ruke ne pomodre. Oni koji još imaju snage jauču od boli a stražari ih tuku i ubacuju u jedan stari teretni auto. Pokrivaju ih nekim starim krpetinama da se ne vide i uz treštanje auta odvode ih na strijeljanje. Znaju oni i gdje će im biti grob. Nadaju se da će i rodbina za to saznati jer se po gradu priča: moraju ih zakopati na ono mjesto gdje se ne mogu iskopati. Nedaleko od grada je velika dolina gdje se zakapa uginula stoka, otpadci iz mesnica i klaonica, a narod joj dao ime "mrcinište". Svi su zaobilazili to mjesto, jer je oko mrciništa bio nepodnošljiv smrad, a za vrijeme juga smrad se osjetio i do predgrađa.

Tu sredinu, okuženu polumrtvim ljudima u živoraspadajućem stanju, uzbudiše jauci i udarci te krikovi: "Alaha mi, ne znam gdje mi je majka....!" Jedan polumrtvi glas se javi: "Opet tuku Maloga!" Udarci su bili sve glasniji a krikovi sve tiši dok nisu sasvim umukli. Opet se javi drugi glas: "Prestali su". Bijaše to opomena jer se znalo da slijedi nastavak. Nastupi veliko iščekivanje: tko je sada na redu? Prolazile su duge minute, svi su osluškivali korake stražara-mučitelja. Nastupila je tišina, nisu se čuli ni krkljanci ni gutanje sukrvice. Utihnulo je i glasno disanje. Tada se odjednom otvoriše vrata i trojica stražara dovukoše tijelo dječaka kojega su malo prije pretukli. Gurnuše ga na pod u sredinu sobe, ostaviše ga tamo i žurno izađoše. Zatvorili su i poklopac kontrolnog prozorčića na vratima. Navikli na takove prizore, nitko se nije ni pomaknuo. Prolazile su duge minute iščekivanja, vanjski koraci su utihnuli, ali kada se nitko ne pojavi na vratima, prvi se približi Malome Mehmed iz Izačića koji je bio njegov rođak. Klečeći nagnuo se nada nj, gleda ga, zuri u njega kao da ga hoće očima dignuti. Gleda Mehmed glavu Maloga, kosa mu sva u krvi, velika rana na glavi iz koje vire polomljene

kosti lubanje. Pod Mehmedovom rukom lipće krv pomiješana s još nekom masom. Proučava Mehmed rukama i očima ima li života u Maloga? Malo zatim uzdahnu i reče: "Dotukli ga. Ubijen Alaha mi, mrtav je...!"

"Poginuo od batina ali nije izdao majku" - oglasi se jedan glas iz mračnog kuta.

"Vala Alahu bio je junačina. A kako i ne bi, vidjeh kako mu oca objesiše na vrata od džamije u Izačiću, a govorili su: 'Sada treba svu njegovu djecu istrijebiti i mater koja ih rodi', a brate moj, s materom ostadoše još dva sina i dvije kćeri nitko ne zna gdje se skrivaju. OZN-a pretražila svaki komadić zemlje a oni kao da su u zemlju propali... možda su se skončali i bacili u hladnu Unu...eto, kakav ti je bio taj hodža, duša od čovjeka, a kada je govorio u džamiji i tumačio sure, brate, moraš se rasplakati, moraš postati sveti čovjek i zašto ga ubiše tko to zna..."

"Mi ne znamo zašto ga ubiše, ali oni znaju", oglasi se promukli, pomalo kreštavi glas. "U našem katoličkom selu poubijaše sve one koji su stalno išli u crkvu i Bogu se molili. Njima je vjera opasna, stalno su nam govorili u što vjerujete, kvarite nam mladež, vi ste glupani i ne treba više da živite..."

Kroz hodnik začuše se koraci, svi umukoše, znali su da sada dolazi ono najgore. Otvore se vrata a stražar prozva:

"Stjepan Živković, zvani Pipa, dolazi ovamo i ispred mene dva koraka". Iz jednog kuta dignu se ljudeskara, dva metra u njemu, lice i glava puni modrica. Odazove se i krene stražaru. Razmišlja Pipa: "Sada će valjda biti kraj kada samo mene zovu, dotući će me kao Maloga". Lagano se prekriži da ne vidi stražar, uzdahne za Božju pomoć i krene hodnikom. Prođoše sobu za batinanje, Pipa pomisli: "Evo me vode na streljanje". U tim mislima stigoše do kancelarije zatvora gdje se preslušavaju zatvorenici poslije batinanja. "Što će ovo sada biti?" pomisli Pipa.

Kancelarija dobro osvijetljena. U njoj stoje tri OZN-aša. Jedan drži papir u ruci i nešto razgovaraju. Dva puta ga pitaju je li on Stjepan Živković iz sela Veliki Skočaj, što on potvrdi. Tada mu se obrati OZN-aš koji je držao papir u ruci, rekavši da mu je smrtna kazna zamijenjena zatvorom u trajanju od dvadeset godina "jer si prilikom izricanja presude bio star sedamnaest godina i dva mjeseca, a naša nova država ne dozvoljava ubijati osuđenike koji su maloljetnici". Pipi zastade dah, nije mogao vjerovati što je čuo. Pokušao je nešto reći, kao neku hvalu, ali ga prekinuše ne dopustivši mu da izgovori nijednu riječ. Potekoše mu suze od uzbuđenja, čudne suze. Lijevog oka nema, izbijeno je, iz njega navire suza sukrvica a iz desnog teče bistra suza. Kada su to vidjeli ona trojica se nasmijaše uz dobacivanje pogrdnih riječi. Onaj s papirom naredi stražarima da ga odvedu na šišanje i brijanje, u kupaonicu: "Treba ga dobro oprati, dati mu bolje odijelo, prebaciti na odjel doživotnih kažnjenika, a zatim uvrstiti u radnu grupu koja obavlja sve poslove čišćenja i održavanja zatvora."

Poslije dugo vremena isprao je Pipa svoje rane po tijelu, protrljao svoje modrice, preporodio se poslije onog užasa u sobi smrti. Ušao je u drugu veliku sobu gdje su svi bili "doživotni". Ovdje je vladao neki red, bilo je dosta vode za piti, dobivali su i redovito tri obroka neke juhe s kukuruznim kruhom. Malo su međusobno razgovarali, nisu smjeli jedan drugome pričati svoje sudbine. Ako jedan i počne, drugi ga odmah

prekine: "šuti". Svi su bili manje više zadubljeni u svoje misli. Radili su po cijeli dan, dolazili su s posla umorni i brzo zaspali na svojim pričnama.

Prvu noć nakon pomilovanja Pipa od uzbuđenja nije mogao spavati. Sve mu se pričinjalo da je i nije stvarno njegovo pomilovanje, strahovao je da će ga opet prozvati na premlaćivanje i odlazak na stratište. Počeo je računati: "Eto, sada je tisuću-devetstočetrdeset i peta. Ako tome dodam dvadeset, to znači da bih se mogao vratiti kući tisućudevetstošezdeset i pete. Onda ću imati trideset i osam godina. Pokušao se sjetiti svojih seljana koji imaju toliko godina, možda bi i on mogao tako izgledati... Možda će majka do tog vremena biti još živa, možda bi se stigao i oženiti te imati svoju obitelj i proživjeti mnoge dane u miru i zaboraviti paklene muke koje je do sada prolazio. Rado bi čuo mišljenje svojih supatnika u zatvoru, ali nitko neće govoriti o tome, svi se boje i za ovo malo života što im je ostalo. Na drugoj pričnu nasuprot njegovoj, sjedi stari Milan, katolik iz Dobrenice. On sada ima šezdeset i pet godina a pomilovan sa smrtne kazne na dvadeset godina robije. Računa Pipa: "Eto, on će imati 85 godina kada izađe na slobodu, ako sve ove godine koje dolaze izdrži u zatvoru." Razmišlja Pipa i zaključuje da ima više nade za život na slobodi negoli svi ovi preko 50 godina života. Ako prežive zatvor izaći će iz njega kao starci....

U tim razmišljanjima dočeka Pipa jutro. Od uzbuđenja i događaja proteklog dana nije mogao spavati. U ranu zoru dođoše stražari, prozvaše trojicu da podu na rad. Po pogledima Pipa je zaključio da svi znaju kamo oni odlaze, ali mu nitko to nije htio reći. Malo zatim čuo je krikove, povike: "Zbogom, braćo..."- i zaključio je da opet odvode jednu grupu zatvorenika na strijeljanje. Čulo se rondanje teretnog automobila a iza toga sve je utihnulo. Znatiželjan upita Pipa jednog supatnika kamo oni idu na rad, a ovaj mu kratko odgovori: "Imat ćeš prilike vidjeti koji nam je glavni posao". S dvojicom zatvorenika ostao je Pipa u sobi, a svi ostali su otišli na rad u zatvorski krug. Jedan je od njih dodao: "Sutra u jutro naš je red ići kopati rake".

Drugu večer među "doživotnim" Pipa je konačno zaspao bez svih onih crnih misli i osjećaja. Rano ujutro probudili su ga stražari vičući: "Ustajte vas trojica, uzmite alat i idemo...."

U dvorištu je već stajao stari teretnjak s petoricom koje odvode na strijeljanje, sve dojučerašnji supatnici Pipini iz sobe na smrt osuđenih. Svi su šutjeli, nije se moglo glasa čuti. Bili su na mrtvo pretučeni i činilo se kao da im više ništa ne znači ova predstava. Vozili su ih dosta dugo i Pipa uskoro prepozna da se nalaze na gradskom mrciništu. Svuda okolo širio se zadah truleži. Određeni za strijeljanje ostali su u teretnjaku, a Pipa s dvojicom zatvorenika spustio se u tu smrdljivu dolinu. Dobili su upute: "Ne smijete kopati dublje od pola metra a u širinu toliko da može leći petero ljudi". Otkopavajući zemlju nailazili su na trule lešine životinja od kojih se širio nepodnošljiv smrad. Razmišlja Pipa da je i on bio predviđen da bude zakopan u tom smradu, ali dogodilo se čudo. Smilovali se, tko zna zašto?

Stražari dovukoše polumrtve ljude vezane žicom do unutarnjeg zida doline, iznad iskopane rake. Odmakoše se desetak metara i zapucaše na tu grupu bijednika.

Pokosiše ih rafalima. Pipa i ostala dvojica dobili su nalog da ih bace u raku. Povukoše tijela koja su bila teško ranjena u noge. Ranjeni su davali znakove života. Pipa je htio viknuti stražarima da su živi, ali ga druga dvojica spriječiše: "Ne čini toga, jer će i tebe napucati". Počeše ih zatrpavati, a ti jadnici počeše vikati grobarima: "Ubijte nas lopatama, nemojte nas žive zakopati. Pipa, molim te, ubij me!" Zadrhta Pipa, poče plakati, spoznao je da ovi stražari žele što više mučiti ljude kako bi umrli na najstrašniji način. Druga dvojica grobara dotukoše trojicu lopatama. Pipa plače, zamahne i ne udari. "Ne mogu, Bože, ne mogu... ne mogu ubiti...ubiti svoje prijatelje koji su sa mnom toliko pretrpjeli."

Stražari su bešćutno gledali zatrpavanje strijeljanih nesretnika. Čekali su dok se ne zatrpa grobnica. Jedan je rekao: "Slabo se miču". Gledali su na grobnicu kako se zemlja lagano diže, a zatim se smirila. Zaključiše da su previše tučeni i da nemaju snage da izađu iz površno zatrpanog groba.

Sada je Pipi bilo jasno što se sve događalo na ovom stratištu i zašto njegovi supatnici u sobi samo šute.

Kada se Pipa vratio u zatvorsku sobu, sjeo je na svoju pričnu duboko potresen zbog onoga što je doživio. Razmišljao je u sebi i govorio sam sebi: "Pa kada ih već ubijaju na mrciništu, kada su ih toliko pretukli što ih bar do kraja ne ubiju da ne moraju umrijeti živi zakopani u mukama, zašto ih moramo mi ubijati koji smo njihovi najbliži u ovom paklu?..., kako se izvući iz toga... ne mogu ubiti čovjeka....". Sjeća se on svoje škole i svoje opetovnice... bili su već momčići kada im je župnik na vjeronauku govorio: "Svi morate znati napamet Deset zapovijedi Božjih". Sada se Pipa ne može sjetiti njihovog redoslijeda, ali zna da je jedna od glavnih....ne ubij....ne ubij...ne ubij. Velečasni je govorio da nema oprosta za tako teški grijeh - ubiti čovjeka - ubiti najvrednijeg stvora Božjega na ovoj zemlji. Razmišlja Pipa dalje: "Gle, bio sam najsnažniji u svom selu od svih momaka, ali nisam se nikada tukao i znao sam izvući batine od slabijih, bojao sam se da bih udarcem mogao nekoga ubiti, teško mi je bilo zaklati kokoš kada me je majka molila a kamoli čovjeka, patnika. O, Bože... pomogni mi da nešto učinim, da nešto pronađem, da ne moram ja skratiti muke ovim jadnicima." Cijelu noć ne može Pipa zaspati, sluša krikove onih jadnika što ih žive zakopaše: "Ah, što sam sve doživio... što me nisu odmah ubili kada su me zatvorili, nego vukli po nekim sudovima na kojima te ništa ne pitaju već samo čitaju dugačke govore i na kraju: smrt. Možda će i mene jednog dana ovako ubiti. I čemu sva muka kroz ove paklene dane! Da mi je samo naći neko rješenje, neki izlaz. Kada već moraju umrijeti, neka umru kao hrabri ljudi. Oni sada ne mole milost već samo što prije čekaju smrt da se i taj pakao završi".

Zadrijemao Pipa na prični, pred zoru počeo bijeljeti dan, probudi se i dođe mu neka čudna misao: "Trebao bih im nekako reći, svima koji su osuđeni na strijeljanje neka čučnu prije nego što stražari zapucaju. Rafali će ih pogoditi u grudi, u leđa i glavu, bit će krvi, ali oni će biti sigurno mrtvi. Mrtve ću položiti u raku i moliti za njih tiho dok ih budem zakopavao. Treba nekako doći do njih i prenijeti im poruku. U sobi smrti je onaj pametan mladić iz Cazina, on je učen i tamo je naš Luka iz Kralja a oba

čekaju smaknuće jer su im sve molbe odbijene. Oni bi svima ostalima ovu poruku mogli prenijeti. Ali kako doći do njih? Možda se ipak nešto dogodi..."

Nakon što su za doručak posrkali svoju toplu vodu s kruhom, dodoše stražari i raspodijeliše ih na posao. Neki na dvorište, neki u kuhinju, a Pipa će čistiti sve sobe, iznijeti kible s izmetinama, oprati ih, opskrbiti vodom...

Kad je Pipa čuo ovaj raspored, počne razmišljati kako će ipak doći do ovih na smrt osuđenih. Oni su toliko pretučeni da se ne mogu kretati a kamoli da sami čiste prostoriju. Kada bude u sobi s njima, nastojat će šaptom sve ispričati Luki iz Kralja i onom školovanom mladiću iz Cazina. Oni su dovoljno mudri pa će znati uputu prenijeti drugima. Uzdahnu Pipa u sebi, zazva Boga da mu pomogne i krene u zatvorske sobetine čistiti.

Spustila se večer. Pipa sjedi na svojoj pričnji, umorio se. Imao je veliki posao dok nije sve sobe u Kuli očistio. S mrakom se spustio i neki mir u dušu, jer je uspio prenijeti svoju usmenu poruku onima koji su određeni za strijeljanje. Imao je dovoljno vremena nekoliko puta objasniti im što ih čeka i kako se trebaju ponašati. Luka iz Kralja i mladić iz Cazina rekli su: "Hvala ti, Pipa, Bog neka te blagoslovi...."

Prošlo je pet dana. Nikoga nisu vodili na strijeljanje. Ali jedno rano jutro čula se priprema. Zalupaše stražari na vrata zatvorske sobe, prozvaše trojicu za ukop strijeljanih, ali među njima nije bio Pipa. Zahvalio je Bogu što nije morao ići na gubilište. Nastavio je razmišljati: "Na koji način će oni danas morati umrijeti? Zbog raspodjele posla neću se moći vidjeti s grobarima do kasno uvečer. Nastojat ću s nekima od njih razgovarati i utvrditi jesu li ih morali zakopati žive, polužive ili mrtve".

Spustila se večer, mrak zavladao zatvorom. Pipa se približio Marku iz Vedrog Polja, starijem čovjeku ali u snazi koji je jutros zakopavao strijeljane. "Reci mi, brate, jeste li ih morali dotući krampom ili ste ih žive zakopali", prošaptao je Pipa. "Nismo ni jedno ni drugo, oni su kleknuli, a stražari zapucali, skašili ih rafali, sve je prskalo od krvi i njihovog mesa. Strašno za vidjeti ali bolje i tako nego onako..."

Obojica su zašutjeli, Pipa se povukao na svoj ležaj, oko njega mrak, pokrio lice rukama i u duši svojoj zavapio: "Bože, da li sam dobro učinio, ne znam, oprosti ako sam pogriješio. Ovo je pakao, ne znaš što je gore..... Smiluj se, Bože, i njima i meni bijedniku".

Ispod grubih Pipinih dlanova niz lice tekle su suze.... suze sukrvave.....

Đuro PIŠPEK

Sveta Luca

Vrpa kuruze, olienka svieti..
Denes je Sveta Luca!
Plaho gledimo, tenje po zidou,
jena za drugom, idou...

Pomali škriplejou grdična vrota..
Nešče čez obluok gledi?!
Črliena glova, žareče oči,
bormeš, nešče pod oblokuom stoji!

Najempot, na oblokou biela ruoka!
bliedi prst po glajžou kuca...
Od stroha žmerimuo, nam mama veli:
"Je došla Sveta Luca!"

Ivana PAVIČIĆ

More

Zašto, more,
ne progutaš
moju bol?

Još su svježe moje rane
a nove se otvaraju same.
Zašto, more, ne progutaš moju bol?

Ti ju samo svojim valom zalijevaš
al' ne liječiš.

Pošalji mi vjetar smorac
da usidri moj čamac
U MIRNU LUKU.

Ivka KRALJEVIĆ

Na kraju jednog puta

Sad na kraju jednog puta
znam:
bio je posut trnjem i ružama.
Odhrvala sam se trnju,
prigrlila ruže
i one su cvjetale za mene
u svako godišnje doba
ma koliko ih šibali
različiti vjetrovi.
Moj put nije besmislen

Pripadam rijeci što neprestano
teče
I dolazi do cilja.

Ante KRMPOTIĆ

Trešnjevačke priče

Prva parna trešnjevačka pekarna

Ne računajući gostionice, birtije, krčme i druge točionice alkohola, čini se da je na Trešnjevci bilo najviše pekarna. Zna se da je najveća bila u Tratinskoj ulici i da je njen vlasnik bio gospodin Oto.

Priča se da je, došavši iz Varaždina kao mlad poduzetnik, desetak dana šetao Trešnjevkom zavirujući u svaku ulicu i uličicu, bilježeći nešto pri tom u malen cm notes. Kad je zbog te neuobičajene znatiželje, sklonosti pisanju i ustrajnosti u nečem čemu nitko nije znao razlog, postao sumnjiv i policiji, otkrilo se da nije radio nikakve opasne, zabranjene ili protuzakonite posle, već da je samo popisivao i zbrajao sve obrte, radionice, poduzeća i trgovine na Trešnjevci prije nego odluči u što uložiti novac. Zna se, svatko ima pravo baviti se čime želi pa makar o tom poslu i ne zna mnogo, samo ako to nije suprotno Božjim i ljudskim zakonima i ako ima dovoljno glavnice ili povjerenja kreditora. Zato su ga brzo pustili na miru. Dapače. Mnogi ga stadoše dragovoljno pratiti, a neki od njih čak i savjetovati kako da najunosnije uloži svoj kapital, jer je uvijek bilo onih koji bolje znaju kako uložiti i potrošiti tuđi novac negoli steći i sačuvati vlastiti.

Još se priča da upravo njemu moramo zahvaliti što znamo kako su pekarne na Trešnjevci bile po broju, iako ne i po profitu, na visokom drugom mjestu, a govori se da je on bio i autor često rabljene izreke kako čovjek bez sposobnosti gospodarskoga rizika i nije potpun čovjek. Bio je to, zbilja, vrlo hrabar i mudar čovjek. Izbor mu stoga i nije bio iznenađujući. Odlučio se za pekarnu i kasnije se pokazalo da je to bio mudar, promišljen i pošten izbor.

Pekarna je bila u prostranom dvorištu, skrivena čvrstom teškom jednokatnicom, u koje se ulazilo kroz visoka i široka vrata, tako da je i nevješt gajšec mogao uvesti kola bez ikakve teškoće ili štete za vlasništvo gospodina Ota, bez obzira koliko konji bili hiroviti ili nestrpljivi. Dvorište je bilo golemo, i u kratkim ljetnim noćima pekari bi ovamo iznesli visoke drvene police na koje bi slagali još uvijek topao kruh, kako bi se koliko-toliko ohladio prije nego će ga složiti u drvene ili pletene košare i utovariti u kola.

Dvije-tri godine kasnije podigao je, u zapadnom dijelu dvorišta, Otov mlađi brat gospodin Vili tvornicu tjestenine. Za razliku od svoga starijega brata, Vili je pokazivao kudikamo više sklonosti prema zadovoljstvima nerada, negoli sklonosti prema zadovoljstvu koje se može naći u radu. Posebno zanesen bijaše svime što je imalo benzinski motor i kad je (što se moglo i očekivati!) kupio bijelu njemačku limuzinu, gospodin se Oto toliko rasrdio na nj da nije htio s njime ni razgovarati. Zabranio mu je automobilom ulaziti u dvorište, pa od te zabrane nije odustao ni onda

kad su se pomirili. Prema duboku uvjerenju gospodina Ota ovakvo gotovansko razbacivanje nije bilo samo mogući izvor nemira kod radnika, a posebno šegrta, već je i sam miris benzina te smrad ispušnih plinova štetno djelovao na kakvoću kruha, a posebno na okus parena kimlaša po kojem je njegova pekarnica bila posebno poznata i cijenjena u cijelom gradu. Skoro kao i viršli gospodina Hofera, što ih je Hofer junior svako jutro dovozio vlakom iz Križevaca, obvezno popivši u zagrebačkoj i križevačkoj kolodvorskoj restauraciji po dva kiml-likera i bočicu šabesa.

Iza betonirana dijela dvorišta nastavljao se zemljani dio na kojem je bila konjušnica. Iza konjušnice visok zid, koji je dijelio dvorište pekarnice od dvorišta trešnjevačke žandarmerije u Badalićevoj ulici. I kao po nekom dogovoru, i s druge strane zida bijaše konjušnica. Ako postoji mogućnost da se konji glasanjem dozivaju i razgovaraju, vjerojatno su pekarski konji razgovarali sa žandarmerijskim o svojim konjskim problemima, tugama i radostima. Jasno, ako ih u tome nisu spriječili neki drugi razlozi, jer je poznato da žandarmerijski konji i nisu baš trpjeli ostale konje. Barem ne tako dugo dok su bili u državnoj službi.

Uza zid, što bješe okrenut jugu, snijeg bi najprije okopnio i patuljasta breskvica okitila bi se cvijećem prije svakog drugog drveta. Nekoliko metara dalje rastao je samonikli javor: visok, granat, bogat lišćem i hladovinom. Najniža grana bila je toliko visoko da je nadvisila zidanu ogradu, pa su se djeca penjala na nju i odanle gledala što se događa u susjednom dvorištu. A tamo se uvijek nešto događalo, jer gdje su konji i gdje je policija, nikad ne može biti dosadno. Posebno ne, kad je tu bio gospodin J. te njegova kobila Beba.

I tako je to trajalo mjesecima i godinama. Nit' su djeca smetala žandarima i gospodinu Otu, niti su žandari smetali djeci i pekarima. Zid je bio dovoljno visok i čvrst pa su i jedni i drugi živjeli u lažnom uvjerenju kako su dovoljno daleko jedni od drugih, a da bi među njima moglo biti mržnje i neprijateljstva. I ta bi idila trajala, vjerojatno, još godinama da uoči jednog prvoga maja ne krenuše trešnjevački radnici, među kojima su bili i neki pekari gospodina Ota, u demonstracije.

2.

Pošli su od potoka na kraju Ozaljske, ali nisu stigli ni do Trešnjevačkoga trga kad im bijahu izjahali u susret žandari iz Badalićeve ulice, vođeni upravo gospodinom J. na njegovoj kobili.

Taj uniformirani i učizmljeni gospodin crvena lica i gustih crnih obrva bio je prepun najrazličitijih žandarmerijskih vještina i vrlina, tako da su ga se bojali svi osim birtaša, konobara i mesara. Oni bi mu se smiješili i klanjali, nazivajući ga pri tom još i "poštovani gospodine stražmeštru". Ne znam jesu li vjerovali kako će služenje takvom uglednom, moćnom čovjeku podići i njihov vlastiti ugled, ili su samo znali da je pametnije pred silnikom i predstavnikom vlasti biti neiskren i lažljiv. Pri tom sam od jednoga konobara koji je i bio prema njemu najumilniji, čuo da srdžba šteti sirotinji. Akoprem se nisam ni onda s njim složio, spominjem ipak te riječi, jer su se mnogi i

mnogi moji kasniji znanci upravo tako i ponašali. I za divno čudo, većina ih je i uspjela u životu.

Doista je bio velemajstorom svoga posla, a posebno udaranja sabljom. Mogao je izudarati na smrt svakog na koga ga njegova guzasta bedevija donese, a da pri tom ni jednom ne zasiječe oštricom i iza sebe ostavi kaplju krvi. Imao je krajnje pošten odnos prema svom poslu i prema svojoj profesiji, stoga i nije čudno da se nadao lijepoj i dugoj karijeri. Krivnju što mu se ta nadanja nisu ispunila snosi jedan prerevan i pretjerano nadobudan praktikant proleterske diktature, koji čak nije htio čekati službeni početak rata i revolucije, pa da legalno prikolje svoga klasnog neprijatelja, već ga je zaklao dandva uoči rata, a mrtvo tijelo gurnuo u potok iza pišaonice na Trešnjevačkom trgu. Za to junačko djelo bio je godinama hvaljen i slavljen.

No, spomenuti se incident dogodio mnogo kasnije. Toga dana, kad su radnici krenuli u demonstracije, gospodin stražmeštar je bio još i te kako živ i zdrav. Slučaj je htio da je toga poslijepodneva, jurnuvši s isukanom sabljom ravno na čelo kolone, naletio prvo na pekarskoga kalfu čiji je desetogodišnji sinčić bio najrevniji i najustrajniji u sjedenju na javorovoj grani. I ne samo to. Bio je, ako smijem tako kazati, pravi obožavatelj stražmeštrovih poligonskih vještina a posebno demonstracije udaranja sabljom po obješenoj vreći pijeska. I kad je gospodin J. jednim takvim školskim udarcem zahvatio sabljom njegova oca, dječak nije poput majke i sestre ni kriknuo ni zaplakao. Možda je tome krivo iskustvo s vrećama punim pijeska, koje su nakon svakog sličnog udarca ostajale čitave i cijele, a možda i spoznaja da, ako već mora plakati, valja plakati gdje ga nitko ne vidi i ne čuje. Djeca - upravo kao i starci - ako nešto doista ne trpe, onda ne trpe tuđe sažaljenje i lažno milosrđe koga brine više što se njime dobiva nego što se daje.

Tri dana kasnije, kad se otac već koliko-toliko oporavio, dječak se popeo na granu, sjeo, naslonio na drvo, ali mjesto da u miru promatra žandare i njihove konje, izvadio je iz džepa praćku i nanišanio u Bebu. Pogodio ju je baš u nezgodno mjesto, dok je životinja podigla rep da učini što svaki živ stvor mora učiniti.

Sljedećeg dana žandari su posjekli javor i zalili rub ograde cementnom kašom u koju su pobili komade stakla. No, to nije bilo dosta gospodinu stražmeštru. Pokupio je s ulice svu djecu iz susjedstva, zatvorio ih u podrum, pa su tamo morala stajati na jednoj nozi, oslonjeni dlanovima o zid te pjevati *Bože pravde*, sve dok nije saznao ime krivca.

.....

Volio bih da sad mogu napisati dječakovo ime, ali ja sam ga, na žalost, zaboravio. Nepravde, što ih za života činimo ljudima, nastavljaju se i nakon njihove smrti. Najčešće zaboravom. Bit ću iskren i kazati kako ne mislim samo na ovog hrabroga dječaka, već i na gospodina Ota. Na nj možda još i više, jer iako mu nikad nisam učinio ništa ružno, osjećam se prema njemu krivcem. Zaboravio sam ga tako brzo i tako lako kao da i nije postojao; kao da nikad nisam s njim jeo još toplu žemlju močenu u vrhnje, dok nam je mjesto čaše ili šalice služila obična zelena paprika kupljena na Trešnjevačkom trgu.

Gospodin Pavao bijaše plemenita roda, srednjovječni gospodin manikiranih noktiju, njegovanih brkova i sijedim vlasima prošarane kose. Bjelosvjetski putnik, koga su znali po imenu i prezimenu svi recepcioneri slovenskih, austrijskih i čeških zimovališta te francuskih ljetovališta. No, unatoč tolikoj popularnosti u svijetu, Trešnjevčani se nisu čak ni potrudili naučiti njegovo ime i prezime a kamoli ga upamtili. Za njih je on bio, jednostavno i prosto, gazda 'Canjk fabrike', koji se - istinu kazavši - ni jedan jedini put nije pojavio u svojoj fabrici pa ga stoga nikad još i nisu vidjeli. Bio je od one poduzetničke sorte europskih naprednjaka, subjektivista i liberala koje u poduzetništvu zanima jedino i isključivo profit.

'Tvornica' mu se sastojala od poveće barake pokrivene škrbavim crijepom, zatim od nadstrešnice u kojoj se primala, sortirala te skladištila i otpremala najrazličitija roba, od jedne velike i dvije manje vage, te dvorišta ograđenog dijelom bodljikavom žicom a dijelom letvama. I s opasnim njemačkim ovčarom koji je bio pouzdaniji, iako ne i jeftiniji, od noćnoga čuvara. Tvornica nije imala ni dimnjaka ni strojeva, ni zahoda ni kancelarija, a niti se u njoj išta proizvodilo. Bavila se skupljanjem i prodajom najrazličitijega otpada: krpa, papira, stakla, željeza, bakra - jednom riječi svim odbačenim, istrošenim i za sve druge ljude, osim za gospodina Pavla, bezvrijednim i nepotrebnim predmetima ili ostatcima nekadašnjih predmeta. I zanimljivo! Ljudi koji su radili za njega, izgledahu isto tako istrošeno, nepotrebno i odbačeno kao i roba kojom su trgovali. Prilagodba živih stvorova sredini u kojoj žive, a o kojoj tako rado vole govoriti naši ugledni znanstvenici, bila je u ovom slučaju toliko očita i toliko uzorita, da su se trudili zadržati ove jadnike vječno u istom stanju, samo zato kako bi uvijek imali pri ruci dokaz da je njihovo učenje pravilno i da nisu uzalud stekli doktorsku titulu. Evolucija, naime, (prema njihovu duboku uvjerenju) ne odlučuje samo o tome što neki stvor ima ruke, neki krila a neki peraje, već i o tome što će jedan čovjek biti uspješan i bogat, a drugi neuspješan i siromašan, što će jedan biti pametan i sretan a drugi nesretan i bedast, pa je gospodin Pavao vjerovao kako se sve na ovom svijetu može opravdati znanošću. Znanost je ključ uspjeha, govorio je, pa zato nije čudo što neki najokorjeliji zlikovci - ako to evolucija hoće - steknu ugled, poštovanje, bogatstvo, gospodske manire i visoke državničke položaje te nekažnjeni dočekaju starost, dok neki drugi već u mladim godinama završe u zatvoru. To je, vjerojatno, glavni razlog što se gospodin Pavao u kasnijim godinama prestao baviti poduzetništvom i okrenuo politici, očekujući s pravom veći profit, ali to se dogodilo mnogo kasnije kad tvornice više nisu bile *privatno vlasništvo*. Sad je još uvijek njegova tvornica bila i te kako živa i profitabilna.

U njoj je radilo malo radnika - dvije žene, vagar i ravnatelj. Ukupno četiri. No, valja odmah kazati da je uz njih bila cijela legija djece, staraca, kljastih, bolesnih, nezaposlenih i dolutalih, što se razmilješe cijelim gradom, skupljajući odbačene stvari i najrazličitiji otpad. Ako nigdje nisi mogao dobiti posao, kod gospodina Pavla bio ti je osiguran. Njegovoj tvornici je bila dovoljna gola ljudska snaga bez ikakva znanja i

ikoje vještine, osim vještine preživljavanja. I istinu je rekao jedan namjernik, koji je znao mnogo više od nas o gospodinu Pavlu, da mudar čovjek bogatstvo ne stječe prodajom zlata i dijamanata već prodajom raznovrsnoga smeća.

Zemljište na kojem se nalazila tvornica bilo je između dviju željezničkih pruga i do nje se išlo ili cestom ili stazom preko polja i potoka. Prečicom su išli mladi, dok su stariji i slabiji išli cestom. Njih je bilo više, a jedna od njih bijaše i gospođa Barbara, što se rodila na Trešnjevci u ono daleko vrijeme dok su još Savom blizu Zagreba plivale kečige a u trešnjevačkim potocima švrljali rakovi.

2.

Gospođa Barbara bijaše stara i onemoćala. Teško da bi mogla i prebaciti preko ramena vreću punu krpa i papira, nekmoli je i nositi. Zato je sve što bi skupila i pokupila po smetlištima, dvorištima, ulicama i polju, natrpala u pohabana dječja kolica koja je isto tako našla u nekom dvorištu. Neoprana kosa bijaše pepeljastosiva, oči - izjedene dimom i prekrivene kašastom paučinom - žmirkale su i suzile na suncu te bile čudnovato bijele. Vječno ih je pokrivala dlanom i brisala rupčićem, kao da joj gledanje predstavlja golem napor, a ono što vidi, još veće razočaranje i bol. Križa su je toliko boljela, da se više nije usudila izravnati i hodati uspravno kao drugi ljudi.

Unatoč činjenici što je nekad davno (kao mlada radnica u trešnjevačkoj tvornici žigica) bila cijenjena i hvaljena kao prva žena što se pridružila muškarcima u nekim demonstracijama, danas ju je već rijetko tko poznavao. Nisu se više sjećali njezine ljepote i odlučnosti, a nisu je ni zvali lijepim imenom Barbara već samo *stara* ili *baba*.

Ne znam točno je li bio kraj travnja ili početak svibnja. Drveće je prolistalo, utrine zazelenjele a potoci nabujali vodom. Od rana jutra oblaci se razigraše nebom, pa su livade i tratine osvanule u prošarici. Divota za dječju igru ili za svečanost odraslima. No, gospođa Barbara od sve te ljepote nije ništa vidjela. Gurala je dječja kolica kao sudbinu, i tek na križanju Selske i Ozaljske zastane. Da, shvatila je iznenada. Pravi dan za slavlje, radost i trenutak zasluženoga odmora.

Pred vatrogasnim domom skupili se muškarci. Svečano obučeni, obrijani i okićeni grančicama prolistalih breza. Časkom se pitala jesu li se sabrali radi Prvoga maja ili Svetoga Florijana, ali kad je opazila pleh-muziku i nezainteresirana policajca, shvati da nije riječ o prvomajskoj demonstraciji već o Danu vatrogasaca. Vatrogasci je, zbilja, nisu zanimali, pa zaželi što brže otići odavde, ali najednom se nađe u stupici. Ni naprijed, ni nazad... Pred njom nasmijani, glasni, paradno obučeni ljudi, iza nje ozbiljan, šutljiv i namrgođen fotograf iza tronogoga stalka s aparatom, a visoko iznad nje Sunce i oblaci nestašni kao djeca i jogunasti, razigrani kozlići zadrigli svježim kozjim mlijekom.

Stajala je tako i nije znala kamo bi. K njima ili od njih, okrenuti lice fotografu ili mu pokazati leđa? A onda se mladi stanu smijati. Pokazivali su prstom na njenu haljinu i cipele, na njenu frizuru i rubac, na njena kolica prepuna krpa i papira i na kotač, koji je upravo sad odlučio pasti, pa se kolica nakriviše, prijeteći svakim časom prevrnuti se.

Stariji prihvatiše smijeh, ali kad je fotograf stao kleti i prijetiti, pridružiše mu se glazbenici. Jedan od najmlađih, a vjerojatno i najbedastiji, koji još nije naučio da se čovjeku ne smiješ smijati za vrijeme njegove boli, bacio je čak na nju komadić brezove grančice. To je nije moglo ni ozlijediti ni zaboljeti, ali Barbara se trgne kao da ju je udario šakom. Možda još i jače, jer prava bol nikad ne dolazi bez vlastitoga stida i tuđe sramote.

Pobjegla je što je brže mogla, ali noge su bile slabe, leđa bolesna a kolica (bez jednoga kotača) neposlušna i teška. Nikako se njih dvoje složiti kojim bi putem i prečacem pobjegli. Krenula je stoga naprijed, kako bi nadjačala manjak jednoga kotača, pa ih više nije gurala nego vukla. Sad joj je ipak bilo laganije jer su je kolica šuteći slušala i slijedila. Tako upregnuta dođe do potoka, ne okrećući se i ne zastajkujući. Čula je srce kako joj sve jače i jače tuče kao razmaženo dijete kome je otac kupio na sajmu limeni bubanj pa ne prestaje bubnjati. Zvuk je bio plehnat, a ritam neumjeren. Sjela je na travu i zaželjela smočiti rupčić pa ohladiti ruke i lice, ali obala je bila strma, trava mokra i skliska te se nije usudila sići. Kad se bubnjanje napokon stišalo, a nebeski se kozlići umiriše okrupnjevši i promijenivši boju, ustala je i polako - korak po korak! - pošla dalje. Nije žurila, jer je znala da je blizu kraju puta, gdje je čeka velika crna kočija sa sva četiri kotača.

Poslije toga dana nikad je nitko više nije vidio. Otišla je zauvijek i nepovratno kao što su zauvijek i nepovratno nestale kečige iz Save te rakovi iz potoka. Iza nje nije ništa ostalo zbog čega bi se morali svađati nasljednici i nadmudrivati odvjetnici, ali ipak se ne usuđujem kazati *beskoristan život*, kako su kasnije neki o njoj govorili. Posebno danas kad čak i jedan njezin praunuk beznadno iztražuje svoj rodoslov, ne bi li u njem pronašao bogatoga pretka te zatražio povrat oduzete obiteljske imovine.

Novčić gospođe Klare

1.

Sestra najbogatijeg trešnjevačkoga trgovca zvala se gospođa Klara. Sastavljač one poznate rugalice *Gospa Klara šije i para* vjerojatno nije ni znao za nju, a ona je upravo kao gospa Klara po vas dan sjedila u naslonjaču kraj prozora ili u pletenoj stolici na dvorištu te neprestano nešto plela, vezla i šivala. Počela je stotinu skupih goblena i vezova, stotinu šalova i svitera, rukavica i pulovera, ali ni jedan posao nije završila. Kad bi joj dosadilo, gurnula bi ga sluškinji Dragi neka dovrši ili ne bi čak ni gurnula. Rasparala bi i bacila. Od njena rada zbilja nije bilo nikakve koristi, i možda su je baš zato gospođe iz njezina društva toliko cijenile i poštovale. Vjerojatno joj i zavidjele, jer bi mnoga od njih žalosno uzdahnula: "Oh, da je barem i meni dragi gospodin Bog dao što je dao gospođi Klari. Ništa raditi, a lijepo živjeti". Da. Baš tako.

Oholih se valja bojati, jer su oni zajedno s nerazumnima zlo svijeta. A što se tiče gospođe Klare i njezinih prijateljica, dosta će biti ako vam kažem, da će prije i brže gladna ćorava kokoš naći zrno, negoli će ga šopana guska uopće poći tražiti. Eto, toliko.

Kuća Klarina brata bila je u glavnoj trešnjevačkoj ulici. Visoka čvrsta dvokatnica lijepa pročelja. Žbuka na njoj još nova, nedirnuta, prozori veliki i simetrično rasporedeni, vrata prostrana, a izmedu prvog i drugoga kata ukrasi u obliku prepletenih grana vinove loze s nasmijanim licem bradata Pana. Jednom riječi - divota. No, kad bi se pogledalo s dvorišne strane - užas! Ni traga ljepoti i dovršenosti, već sve nekako ružno, nepotpuno, nabacano, započeto a nedovršeno, baš kao ručni rad gospode Klare. Upravo kao da su zidari gledali u gospodu Klaru i zidali njoj na sliku i priliku. Čini ti se kao da su u pola posla prekinuli s radom, pa nisu dovršili što su započeli. Ni pročelje, ni prozore, ni vrata, a nisu ni učvrstili žlijeb nosačima, tako da bi za svake kiše voda tekla potočićem preko dvorišta. O nekim ukrasima na zidu ni govora. Naprotiv. Na mnogim je mjestima već žbuka otpala pa su se vidjele gole cigle. Krezuba nerotkinja, a ne kićena mlada.

No, zidari nisu za to bili krivi. Radili su onako kako im je bilo kazano i koliko im je plaćeno. Druga je stvar što su se gospoda Klara i njezin brat željeli svijetu pokazati ljepšim negoli jesu. Izvana *huj*, iznutra *fuj*, kako bi kazao svatko pametan.

Gospoda Klara je, prema vlastitoj tvrdnji, bila pobožna žena i pri tom još vjerovala kako se drži svih zapovijedi i zabrana koje joj je njezina vjera odredila. I zbilja. Nije bilo ni jedne jedine obveze prema Bogu koja bi njoj bila teška. No s obvezama prema ljudima bilo je nešto drugo, jer je to za nju i bilo nešto posve drugo. Zato sam uvjeren kako je ta *njezina pobožnost* bila tek rubac kojim je skrivala zavist, škrtost, oholost i lijenost.

Kazao sam već kako je kuća imala dva lica: ono lijepo s ulične strane i ono ružno s dvorišne. Izgleda da je brat gospođe Klare lijepi dio gradio za sebe, ženu, djecu i svoju sestru, a ružni za stanare. A gospoda Klara (Kazat ću to naglas kako bi svi čuli, bez ikakva straha da bih se kasnije morao stidjeti vlastitih riječi!) nije voljela ni odrasle ako nisu bili bogati, školovani i poštovani barem kao ona i njezin brat, a kamoli njihovu djecu. Više ju je radovalo viknuti na njih, opsovati ih, izgrditi pa čak i udariti, kad to nitko ne vidi, nego sve igle, konci, vune i Willerovi gobleni. Znala je ona dobro da će djeca prešutjeti i pretrpjeti njezinu zloću i nasilje, jer su ih roditelji već u najranijim godinama naučili kako im i ne preostaje ništa drugo nego šutnja i strpljenje.

Eto, takva je bila gospoda Klara. Da je bila muško i živjela u srednjem vijeku, bila bi inkvizitor, a da je živjela u komunizmu, mogla je i kao žena biti istražitelj. I to dobar istražitelj, jer je njoj bilo zadovoljstvo udarati po slabima dok su najslabiji. A posebno onim koji su nekada bili jaki. No, gospoda Klara nije bila ni jedno ni drugo. Nije živjela ni u srednjem vijeku ni za vrijeme komunizma, a nije bila ni poznata izvan Trešnjevke, pa zato nemamo u knjigama sačuvano svjedočenje o njezinim možebitnim *istražiteljskim* djelima. Ostala je tek priča o njezinu novčiću.

2.

Nastala je one godine kad su na Concordijinu igralištu na Trešnjevci igrali nogometaši Njemačke i Jugoslavije, a velik broj ljudi navijao za Nijemce iako su mnogi od njih znali što se u njoj događa i tko je u njoj na vlasti. Eto, kakvo su lijepo mišljenje

imali o vlastitoj zemlji i vlastitim vođama. Država je tih dana odlučila zamijeniti najsitniji novac, pa mjesto stare kovanice od dvadesetpet para uvesti novi novčić iste vrijednosti. Bilo je to negdje u ljeto ili početkom jeseni, a krajem iduće godine stara kovanica više nije vrijedila. Ljudi su već zaboravili na nju, što i nije čudno, jer u većine od njih novac je bio tako kratko da ga nisu stigli pravo ni zgrijati, a kamoli upoznati ga i naviknuti se na nj.

No, u trgovaca i njihovih sestara uvijek dosta novaca. I starog i novog, i domaćeg i stranog, i onog što još vrijedi i onog kome je valjanost odavno istekla pa služi kao uspomena, ukras ili buduća vrijednost na nekom numizmatičarskom sajmu. Tako je i u noćnom ormariću gospođe Klare bilo nekoliko starih novčića koje je ona, tko zna kada i tko zna zašto, tamo stavila pa zaboravila. Stajao bi on ondje Bog zna kako dugo da gospoda Klara nije jednom zametnula klupko vune pa ga pošla tražiti. Tražila ga ona i tražila, na svim mogućim i nemogućim mjestima, i eto - posve slučajno naletjela ne na traženo klupko već na netražen novčić. Najprije nije obratila na nj pažnju. Krenula je već u drugu sobu, ali tad stane, okrene se i vrati ormariću, pa kad ga uzme, razveseli mu se kao kartaš kad izvuče željenu kartu.

Dan se bližio sumraku. Dvorište bijaše bez daška vjetra. Lišće na drveću strpljivo je čekalo zvijezde i ponoćnu rosu, a vrapci se uzživžavkaše po lipama, kao da ih opio miris žuta cvijeta i zadovoljstvo uspješno provedenoga dana. Iza visoke zidane ograde, tamo sa zapada, javio se bijeli oblačić. Da je gospoda Klara bila smirena kao ostale žene, imala bi što gledati, slušati i uživati. No, ona nije bila takva. Zloća joj je oslijepila oči, oglušila uši i zanijemila usta.

Sjede u stolicu, nasloni se na mekan jastučić, stisne prstima novčić pa stade mjerkati djecu (što se igrahu ispod stubišta), kao što jastreb motri pilića prije nego će ga spopasti. Gledala ih i izabirala, ali nikako da se odluči. Ako je sloboda, kako kažu školovani ljudi, mogućnost izbora između dobra i zla, njoj ju je valjalo oduzeti. Jer što će sloboda čovjeku koji i ne zna ništa drugo nego zlo.

Trebalo joj je deset minuta da bi se odlučila, a kad je napokon odlučila, ne htjede više čekati ni časka. Privukla je prstom petogodišnju djevojčicu, čiju majku nije ama baš nikako voljela i trpjela, pa joj, smiješeći se, pruži novčić. "Uzmi", šapnula je. "Kupi sladoled ili bombone."

Da. Bilo je to tako nevjerojatno i neočekivano, da dijete zbunjeno stane. Nije vjerovalo. Ali i svakom odraslom suđeno je prevariti se, pa kako se onda ne bi i ono prevarilo! Kako bi razlikovalo vrijednost od nevrijednosti, pravi novčić od Klarina novca, kad u tome tako često griješe i odrasli. Uzela ga pa brzo potrčala, držeći ga na dlanu kao dragi kamen kome se ni u snu nije nadala.

O, kako se gospoda Klara razveselila. Ustala čak sa stolca i pošla za djevojčicom, ne bi li vidjela njezino lice kad čuje od slastičara, da se za novčić gospođe Klare ne može ništa ni dobiti ni kupiti osim razočaranja, tuge i sjemenke mržnje u malenom srcu.

Klon

Mene neće klonirati
jer nisam član privilegiranih
VIP-klasa
Ne sjedim u trilaterali
ne drmam globalizacijom
ne pripadam virtualnom svijetu

oči me ne peku
od interneta
što uspavljuje mase
i krati dijalog

Nisam pripadnik
novoga svijeta,
jer listam požutjele stranice
koje je British Library
namijenila plamenu

Na police treba staviti
novih stotinu tisuća knjiga
što tiskaju se svake godine
a da ih većina ne čita

Život, i moj
teži vječnosti u čistom ruhu
začeća
bez manipulacija
što izgraduju monstrume

Ne, neću biti klon,
već živjeti u tradiciji
koja nakon smrti
traži život u misteriju
Biblije i Kur'ana.

Božena KRUZ

Vama pišem...

Vama pišem, pjesnicima svoga grada
i čitam vaše pjesme s poštovanjem,
nadahnjuju me stihovi i ritam
pjesničkim umijećem i znanjem.

Šetajući ulicama Gornjeg grada
u povečerje kad sve postaje tiše,
u mislima mi se roje te divne pjesme
svaka od njih po koji detalj riše.

Šenoe, Matoša, Vidrića, Poljaka,
tih hrvatskih velikana od pera,
Domjanića, Harambašića, Kranjčevića
što kroz život bodrila ih vjera.

A sada neka tihi sanak sniju
tamo gdje se vječno jutro budi,
u spomenu uvijek neka žive
na hrvatskoj voljenoj si grudi.

Treća poslanica Timoteju

Zar ovdje u ovoj pustoši? Osvrnem li se, vidim u daljini vršKove rimskih zidina. Kažu mi da smo na putu za Ostiju. Skrenuli smo iza brežuljka i došli do zaravni s rijetkim drvećem i grmljem. Gore gori nebo jer je tako topao i lijep dan, ljeto se razmahalo, metvica i modri čičak procvali, tišina odmnijeva, utroba zemlje miriši, moj Timoteju. Sve me to sjeća dolaska u Rim i jutra na apijskoj cesti. Samo što sam onda pun nade kročio, a sada znam da mi je ostalo samo malo vremena. Tamo je bila vreva ljudi koji su ulazili u veliki Rim ili iz njega izlazili, ovdje je tišina. Čuje se samo razgovor mojih vojnika koji su polegli u hladovinu.

Pišem ti ovo posljednje pismo koje ti nećeš dobiti za moga života. Vojnik Tercijus milostivo mi je dao vode i dopustio da ovo napišem. Vidim mu u očima da mu je teško i da me žali. Kod bičevanja založio se da ranije prekinu jer, kazao je, ionako će ga uskoro smaknuti. Tako mi nije posve ispucala koža na ledima pa sam rane pokrio haljom i polio vodom. Sada je oko desetoga sata izjutra, a ja naslonjen na stari bor spominjem se, dragi Timoteju, naših zajedničkih putovanja i služenja Isusu. Ne mogu se načuditi koliko je snage bilo u ovom mom slabašnom tijelu. To i ti najbolje znaš. Ali nije vjerojatno da bih ja to sve izdržao, da Gospodin nije bio u meni. Dugih trideset godina putovao sam i širio njegovu misao i slavu. Sada želim tebi reći da sam imao i posve običnih ljudskih strahova i dvojbi, zanosa i promašaja. I sada, pred svoj smrtni časak, bojim se tjelesne boli. Nije istina da mi je to bilo svejedno. Kad bi to meni bilo posve svejedno, ne bih mogao suosjećati s tuđom boli.

Dok ti ovo pišem, dobrotom onoga vojnika Tercijusa, mojim dronjcima gmižu male sitne životinjice i piju mi krv. Neka, ionako će ovo ubogo tijelo biti uskoro hrana crvima. Prije nego zađe sunce odletjet će moja duša Gospodinu kod kojega ima mnogo mojih prijatelja. Da samo znaš, Timoteju, kako sam zahvalan Gospodinu što mi je podario život! Varaš se ako misliš da nisam opažao na našim putovanjima sve ono lijepo, čudesno i veličanstveno. O tome mi je govorio i moj učitelj, dragi Gamalijel. Kako li se s radošću i nježno sjećam njegova lika! Taj mudri i plemeniti starac, lica izbrazdanoga borama osmijeha, učio nas je svim vještinama, ali njegov najveći nauk bio je da shvatimo *veličanstvo života koje je Tvorac darovao svijetu*. Vedrina i vjera resile su tog dobrog čovjeka, učio nas je da vidimo nebo puno sjaja i da nam srce kuca u zanosu. Kako sam poslije mogao biti tako okrutan, ne znam. Možda si ti, Timoteju, mislio da ne opažam sitne znakove dobrote i raskoši na zemlji?! Ta kako bih mogao proći onim prostranstvima same divote i tajanstva, a da me ne dodirnu! Ima nešto što ti nikada nisam rekao. Uza svu ljubav i poticaj koji su dolazili od Gospodina, bilo je još nešto što me vuklo na ta silna putovanja. Ne znam je li to bila neka nostalgija i čežnja za daljinama, melankolija, želja da uvijek iznova gledam tugu povijesti na ulicama gradova punim robova i patnje, nešto što me gonilo da svijet popravljam i gledam

novim duhovnim očima. Moje biće bilo je strasno, silovito i sve uspomene na napore i patnje nisu ga mogle promijeniti.

* * *

Vojnici jedu svoj obrok kruha i sušene ribe, piju vino. Dali su i meni. Oni nisu sami po sebi zli, samo izvršavaju naređenje vlasti. Vino je gusto, trpko i jako. Zavrtjelo mi se od dva gutljaja jer sam jako slab. Moje je posljednje tamnovanje iscrpilo ovo slabo tijelo. Ti ćeš znati koja je to tamnica: ona podno Kapitolija, pod zemljom. Spuštaju te na željeznoj kuki u mrak i hladnoću, a kad te izvade, to je samo zato da te ubiju. Noćas sam u toj tamnici usnio svoj posljednji san: kao ja idem nekom cestom kroz pustoš, a jedan mali dragi pas, kratke crne kovrčave dlake priljubljene uz tijelo, umire na tom putu i baca na mene svoj molećivi pogled. Sunce sja kao sada, ja odlazim povučen nevidljivom rukom i ne mogu mu pomoći. Probudio sam se u ledenoj kamenoj utrobi zemlje, bez svjetla, u smradu, bolnoga tijela koje su jele male životinjice. Probudio sam se i pred očima mi je opet bio moj grijeh: kako sam progonio sljedbenike Gospodina našega. Jarost, žestina i bijes moj bili su onoliko veliki u mom prvom neznanju, koliko i moja ljubav kasnije poslije susreta na putu u Damask. Sramio sam se noćas opet, tisućiti put, svoga davnoga okrutnoga srca koje je upoznalo toliko ružnih i zločinačkih misli. Ti već znaš da sam provaljivao u kuće tih nesretnika, davao ih šibati, bacati u tamnice, tjerao ih da hule i proklinju svoga Isusa, da ga se odreknu. Nisam tada znao da će se na meni ispuniti riječi Gospodinove: Doći će vrijeme kad će svaki koji vas ubije, misliti da Bogu služi.

Kamo je u to doba nestala moja dobra djetinja duša koju je poticao Gamalijel, ne znam. Bio sam zanesen od onoga trena kad sam prvi put ugledao jeruzalemske zidine u petnaestoj godini i zadivljen zastao: činilo se da hram pridržava nebo, a kule na uglovima gore kao baklje.

Ne znam jesam li ti rekao sve o onome putu u Damask? Bio sam ponesen mladošću, novcem i vlašću. Volio sam pustopašni život. Sanjao sam raskošne ulice Damaska o kojem sam slušao čuda: raskošne ulice, rajski vrtovi, kroz njih teče bistra rijeka Barada, a oko nje voćnjaci, cvijeće, sjenice pod kojima se hladi svijet u vrućem popodnevu. Kraj njih prštavi vodoskoci pod gustim krošnjama. U sobama bogatstvo i raskoš tkanina, zlatnih i srebrnih posuda, u njima naranče, smokve, datulje, limuni, kajsije, breskve, dudovi plavi i bijeli, masline, orasi, šljive. Ulicama prolaze između trgovina mnogi građani, jedu slastice, piju vino, uživaju u mesu koje se peče, mirisu kruha; prolaze okićene žene i djevojke u zlatom vezenim svilenim papučama, s naušnicama i nanosnicama, na nogama im zveckaju koluti i mâme.

E, moj Timoteju, mislio sam samo na njih i čeznuo za dodirom njihova uspaljena tijela, glatka, namirisana ambrom i mošusom, za slatkim i jedrim grudima i bedrima, čeznuo za ljupkim trbušnim plesom, gustim kosama što će se pod mojom rukom rasipati na jastucima dok noći pune mjeseca traju li traju... Imao sam novca i moći. Sve je to bilo pod mojim nogama i nadohvat mojih ruku. Približavao sam se tom čarobnom

Damasku koji zovu i alem-kamenom u pustinji, lagano sam i vedro koračao u sandalama od tvrde devine kože, čeznuo za hladnim napitkom iza zidina Damaska, toliko hvaljenim od moje pratnje. Govorili su da trgovci zgrću snijeg na planini udaljenoj četiri sata hoda od grada, a ima ga i usred ljeta, umotaju ga u debele vunene krpe i donose u Damask. Hlade njima pića i hranu.

A onda se najednom dogodilo ono što ti već dobro znaš. Javio mi se Gospodin. Nisam mogao ništa o tome znati, iako su mi neki znanci u klancima gore Hermona ukazivali na buduća zbivanja, ali ja ih nisam prepoznao. Tih noći prije dolaska u Damask spavali smo u veličanstvu posvemašnje tišine, vjetar i lišće drhtali su mistično, šaptali mi nešto, uznosili, tražili divljenje, ali nisam prepoznao. Planina je obrasla u raslinje boje ahata, prozirni gorski potoci šume u klancima, uvečer se spuštaju nagle tamne sjene pune nekih prošlih vremena i nagone na samoću i razmišljanje. Tako to vidim sada. Ali tada smo ja i moja pratnja noćili u malim pećinskim zaklonima, ložili vatre da se ogrijemo, a noć se ozivala životinjskim glasovima snage i jeze. Moji su momci pričali vrele doživljaje i naslađivali se skorim dolaskom u Damask. Uživao sam u tome. Bio sam mlad, jedar, pun snage tijela, nabreklih udova, dobro obučen, uhranjen, imao sluge, novac i moć, pun mržnje na kršćane, prožet bijesom i pohlepom.

A onda se dogodilo. Kad sam izgubio vid, onako zaprepaštena i slaba doveli su me u Damask i smjestili u kuću nekoga Židova imenom Jude. Bilo je to u Ravnoj ulici. Ležao sam tri dana i nisam ni jeo ni pio osim malo vode. Vani se s ulica žamorom javljao život o kojem sam još prije nekoliko sati tako sanjao i koji me privlačio. Javljali su se razni glasovi - slušao sam nekad toliko žuđeni glas djevojke i žene koja prodaje draži, na svilenoj postelji, potom se kupa u mramornoj kupki dok traje vrelina noći i mažu joj tijelo mirisima. Dopirali su do mene mirisi slasnih jestiva, klokot vodoskoka, a ja ležim i mislim. Plačem iz slijepih očiju i kajem se za počinjena djela. Onda treći dan dođe onaj pobožni Ananija i položi ruku na moju glavu. Otvorio sam oči i opet ugledao svijet u svoj njegovoj ljepoti i tragici. Oko mene bili su dobri ljudi - obitelj toga Jude, Ananija i kršćani koji dođoše vidjeti što će biti. Smućen jako, u duši oluja, krhak i loman sjedio sam na ležaju, a oni su me dodirivali kao čudo.

*

Evo mi se približava moj vojnik Tercijus. Kaže mi da će ovdje preko podneva ostati svi koji su stigli sa mnom, a radi mojega smaknuća. Takva je vrućina da nemaju volju posred podneva poći natrag u Rim. Stoga mi produljuju život za nekoliko sati.

* * *

Ne sjećam se, dragi Timoteju, jesam li ti pripovijedao o svom dolasku u pustinju. Trebao bi znati da mi je ta samoća priredila snagu duha za sav moj daljnji život i putovanja. Treba otići u pustinju gdje nema ničega osim tvoga duha. Jer, u gradovima je pakao stalno nadohvat ruke, a nebo tako visoko. Nije točno da sam tamo čitao mudre

knjige. Ta otkuda mi? Nije točno da sam pisao. Ta čime? Na čemu? Istina je drugačija. Molio sam i postio. Hrane je bilo tek toliko da preživim: bili su to plodovi šikare u kamenoj planini gdje sam se sklonio, voda bistroga potoka koja je tekla podalje od špilje. Ponekad su dolje kroz ravnicu prolazile karavane pa sam i od njih dobio nešto hrane. Pustinjake su štovali.

Ali u tom bivanju bilo je najvrednije ono što se dogodilo s mojim duhom. Dolazio mi je na pamet svaki redak iz svetih knjiga, još od onih vremena kad sam ih učio kod dobroga Gamalijela, sada u posve novom svjetlu. Jedne sam noći, zagrnut suhim lišćem i paprati, dok je vani hujao čudan vjetar nad ravnim beskrajem pustinje, spoznao: pa proroci su odavno prorekli da će Mesija doći, biti slavan, trpjeti i umrijeti! Onda mi se najednom ukaže i sav moj put kojim ću proći, duge staze kopnom i morima.

Nakon toga viđenja izašao sam iz špilje, spustio se niz kamene litice i pošao natrag u Damask, čaroban grad. Sada me više nije uzbuđivao kao nekada, iako je zrilo voće, i zlatilo se između lišća, bralo se grožđe, zveckali ražnjevi. Prošao sam njegovim bučnim ulicama, susretao tamnoputе beduine, laka stasa, u bijelim ogrtačima, pa Židove dugih uvojaka što padaju ispred očiju i s bradom koja im prekriva prsa. Bilo je kao i uvijek mnogo prosjaka što kljasti i slijepi prose po ulicama i mole od putnika koji se slijevaju svakoga dana u ovaj grad, nošeni sa sedam cesta, koje se zaustavljaju pod zidinama. Prošao sam kraj njihovih deva koje u tišini ležeći žvaču i došao do kuće onoga Jude u Ravnoj ulici. Tu su me radosno primili i već sam sutradan počeo propovijedati. Sve moje daljnje muke dobro poznaješ. Bilo je naređeno da ću progoniti i biti progonjen. Brzo po mom dolasku u Damask napali su me i htjeli ubiti, osobito moji sunarodnjaci, i tako su me moji morali spustiti u košari niz zidine Damaska da spasim glavu. Moje uplašeno tijelo krenulo je na put dug trideset godina. Uvijek je netko stradao radi mene. Tako je i onda, one noći bijega u košari, bio tamo neki vojnik koji mi je pomagao da se sakrijem. Poslije su ga vlasti ubile i tijelo mu bacile izvan zidina. Moji su ga pokopali u kameni kovčeg i čujem da se već sada štuje.

Od te noći, nošen nekom čudesnom silom, prolazim ogromnim prostranstvima. Kad se osvrnem i pogledam kamo sam sve putovao, najviše pješice, vidim da bi to bilo neizvedivo bez pomoći Gospodina. Moje tijelo je stradavalo na tim putovanjima, a opet su me privlačila neodoljivom snagom.

Tamo u svom rodnom Tarzu napustio sam sasma misao da se vežem uz obitelj. Bila je tu i Sara kojoj sam se jednom davno obrekao, ali nisam održao obećanje. Odlazio sam i ona me voljela možda samo zato što odlazim i jer nešto u meni premašuje mene samoga. Sada je davno udana za nekoga iz naše židovske zajednice i okružena gomilom unučadi.

Sve ono strahotno što se može na zemlji čovjeku dogoditi, meni se dogodilo. Puno me puta htjedoše ubiti. Noću su se spremali da me zatuku kao ono u Antiohiji. Umakao sam. U Ikoniju su se dogovorili da nas zlostave i kamenuju. Bježali smo te noći u Listru osvrćući se i skrivajući poput lopova. Tamo smo u Listri i čuda činili da bi ljudi prihvatili pravu vjeru. Ali nije vrijedilo. *Nije dakle točna tvrdnja, moj Timoteju, da bi čuda mogla privesti ljude pravoj vjeri.* Pred svima na trgu podigao sam na noge

čovjeka koji je cijeli život bio nepomičan, ali duše njihove nisu ništa razumjele. Mene prozvaše Hermesom, a Barnabu Zeusom!! Klicali su mi, hvalili me, a onda jednoga dana kamenovali. Pod kišom kamenja ostalo je zgrčeno moje krvavo tijelo. Zadnji tračak svijesti doveo mi je u sjećanje nesretnoga Stjepana kojega su moji kamenovali pred jeruzalemskim zidinama, a ja sam, o sramote!, čuvao njihovu odjeću. Odjeća njihova ubojička nije se smjela zaprljati i dok je on umirao pretvoren u krvavu grudu mesa, ja sam uživao. A sada eto mene kamenuju....

Moj Timoteju, čovjek je sâm kad se rodi, sâm umire i odlazi Gospodinu. Ali ne odlučuje sâm. Nije bilo naređeno da umrem tada, Gospodin nije htio da tako brzo završi moj put. Neprijatelji su me odvukli izvan grada i, misleći da sam mrtav, bacili moje tijelo kao strvinu psima i pticama. Srećom su moji pazili i tjerali pse za dana, a onda u prvi sumrak, pokupili, zamotali mi slomljeno tijelo u platno i odnijeli u skrivenu kuću. Tu su me liječili i skrivali, krijepili dobrim jelima i vidali mi rane melemima. Onda smo jedne noći upućeni u Derbe i tako se spasili.

*

Da samo znaš, Timoteju, kako miriši slatko i slano ovaj vjetrić s Tirenskoga mora, niz ovu zaravan i sjeća me moga dolaska u Rim, tamo na apijskoj cesti. Otići ću s ovoga svijeta noseći u oku nježne krajolike pune nekih sjetnih obećanja. Zaboravit ću da sam tri puta bio šiban, tri puta doživio brodolom, jednu noć i jedan dan proveo u bezdanu, pogibao na prijelazima brzih gorskih rijeka, da su me napadali razbojnici i stavljali mi nož pod grlo, da su me pljuvali moji sunarodnjaci i pogani svih vrsta. Zaboravit ću i putovanja kroz pustinju bez sna, žedan, gladan, u studeni i golotinji. Mrzili su me i ponižavali, gonili i udarali po zubima.

Eto mi prilazi moj vojnik Tercijus i nosi vodu. Reče mi da se pripremim za smrt koja se primiče. Još mi ostaje malo vremena, a želim ti reći nešto o zemlji mudrih koja me toliko ponizila. O Ateni.

* * *

Timoteju, o Ateni iz dubine duše. Nigdje me nisu tako ponizili, tako ismijali. Ne, nisu me tukli, ni kamenjem gađali, ni pljuvali. Samo su se smijali, izrugivali.

Dolazio sam u grad i znao da ću vidjeti nekad slavnu Platonovu akademiju, Aristotelov licej, Zenonov trijem, Epikurove vrtove. Znao sam i da velikih orlova u tim vrtovima više nema, samo su ostale male ptice, kako ih u Ateni zovu, čavkarice. To je podrugljivo.

Odvedu me tako jednoga dana na svoje slavno brdo Areopag. Slušat će me da vide jesam li brbljavac, lajavac, blebetalo ili ozbiljan filozof.

Navijesti nam te nove bogove. Čuli smo da pričaš o nekom Isusu i Anastazijusu ili božici Anastaziji!, rekli su i utihnuli.

Ti znaš što sam im rekao. Pozorno su me slušali. Neka nada i Božja milost obuzela me svega. Govorio sam pred tim učenim, pismenim ljudima. Da ih pridobijem počeo sam s onim njihovim žrtvenikom u gradu na kojem piše: Nepoznatom bogu. I sve se činilo dobro do onoga mjesta da će se svima suditi po Isusu u kojega treba vjerovati jer ga je Bog uskrisio od mrtvih.

Tada su se počeli hihotati, svijati se preko trbuha, mahati rukama, vrištati od smijeha. Dobacivali su podrugljive riječi, puštali vjetrove, puckali napuhanim obrazima i činili još mnoge pokrete kojima pokazuju prezir. Samo nekoliko ozbiljnih reklo je uljudno: o tome ćemo slušati drugi put.

Odlazili su niz brdo Areopag, brdo posvećeno njihovu bogu rata i smijali se, smijali, govorili jedan drugome kakva sam ja budala. Bili su pismeni, obrazovani, obuzeti slavnom prošlošću, mudrošću i filozofijom.

Ostao sam skoro sâm na brdu. Učini mi se da vidim nasmiješenu Platonovu dušu kako lebdi nad gradom.

* * *

Dolazi moj Tercijus i ostali vojnici.

Zbogom, moj Timoteju, kad dobiješ ovaj list, više neću biti na ovome svijetu. Razgolićuju mi vrat da se bolje vidi. Moja sijeda glava sjeća se našega prijateljstva i oprašta se s tobom. Šalje ti poljubac mira i ljubavi....

Zijad DURAKOVIĆ

Smisao

Naborana struna
Sikćuće joj note
Ostaci od runa
Vuku do golgote.

Vidik u nedogled
Prazan je nestao,
Umoran je pogled
Kroz maglu sustao.

Polako se gubi
Svjetlost siva, blijeda,
Šiljci joj trozubi
Skriti od pogleda.

Crni sjaj se ljeska
Dok se bol ne ćuti.
Zadnje zrno pijeska,
Pepeo prosuti.

Pokidanom strunom
Akord prazan kriješti.
Sa zadnjim računom
Sam na praznoj cesti.

Vlado Mihaljević KANTOR

Kantor

(U povodu 50. obljetnice smrti sobočkoga kantora Stjepana Gražića, 26. srpnja 1890. - 13. siječnja 1948.)

U teškom kulturnom kontekstu, davno prije škola, župnih kronika i kanonskih vizitacija, kantori sriču *na korošima* ton za tonom koji u provincijskim zabitima zvuče kao trublje anđeoske u grobnom mraku. Iza tih naših *bachovnjaka,* zaduženih za crkvenu, a i svaku drugu glazbu po malim hrvatskim mjestima, od Jadrana do Moravske, ostala je samo, tu i tamo, pokoja rukom pisana knjižica za praktične namjene, a ne bi se ni to sačuvalo da nema marnih istraživača koji ih oživljuju. Ti kantori, bili su povlaštenici vjere i stvaralaštvom vjerovali ljepotu i njezin smisao brišući i danas granicu provincijalizma i metropole.

Iz kritike *Hrvatskih uskrsnica* Miroslava Vuka Croate

Kantor, lepa reč za reči i čuti, skorom kak i gospodín, kaj župniku govoriju, a velike i nerazumljive reči pri čoveku strahopočitovanje prema nositeljo napravijo. I Štef je pred pedeset let s ponosom postal kantor, ve pak, dok su prešla leta i dok si je o semu premislil srce mu je obzela žalost i znala ga jedna misel preseči. Ali je ne to se kaj je delal, kaj je igral ljudima i Bogu, ne bila samo svenahajajuča oholost i samoljubnost mladih let, prvi i glavni greh, kak je decu vučil na veronauku, a sam ga je celi život delal. Nikaj je več ne bil siguren. Celi se svet rušil, raspadal i rashajal tu pred njim kak kadaver, kak da je od dima. I nekak je premalo trajal, kak jen dah, kak jen hropec ljudski. Glazba je od onih čudnih, nerazumljivih i magičnih sil kaj obzemejo čoveka i ne puščajo ga nigdar več. I njega je zvuk orguljski od navek vabil. Pošljuša on tak mali kantora Bartola kak igra i misli si kak bi to bilo da i on proba, ali bi i on to mogel. I jemput je poskrivečki pritisnul tipku. Nikaj je ne zaigralo. Orgulje bez meha i sape ne delaju. A ne bi niti smel tu gori na korošu biti jer su to plebanuš deci zabranili.

- Či što kaj pokvari bu platil, rekel je.

Plebanoševa je reč svetinja, ali su i dečje želje vekše od straha i svet jednostavneši od onoga kak pri stareših. Mislil je, nišči ga ne bu čul. Bilo je teško pokrenuti staroga škripečega meha, fletno dobežati i pritisnuti tipku. Orgulje su zabečale, čulo se do farofa polek cirkve i župniko je ne bilo teško z oštrim i bezprigovornim rečima od mamine sirotinje, japa je za to ne smel znati, puno vrečo kuruze dobiti. Penez ga ne bilo. Potli se z Štefom kantorom znal našaliti, kak je nišči za jedno vrečo kuruze ne tuljko nazaj dobil kak on.

Vu življenju i slučajnim susretima jedni drugima življenje sudbonosno ravnamo, a da toga nismo niti svesni. Staromu je kantoru Bartolu Bog ne decu podaril, zato je ljudsku rad mel. Videl je on Štefeka kak dugo, bojažljivo i pobožno orgulje gledi pak

ga je pozval nek igra, kuljko oče. Nepozabljiva slika; on vežba, a stari mu kantor meha gazi. I pozval ga je i k sebi dimo vu školu i veronauk. Siromašni roditelji ne su mu dozvolili, a i nucali su ga pri poslo. Bartol je sam došel po njega i vučil ga je polek pisanja, čitanjati i veronauka i igrati.

Naš navek srečen zaradi toga, mu je rekel, ali i v najvekši nesreči i stiski življenski bu ti vu duši lepše neg drugima. Niti penez naš mel Bog zna kaj, ali oni ljude gljuhima i slepima napravijo. Štef je bil srečen več i radi toga kaj se nekaj vučil i znal več kak drugi v seli.

Dok je stari kantor onemočal ne su znali niti imeli koga drugoga namesto zebrati kak Štefa. Ves srečen mislil je, kak i si mladi, da mu se ide kak daj ga Božek na rukama nosil. Oženil se i svojom Maricom na svoje odišel, v školu, kak se zval kantorov dom.

Malo potli je več ne tak lepo bilo. Ljudi su malo marili za njegov posel. Štef, domači človek ne je mogel biti nekaj posebnoga. Od mlada mršav i slab, ne bi zdržal dugu kosidbu, niti je vreča nosil kak oni. Igrati pak bi mogel za silo i on novi učitelj kaj je došel makar i ne popevlje tak lepo, ali bi se zdržalo. Niti nakon leta, kaj je ž njimi, ne razmijo kaj znači saki den za mrtvoga igrati, pevoče, šteri ništ o glazbi neznajo vučiti, z limenom glazbom delati i išče se nikomo ne zameriti kaj nej ljudi odišli. Razmeli su ga retki. Gospodin pak, kak jim se da vidlo i kakše so šege bili, ne su navek lepu reč za kantora našli. Istina ne mora on saki den napolje iti, ne mora po najvekši vručini motiku za rep držati, ali ima on drugačeše brige. Oni pak kaj bi mu mogli pomoći svojega posla glediju i nečeju se mešati v ljudske brige.

Gospodina i župnika su trpeli boječi se njegve velike moči na ovomo i onomo sveto, a strah najleži človeka pokornim napravi. Ne su oni to do kraja razmeli ali su ga ogovarjali samo poskrivečki, med sobom. Dok bi blizo bil čibuke z zobej bi zeli, škrljoke z glave i poklonili se. Tak su to delali i njivi starci i za kaj bi oni nekaj menjali. Sigurno je sigurno. No znali so i nepokorni biti. Dok bi župnik Presvetoga nesel betežniko retko bi se šteri poklekel na vulici. Mlađariju pak je najteže v redu držati.

Vu semu je tomu on videl propast onih stvari i vrednosti z šterimi se i za štere vekomaj živelo. I vera pomali propada. Kam te svet praf za praf ide? pital se je kantor.

I Bog mu je, kak je postajal stareši, otpiral oči. Ž njimi bi z jednim pogledom pogledal v globljino svoje i ljudske duše.

Se piše na čovječjem licu, samo treba znati čitati. Vu mladosti oholost i veljka vera vu sebe. To najbedastešima ostane i vu starosti. Jempot je, zdavnja, putuval v Italijo, se do Rima i tam polek Svetoga Oca videl i slike starih taljanskih meštrov, slikarov. Veljka lepota šteru je stopram ve praf razmel. Naslikani ljudi, se veljka gospoda, grofi, baruni pak i kardinali, na jen bi pogled oživeli z životom vu svoj njegvoj golotinji z pohlepom za penezi, razuzdanosti i ze sem drugim kaj se Božjim zapovedima protivi. Tak i ve tu doma on vidi, čim človeka pogledne, kakši je, kak i ti slikari. Ve i jen pri Svetomu Križu slika ljude kak daj živi bili. Je ne za veruvati.

A rešil se več ve on i stvari štere so ga letima preganjale. Ne je več za sakom snehom i ženom obračal oči, bilo mu je se jedno. Niti su mu penezi bili važni. Mislil je: ali je vu življenju potrebno tuljko muke prejti, tuljkše kaštige pretrpeti kaj na kraju

človek bez poštuvanja i posljuha ostane i na ništ dojde. Bez strpljeja, nešternoga bi mladoga hlapca pljusnul či nej posljuhnul ili popeval kak treba. Se hecajo zmenom je znal reči.

- Ja sam čuvar veljkoga blaga. Kaj ovi jopci okoli mene znajo s čem se bavim i čemo to služi, i zakaj je to važno. - Na bantuvanje bi teško odbrusil. Ljudi pak pamtijo dugo, a opraščajo teško. Snaga ga pomali ostavljala. Nekaj ga je znutra, ne jako ali stalno, mučilo i nemirnim delalo, jamalo volju za poslom. I te vuski put na koroš, šteroga je tak rad mel i tuljko put prešel, znal je duhu sake štenge, ve mu se čini teški. I več ga samo to spoznanje peče. Vremena se pomali menjaju, morti nekomo šteri se ne bavi z ovakšim poslom kak on stvari jednake zgledi ju, no on zna da je tak ne. Vremenska ga špica fpičila ravno v srce, proti njoj se nikaj nebre. Im morti to tak mora biti, pomiril se. Rad se spominal, iskal od stari ljudi negdašnje pesme i najemput primetil da ih je se menje. Najprej se začudil, a unda i zmislil kaj je i nasmejal gorko samomu sebi. To je več i on, kaj je niti ne primetil, stari postal. I se je več ljudi na grobjo poznal, a se menje okoli sebe. Bum se moral i ja preseliti k poznatima. Gledal je svoje vršnjake ki se išče vlečejo. Stari Miška išče oče nekaj pokazati, ali se je to več kak za smeh mlađariji nego posel. I ovi mladi več ga ne poslušaju. Po svojem delaju, i smejeju mu se poskrivečki kak da su so pamet ovoga sveta pobrali. A figo friško, ništ prav za prav ne znajo. I nekše su nove viže zagrebačke donesli pak se njegvim, kaj so par sto let dobre bile, smijeju. A negda, ruku bi zdigel i komarec se čul. Na dalko i na širko ga ne bilo fare s takšim zborom i pesmama. Najraše su mu bile stare štere bi se najređeše popevale

- Da hmernem se bo to prepalo, a pak treba oditi prejdi nego ti se kak pisanom jopcu i cirkusantu smejeju i dok već ništ nebreš premeniti.

Potužil se selskomo bricijo i ranarniko, ne kaj bi veruval v njegvu pomoč, on ne zna drugo nego krv pustiti i človeko je po tem išče hujše. I sam sopi kak da bu saki čas zdehnul. Potužil mu se kak človeko, da ga nešči počuje i za ozbiljno zeme. I brico mu je pustil nekaj krvi, a pri njemo se ne delalo o krvi nego o duši štera mu je več dugo krvava, a ranarnik takše betege ne razmi. Štefo je ne bilo bolje, ali je bil stiha. Ne pamti on dneva bez orgulji i čudaj je pesmi zmislil kaj ljudi popevljejo, a da se nigdar ne pitajo čije su. Ali ve mu se čini kak da je nikaj napravil, nikaj preigral.

Moral bi znovič početi i nekaj pravoga zaigrati. Semo tomu poslu nekaj fali. To sam ne bil ja. Celo življeje sam ne bil pravi ja. Tre bi bilo zmisliti nekšo novu vižu de bi ves nutri bil, štera bu kak njegvo življenje i življenje seh kantorov kaj su se po ovim vuskim štengama vlekli, što zna kuljkša leta na ti koroš. Takšo bi vižo tre bilo naprajti. Unda bi lefko hmrv. Komu je se to i treba je pitav jemput šekutor Franc dok so se spominali o njegvi plači i zdržavanju? I to negda mora prositi. Selski birov ne plača mu kaj ga ide, ljudi teško davljeju i komaj se čeka nekši njegov dug. Mom se bobenj odnese.

A svojim igranjem, popevajem i mešami on nosi celu dušu toga naroda. Žmefku kak križ Kristušov. Bog zna ali bu i na krajo komu falil. Komu stvarno se to treba? Im je i ve tu kak nešči bez koga se nebre, ali koga se pri sakidešnjemo poslo ne vidi.

Znovič bi se moralo se to prejti i zmisliti nekaj za kaj bi bilo vredno živeti, melodiju trdu i žmefku, ali i slatku kak življenje.

Hmrl je Beličoncov Joška, siromak. Bez prave pameti, celoga je života kruha služil z poslima kaj jih je nišči ne štel delati. I saki mu se čovek mogel norca napraviti jer bi reč zel kak šalo i bez srde. Vnoge je nedele meha gazil na mešama. Hudo se, teško i dežđovno vreme sprovljalo pred sprevod i velečasnoga so mučile njegove boleče noge pak so rekli kantoro: Toga siromoka ne treba spričovati na grobjo niti pak bu popevane meše.

Siromoki niti mešo nebrejo imeti kak drogi ljudi, si je misliv kantor, im si je za tuljkše meše kaj je na mehu bil bar jednu popevanu zaslužil.

Što mo na kraju krajeva kaj i more ako zaigra. Nej si i gospodín nekaj pretrpijo. Tuljkša je leta lepo i disciplinirano služiv. Ima praf i on na svoje muhe. I zagrmel je mrtvečki Kirie, i v njemo istina kak žarki sunek letnoga sunca. On to igra samo zato kaj se boji smrti, boji se hmreti, boji se vremena štero teče kak Trnava tu polek sela, pomali i sigurno. A najstravičneše i najhujše je spoznanje da je i najlepši njegov odigrani ton i najlepša viža samo ljudsko delo, ograničeno i nesavršeno. I ve najemput toj pesmi kraj dohaja, i nega več nikši noti niti sape za življenski meh. I mene bu ta črna pozojska noč odnesla, zadrhtav je presečen tom miseli, i ne je doigral...

Mali je Jožek, od meha dobežal v šekeštrijo i zakričal da kantor več nebrejo igrati.

Pak niti ne morajo, su jim gospodin i rekli kaj nado igrali. Dugo je trebalo kaj so maloga za ozbiljno zeli i kaj je zvonarica odišla na koroš.

Za pet ran Krištušovih naš kantor su hmrli, je stiha zakričala dok je nazaj došla. Muži su skočili ali ga Kantoro več pomoči ne bilo. Po meši su ga dimo odnesli. Dalje pak je igral novi učitelj. Kak da se ništ ne dogodilo.

Radovan TOLJANIĆ

Kasno ljeto

Kameno pristanište
već se manje
zlati

Modri sati
odmiču
postajuć sve dalji
poput rijetkih šetača
u mirnoj večeri

Nenadano
razmišljam
tko je s neba ubrao
grozdove zvijezda...

Sklopljenih očiju
s odlaskom ljeta se mirim:
Mirišu smokve
što se suše
na staroj ladi
ispred moje kuće

Josip ŠIMUNOVIĆ

Blaženstva

Blago onome koji je ponizan
i koji se oslanja na Boga
u svim trenucima života!

Blago onome koji zna svoje znanje i veleučenost
prihvatiti kao dar Božji!

Blago onome koji zna
da Bog ima sućuti za svaku njegovu suzu
i da ga neće ostaviti da u životu samo plače!

Blago onome koji zna u krotkosti
prihvaćati drugoga pored sebe.
To je velika kvaliteta čovjeka!

Blago onome koji žeđa za pravednošću!
Ona mijenja odnose među ljudima.

Blago onome koji zna ispružiti ruku i pružiti pomoć.
Takva ruka nikada ne ostaje prazna!

Blago onome koji nepodijeljena srca služi Bogu,
i bez ulagivanja, dvoličnosti, iskreno se ponaša
prema čovjeku!

Blago onome tko je tvorac mira,
bilo u čovjeku, bilo u svijetu!

Blago onome koji zna nepravednu osudu
prihvatiti kao i nebeski Učitelj,
jer On koji je nepravedno bio osuđen,
osuđenima može najbolje pomoći!

Blago svakom onome koji unatoč
ruganjima drugih, unatoč prezirima i lažima,
ostaje vjeran Učitelju i njegovoj Riječi
izabirući ga za jedinog vođu
vlastitog života!

Ivan BRAJDIĆ

Pod svodom Kamenitih vrata

Svaki naš izlazak izvan četiri zida, u šetnju, kavanu, knjižnicu, na sastanak s prijateljima, zbog kakvog posla ili nekog drugog razloga, u pola bijela dana ili usred mrkle noći, zimi ili ljeti, nosi u sebi mogućnost da nam priredi iznenađenje, kadšto ugodno, kadšto nelagodno, kadšto čak takvo kakvomu se ni u snu ne bismo nadali. Zacijelo nema nikoga na svijetu kome se takvo nešto nije dogodilo, barem jednom u životu. Dapače, ponekad imamo dojam kao da nas neki tajanstveni glas, nedokučiv, mimo naše volje i svjesnosti, odvodi baš onamo gdje nas to iznenađenje očekuje, u tamnom prikrajku, te nas neočekivano zaskoči, kao kakav pritajeni napasnik.

Baš nešto takvo dogodilo se nedavno i meni.

Jedne ledene prosinačke večeri, već po mrklini, zaputio sam se, kao i često, u šetnju po Gornjem gradu, svojem omiljenom zagrebačkom predjelu. No kada sam se, nakon dobra dva sata, već prilično promrzao, kanio vratiti u svoju samačku sobicu na Trešnjevci, baš taj "tajanstveni glas" došapne mi u uho da zavirim na časak još i u poznato i meni oduvijek privlačno gornjogradsko zagrebačko svetište Kamenita vrata. Očekivao sam da ću, kao i svaki put, opet naići na zgurene spodobe muškaraca i žena u klupama, čuti njihovu mrmoljavu i skrušenu molitvu kojom zahvaljuju na uslišanju Božjoj milosti ili traže utjehu u svojoj muci i nevolji. Ali sam se prevario. Ispod mrkog svoda i uz trpki miris svijeća koje su dogorijevale više nije bilo u klupi ili pred oltarom baš nijednog posjetitelja.

Donekle razočaran i iznevjeren, htio sam produžiti, ali mi noga najednom zastane. Na kraju jedne klupe, naime, sasvim u dnu, uza zid, zapravo više ispod klupe negoli na klecalu, spazih sklupčanu žensku spodobu, nepomičnu i tihu, svu u crnini. "Gospode Bože, smrznut će se na toj strašnoj hladnoći!" nehotice pomislih. Na žalost, pokazalo se da moje crne slutnje nisu bile bezrazložne. Kada sam se provukao između klupa do žene, pa joj dodirnuo rame, prodrmao ga, te još dotakao ruke i čelo, mogao sam ustanoviti da je prosinačka hladnoća doista učinila svoje - u ženinom tijelu više nije kucao život.

Međutim, iako sam u najbližoj gostionici telefonom obavijestio nadležnu ustanovu o nemilom slučaju, te nakon desetak minuta začuo zvuk sirene auta hitne pomoći, cijeli slučaj time nije za mene bio završio. Isti onaj "tajanstveni glas" opet se javio u meni i usmjerio moje korake ponovo prema Kamenitim vratima. Što sam zapravo imao ondje još tražiti, čemu se još nadati, nisam znao, ali se pokazalo da ni ovaj put moj odlazak na to mjesto nije bio uzaludan. Naime, ispod klupe na kojoj se maločas gurila pokojnica, u mračnoj udubini iza klecala, sasvim do zida, prsti su mi napipali nešto tvrdo, a kada sam to podigao, ustanovio sam da u ruci držim poveću crnu najlonsku vrećicu, natrpanu nečim, te na vrhu zategnutu uzicom. Savjest mi je govorila da bi vrećicu valjalo odnijeti u ustanovu kamo su odvezli i pokojničino tijelo ili na prvu

policijsku postaju, ali je, kao i često, u meni prevladala znatiželja, moja stara i neizlječiva napast. Gurnuvši vrećicu pod pazuh, pohitao sam u svoju sobicu.

Putem do kuće, razumije se, svakojake misli vrzle su mi se po glavi. Recimo, u vrećici ću naći tko zna kakve zanimljive stvarčice, možda snopove starih fotografija, razglednica ili požutjelih dokumenata, izreske iz novina i ilustriranih revija, možda i dragocjeni nakit, veću količinu novčanica, a može biti i nešto sasvim beznačajno. Ali kada sam u sobici razdriješio uzao na vrećici, pa iz nje izvukao zavežljaj umotan u platno, te ga razgrnuo, mojem iznenađenju, pa i nemalom razočaranju, priznajem, nije bilo kraja. Na stolu pred mojim očima ukazao se snop kazeta, čvrsto prevezan konopcem. Pa ipak su moja zbunjenost i razočaranost bile kratkog vijeka. Na vrhu snopa, naime, otkrio sam ceduljicu na kojoj je bilo ispisano sitnim, ali vrlo čitljivim slovima: "Noćni razgovori Marije Sokolić, rođ. Petranović iz Delnica, s njezinim izgubljenim sinom Marijanom." Ni na tren nisam posumnjao da me očekuje nešto vrlo zanimljivo.

Doduše, u prvi sam čas pomislio da ću imati grdnih muka dok sredim redoslijed kazeta, ali se Marija Sokolić pobrinula da otkloni i tu nepriliku onome kome će ta njezina čudna ostavština doći u ruke: naime, na svaku kazetu prilijepila je papirić s brojem - bilo ih je točno deset - tako da sam bez imalo muke mogao kazete posložiti po brojevima. Dabome, ni časka nisam čekao. Pojačavši plamičak u plinskoj peći, stavio sam na stol kazetofon i umetnuo u nj kazetu s brojem jedan. I doista, nakon nekoliko časaka šutnje, ispunjene samo prigušenim škriputavim šuštanjem, iz kazetofona se najposlije oglasi ženski glas, s prizvukom staračke drhtavosti, ali odmjeren, čist i razgovijetan. Pripalivši cigaretu i smjestivši se u naslonjač, suspregnuvši dah i napregnuvši sluh, stadoh slušati. Bilo kako bilo, odavno su na prozorskim staklima zatreperili prvi odbljesci svitanja kada je utihnuo glas Marije Sokolić s posljednje kazete. Ali mi nije ni padalo na pamet da legnem u krevet. Dapače, nemalo ganut i uzbuđen onim što sam čuo, ponovno sam u kazetofon stavio kazetu s brojem jedan, opet ga uključio, te iznova nastavio slušati, s jednakom pozornošću kao i prvi put.

Budući da Marija Sokolić nije u priloženoj ceduljici napomenula ni kamo se njezin sin bio izgubio, ni gdje se nalazi, niti je navela kome bi kazete valjalo dati na čuvanje, zadržao sam ih u svome vlasništvu. Ali se nisam zaustavio samo na tome. Noćne razgovore Marije Sokolić dao sam skinuti s kazetofonske vrpce, te ih prepisati na kompjutorsku disketu. I evo, objavljujem ih u obliku zapisa, bez bilo kakve intervencije u autentičnost teksta, uvjeren da će ih svatko, kome dođu u ruke, čitati s jednakim uzbuđenjem i ganutošću s kakvim sam ih i ja slušao. Smatram da se time dostojno odužujem uspomeni na Mariju Sokolić, rod. Petranović iz Delnica.

I.

Marijane, sine moj, dijete moje jedino! Već puna dva mjeseca, čak dulje, ja ne radim drugo već po cijele bogovetne noći sjedim u ovoj svojoj sobi, jednom za stolom, drugi put kraj prozora, treći put uz radijator, četvrti put na kauču. I svagda u mraku. Sjedim tako, sklupčana, s rukama u krilu, gnječeći prste, kako već rade starice, daleko

od izvanjskog svijeta, pa vodim i vodim ove svoje beskrajne tužne razgovore s tobom. Ta s kime ću drugim? Ti si mi još jedini na tom svijetu ostao.

Evo upravo sada. Sjedim opet u sobi, za stolom, kao i jučer, kao i prekjučer, već noćima, pa postavljam sebi jedno jedino pitanje, za mene nadasve važno, krucijalno: što je to takozvani n a š razum. Pitanje je, moraš priznati, svakako zanimljivo, ali za mene i izuzetno presudno. U svakom slučaju, pitanje na koje valja dati i odgovor. Ali baš tu i počinju mnoge nevolje. Prvo, čiji to razum ima biti predmetom mojega razmatranja? Možda će ti se, sine moj, sve to činiti besmislicom ishlapjele starice, iako nekoć poštovane profesorice s doktorskom titulom, znanstvenice s desetak objavljenih knjiga, sa stotinjak rasprava i studija po najuglednijim časopisima, dopuštam, no s druge strane, baš takvo postavljanje pitanja ima neprijeporne opravdanosti, daleko od bilo kakve diskutabilnosti. Zašto, je li? Pa jednostavno stoga što se ne može na temelju nikakvih tvrdnji ustanoviti da postoji neki univerzalni razum. Baš obratno. Po mojem mišljenju postoji onoliko razuma koliko je i ljudskih bića na kugli zemaljskoj. Ne, ne, nije to nikakva spekulativna igra riječi, ponajmanje puka doskočica. Naime, napokon sam spoznala jedno: ja imam s v o j razum, ti s v o j, treći s v o j, četvrti s v o j - i tako u beskraj.

Ali čemu sve to mudrovanje, je li? Nije li to samo čista apstrakcija? Nipošto. A zašto? Pa zato, sine moj, što samo na taj način, polazeći od gore spomenute spoznaje, ja mogu decidirano reći kako ovaj komadić papira preda mnom na stolu nije nikakva tlapnja bolesnog uma, kako mi konsekventno trubi u uši n a š razum, već je to uistinu tvoje pismo iz tuđine, makar i prvo nakon punih trideset godina, kako mi to rezolutno kazuje m o j razum. Doduše, ja se ničega točno ne sjećam: ni kako je ovo tvoje pisamce dospjelo u moje ruke, ni tko mi ga je dao, ni gdje je to bilo, ni u kakvoj se prigodi zbilo, danju ili noću, ni jesam li ga izvukla iz poštanskog sandučića, recimo. Ali što to znači, sine moj? Pod milim Bogom, baš ništa. Štoviše, pođem li stopama n a š e g razuma, mogao bi se otkriti još priličan broj svakojakih detaljčića, koji bi, ruku na srce, također mogli biti dubiozni: primjerice, žig na omotnici, poštanska marka, zaglavlje na vrhu omotnice, kvaliteta papira, čak takve potankosti kao što su boja tinte, oblik slova, razmak između redaka, još koješta drugo. Prema tome, na temelju tih detalja, što ih n a š razum izvlači na vidjelo, zaista se ne bi moglo sa stopostotnom sigurnošću konstatirati odakle je ovo pisamce u stvari stiglo, kako se stvorilo na mojemu stolu, čak ni to je li ga doista napisala tvoja ruka, sine moj, a ne nečija druga, Bog te pitaj čija. Ali je zato tu m o j razum, jedino ispravno mjerilo svega, koji s indignacijom potire sve te sumnje kao posve suvišne, totalno besmislene.

Međutim, učinimo još jedan korak dalje, ne velik, ali izuzetno važan. Da li bih ja, molim, u ovaj čas sjedila za ovim stolom, vodila taj svoj noćni razgovor s tobom, da li bih uopće još postojala ili bi me već odavno pokrivala "crna zemljica", kako se to kaže, da sam u ovih trideset godina slijepo slijedila n a š razum, a rezolutno odbacivala m o j ? Sve moje nade u tvoj povratak iz svijeta, sve moje misli o svrhovitosti čekanja iz dana u dan na tebe, sve to, da sam se oslanjala na n a š razum, već odavno bi bilo pokopano, odnosno smrvljeno "u prah i pepeo". Trideset godina nije trideset dana, čak

ni trideset mjeseci, već trideset puta po dvanaest mjeseci, po pedeset dva tjedna, po tristo šezdeset pet dana. Kolika neizmjerna brojka! A osim toga, pogledajmo još i ovo. Bilo je slučajeva da su se poslije prvog velikog rata vraćali pojedini ratnici iz zarobljeništva poslije deset, petnaest, pa i dvadeset godina, dapače, mnogi naši iseljenici s početka stoljeća, primjerice moji Gorani iz Delnica, Skrada, Ravne Gore, Mrkoplja, Fužina, Brod Moravica i drugih sela i zaselaka od Lokava do Severina na Kupi, pojavljivali su se iz Amerike čak poslije trideset godina, kao da su uskrsnuli iz groba, sve je to neprijeporno, pak zašto se i s tobom, sine moj, to isto ne bi moglo ostvariti? Slučaj vlada svijetom, a nemoguće često postaje stvarnost.

Ja, dakle, sine moj, nakon svega s indignacijom odbacujem n a š razum. Odbacujem ga mirne duše, bez grižnje savjesti, ad infinitum. Odbacujem ga zato što je taj n a š razum zapravo samo kobna zabluda ljudskoga roda, kojoj bismo morali robovati, a ja to neću ni po koju cijenu. N a š razum to je zloguka pošast, mračno zlo, koje nam ne donosi nikakvo dobro ni blagodat, već samo nevolje, nesreće, patnje, muke. On nas ne vodi prema sreći, smirenosti, spokojstvu, već nas srozava u blato, strmoglavljuje u crni ponor iz kojega više nema spasa. On u nama razara smisao za ljepotu, oduzima nam užitke, potire nadu i vjeru, dvije najdragocjenije stvari kojima nas je obdarila priroda, sve ono za čime svačija duša i srce tako strasno, tako bolno teže otkako je svijeta i vijeka. Taj n a š razum zagorčava svakome život, umjesto da mu ga čini radosnim, guši u čovjeku volju za postojanjem, umjesto da ga krijepi, baca ga u mrak depresivnosti, umjesto da ga uzdiže do carstva blaženosti, u "rajske visine", kako pjeva Jakov Majnarić, goranski naš pjesnik. Ukratko, on je prepreka na putu pretvaranja snova u zbilju, tj. na putu u ono stanje za kojim ljudsko srce oduvijek žudi. Zato ga i tjeram od sebe! Što dalje! Što dalje! Apage satanas!

Uostalom, nije li ovo tvoje pisamce na stolu, sine moj, nepobitan dokaz da koračam pravim putem, a ne stranputicom?

II.

Nastavljam razgovor.

Sve do svoje sedamdeset pete godine, sine moj, ja sam živjela u uvjerenosti kako svaka pojava ima svoje neprijeporne uzroke, pa je valja prihvatiti kao nešto samo po sebi normalno, onako kako prihvaćamo činjenicu da sunce sija danju, a mjesec nas obasjava svojom svjetlošću noću. A što, međutim, vidim danas? To kako je i takvo rezoniranje, jednako kao i ono o n a š e m razumu, zapravo samo još jedna kobna zabluda. Naime, gledajući racionalno i trijezno, riječ nije ni o kakvim pojavama koje imaju svoje prirodne uzroke, same po sebi razumljive, daleko od toga, nego se radi samo o jednome. O većim ili manjim čudima. Štoviše, s nepokolebljivim uvjerenjem tvrdim: čuda upravljaju cijelim ljudskim rodom, od trenutka kada učinimo prvi sitan korak, pa dok ne legnemo u grob.

Jer, što je drugo, sine moj, nego čisto čiscato čudo što već cijeli mjesec dana, pa i više, moja noga nije prekoračila prag ni jedne gostionice, niti sam makar jedan jedini

put uzela u ruku čašu s pićem, usta mi okusila jednu jedinu kap alkohola. A što sam još prije mjesec dana bila? Otvoreno rečeno, ni više ni manje nego notorna pijanica kojoj su svi redom proricali samo jedno: kukavan završetak u kakvom jarku, iza kakvog plota, pod kotačima automobila ili tramvaja, u valovima Save, odnosno viseći o konopcu kao Matija Rotar iz Brod Moravica, kojega su jednoga jutra, Bog mu oprosti, našli na užetu u štaglju. Jer, što se drugo, ruku na srce, moglo i očekivati od nekoga tko se danju i noću, ne trijezneći se zapravo, vuče po ulicama, pravi izgrede, viče ispod prozora, lupa po stubištu, grdi sve i svakoga, ukratko pravi svakojake nedoličnosti, skandal za skandalom?

Prema tome, kako, dakle, nazvati taj preokret drukčije nego pravim pravcatim čudom? Jer, biti godinama osoba sasma neuračunljivog ponašanja, na rubu umne poremećenosti, netko za koga više nemaju ni trunke važnosti nikakve opomene, nikakvi savjeti, nikakvi prijekori, nikakve sugestije, čak ni liječenje po bolnicama, za koga nije ništa značilo ni to što je prije vremena zbog pijanstva otjeran u mirovinu, jest, biti sve to, raditi sve te neumnosti, tonuti u takav razoran glib, biti "ruglo i sramota", javna sablazan, a onda jednoga dana sa svim tim gadostima prekinuti, rezolutno, kao da si nožem prerezao, pa proći ulicom uspravnog držanja i sigurnog hoda, bez glavinjanja, trijezan i dotjeran, te se jednako tako ponašati i sutradan, prekosutra, dan za danom, cijeli jedan mjesec, ne, ne, to se ne može tumačiti nikakvim veleumnim rezoniranjem, pogotovu n a š i m razumom, već samo jednom jedinom oznakom, bez obzira na to kako se to kome sviđalo, a to je - č u d o.

Od one davne noći prije trideset godina, kada sam u poštanskom sandučiću, vrativši se s fakulteta, našla tvoju cedulju - evo je i sada ovdje, preda mnom na stolu - jest, od one noći kada sam nakon tvoga bijega u svijet ostala napuštena od jedinog bića koje sam još imala nakon smrti svojih roditelja, pogotovu nakon smrti tvoga oca Branka Sokolića od opake bolesti, ja se, eto, za svih tih trideset godina nisam odvajala od čaše, niti sam znala za drugo boravište osim gostionice. Pročitavši, naime, onu tvoju cedulju, onu tvoju strašnu poruku, ja sam još iste noći, izbezumljena od očaja, skrenula u prvu gostionicu i istrusila u sebe toliku količinu pića da su me morali odvesti autom kući. Istina, drugog jutra, gnušajući se same sebe, zaklela sam se da više neću ponoviti istu gadost, no kada sam ugledala na stolu ovu tvoju cedulju, a pred očima mi se raskrilila užasna sablazan od samoće, odluka da više neću uzeti čašu u ruku, istresti u grlo ni kap alkohola, u isti je čas nestala kao rukom odnesena. Bilo kako bilo, još istog popodneva, nakon završetka nastave na fakultetu, ja sam opet pohitala u gostionicu, pa stala ispijati čašu za čašom, sve dok me piće nije sasvim smlavilo, samo ovaj put s tom razlikom što sam završila u redarstvenoj postaji. Nije li to još jedan dokaz o postojanju čuda, samo u obrnutom smislu. Naime, sve do one noći prije trideset godina ja sam bila - ti to znaš - jedna od najžešćih i najkonsekventnijih pobornica borbe protiv alkoholizma, držala o tome predavanja, pisala članke u novinama i tjednicima, govorila na radiju i televiziji, to je evidentna činjenica.

Poznata je stvar da čovjek, ako mu čaša postane jedino utočište u muci koja ga tišti, prije ili poslije gubi vlast nad sobom, pa mu moć trijeznog rasuđivanja toliko

rapidno slabi, a ponašanje toliko se poremećuje, da na kraju postaje totalno neuračunljiv u svemu. Tu iznimaka nema, postoje samo razlike u intenzitetu te neuračunljivosti. Razumije se, ni ja nisam bila pošteđena toga zla. Istina, u prvo vrijeme uspijevala sam prikrivati taj svoj sramotan pad pred kolegama na poslu, pred studentima, pred susjedima, ali se dugo ta činjenica nije mogla sakrivati pod plaštem tajne, već je izbila na vidjelo. Zašto bi, uostalom, da nije bilo tako, zašto bi bilo sasma dovoljno da netko samo izusti naziv "ona ludakinja", ništa više, pa da svi stanari u našoj zgradi, svi u ulici, svi na fakultetu, čak djeca, odmah znaju o kome je riječ. A mogu li ljudi, ma koliko se mi trudimo opovrći ih u njihovu mišljenju, griješiti?

Dapače, da nevolja bude veća, ja sam se tim svojim ludostima čak uznosila, koliko god to zvuči nevjerojatno. Jesam. Evo samo jednog primjera. Jesenska večer, svjetiljke po ulicama već upaljene, kišica sipi, mlačni vjetar fijuče, ljudi se zavukli u sobe, ukratko, jedna od onih kasnojesenskih večeri kad nemaš volje ni živjeti, pogotovu kad te pritište samoća. A ja, omamljena pićem, kao i uvijek, lunjam ulicama, lijevo i desno, bez neke osmišljenosti i orijentacije, jer me hvata užas pri pomisli na pustoš i prazninu što zjape u mojem stanu. Kadli odjednom, što će biti? Spazim kako su na nekoj drvenoj prizemnici svi prozori osvijetljeni. Priđem, dakle, privučena tom činjenicom, gledam: tijesna dvoranica dupkom puna, sve sami mladići i djevojke u njoj. Uđem, eto, sjednem uz prozor, u kutu. I slušam. Okupila se, dakle, grupica mladog svijeta, literarnih poletaraca, pak hajde da iznesu pred slušateljstvo svoja poetska nadahnuća, prozne sastavke, kritičko-esejistička razmatranja, sve u tom kontekstu. Nimalo neobično, uostalom, sine moj. Mladi se čovjek oduvijek voli isticati bilo u čemu, pa i na književnom polju. Jer biti mlad, a biti običan, pogotovu nalik na prethodnike, biti svakodnevan, a ne izuzetan na bilo kojem području ljudske djelatnosti, odnosno ne biti otkačen, da se poslužim modernom frazom, to je neoprostivo za mladu dušu, sramotno, čista ludost, to znači ne koračati s duhom vremena, svoje dobi, već biti u zaostatku, klipsati iza drugih, pa time biti predmet poruge, sprdalo, otpadak, ispljuvak, jednom riječi nitko i ništa, živi mrtvac. Na kraju krajeva, nije li i moja generacija u tim zaluđenim mladenačkim godinama jednako ne samo rezonirala nego i aktivno postupala? Potpunoma? Zašto smo, primjerice, ostavljali školske klupe i knjige, pa bučili po ulicama, izazivali miran svijet, prkosili profesorima, roditeljima, vlastima? Zar doista zbog nekakvih uzvišenih ideala? Ah, ideali! Kakve fraze! Neka mi samo o njima nitko ne zucne ni riječi. Pogotovu o mladenačkim idealima. Ne kažem, bilo je ponešto i toga, svakako. Ali je, budimo iskreni, bilo kudikamo više one vječite i raspojasane mladenačke potrebe za isticanjem. Osim toga, nisam li i ja baš na takvim večerima u delničkoj školi isto tako čitala svoje literarne sastavke, pjesmice, prozu, kritičke člančiće, upadala u žučne i vatrene rasprave o poeziji i prozi, o tradicionalizmu i modernizmu, o odnosu književnosti i života, o dekadentnom i avangardizmu, o sličnim vječitim pitanjima literarnog stvaralaštva, nikada riješenim? I te kako!

Sjedim ja, dakle, u onoj prizemnici, kunjam na stolici do prozora, kraj radijatora, toplo je, doslovce omamljivo, a mladići i djevojke, naizmjence, izlaze jedni za drugima na podij, uznesito, samouvjereno, kako već biva, pa recitiraju napamet ili pak čitaju

svoje sastavke. Dakako, promatrano iz današnje perspektive, s distance od dvadesetak i više godina, sve ono što je te večeri izgovoreno, nije vrijedno spomena, potonulo je kao trulo granje u vodi, kao suho lišće razneseno vjetrom. Ali što sve to vrijedi, sine moj, kad je u mojoj glavi, omamljenoj pićem, sve to dobilo sasma drukčiji vid i poprimilo posve drukčije značenje. Ukratko, odjednom osjećam kako me sve više spopada nemir. Jer, ostati hladnokrvna, poklopiti dlanovima uši, samo odmahnuti rukom, šutjeti kao mutava, dok se uz gromoglasan pljesak i urnebesne povike nabacuju pogrdne riječi na sve ono što je bilo jučer i prekjučer, kao na demodiranu crkotinu, koja nije zavrijedila drugo nego da bude bačena kroz prozor, bez pardona, to je za moju pijanu pamet značilo isto što i pristati da od mene prave ruglo i sramotu, najgnusniju sprdačinu. Iz trena u tren ja sam se, ne lažem, sine moj, osjećala poput onoga nevoljnika iz davnih vremena koji je bio privezan na stup sramote, izložen poruzi, tako da mu je svaki prolaznik mogao bez posljedica pljunuti u lice. Dapače, uskoro me sve intenzivnije stao progoniti još jedan osjećaj: kako sva ta mladež u dvorani upire prstom u moje izborano lice, sijede kose, zamućene oči, čak mi se podrugljivo ceri, a svaka izgovorena riječ upućena je na moj račun. Možda je sve to bila čista uobrazilja mojeg pićem ošamućenoga mozga, prihvaćam, ali je nedvojbena činjenica da me takav osjećaj što dalje sve teže pritiskao, gušio, gušio.

I što je, dakle, bilo, kako je završilo, je li? Tako, sine moj, da sam odjednom skočila sa stolca, pa stala mlatarati rukama, no istodobno i prijetiti mladićima i djevojkama da bi ih trebalo pobacati odande s podija, istjerati iz dvorane, tako da im nikad više ne pada na pamet izustiti takve ludosti, takve ordinarne gluposti, takve notorne sprdačine o onome što će zauvijek, ma koliko galamili i urlikali, ostati vječita svetinja, a njihovi tobožnji duhovni proizvodi završit će kao pljeva, gnjiti na smetlištu literature. Uopće, predaleko bi me odvelo da nabrajam sve one pogrde, uvrede, teške riječi, blasfemije koje sam one večeri bila izgovorila. Razumije se, završilo je tako da su me dvojica mladića, prave ljudeskare, zgrabili za ramena, pa me, bez ikakve obzirnosti, vukli kroz cijelu dvoranu, ne obazirući se na moje povike, prijetnje, batrganje, te me najposlije, uz buran pljesak i povike odobravanja, uz toptanje nogu, izbacili kroz vrata na vjetar i kišu, u nekakvu lokvu, kao što se izbacuje vreća pokvarene robe, trule i smrdljive, pa se opet vratili u dvoranu, zalupivši mi vrata pred nosom. Ali što su drugo, sine moj, ruku na srce, mogli i učiniti s takvom luđakinjom kakva sam ja u to vrijeme bila?

Ili pak slučaj s Katicom Mlinarić, staricom, koja se jedne noći objesila u svojoj podrumskoj sobici. Rezonirajući trijezno, za tu staričinu smrt nitko zapravo nije bio krivac, ponajmanje gradske socijalne ustanove. Ponajprije, na staričinom slučaju već se izvjesno vrijeme radilo, njezin je predmet bio u postupku, pa bi uskoro starica počela primati socijalnu pomoć, makar i minimalnu, te je mogla pričekati još koji mjesec, kad je već čekala dvije godine na rješenje svojega slučaja. Osim toga, poznata u cijeloj našoj ulici po silnoj strpljivosti i toleranciji kad je bila riječ o podnošenju životnih nedaća, usmrtila se u trenutku kad se to najmanje očekivalo; naime, još večer uoči toga svog strašnog čina provela je u društvu dviju starica iz kuće, pričala s njima, sjećala se

mladosti, pokojnog muža, roditelja, pomrle djece, sve to, kao i uvijek, bez trunke gorčine, daleko od toga da bi nekome išta spočitavala zbog tih svojih nedaća, već ih prihvaćajući kao normalnu činjenicu s obzirom na svoju duboku životnu dob.

Ali dokazivati nešto nekome tko glavinja rubom ludosti, komu je crno bijelo, a bijelo crno, tko je zarobljenik svojih sumanutih fikcija, bilo je isto što i gluhome trubiti u uši, slijepome brojati zvijezde na noćnom nebu. Dovoljno je zamisliti samo ovo, sine moj: tri ili četiri sata poslije podneva, vrijeme kad se zaključavaju pisaći stolovi i napuštaju uredske sobe, kad se hrli što brže kući na ručak ili u kakav restoran, kad ti glava još buči od silnih poslova koje si morao cijelo prijepodne rješavati, a ja se, ošamućena pićem, ustobočila pred vratima, hvatam ljude za rukave, okrivljujem ih za smrt starice Katice Mlinarić, spočitavam im nemarnost i bezosjećajnost, čak ih grdim. Vrijeme teče, odavno su već prošla tri ili četiri sata, ljude čekaju kod kuće njihove žene, njihova djeca, njihovi roditelji, ručak je na stolu, ugovoreni su sastanci za odlazak u posjete prijateljima ili rođacima, za odlazak u trgovine, ali ja uopće ne mislim na to, sve to za mene ne postoji, već tražim i tražim krivca za smrt jedne nesretnice, jer smatram da krivac postoji, nitko ne oduzima sebi život iz čista mira, za svaku naprasnu smrt netko snosi odgovornost, ovakvu ili onakvu, pa tako i za staričinu smrt vješanjem u podrumskoj sobici.

I sad, postavlja se pitanje, sasvim opravdano: tko sam ja zapravo, te prisvajam sebi nekakvo fiktivno pravo obilaziti urede i ustanove, pa tražiti krivca za smrt jedne starice kojoj je život možda postao nesnosan teret iz drugih nekih razloga, recimo dugogodišnja samoća bez muža i djece, pa se zbog toga odlučila na tako strašan čin oduzimanja si života? Šutjeli su, molim, o smrti Katice Mlinarić svi tadašnji uglednici grada, šutjele su novine, radio, televizija, svi javni mediji, a javila se, eto, nekakva Marija Sokolić, prijevremeno umirovljena profesorica zbog neizlječivog pijanstva, totalno neuračunljiva osoba, pak stala zabadati nos onamo gdje joj nije mjesto. Imali su posve pravo, sine moj, što se nisu osvrtali na moje pritužbe i napade, na moje uvrede i viku, što nisu htjeli objaviti u novinama ni jedan moj prosvjedni člančić u obranu Katice Mlinarić, a poslala sam ih najmanje dvadesetak na sve strane, imali su pravo što me nisu puštali ući u Sabor, Gradsko poglavarstvo, Općinsku skupštinu, nikamo, čak su imali pravo što su me na kraju, kad je moja ludost prevršila mjeru, strpali na liječenje u umobolnicu, odakle su me pustili kući istom nakon šest mjeseci.

Tragično je, sine moj, kada izgubimo razboritost, ali je kudikamo tragičnije kada nismo svjesni toga svoga duševnoga stanja.

III.

Tko bi, eto, ikad pomislio, sine moj, čak uz najbujniju maštu, da će nakon trideset godina u ovom mojem stanu nastati takve kardinalne promjene, i to za svega mjesec i pol dana? Jer, vidjeti danas sve te nanovo obijeljene zidove i stropove, svježe oličene prozore i vrata, ulaštene parketne podove, pa nove zastore, lustere, sagove, jednom riječi sav taj raskošan i blještavi sjaj, onakav kakav je bio nekad davno, prije trideset i

više godina, dok si ti živio sa mnom, pa usporediti to sa stanom u kakvom sam živjela za svih tih godina dok si ti, napustivši me, lutao kojekuda po svijetu - oguljeni zidovi s cijelim plohama otpale žbuke, pa izlizana vrata i prozorski okviri, rasklimane kvake, pocrnjeli parketi, nakrivljene zastornice, slomljene noge na stolicama, iščupane utičnice, ukratko, sveopća zapuštenost od koje ti se kosa diže na glavi - jest, vidjeti danas sav taj sveopći sjaj isto je što i nemoguće učiniti mogućim. U svakom slučaju, sva ona silna predviđanja koja su tako samouvjereno tvrdila kako ću ja, Marija Sokolić, tvoja majka, završiti život usred smeća, među paučinama, u truleži, totalnom smradu, sve je to palo u vodu, definitivno zanavijek.

Zinuli, razumije se, susjedi na gornjim i donjim katovima, zinula cijela zgrada, zinula čak cijela ulica, te se svi snebivaju, križaju, zabezeknuto bulje jedni u druge. Pa što je to, ljudi moji? Tko je tu lud, a tko pametan? Je li ikad itko mogao takvo nešto i u snu predvidjeti? Marija Sokolić, naša ludakinja, dovela majstore i radnike, pa joj uređuju stan, od poda do stropa! Sve novo novcato, mit Sack und Pack! Pamet da ti stane! Prije bi se očekivalo da će se zemlja rasklopiti nego da će se ona, potpuna smušenjakinja, prihvatiti takvog velebnog posla. Opet jedna od njezinih bezbrojnih ludorija, ništa drugo! Nižu se, dakle, sve takva i slična šaputanja, naklapanja, pitanja, kolaju po hodnicima, stubištima, na ulici, gdje se god nađu dvoje ili troje na okupu. A iznad svega, naravno, lebdi u zraku konsekventno jedno nadasve rezolutno pitanje: što će mi zapravo sva ta ludost, a već sam jednom nogom u grobu?

Idem ja, na primjer, ulicom, uzdignute glave, radost mi sjaji u očima, ushićenost caruje u duši i klikće u srcu - a kako i ne bi, sine moj, kad samo pomislim kakav će te stan na povratku kući dočekati! - koračam, dakle, ulicom, a ovamo prema meni nadolazi uznesitim i oštrim korakom Zora Brebić, s trećega kata. Ide, dakle, prema meni Zora Brebić, prva dama naše ulice, pripadnica današnje naše elite, naše "gradske kreme", inače bez zrnca soli u glavi, čista tabula rasa, pa mi se izdaleka osmjehuje, maše mi rukama, a lice joj nalickano svim mogućim kremama i pomadama i puderima, kapci iznad očiju premazani plavkastom bojom, bliješti se i sjaji, sva se zari, baš kao da odlazi na jedno od onih ekskluzivnih primanja u najotmjenijem hotelu prve kategorije, kamo je njezin muž, Ljubo Brebić, visoko pozicionirani državni funkcionar, neizostavno mora voditi sa sobom, jer inače "vidio bi on svoje, čuo stotinu gromova, gutao paprenu juhu, nego što", ako to ne bi činio.

- Divno, gospođo Sokolić! Zaista divno i perfektno! Ja sam zbilja šokirana! - dovikuje mi izdaleka, sva se topeći od slatkoće, a osmijeh joj ne silazi s lica.

- Što je to divno i perfektno? I zašto ta šokiranost? - snebivam se ja tobože, jer mi je jasno što joj se mota po glavi.

- Hajte molim vas lijepo, kao da se ništa ne zna, ništa ne čuje, ništa ne vidi, Isukrsta vam...

- A što se to zna, čuje, vidi, gospođo Brebić?

- Ne, ne, ne - prijeti mi ona prstom na kojemu blista prstenje. - Nije to lijepo od vas, nije pošteno, hoću reći, baš nimalo!

- Što to nije lijepo i pošteno, ako smijem pitati?

- Pa to što želite zadržati sve u najstrožoj tajnosti, kao da je riječ o državnoj tajni - postaje joj glas reskiji.

- O kakvoj vi to najstrožoj tajnosti, državnoj tajni, zaboga, molim vas? - ne prestajem se ja čuditi.

- Novci, novci, novci, gospođo Sokolić, eto što! - rezolutno će ona.

- Kakvi novci?

- Pa valjda znate na što mislim?

- Što to, ako smijem pitati?

- Pa sve te hrpe novaca za takvo nevideno preuređenje stana, gospođo Sokolić, hoću reći, silne hrpe, hrpetine! - sve jače povisuje ona glas.

- Kakve hrpe novca, kakve hrpetine, gospođo Brebić? - širim ja ruke.

- Oho, vidi ti nje, što se pravimo važni i naivni, kao da smo slijepi!

- Tko se to pravi važan i naivan? Nećete valjda reći da se ja pravim važnom i naivnom? Takvo simuliranje uopće mi ne pada na pamet, ponajmanje pred osobom kakva ste vi!

- Ružno, ružno, ružno, gospođo Sokolić, ružno da ružnije ne može biti! - opet mi prijeti onim svojim prstom punim prstenja, ali joj se sada lice oduljuje, a umjesto dotadašnjeg smiješka iskri joj u očima bljesak ljutnje.

I huknuvši još pri tome, Zora Brebić istodobno učini takvu nedvosmislenu kretnju tijelom, takav trzaj glavom, takav zamah rukom da je bilo evidentno kako bi mi, da smo se našli negdje na osami, najradije prilijepila zaušnicu, kakvima nagrađuje svoja dva dječaka. Pa sijevajući očima, otplovi dalje pločnikom, obavijena oblacima svojih intenzivnih miomirisa svih mogućih parfema, prkosno uzdignute glave, kao furija. No poslije nekoliko dana, kada smo se opet srele na ulici, licem u lice, više joj nije padalo na pamet da me ispituje o mojim novcima i novčinama, već je demonstrativno okrenula glavu na drugu stranu.

Ili pak ovaj susret. Vraćam se iz grada, noć je, ulazim u našu zgradu, a iz sumračnog hodnika, na prepad, skače pred mene Štefica Križec, najveća blebetuša na našem stubištu, prava napast kad se za koga zalijepi, za koju se od prvoga dana čudim kako je onaj njezin muž Martin Križec, fin i odmjeren čovjek, perfektna učtivost, mogao s njom izdržati tolike godine u braku, ali je zato troje njihove djece odmaglilo kojekuda čim su porasli. Zaskoči me, dakle, Štefica Križec, pa maše rukama kao da plamti požar u kući, hvata se prstima za kosu, vrti zabrinuto glavom, sklapa ruke i križa se, kao da pred njom stoji kakav stravičan monstrum.

- Alzo, gospa Sokolić, draga gospa Sokolić, pa kaj to vidiju moje oči, za Bogeka miloga? Kaj se to z vami pripetilo, majčice moja? I kaj ima sê to značiti, prosim ih lepo? - snebiva se ona na svojoj neizlječivoj kajkavštini.

- Ali kaj to, gospa Križec, recite mi, kaj? - uzvraćam i ja na kajkavskom.

- Pa sê te stvarčice, prosim ih lepo.

- Koje stvarčice?

- Alzo, pa to priliči frajlici od šesnajst let, gospa Sokolić, šiparici, bumo rekli, a ne jednoj ozbiljnoj ženi u godinama, umirovljenici, k tome nekadašnjoj profesorici na fakultetu, uvaženoj osobi pred kojom su se svi klanjali, ljubili joj ruke, koja je objavila tolike knjige, pisala u novinama, govorila na radiju, gledali je na televiziji, za miloga Bogeka, gospa Sokolić, razmete me valjda?

- Niš vam ja ne razmem, pod milim Bogom niš, oprostite, o čemu vi to, gospa draga?

- Pa o tome da od sebe delate običnu norčiju, pravi pravcati cirkus, ak baš hočete znati, oprostite na izrazu, ali tak je!

- O kakvoj vi to norčiji, o kakvom cirkusu?

- Pa o tome kaj ste pometali po sebi, budemo rekli, te šnalice, umetne rožice, broševe, pantličeke, mašleke, remenčeke. Pak i ta frizura, Bogek mi oprosti! Negdo vas je, bez zamere, bogme, grdno nasamaril, gospa Sokolić! Morali ste itak pitati nekoga za mišljenje prije toga, povesti ga sa sobom po trgovinama i štacunima, u frizeraj, da vas uputi kak se to dela.

- Ali koga, draga gospa Križec?

- Ljude.

- Koje ljude, prosim?

- Pak ove oko sebe.

- Gdje oko sebe? Ja ih ne vidim.

- Ne vidite ih? Kaj? Baš nikoga ne vidite? O mili moj Bogek? Nikoga?

- Nikoga.

Teče, dakle, takav razgovor između mene i Štefice Križec, ondje na stubištu, u polumraku, trudi se Štefica iz petnih žila, napreže mozak, da mi sve objasni što joj je na pameti da dođemo do zajedničke suglasne točke, ali tu točku, unatoč svojem trudu, ona nikako ne može pronaći, nit razgovora prokleto joj izmiče iz ruku, sve se permanentno vraća na početak, vrti se u začaranom krugu, baš kak ringišpil, kako bi ona znala reći, tako da joj na kraju ne preostaje drugo nego da odmahne rukom, onako kako činimo kad imamo posla s totalno pomućenom osobom, pa otperja uz stube, lupajući svojim drvenim klompama, kao da je gone svi vragovi, gunđajući razočarano.

Ni dan-danas, sine moj, nije mi jasno po čemu je sve to što sam odlučila učiniti baš tako problematično da je moralo izazvati svu tu uzbunu i pometnju, svu tu hajku, pogotovu što je evidentno riječ o posve intimnom činu, totalno indiferentnom sa šireg gledišta. Cirkus, dakle? Norčija? Pa dobro, sve to što sam u ovih mjesec i pol dana, čekajući nakon trideset godina na tvoj povratak, uradila sa stanom i sa sobom neka bude cirkus i norčija. Prihvaćam. Ali zar se mnogošta u životu, ako se bolje promotri, također, ne bi moglo nazvati cirkusom i norčijom? I te kako! Ali što svi ti ljudi hoće, na kraju krajeva, molim? Zar da nakon trideset godina čekanja, iz dana u dan, iz noći u noć, dočekam sina usred prljavštine, u gnjiloj rupetini, u truloj jazbini, u smradu i smrdoći, zaboga? I onakva kakva sam bila još do jučer, to jest frizura neuredna, cipele s izvrnutim petama, haljine posute mrljama od pića, ogrtač izguljen, veste izjedene od moljaca, rupci ocufani? Jer, drugo je to, molim, kada kunjaš u kutu gostionice na

Gornjem gradu ili bogtepitaj gdje u Trnju, Pongračevu, Črnomercu, Dubravi, a sasvim je drukčije nadeš li se, recimo, u Gradskoj kavani, Palaceu, Esplanadi, Intercontinentalu, čak Sheratonu. I k tome kraj sina, povratnika iz bijelog svijeta, koji je u odijelu od najfinijeg sukna, svjetski čovjek. Jer, biti bijednica u izlizanoj haljini, s poderanom torbicom, neuredne kose, pak se takva voziti kraj sina u luksuznoj limuzini ili pak sjediti u najotmjenijoj restauraciji u gradu, to je za mene jednako nekompatibilno kao i dopustiti da stan bude u istom zapuštenom stanju, sličan odurnoj rupetini, kakav je bio za svih tih trideset godina. Prema tome, zar je baš tako nenormalno što se s time neću i ne želim pomiriti, ni po koju cijenu? Pa makar to svi nazivali i cirkusom i norčijom i ludošću prvoga reda, na volju im. Ja se toga ne stidim, niti me zbog toga imalo boli glava.

S puta kojim sam krenula neću odstupiti ni za milimetar, sine moj.

(Završetak u idućem broju)

Mijo Miće UŠIĆ

Daleko je moj "Ča"

Pensiri moji, pensiri
Tamo daleko prikon Učke gore
Uklesani u trde stine i gromače
A uznemireno srce tuguje i plače.

O pensiri moji, frmajte se nu malo
Ter zemlja je naša svudar pričiža,
Malo gobasta, a i malo drita,
Nigdi ravna, a nigdi brdovita.

Pensiri moji, danas jopet bižidu
H zemlji di si se ozdavna rodija
H zemlji, ka ti je i pod kožu sila
I nima tega ki bi je z tebe izbija.

Pensiri moji, vreda gredu i letidu
H zemlji mendula, šparuga i smokav,
H zemlji z čuda ulik, jama i grota
H zemlji, ku je volija Mate Balota.

Pensiri moji, ča ste me šempijali
Da san dušu i pamet svoju zgubija,
Svoj mir, bile galebe, vale i modro more
Pod stare dane drugin za paseđadu puštija.

Pensiri moji, a i suze moje gorke,
Škužajte mi ča san ti korak učinija,
Ča san svoju lipu i crljenu zemlju
I svoj "ČA" samo tilon napuštija.

Ričoslovnik:

Pensiri	*misli*
Frmati	*zaustaviti*
Pričiža	*jednaka*
Bižidu	*jure*
Vreda	*brzo*
Šempijali	*smutili*
Pasedada	*šetnja*
Škužajte	*oprostite*

Josip TERHAJ

Romska pasacalle

Ujednačenih se koraka strmom uličicom poduzetno spuštaju dvije žene. Upravo mimoilaze trojku "pagoda" na obrise pravih koje frapantno podsjećaju, svojom visinom i oblikom krošanja sa stepenasto izrastajućim granama stoljetne omorike. Optičkom varkom ostavljaju takav dojam, posebice za kasna predvečerja ili olovno siva, tamna zimska podneva. No, u *local - colouru* tragova britvom obrijane bonzove glave niotkud. A budistički naglašenija askeza naslućuje se tek u onemoćalih, sofističkim prekrojenjima mirovina ovdje nastanjenih građana poodmakle dobi.

Lica žena uokvirena su kosama boje čvorkova perja s pritajenim plavetnim sjajem kovrčavih niti. Put im brončana s jantarnim preljevom, poput one u revne seljančice u plodonosnoj, ali i prenapučenoj dolini Indijcima svetog Gangesa. Identična i u uličnе trgovkinje koja u starom bazaru nadomak teških sjenetina Le Corbusierovih divotnih palača u novosagrađenoj četvrti Chandigarha svakodnevno umješno prodaje ulišćene, prirodnim otrovom "oplemenjene" žvakanju namijenjene betelove orahe.

Dva para tamnosmeđih, ponešto iskošenih, krupnih očiju karakteristično obilježuju pronicljivo ispitivački pogledi. Zrače iz modrikastih sjena što nađoše utočište podno nešto gušćih zagasitih obrva. Na ritmički složno pokretnim ramenima nabiru se crnkaste bluzice mutna odsjaja s ružicama pastelno obojenim, jedna žutim, na drugoj crvenim, nalik sljezovu cvjetiću. Od platnenim pojasevima labavo obujmljenih strukova nadolje lepršaju im podugačke suknje. Starijoj od isprana jeansa, djevojci od svjetlucava ciglasta materijala sa zelenim volanima. Podjednako odijevanje žena moglo bi obilježavati blisko srodstvo. I nasumce bi mogao zaključiti kako sve nedvojbeno upućuje na osebujni romski način oblačenja, *eo ipso* na njihovo podrijetlo. Sudeći po sličnosti osobitih fizionomija, po svoj prilici radi se o krvnoj rodbinskoj vezi. To im zacijelo ne šteti u profitabilnom obavljanju poslova. Bit će baš obratno, a one to najbolje kusaju. Posebice za obigravanja pragova budućnošću zabrinutih, ali i radoznalih. A naše Romkinje su orne, primjerice, a to gospođe traže, poput vrlog Romani-Donizettijeva toskanskog nadriljekarnika Dulcamara, jasno uz naplatu, potrebitima otkriti najtananiju tajnu recepta za prigotavljanje, miješanjem svakojakih sastojaka, čudotvorna *l' elisira d' amore*.

Istina, zlobni jezici kažu kako neka njihova posla, primjerice u trgovanju i bajanju (a radi pečalnog proživljavanja prihvaćaju se svega i svačega) u ocjeni etičnosti nisu lako prozriva. I kritički će nastaviti: - to je "realno" kao da ih sa Zemlje bez snažnog teleskopa zodijačkom Vagom precizno želiš odvagnuti. A izdaleka nejasno se može ocijeniti točan međuodnos osjetljivo nježnih zvjezdanih plitica. Tek pod budnim okom Gospodara neba blago se njišu iznad opakog zatka otrovne Škorpije, lažnom vizualnošću tik uz trepteći puni sjaj astralnog klasa kreposne Djevice. I sad odgonetni! Tako će farizejsko skinheadski nabrušeno zabadalo. Ali nipošto da bi uz onaj poznati Kristov uvjet smjelo hitnuti prvi kamen. Uzvanice radoznalošću dobro opskrbljenih, s

pouzdanom širokogrudnošću, moglo bi se reći čak s ushitom pretkazuju budućnost. Najrevnije onima već do grla ogrezlima u razuzdanom očaju, iz kojeg se ni uz nadljudski napor sami ne mogu iskoprcati. Obdarenice iskorišćuju tu svoju sibilinsku sposobnost, vapijućima za srećom prognozirajući ljepše dane, suncem stalno ozarene sutrašnjice, koje jamačno, ni same nikada neće okusiti. No, danas će zacijelo stopostotno zadovoljiti sibaritski nezasitnu, već itekako nestrpljivu mušteriju koja ih čeka pod svojim borom opora mirisa. Na putu ih, međutim, nestaško neki, umjesto da gleda svoja posla, oštrim zviždućima nakanio omesti. Belsade, to je ona starija na čelu dvojca, čini se praktičnijim životnim iskustvom poučena, ne reagira na neočekivano izazivanje. Nerita, ona prpošna, očito impulzivnija, i još djevojka, sada s o vrat nemarno obješenom rumeno obojenom maramom, međutim, nervozno se ogledava. Ona provokaciju ne može dokraja mirno otrpjeti. Kao da joj u svježem skeletu slušno trepere baš sve koščice. I one jagodične, koje joj dražešću oplemenjuju oble obraze, sada već ljutnjom ozarene.

Provokativni zvižduci sve češći, njoj se čini i sve glasniji, uznemiruju joj i dušu i mozak. Poprimajući farsične razmjere, ovladali su cijelim uličnim prostorom. Nema sumnje, prodrli i u sve kuće. A, i ne bez osnove, mogli bi se različito tumačiti. Istina, može to biti šala Neritom oduševljenog udvaratelja, no on, pomisli mrko djeva, već bi joj se otvoreno predstavio. Smrknuta zaključi kako ih netko zločesto izaziva, bezobrazno rugajući im se. Stoga će se, prenapeta izraza na licu i skeptično žmirkajući, još napadnije osvrtati. Najednom će, već razjarena, iz svega glasa prosiktati:

- Koji ti je đavo? Mani nas se, budaletino!

A režiser predstave, otprilike desetogodišnji huncut crvena lica podno razbarušenih šiški žućkaste kose, zaklonjen štitastim reklamnim stalkom finotrbušaste *Coca-Cole*, cerekajući se gušio od zadovoljstva, jako uživajući u stvorenoj pomutnji jer inscenirao je dramatični prizor ravan nekom iz filma neorealista kova De Sice.

Nakon toga, kao da im je sam sotona za petama, žene objeručke prihvaćaju gostoprimstvo uslužna prečaca zmijoliko uronjena u isprepletenog šiblja žbunasto, plemenitim žutilom nenametljivih drijenova obogaćeno šipražje. Kretnje su im opet savršenom umješnošću usklađene, svrhovitošću "misije" majstorski predodređene. Nerita je nakon obrecanja još ponosnijeg držanja, još prpošnija s propulzivno zabačenim ramenima. Na njima tek što nisu izvođenjem zamaha zalepršala kraljevski raširena krila. Takva podsjeća na *Pobjednicu* s brdovita Samotrake, otoka što od pamtivijeka razgrće zlatotkanu koprenu sa zapjenjenog valovlja Egeja. Danas je *Nike* nezaobilazno uočljiva onako (s najvećom pohvalom) smještena u svojevrsnoj, reklo bi se nultoj galeriji. Uzvisita, zanese vas pri prvom koraku nakon ulaska u Louvre. Usprkos od ranije barbarski trajno obezglavljena, reprezentativna božanska glasnica nekom svečanom srdačnošću, pred polijetanje dočekuje namjernika. Taj vjekovječni biser ljepote helenističkog baroka, doletjevši s maglovita misterijskog rituala božanskih Kabira u srce Europe, i poslije dvadeset i tri stoljeća iznosi na sunce spomen na slavnu pobjedu.

Dok je halju ugledne krilate božice naborao vjetar budući da je poput kakve gorostasne pulene na pramcu pobjedonosne galije smiono prkosila oluji bitke, Neritin skut oblikuje brzi, a opet elegantni ritam odrješita koračanja.

Belsadeino ustreptalo srce sveudilj i izdaleka neodoljivo mami u miloj pustopoljini priprosto, postojanom suplemeničkom i krvnom toplinom ispunjena zavičajna čerga. A ona nema samo jak osjećaj pripadnosti tamo lociranom dijelu romske zajednice, već mu je iz svega srca i emocionalno predana. Čak pobožnjački ga drži zavjetničkim utočištem te posjećuje na onaj hudobni dan, godišnjicu muževljeve smrti. Stoga se u duši zagledava u prošlost prepunu svježih, nezamućenih slika odotamo. Neprestano joj u sjećanju titraju jošte živahni kadrovi iz obijesnog razdoblja nevina djetinjstva, pa iz prostodušno zbunjuće te itekoliko u razmahanom cvjetanju čudesno nestašne, povremeno i teške mladosti: to proskitavanje, te traženja milostinje, a nije se odricala, na kraju, ni sitnih otudivanja. No, onda je nadošao Kumar i duboko proćućena bračna sreća. Ni potencijalno zataškavajuća vremenska distancija ne može ništa izobličiti, a nekmoli izbrisati. Osvježujuće sjećanje, naprotiv, tek ih za trunku zna poljepšati, ali čuvajući golu autentičnost njihova bitka, na svakoj stopi zemlje rodnog joj kraja.

Jednog tihanog ranojesenskog dana, sjeća se Belsade, u sumračju blagog predvečerja, oživljavao ga nekako zloslutno tek usamljeni, no bučno hučući ćuk. Uz vatru su mirno sjedjeli ljudi tipično romskih tamnoputih, ali i plamenom ozarenih lica. Živo su čavrljali o svemu i svačemu. Drugi, opet, zgureni u sjeti svojski kunjaju. Ima i onih koji, svjesni pune gorčine svakidašnjice, u prikrajku su pogrbljeni, zamišljeni i potišteni; takvi sažaljenja vrijedni. Siluete nekih i - poput Paracelzovih gnoma - njihove djece, kao čudna priviđenja trome su bauljale uokrug. Njihove po livadi izdužene sjene, još uvijek čovjekolike, iznenada su znale poletjeti. Vrckale se sve do izlokane, prepune ugarcima preplavljenih pješčanih nanosa, ogoljele riječne obale. Potom preletjele dugokljunu šljukicu koja se dopola tijela skrivena u šašu, užarenih očiju šuljala kako bi zaskočila svoj posljednji obrok toga dana. Nedaleko, mreškajući se hitaju brzaci što raskošnim blještavilom srebra obiluju. Sve dok se dio omlitavjele matice ne ugne u mrtvu, no ubojitu vodu rukavca, gdje se u agoniji prisilno zaustavlja i otužno gasi. Noću, cijelim tokom rijeke vodena struja djeluje tajanstveno. Monotono mrmoreći, čini se šaputanjem opisuje zanimljive uzvodne susrete, poglavito one neočekivane, neodgovorne. Ali, premećući valutiće šljunka, ma zar stalno nešto gunda? Možda, jer na njezinim jalovim žalovima ona čeznutljivo željna viđenja nikako da se zbudu. Usprkos primamljivom, toplo žuborećem dozivanju, svejednako nema odziva. U pitomu klancu, duboko ispod gotovo uvijek bjelkastim oblacima obloženih surih visova od nazubljenih stijena, na rubu podaničke im branjevine nevelik broj konja na paši, nedaleko od otrcanih ugljenarskih taljiga. Natovarene su dobrano nabreklim vrećama drvenog ugljena, ali i šarenim svježnjevima prostiraka krpara i prnja te bakrenim posudem i drvenim škafovima. Jer i tako se može životariti, s koljena na koljeno. Sve te stvari dozrele za prodaju, sakupljene su i spremljene za nadolazeći listopadski sajam što se u povlaštenom trgovištu svake godine održava za god Župe, na dan Maksimilijana blaženog.

Ova smjelom vještinom obdarena čeljad iz dana u dan zna odmjeravati svoje žilave snage sa surovim životom. Većinom je to itekako mukotrpno, iscrpljujuće i bolno. Revno čini ona to čak i sad dok, primjerice, *Pod zidem* namjerniku budzašto preprodaje: majice, aparate za šišanje i kišobrane.

Nadalje, prisjeća se Belsade i onog uzburkanja mirnoće, drugom zgodom. Povrh na iverje odložena, netom izdjeljana čabra čak s četiri uške, dva se očito pustahijska starca, romski čistokrvnih teških brčina i još težih riječi, žestoko prepirala. Sijevajućih očiju unosili su se jedan drugome u lice i pritom se gestikulirajući, obilno služili prijetećim drvodjelskim alatom: jedan bradvom, a drugi raspom. Bilo je i nespretnih naguravanja. Onaj zacijelo nešto mladi, ne trateći puno riječi, ubojitim je izrazom lica protivniku stavljao do znanja kako nipošto ne misli popustiti, pa puklo kako puklo. Suparnik mu, opet, pružao je ozbiljan dojam kako je ovog puta spreman ići dokraja. Zacijelo nešto gadnije naravi, prepredena izraza, a i verbalno agresivniji, nedvojbeno je "kompanjonu" stavljao na znanje da mu se ni pod koju cijenu nije spreman pokoriti. No, bila je to, kako se zgodno kaže, tek bura u čaši vode. Začudo, strasti su naglo splasnule i napetost iščezla bez traga. Jedino je, zbog iskazane srdžbe ili odsjaja vatre, samo Bog to zna, za još jedno vrijeme koža na njihovim licima bila prozirna, a žutosmeđa kao da su rekonvalescenti od preboljenog nekog bizarnog hepatitisa. Bilo kako bilo, odmah potom natmureni još sajmari složno zgrabiše svoj tek zgotovljeni dragocjeni uradak i spretno ga natovarili na kola. Zacijelo su samo sebi razumljivom mimikom dogovorili svoje udjele u profitu. Buljooka starica krhka rasta i pretenciozno sklepana nadimka "doktoruša" zbog naglo nadolazećeg mraka žurno je nastavila brati oštrolisni plućnjak, po svome - posve pouzdanu pomoć nevoljnim bolesnicima dišnih puteva. S podsmijehom je tu i tamo ipak pratila vehementne svađalice, i na kraju će, kao da je razočarana ishodom, u sebi ustvrditi: - S njima opet isto! Ponovno se tresla brda...Šeprtlje, bijedni šarlatani!

A ti konji na paši, pita se Belsade! Jedan je bio crvenkastosmeđi i putonog, drugi tamno riđi, a bjelorep. U "ergeli" nema dvojbe najuočljiviji bio je onaj tamnozeleni čađasta hrpta, a osut smeđim pjegama, zato koliko-toliko sličan prepeličjem jajetu. Poseban je bio i vranac, na paši najčešće putilom sputanih nogu. I od svih najvećma bi znao rzati. Nitko da bi mogao objasniti zašto. Zvoncem obješenim o poviti vrat, idiličnim bi cinkanjem pastirski dojavljivao trenutačno mjesto "atova" na paši. Ubogi, svi strogo disciplinirani, međusobno se previše nisu udaljavali. U uravnoteženom rasteru ustrojeni, takvi u konzumaciji sočne hrane bili su učinkovitije izraženi. Svi u preobilnu trpezu orošene utrine iskosice sunovraćenih i izduženih vratova. I naizmjence nervozno ih tresli. Već suzećih očiju, svilastim razbarušenim grivama odvraćali ustrajno nasrtljive, nesnosno dosadne muhetine. S istim razlogom, od časa do časa zatresli bi trzajući, izdalje gledajući svoje čak sjajne sapi. Na povremeni ćurlik prikrivene jarebice, poneki osjetljiviji lagano bi strigao ušima. U slobodnoj prirodi, u modričastim sjenama vrbika razmnoženi, naglašeno kičaste, no teretne orme olakšani te nesnosnih čeličnih žvala izbavljeni, ondje se svakodnevno gurmanski izdovoljavaju. Sve do svitanja; pokatkad, ovisno o dnevnom planu njihove uporabe, i dalje.

Otporni su ti kuštravi daleki potomci žilavih četveronožnih prenositelja u divljaštvu srljajućih hunskih pasoglavaca. Neprestano, čak i zimi bez prava zakloništa, a kamoli konjušnice. I nikada prehlađeni, a nekmoli bolesni. Ustrajni su, puni poleta i smjeli. Bez tjeskobe u srcu i masti u tijelu, orni su u propanj zdušno dipnuti i dobro

potegnuti. Akcioni radius djelomično im sada ograničava uz poljski put ispružena sivoplava pregrada. Čine ju nazubljenim mladim krošnjama urešeni, pravilno, no dobrano stiješnjeni javorčići. Ljeti su zbog preobilja crvenkaste prašine dojmljivo umrljanih skuta.

Krunu ženinih uspomena zaprema paroksizam životne joj kušnje što se na njih obrušuje jedne kobne noći. Prema pričanju prisutnih, po običaju mnogo je čergara opet čučalo uokolo ognja. Kumar, neosporno najkrepkiji mladac, još golobrad, no apsalonske duge kose, sure, ali profinjene fizionomije s izrazito tamnim, nešto izražajnijim kolobarima, strujećim je pogledom gotovo upijao razigrane plamene jezičce. Pritom je prekaljeni pripadnik poročne nikotinske družbe strastveno potezao cigaretni dim. Kao da odavno nije osjetio premili miris duhana te se zbog neoprostiva propusta tako zdušno osvećuje. Obično mučaljivost mu bila strana, a te večeri ni s kim da bi razgovarao. Tek tu i tamo kimnuo bi glavom kao da zorno potvrđuje kategorično prihvaćanje nečijeg uvjerljivog savjeta. Tim neznatnim pomicanjem prsa izazivao bi bljesak lančića od zlata obješena o žilavi si vrat. Ispustivši prigušeni uzdisaj, izrazom lica svjedočio je da se i dalje zbog nečega koleba, i da ga to koči u provedbi već uobličenog nauma. No toliko željena namjera ipak je prevladala. Jamačno, jer je otpor bio sve slabiji i bezizgledniji. Uto se iz obližnje čađave kolibe nježno izvila pjesma tihog ženskog glasa. Žalopojnom osjećajnošću prožet, vješto je preludirao uzbudljivi napjev s kojim se i smirujući osjećaj slađane ugode širio zatamnjenom udolinom. Blagotvorno prebirao je po pognutim granama, potičući željne snove već uspavaloj krajini. Pritom je nježno dosegao, ne izazivajući ju, u tamnoj sjeni pritajenu zmiju potočarku, niti budeći već od sna obamrlu pticu močvaricu. Mladac, nema sumnje nečim prevažnim uzburkane duše, do guše već u sviskavajućoj napetosti zbog slatke boli zaglavljene u grudima. U jednom času nešto je promrmljao, naglo se trgnuo i kao da se iznenada riješio dvojbe, moglo bi se reći na prstima odšuljao do najbližeg konja, onog prepeličjeg; osedlao ga i pregnuo na predobro mu znani posao. Besprijekornom je, cirkuske arene dostojnom vještinom uzjašio dokona konjica. S ushitom, laka srca, jer ono ne haje za silu težu: što je punije - osjeća se lakše. Zrcalećih očiju i drhtavih usana od radosna uzbuđenja zbog skorog susreta svoje *Zlatooke*, snažno podbode konja te ovaj obijesno pojuri u već tmastu noć. Kao da ga vjetar s jahačem sunovratio s padina oblakoderne planine u ljudoždersku tminu. Iz sve snage ih otpuhnuo ususret udesu kobnom. Suludo su poput zagonentnih fantoma jezdili kroz crnu crncatu noć. Zbog cik-cak jurnjave radi zaobilaženja stabala, uzelo je maha jako treperenje čvrsto zategnutih, dokraja napetih uzda. A to je zdušno izazvalo samo uzbuđenom jahaču čujne, unekoliko srebrnaste zvukove cinkanja čeličnih karika uzdrmanih žvala. Poticajni zvuci osobitog tremola pojačali su dramatičnu napetost već dokraja prenapregnutog Kumara; sve do neizbježnog drastičnog vrhunca. Takav je prohujao ispod krošanja, usred crnilom zapriječene staze prepune ljeskajućeg se blata. Ono žitko, pod razigranim je konjskim kopitama bespoštedno frcalo na sve strane. Muljavi projektili nemilosrdno su šljapnuli i umilne grmiće uzdrhtalih već gnjilećih trputaca. Naprasno su oblijepili, ranije kristalnim suzama rosice jedva isprane i tako odbljescima urešene sluzave oblutke. Tu su nedavno, za rasterećivanja uglibljenih kola,

bezglavo porazbacani onkraj prljavih grmena kaljužnice. Slobodno su se razlijegali tutnjevi vrckastih kopita konja u divljačkom trku i nesmiljeno ovladali dolinom preplavljenom jakim mirisima jeseni u zastrašujućem tajanstvu posvemašnje mrkline.

Pomisao na nagradu: susret sa svojom ljubljenom ženom, tjerala amo-tamo između nepredvidivih kvrgavih debla što se naviruju iz zemlje vodoplavne; toliko da podsjeća na tekućinom prenabreklu spužvu. A razgranate "zmije" već omlitavjela korijenja nekih snjetljivih stabala znak su naslućujućeg neobranjivog umiranja; u vlazi - suzni oproštaj. Unaokolo se razmahao deprimantni osjećaj neizbježive potištenosti, duboko u duši.

Vratolomno jezdeći, zbog obmanjujućih sjena uokolo, Belsadein muž na svom putu previdjet će ubitačnu, ustobočenom rašljastom granetinom naoružanu vrbu. Zbog mnogobrojnih zbunjujućih zamki u mrkom okolišu, tu se ni najpronicljivije oko ne bi stiglo izbliza obraniti od nepokretnog, ali ubojitog nasilnika. Kobnog tog trena uspaljeni zlotvor izbio je iz skrovitih grudi nevina debla smrtonosno orude. Nenadano iskrsla prepreka bila je previsoka a da bi je čak i trkaći konj na trkališnoj stazi mogao preskočiti.

Zato Kumara zbaci sa *Šarka*, naprasno ga lišivši mlađana života. Konjić će u trenu zastati, osvrnuti se na jahača i, kao da je naslutio kako ovome treba pomoć, učas se preobrazio u zloslutna glasnika. Znao je kamo treba otići i koga obavijestiti o udesu. U neuglednu brvnaru nakraj velebna imanja, diskretno skvrčenu pod mamutskom krošnjom metuzalemskoga duba. Ondje Belsade, da bi zaradila prijeko im potreban novac, sezonski već nekoliko godina na farmi šećerne repe obavlja raznolike poljoprivredne poslove.

Gospodin Giannini postao je upraviteljem dobra odmah nakon zadnjeg velikog rata; za kojega je prethodno, priklopivši mu i vojnički šešir s pijetlovim repom, u pustu guduru sunovratio bersaglierski bicikl. Zamijenio ih titovkom s bojom krvi obilježenom petokrakom. Poslije sveopće ratne pometnje, bogodani ekspert odlučio je ne vraćati se u rodnu Toscanu. U tome mu odlučujuće pomogao jedan češki modrooki dragulj, kći jedinica netom razvlaštena kulaka u dolinskom pejzažu s rogom obilja. Za sedam--osam godina, ona će poput Lutherove Katarine, svojedobne cistercitske redovnice, tom poborniku uravnotežena ćudoređa i humana socijalizma, spremno podariti isti broj djece - šestero.

Podobni se stranac tokom poraća čelne funkcije u kombinatu dočepao korektno: "legalno i legitimno" kako bi to lapidarno, ali i elegantno sročio vrli, odvjetništvu odani pravnik. Stručnošću, sretne ruke, a i Bog mu blagoslovio trud, pod Gianninijevom palicom imanje se održalo, zatim privredno i procvjetalo. No valja reći i ovo:

U svoje vrijeme njegov je otac u rodnom kraju napoličarski sadio repu šećernu, i to ne bilokakvu već onu *altissimu*. U dolini tiho plodećoj uzduž opalne pitomine Arna, a gdje su orači još nailazili na dragocjene krhotine etruščanske fine keramike. Mladić je isprva bio nakanio okušati se u iscrpljujućem poslu kamenoklesara u nedalekoj, ali već nadaleko čuvenoj Carrari. I nikako, usprkos usrdnim molbama pa i prijetnjama oca, da to sebi izbije iz glave. No uskoro će ga uravnotežiti grozomorno blještavilo bijelog mramora na suncu, a tamo će doznati i za istinski prijeteću pogubnost

bolesti *silikoze*. Ispalo je po onoj: pleti kotac kao otac. Na kraju se odlučio za poljoprivredu. Ćaća ga prihvatio raširenih ruku i za neko vrijeme u praktičnom radu dosta poučio. Znanje je kompletirao stjecanjem školske naobrazbe u agrokulturnom učilištu u Firenzi. Bit će to presudno i za poslijeratnu karijeru u tudoj zemlji u goste zastalno prihvaćena stranca.

Gospodin Giannini radnike bi uglavnom angažirao iz neposredne blizine dobra. A kako na svakodnevna putovanja ne bi trošili dragocjeno vrijeme i zaludu se iscrpljivali. Iz daljih prebivališta milostivo je prihvaćao samo one prokušane, kako se govorilo stalne sezonce. Ali uz uvjet da svakodnevno, osim sa subote na nedjelju, moraju prenoćiti na imanju. Tako će, tvrdio je, svako zrno proklijati, plodovi *lege artis* biti uzgojeni i na vrijeme sigurno pobrani. Toj kategoriji težaka pripadala je i Belsade. Požrtvovnu i spretnu ravnatelj bi je najvećma zvao *Piccina*, pokatkad domećući ono zvučno *mia bella*. A ona njemu, prepomna u radu, potvrđujući da je razumjela dobivene upute za neposredni posao, uzvraćala kratko, ali s naglaskom poput prave Talijanke: - Capisco, capisco! Dojmljivi je to bio izraz iskrene odanosti i zahvalnosti gospodinu Gianniniju za pružanu si dobrobit; pritom svjesna svoje iskušeničke obiteljske odgovornosti.

Sveprisutni čovo zavolio je i Kumara. Tada kada je u romantičnom ozračju slavljeničke mobe svirao na pravcatoj ciganskoj violini. Svojim vatrenim srcem zavidnom je virtuoznošću izvlačio raskošne sopranske zvukove upravitelju do suza ganutljive melodije nadasve omiljene si kancone. I melomanu, kakvi su već Talijani, talentirani *Cigo* oduzeo dah. Sav razdragan, mora se priznati tome su kumovale i ispijene čaše burgunca, toskanski će sin gromoglasno (iako već promukao), u panegiričnom zanosu:

- Vero Paganini! Bravo, Kumar, bravissimo!

Još kada je *drug* Giannini doznao da je "Niccolò" jedno vrijeme za rata poput njega proveo u ondašnjoj ilegalnoj postrojbi proturežimskih bojovnika, od ravnateljeva oduševljenja Kumaru više nije bilo spasa. I hvastavo ga nadario posebnom nagradom. Umjesto jednom tjedno, može u dvorani za društvene sastanke na imanju posjećivati svoju ženu dva puta. No, nipošto više. Tom velikodušnošću ushićen, ovaj je mladalački tvrdo obećao kako privilegij nijednom neće zlorabiti. Nikada. Preostaje nam doznati je li održao dano obećanje.

Na kraju one kobne noći, za blijedog sivila prvog dnevnog svjetla, Belsadeini su radni druzi pokraj "pavillona d'amour", kućice njihovih sastanaka, zamijetili Šarka. Misleći da je i njegov gazda prispio, o tome su je odmah obavijestili. Iznenađena i začuđena, jer je Kumar tog tjedna, suglasno dogovoru s upraviteljem, već dvaput bio posjetio, spremna je bila uputiti mu prijekor. No, dotrčavši onamo, pretražila je sklonište, i uokolo, ali njega niotkud. Kao da ga zemlja progutala. U ranojutarnjoj tišini jedino se konj potmulim udaranjem kopita o nabijenu, tvrdu zemlju oglašavao. Moglo se to tumačiti kao neka nestrpljivost njegova, ali i kao znakovito nijemo signaliziranje gazdarici; a baš tako je ona poruku i odgonetnula. I dok trepneš, brže-bolje našla se na Šarkovoj grbači. Zabrinutoj, i zbog neizvjesnosti prenapetoj, pričinilo joj se, i unatoč strelovitom galopu, kako potrazi nema kraja. No bila je sigurna, bistri će joj i odani konj uskoro nefaljivo otkriti tajnu. On zaista neće zakazati, ali otkrit će da ona ima lice

šoka u najtragičnijem dosegu. Pouzdanik je dobro zapamtio *locus criminis*, i predočio joj ga. Pod neokrnjenom smrtonosnom granom fatalne ive dočekalo ih nepomično tijelo satrane žrtve. Bilo je nauznak skvrčeno, nešto utonulo u vodom prenatopljenu zemlju. Od jakog udarca slomljena vrata, podbuhao u licu i sasvim bjeličastosivih obraza potpuno ukrućenih od studeni i smrti. A sa srcolikim listovima otrovna gorkoslada na cijanozom preplavljenim, u iskrivljeno sklepane čeljusti utonulim, zauvijek utihnulim usnama. Tek staklasti pogled iz ledom opečaćenih očiju čeznutljivo je još smjerao lebdeći spram nedokučenog cilja. Za ranoranilačkog sivila, u kutku jednog mu oka jedva se nazirao biserni odbljesak treperenja neke čedne zvjezdice u omašnome krilu rasprostrte spirale do guše u tajanstvu vječita svemira ogrezle Andromede.

Naš tragičar bio je nakanio baš svojim "tamnim okcima" s farme. Vreli osjećaji za voljenu nadjačali su čvrsto zadanu riječ. Još je jednom moralnu snagu obveze, iako oklijevajući, pobunjeničkom silinom skršila izvitoperena jakost osjećaja ljubavnog. Opravdava li ga poltisućljetna dojmljiva poruka s impozantne imprese Firentinca Piera de' Medici, brata pape Lava Desetog? Dva ukrštena goruća štapa i potkrepljujući tekst: "U mladosti ljubav žeže do srži".

Za pola godine od ukopa svoga muža, Belsade je donijela na svijet njihovu djevojčicu. Godinama, dok je na svjetlima dana posmrče poput biljčice bujalo, Belsade je životarila ujarmljena neprekidno iz dana u dan iskušavajućim dužnostima samohrane majke.

Već će podrug desetljeća minuti otkad je udovica napustila zavičajnu čergu. Trbuhom za kruhom svagdašnjim, no i da negdje drugdje lakše pregrmi preteški traumatični udes. Svakodnevnicu dijeli s uznositom današnjom pratiljom, muževljevim najdragocjenijim suvenirskim poklonom - Neritom. Otisnule se u svijet, i tako se, sada već životnim iskustvom prekaljene majke, obrele i u našem gradu.

Nedavno, na izravan upit radoznalca, čime se bave, naše pripadnice *faraonskog plemena* (mnogi su Romi a i drugi smatrali da im je Egipat pradomovina!) unisono obje zacvrkuću: - Obavljamo poslove kojima ne stvaramo neprilike, ni sebi niti drugima! - U stopljenim glasovima nije se mogla naslutiti ni trunčica dvojenja. Svejedno, ti tržnički i redarstveni stegovniče sa *Sjatišnice* i unaokolo, ukoliko nabasaš na te dvije žene, ne budi poput onog Molièreovog Altesta beskompromisno zadrt i prekritičan nego pomirljiv i blag, velikodušno oprostiv i dobrostiv. One to zaslužuju već i stoga što im cijelo vrijeme nedostaju Kumarove privredljive ruke. Istina, remanentno ima on još zaslugu, budući da je osim njegove violine novopečena Nike od oca naslijedila i izvanredni sluh i dar za glazbu. Tako, vuče ona gudalo na piru ili za neke druge gozbe na kojoj se filantropija itekako zna razmahati, tako dopunjujući obećavajuću kućnu kasu. Jer da bi se preživjelo, dobro to one kazuju, bez prestanka se mora ne samo zaradivati nego i privređivati. Ranije ondje: na naplavljenoj zemlji u plodonosnom trokutu životvorno ornih rijeka; danas ovdje: na iscjeđujućem asfaltu uokolo praktičnim arhitektonskim nervom uobličene središnje "trbušine" prenapučena, po mnogo čemu asimetričnošću obilježena velegrada.

- Da, uvijek - zaintačile se žene. - Čak tu i sada! - Vjerujmo im na riječ!

NOVE PUBLIKACIJE

1. **SV. JUDA TADEJ, MOĆNI ZAGOVORNIK U SVIM POTREBAMA,** HKD sv. Jeronima, Zagreb 2000.
2. **Casimiro Gastaldi: TRINAEST UTORAKA SVETOM ANTUNU,** HKD sv. Jeronima, Zagreb 2000.
3. **Joja Ricov: SLOVOSLOVI,** HKD sv. Jeronima, Zagreb 2000.
4. **Anton Tamarut: VOLIM KAD SE SMIJEŠ,** Matica hrvatska Novalja, Rijeka 2000.
5. **Nevenka Nekić: CROATIA PETREA - KAMENITA HRVATSKA,** Zavičajna knjižnica "Život i svjedočanstva", Mostar 2000.
6. **Jasna Popović Poje: ČIM ŠKOLSKI AUTOBUS ZASPI...,** Gradska knjižnica i čitaonica "Ante Jagar", Novska 2000.
7. **Malkica Dugeč: ŽUDNJA ZA SMIJEHOM,** K. Krešimir, Zagreb 2000.
8. **Mile Stojić: RIJEČI NA PROZORU,** Svjetlo riječi, Sarajevo 2000.
9. **Hrvoje Bor (fra Ljubo Hrgić): POSLJEDNJI KRUG,** Svjetlo riječi, Sarajevo 2000.
10. **Fra Augustin Augustinović (Tin Tinović): PRIČE IZ DOLINE,** Svjetlo riječi, Sarajevo 2000.
11. **Ivo Šimić: AKO JE TO ŽIVOT,** Svjetlo riječi, Sarajevo 2000.
12. **Ladislav Fišić: KRUH ZA PUTOVANJE,** Svjetlo riječi, Sarajevo 2000.
13. **Fra Vjeko Vrčić: MAJKAMA SRCEM I DUŠOM,** Franjevački samostan Imotski 2000.
14. **Zoran Jurišić: LAĐA BEZ KORMILARA,** Napredak, hrvatsko kulturno društvo, Split 2000.
15. **Petar Vulić: GRAD NA KAMENU,** Općina Klis 2000.
16. **Slavko Vranjković: GOLGOTSKA SVITANJA,** Matica hrvatska - ogranak Valpovo, Osijek 2000.
17. **Ivan Zlatko Juras: TIŠINA S VJETROM UKRŠTENA,** Matica hrvatska Podstrana 1996.
18. **GLASNIK SRCA ISUSOVA I MARIJINA, 12/2000,** Hrvatska pokrajina Družbe Isusove, Zagreb 2000.
19. **SLUŽBENI VJESNIK ZAGREBAČKE NADBISKUPIJE, 4/2000,** Nadbiskupski duhovni stol, Zagreb 2000.
20. **MI - list mladih, 6-8/2000,** Hrvatski katolički zbor "Mi", Zagreb 2000.
21. **SVETA CECILIJA, 3(57-58)/2000,** HKD sv. Jeronima, Zagreb 2000.
22. **POLITIČKI ZATVORENIK, 103/2000,** Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, Zagreb 2000.
23. **TKALČIĆ, 4/2000,** Društvo za povjesnicu zagrebačke nadbiskupije "Tkalčić", Zagreb 2000.
24. **REPUBLIKA HRVATSKA, 206/2000,** Hrvatska republikanska zajednica, Zagreb 2000.
25. **ZADARSKA SMOTRA, 1-3/1999.,** Matica hrvatska Zadar 1999.
26. **ČASOPIS ZA SUVREMENU POVIJEST, 1/2000,** Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2000.
27. **ZVONIK - KATOLIČKI LIST, 10(72)/2000,** Rimokatolički župni ured sv. Roka, Subotica 2000.
28. **DVATISOČ 122/123/1999, Društvo 2000, Ljubljana.**
29. **SOCIOLOGIJA SELA, 1/2/2000, Institut za znanstvena istraživanja, Zagreb 2000.**
30. **Grga Rupčić: GARGAŠE,** "Tiskara Gospić", 2000
31. **Jakov Stipišić: INVENTAR DOBARA MIHOVILA SUKNARA POKOJNOG PETRA IZ GODINE 1385.** Stalna izložba crkvene umjetnosti u Zadru, Zadar 2000.

Mišljenja i reagiranja

Prilozi u ovoj rubrici iznose osobne stavove svojih autora, s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

Prinos povijesti cenzure knjiga

(Dva primjera neshvatljive cenzure knjiga nakon pada Berlinskog zida)

Nije uobičajeno, niti ispravno, pisati duge uvode za kratke rasprave. U ovom je slučaju to baš nužno, jer bi inače razmišljanje, koje smo u naslovu najavili, nekima bilo teže shvatljivo.

Netko je kazao, da su tijekom Drugog svjetskog rata novi poredak stvorila dvojica masona i jedan antikrist. Nu ti saveznici iz svjetskog rata postali su kasnije neprijatelji i odijelili se *željeznim zastorom, berlinskim zidom,* bodljikavom žicom i drugim odgovarajućim načinima. Ipak, nisu mogli, ili nisu htjeli, živjeti jedan bez drugoga. Je li možda njihovo neprijateljstvo bila gluma?

Oni, kojima je palo u dio živjeti u tzv. demokracijama, živjeli su svoj život (dobro ili loše) i nije im padalo na pamet napustiti svoje države i pobjeći (ili se preseliti) na onu stranu *željeznog zastora.* Oni pak, kojima je bilo dosuđeno živjeti u komunizmu, svojim su mislima stalno bili na Zapadu, a mnogi su pobjegli u tzv. slobodni svijet. Napuštali su "boljševički raj", ali je malo tko napuštao "kapitalistički pakao" - osim pokoji uhoda! Uočili su to i neki pametniji boljševički čelnici, pa su kazali:

> *Tek početkom 1956. godine vidio sam utvrđenu granicu. Išao sam za Poljsku preko Austrije i Čehoslovačke ... Granica između Austrije i Čehoslovačke je pružala stravičan prizor: tri reda bodljikave žice ... rečeno mi je da kroz žice prolazi električna struja ... Kao komunist stidio sam se tog prizora ... socijalističke zemlje se ograđuju bodljikavom žicom od kapitalističkog svijeta ... Zar time ne priznajemo da je socijalizam neotporniji prema utjecaju imperijalizma?*[1)]

Kada je pao *Berlinski zid* (koji je stajao 28 godina i 3 mjeseca - počeli su ga naime zidati 13. kolovoza 1961., a vrata u njemu otvorili 10. studenoga 1989.) - na radost onih, koji su živjeli na istočnoj strani - Zapad se nije mnogo poveselio, jer se (možda) to dogodilo protiv njegovih želja ili očekivanja.

To moje razmišljanje kao da potvrđuju i neki drugi, koji stvari sigurno poznaju bolje od mene. Navest ću samo dvojicu. Češki predsjednik Vaclav Havel kazao je još 1992. godine: *Otkako se komunizam srušio, Zapad kao da ne zna, što bi sa svojom pobjedom.* Nešto kasnije, ako se ne varam 1999. godine, još je bolje sadašnje stanje opisao učeni predsjednik Republike Estonije Lennart Meri, koji reče: *Svi kažu, da je komunizam mrtav, ali još nitko nije vidio leša.*

Mi, koji smo pola stoljeća živjeli s ove strane *željeznog zastora* i sa svog motrišta gledali na Zapad, imali smo zacijelo o svemu tome i mnoge krive predodžbe. Nu, bez obzira na naše krive ili točne ocjene, uvijek vrijedi ona poznata Churchillova: "... *mi, koji živimo u demokraciji, živimo u lošem političkom sustavu, od kojega boljeg nema*".

Sada pak imamo priliku bolje promatrati i tu drugu polovicu nekadašnje kapitalističko-boljševičke udruge ... Možda je bila nešto bolja prije pada *Berlinskoga zida!*

U tom proučavanju može nam pomoći i knjiga francuskih povjesničara, koja se nedavno pojavila i u nas u hrvatskom prijevodu - *Crna knjiga komunizma* (Zagreb, Politička kultura, Golden Marketing, 1999.)

* * *

Danas se mnogi ljudi teško sporazumijevaju, a jedan od razloga može biti i činjenica, što mnoge riječi više ne izražavaju za sve ljude iste pojmove. To je posebno došlo do izražaja u bivšem boljševičkom sustavu, u kojem su (na primjer) riječi *sloboda, autocenzura* i sl. značile nešto sasvim drugo nego na Zapadu. I današnja prečesta upotreba eufemizama dovodi do velikih nesporazuma ili do stvaranja krivih pogleda na svijet i na moralne vrijednosti. Umjesto *ubiti, krasti* itd. danas se često govori i piše: *lišiti života, otuđiti*, što daje netočnu sliku o učinjenu zlu.

* * *

Ne baš tako davno postojala je u ljudskom društvu ozakonjena cenzura knjiga, koja se tim imenom i nazivala. (Ovdje ne mislim na fašističko-nacističku cenzuru, koja spada u posebnu kategoriju cenzure). Katolička Crkva i razne države upotrebljavale su cenzuru, da bi branile temelje države, vjere i morala od knjiga, koje su ih rušile.

Danas riječ *cenzura* ima u pravilu negativnu etiketu. U doba demokracije (i eufemizama!) cenzura se knjiga više ne provodi i ona po zakonu i po ustavu više ne postoji.

Ja bih stvar postavio nešto drukčije: cenzura knjiga ne mora imati baš uvijek negativnu etiketu. Valja imati na umu, da ima više vrsta cenzure, ako se tako smije kazati: potrebna i nepotrebna, dobra i loša, mirnodopska i ona u doba rata, cenzura knjiga, dopisivanja, preventivna cenzura, autocenzura, cenzura zbog nekog izvanrednog stanja itd.

Nije, dakle, svaka cenzura loš postupak, jer sve ovisi o predmetu ili pojavi, koja se cenzurira. Ako se cenzurira dobra stvar, cenzura je negativna, ali ako se cenzurira loša stvar, cenzura je pozitivan postupak. Doduše, netko bi mogao postaviti načelo *relativnosti*, koja i u našem slučaju može, ali ne mora postojati. Nu, ne treba posebno dokazivati, da postoji objektivno dobro i objektivno zlo. Čovjek je u stanju razlikovati dobro od zla. Inače bi i kazneni zakonici bili nepotrebni!

U nedavnom boljševizmu postojala je cenzura knjiga, koja je zabranjivala vjerske knjige i sl.[2)]

Usput i kao zanimljivost ističem, da je jugoboljševička cenzura u nekim slučajevima išla tako daleko, da je čitava stvar često bila i smiješna. Raspravljalo se npr., treba li pisati *Gestapo* ili *gestapo* (malim slovom, jer se radilo o nacističkoj instituciji!), *Njegovo Veličanstvo* ili *njegovo veličanstvo* itd.[3)]

Nakon Drugoga svjetskog rata Zapad nije imao ozakonjenu cenzuru knjiga.

Danas pak u pogledu slobode tiska stvari stoje drukčije nego u prvim poslijeratnim godinama ili desetljećima.[3a)] Neograničena sloboda tiska postoji na Zapadu samo u slučaju, ako se radi o rušenju vjerskih i moralnih vrijednosti kršćanskog svijeta i katoličkog univerzalizma. Na toj su crti bili skupa i nestali boljševizam i preživjeli kapitalizam - boljševizam je zabranjivao tiskanje i širenje vjerskih knjiga, a kapitalizam je uništavao kršćanstvo neograničenom slobodom tiska, što uključuje i neograničenu mogućnost širenja protukršćanske literature.

No, tzv. zapadna demokracija ima i svoju *političko-filozofsku dogmatiku*, baš kao što ju je imao i boljševizam. Cenzura se knjiga pojavljuje onda, kada netko svojim pisanjem dovodi u pitanje tu *političku dogmatiku* suvremene demokracije.

Kako se naziva ta *političko-filozofska dogmatika?* Globalizam! Nestala je komunistička internacionala, ili točnije, nastavila je živjeti pod nešto drukčijim nazivom - globalizmom. To je nova dogma, koju zapadni svijet zaštićuje i cenzurom.

Globalizam u današnjem obliku - kako je to daleko od katoličkog univerzalizma! Kako je to daleko od Schumannove, Adenauerove i De Gasperijeve europske vizije!

Globalizmom, zapravo novim izdanjem boljševizma, nastavlja se rušenje kršćanske kulture i uljudbe baš kao i prije pada Berlinskog zida. To se rušenje ne sprečava nikakvom cenzurom!

Iznijet ću ovdje dva primjera cenzure knjiga (koja se, dakako, drukčije naziva). To nam je poklonio Zapad, pošto smo se oslobodili boljševičke cenzure.

a) Pjesma Antuna Šoljana "Vukovarski arzuhal"

Općenito je poznato, tko je u Drugom svjetskom ratu bombardirao i srušio Pariz, London i druge europske gradove. Brojne knjige opisuju te nevolje i sigurno je, da o tim prežalosnim događajima postoje i pjesme diljem Francuske i Engleske. Međutim, nije mi poznato, da je netko kazao ili napisao otprilike sljedeće: "Nemojte više pisati pjesme o stradanjima Francuza i Engleza za Drugoga svjetskog rata, jer biste mogli povrijediti Nijemce ... zabranite već ispjevane ili napisane pjesme ..."

Čitavu je svijetu također poznat i nedavni srpsko-hrvatski rat, u kojemu je potpuno uništen Vukovar postavši tako simbolom sveopćega hrvatskog stradanja u tom ratu.

O Vukovaru su napisane mnoge knjige i pjesme. Jednu je pjesmu napisao i Antun Šoljan (1932.-1993.) - *Vukovarski arzuhal*, što je najblaži prosvjed, koji je čovjek mogao izreći gledajući vukovarske ruševine. To je najblaža reakcija, koja se mogla pojaviti nakon uništenja Vukovara!

Da ne bude zabune o sadržaju pjesme, evo je u cijelosti:

Miroljubiv čovjek sam,
a pomalo već i star,
al vam velim, gospodo,
platit ćete Vukovar.

Satrli ste cijeli grad,
napravili grdan kvar,
stog vam kažem, gospodo,
platit ćete Vukovar.

Da u mojoj kući gost
hoće biti gospodar -
ne ide to, gospodo,
platit ćete Vukovar.

Što ste htjeli, zlo ste htjeli,
i bit neće nikadar -
zapamtite, gospodo,
platit ćete Vukovar.

Dugo će još Dunav teći,
platit će se svaka stvar -
ja vam jamčim, gospodo,
platit ćete Vukovar.

Nakon tolikih bombardiranja, tolikih razaranja, tolikih mrtvih, ranjenih, nestalih - zar je moguće, da jedna pjesma, nedužna kao što je ta, dobije negativnu ocjenu? A dobila ju je! Ne od bilo koga, jer bi onda naše razmišljanje bilo nepotrebno. Ti su stihovi smetali glasnogovornici Policije UN u Vukovaru! Ako smijemo vjerovati novinama, Kirsten Haupt kazala je za pjesmu *Vukovarski arzuhal*, da je izraz *nesnošljivosti i mržnje* i zatražila, da se pjesma *ne pripusti u hrvatske škole*[4].

Koje li ime ili naziv dati tom razmišljanju gospođe Haupt? Samo *cenzura*, jer bi svaki drugi bio netočan!

Moje razmišljanje, dakako, vrijedi, ako nema razlike između Londona i Vukovara, izmedu srušenoga engleskoga grada i srušenog Vukovara. Nu, ako London više vrijedi od Vukovara, ili ubijeni Englez više od ubijenog Hrvata, onda moje razmišljanje nije na mjestu. *Ne ide to, gospodo* - napisa Šoljan.

Koliko mi je poznato, Republika Hrvatska nije za života predsjednika Tudmana uvažila tu neukusnu zabranu milostive gospođe Haupt.

b) Revizija udžbenika za povijest, koji su napisani nakon 1992. godine

Ako smijemo vjerovati vijestima *Hrvatskoga radija* i novinama[5], mnogo su teže optužbe protiv udžbenika povijesti, koji se upotrebljavaju u hrvatskim školama.

Te su se optužbe pojavile nakon siječanjskih izbora 2000. godine i nisu ih izrekli stranci, nego mjerodavne vlasti Republike Hrvatske.

Novi ministar prosvjete odredio je, da se obavi revizija udžbenika za povijest, koji su napisani nakon 1992. godine, što bi moglo značiti i da su oni raniji, iz bivše države, bili bolji!

Smijemo pretpostaviti, da su tu odluku o reviziji (eufemizam za cenzuru) sugerirale one poznate (ili nepoznate) institucije, koje su tražile, da se zabrani Šoljanova pjesma. Ne ćemo biti daleko od istine, ako kažemo, da je gotovo sigurno, da je riječ o ovim knjigama:

Ivo Perić, Povijest za IV. razred gimnazije, Zagreb, Alfa, 1998., 2. izd.

Ivo Perić, Hrvatska i svijet u XX. stoljeću, Zagreb, Školska knjiga, 1996., IV. izd. (za IV. razred gimnazije)

Ako nešto treba *revidirati*, tj. provjeriti, znači, da se misli, da nešto nije u redu. Neki su se požurili i izjavili, da je glavni grijeh tih udžbenika povijesti *agresivno hrvatstvo* i *nacionalna zatvorenost*. Čuje se nadalje, što ne mora biti točno, da će se inkriminirani udžbenici povući iz upotrebe do početka nove školske godine.

Da bi nekima stvari bile razumljivije, vratimo se sedam desetljeća unatrag. Nakon Prvoga svjetskog rata stvorena je voljom velikih sila kraljevina Jugoslavija, a nakon Drugoga svjetskog rata voljom tih istih velesila boljševička Jugoslavija. Tada je stvorena i Čehoslovačka, prva i druga.

Međutim, u tim se državama stvari nisu odvijale, kako je trebalo, ili kako se očekivalo (što je, čini se, bilo slabo poznato stranom svijetu), pa se dogodilo, da su se te tvorevine raspale nakon pada Berlinskog zida. Na posve različite načine - Čehoslovačka se raspala uz "pucnjavu" šampanjca, a Jugoslavija - uz pucnjavu pravih topova!

Posve je logično, da je nova država Hrvatska trebala i nove udžbenike, posebno one iz povijesti. U njima je prikazana ukratko i povijest posljednjih sedamdeset godina, koja je za mnoge (strance i domaće!) bila nepoznato poglavlje. Ono nam govori o uzrocima raspada bivše države i o pravima svakog naroda, pa i hrvatskog, na svoj samostalni dom, tj. državu.

U prvoj Perićevoj knjizi VI. poglavlje ima naslov *Doba najnovijih promjena u svijetu i u Hrvatskoj* (ukupno 38 stranica), dok u drugoj knjizi VI. poglavlje nosi naslov *Doba najnovijih promjena* (ukupno 22 stranice).

Čitajući te stranice (a optužbe se najvjerojatnije na njih odnose) ne može se nikako steći dojam, da se piše o *nacionalnoj zatvorenosti* ili o nekakvoj *agresiji*. Uostalom, agresija? Protiv koga?

Ako bi se čak radilo o nekoj *zatvorenosti*, zar je to negativna pojava, koju treba *revidirati*?

Da ne bi bilo zabune, recimo sljedeće: ako razumno, normalno domoljublje, koje poštuje svoje i tuđe vrijednosti, označava *zatvorenost* i *agresiju*, onda su svi udžbenici svih velesila agresivni i zatvoreni prema svijetu!

Svi mi znamo, da nije riječ o agresiji ili uskogrudnosti. Radi se o posve drugoj stvari, koju smo ranije spomenuli, tj. o *globalizmu*, novoj političko-filozofskoj dogmi, kojoj se mora ukloniti svako domoljublje, koje nije u stanju prihvatiti svjetonazor, koji financijsku aktivnost nadređuje svim vjerskim, narodnim i građanskim vrijednostima.

Agresivan je zapravo *globalizam* i on predstavlja veliko ograničenje za sve one, koji priznaju i druge vrijednosti osim novca. U ime te nove političke dogme svaki bi narod morao zaboraviti sve vjerske i nacionalne vrijednosti.

Ipak, trebalo bi se ugledati u neke druge narode, koji ne prihvaćaju *globalizam* te vrste. Oni ne žele zaboraviti svoje vrijednosti: npr. Englezi, Francuzi, Židovi.

Prof. Enzo Collotti sa Sveučilišta u Firenci, završava svoju knjigu o progonu Židova u Drugom svjetskom ratu ovim riječima: "*... i conti con il passato non si chiudono mai definitivamente, perché il solo modo di chiudere i conti é quello di comportarsi nel presente in modo che il passato non possa ritornare, né interamente, né parzialmente*"[6].

Ako u ime demokracije smije postojati agresivni globalizam, onda se u ime te iste demokracije smiju upotrebljavati spomenuti povijesni udžbenici, u kojima se najnovija hrvatska povijest prikazuje na - 38 stranica!

Stoga ne vjerujem da će Republika Hrvatska zabraniti upotrebu tih udžbenika. Doduše, već sama najava revizije udžbenika miriše na *cenzuru knjiga*...

* * *

Vratimo se podnaslovu ovog razmišljanja. Nije sporno, da su pokrenuta dva cenzorska postupka u Republici Hrvatskoj nakon pada *Berlinskog zida*. U našem se slučaju radi o lošoj i nepotrebnoj cenzuri: jer, optuženi su nedužna pjesma i 38 stranica hrvatske povijesti - s namjerom da se za korist trojanskog konja globalizma izbriše narodno pamćenje.

Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes!

Pavao Galić

BILJEŠKE:

1) Svetozar Vukmanović Tempo, *Revolucija koja teče. Memoari.* Beograd, Komunist, 1971., sv. 2, 113-114.
2) Proći će još mnogo vremena, dok ne budemo imali cjelovitu povijest cenzure u boljševičkoj Jugoslaviji. Za ovu priliku navodim samo nekoliko primjera.
Službeni list FNRJ objavljivao je rješenja Ministarstva unutarnjih poslova o zabrani *unošenja i raspačavanja* pojedinih knjiga ili časopisa, pa čak i poštanskih maraka. Službena je formula zabrane bila ova: ...[knjiga] *sadrži lažne vijesti čije širenje ugrožava državne i narodne interese.*
Cfr. npr. samo nekoliko slučajeva:
Službeni list FNRJ, 18. VI. 1952., br. 32, str. 629 (zabranjena knjiga *Sklavenarbeit in Russland*);
ibid., 21. X. 1953., br. 42, str. 516 (zabranjen časopis *Time* od 14. IX. i 5. X. 1953.);
ibid., 1. I. 1954., br. 1, str. 26 (zabrana *unošenja i raspačavanja poštanske marke sa likom Alojzija Stepinca. ... svojim izgledom ide na propagiranje nacionalne i vjerske nejednakosti, mržnje i razdora. Pošto se raspačavanje ove štampane stvari vrši lijepljenjem na pojedine poštanske pošiljke koje dolaze iz inozemstva, ova zabrana obuhvaća i unošenje i raspačavanje poštanskih pošiljaka na kojima je ova štampana stvar nalijepljena);*
ibid., 26. III. 1958., br. 12, str. 284 (zabranjen časopis *Life*);
ibid., 6. VIII. 1958., br. 31, str. 839 (zabranjen časopis *Paris Match*);
ibid., 12. XI. 1958., br. 45, str. 1031 (zabranjena knjiga Milovana Đilasa *Land without Justice*);
ibid., 18. III. 1959., br. 11, str. 284; 22. IV. 1959., br. 16, str. 406 (zabranjen list *Neue Illustrierte* iz Kölna);
ibid., 6. V. 1959., br. 18, str. 440 (zabranjen list *Neue Züricher Zeitung*). I tako dalje!
Cenzurom se knjiga u nas mnogo bavio dr. Aleksandar Stipčević, a za ovu ću priliku spomenuti samo jedno njegovo djelo - *Priča o Hrvatskom biografskom leksikonu* (Zagreb, Matica hrvatska, 1997.)
Nešto sam i ja napisao o cenzuri. Cfr.: *Narodni neprijatelji Ciceron i Horacije* (Sitan prilog za povijest cenzure knjiga u boljševizmu) (*Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, Zagreb, 35/1992., 3-4, 203-205); *Dva zadarska karakteristična primjera boljševičke cenzure knjiga* (Prilog povijesti cenzure knjiga) (*Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 37/1994., 3-4, 227-232); *Cenzurirani Einstein* (Grada za povijest cenzure knjiga u boljševizmu) (*Marulić*, Zagreb, 28/1995., 5, 870-873).
3) Stjepan Babić, *Na Božjim putovima* - XXIX (*Marulić*, 33/2000., 3, 540-548, str. 545) U Babićevu radu ima dosta podataka o cenzuri knjiga.
3a) O cenzuri u službi obrane demokratskih,ljudskih i kršćanskih vrijednosti Italije vidi knjigu: Maurizio Cesari, *La censura in Italia oggi (1944/1980)*, Napoli, Liguori, 1982.
4) *Hrvatsko slovo*, Zagreb, 17. IV. 1998., str. 4.
5) Cfr. npr. *Hrvatsko slovo*, Zagreb, 12. V. 2000., str. 6 (*Ideološki revanšizam novokomponiranih povjesničara*); *ibid.* 2. VI. 2000., str. 30 (*Na udaru marksističke i jugokomunističke ideologije*); ibid. 16. VI. 2000. str. 2 (Marijan Majstorović, *Prosvjed povodom izbora prof. dr. Nikše Stančića za novoga predsjednika Povjerenstva Ministarstva prosvjete i športa za ocjenu udžbenika*. Revizija prema dnevnopolitičkim potrebama).
6) Enzo Collotti, *La soluzione finale*. Lo sterminio degli ebrei. Roma, Newton Compton, 1995, str. 89).

Blagdanska blizugletka

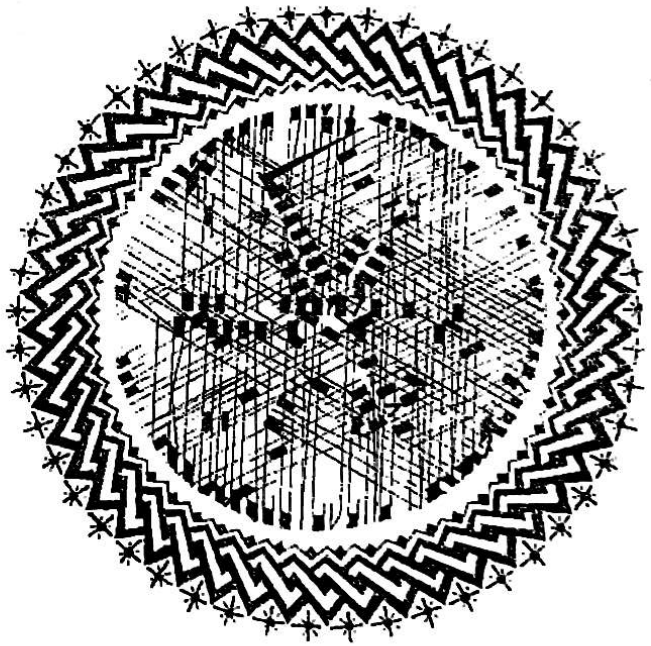

Autor: V. Križanović

Uspješnim odgonetačima ove srdačne i duhovite čestitke (rješenja primamo do 31. siječnja 2001.) poslat ćemo paket svetojeronimskih izdanja (Uredništvo).

TJEDAN HRVATA IZ SLOVAČKE U ZAGREBU

Hrvatska matica iseljenika priredila je veoma uspješan TJEDAN HRVATA IZ SLOVAČKE U ZAGREBU od 18. do 24. rujna o.g. Prvog dana otvorena je u prostorijama HMI izložba "Hrvati u Slovačkoj" a svečanosti otvaranja uz velik broj prijatelja Slovačke prisustvovali su i Nj. E. Ján Petrík, veleposlanik Slovačke Republike u Hrvatskoj, gradonačelnik grada Zagreba Milan Bandić, predstavnici Hrvatskog državnog Sabora i ministarstava vanjskih poslova, kulture i školstva. U muzičkom dijelu programa nastupio je Muški pjevački zbor iz Hrvatskog Jandrofa.

U bogatom programu treba istaći književni susret održan u Društvu hrvatskih književnika s piscem, urednikom, etnografom i drvorezbarom Viliamom Pokornim, te tribinu "O povijesti, jeziku i običajima Hrvata u Slovačkoj". Na ovoj tribini govorili su dr. Jozef Klačka iz Slovačke akademije znanosti, dr. ing. Juraj Cvečko, predsjednik Kulturnog saveza Hrvata u Slovačkoj, mgr. Sanja Vulić, jezikoslovac iz HAZU, pater Ferdinand Takač i Vilijam Pokorni. Istaknuto je, da su Hrvati naselili područje Slovačke bježeći pred najezdom Turaka, ali nažalost od preko 70.000 do danas se Hrvatima osjeća svega 3.000 a oni su nastanjeni u mjestima nedaleko od Bratislave: Devinskom Novom Selu, Čunovu, Hrvatskom Jandrofu i Hrvatskom Grobu.

Gurmani su došli na svoj račun na priredbi kušanja hrvatske kuhinje iz Slovačke, koja je priredena u Hotelu I. Isto tako bio je veoma srdačan susret uz pjesmu u prostorijama Industrogradnje u Zagrebu.

U subotu 23. rujna održan je koncert u Domu hrvatske vojske "Kralj Zvonimir" na kojem su nastupila folklorna društva iz Devinskog Novog Sela, Hrvatskog Groba i Hrvatskog Jandrofa, a među brojnim uzvanicima bio je prof. dr. Gjuro Deželić sa suprugom, hrvatski veleposlanik u Slovačkoj. Na kraju koncerta priredivači i gosti razmijenili su prigodne darove.

Posljednjeg dana, u nedjelju 24. rujna održana je u katedrali sv. Stjepana svečana misa, koju je predvodio mons. Stanko Vitković, tajnik Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima, uz koncelebraciju patra Vlade Horvata i Ferdinanda Takača.

Nakon svečanog misnog slavlja Folklorno društvo Horvatanka iz Hrvatskog Groba održalo je prigodni koncert hrvatskih i slovačkih pjesama pred spomenikom bana Josipa Jelačića.

Tjedan je opravdao trud priređivača, a gosti su zadovoljni napustili domovinu svojih predaka.

Zlatko Jevak

"CRNIM PLAMENOM KRVARE SVIJEĆE..."

(Nino Bijelac: "BEZ RIJEČI" - mala studija arhitekture kapelica - (izložba slika), SENJ, kolovoz 2000.)

Slikarstvo Nina Bijelca kreće se već niz godina, doslovno i uporno, zarana stilski određenom i autorski definiranom putanjom na kojoj se pomaci i istraživanja događaju unutar zadanih granica izrađenog izričaja. A taj se temelji na suglasju elemenata stvarnoga, magičnoga, metafizičkoga i nadrealnoga, temelji se na suptilnim kromatskim pomacima i na nenaglašeno lirskom ugođaju. Njegove su slike pune tišine koja para uši i nekoga zaustavljenoga i zlostavljanoga vremena; one su smještene u vremensku crvotočinu, u prostoru bez otkucaja sata i letimično bačenog pogleda na stranicu kalendara. Tu nema gibanja, ništa se u tom nedefiniranom prostoru ne događa, tek, odjednom - slika!!! Punokrvna slika, svojstveni kazališni prostor s čudnom scenografijom i nestvarnom arhitekturom, bez likova koji bi odsutno statirali, pogleda uprta u vremenski i prostorno neodredive daljine... Samo naoko prizor je zbiljski i prepoznatljiv. Tu su boje koje poznajemo, pa i osnovni se oblici podrugu ju sa slike gledateljstvu, jer oni znaju da ćemo pogriješiti u pokušaju da ih imenujemo, oslonjeni na svoje životno iskustvo s ljudima i stvarima. Pragmatično će iščitavanje naići na zamke i na labirinte, na slijepe ulice i na neodgonetljive međuodnose. Zbilja se zato definira tek kao mašta, kao bajkovita igra svijesti i hipoteza i kao zbroj podataka iz područja realnoga i područja nadrealnoga. Intimni je to i sasvim osoban slikarov dnevnik; svijet je to neke romantične melankolije, svijet kontemplacije i sabranoga razmišljanja. Unutar njega slikar traga za postojanosti i vječnosti. Negirajući dinamiku sadašnjosti, slika polako i predano, minuciozno i dotjerano, s povijesnim otklonom i ugođajnom metaforom, razmišljajući i navodeći na razmišljanje...

Nino Bijelac gradi bogatstvo kompozicije na jedinstvu mnogostrukosti gdje se može izdvojiti ili pridodati pojedina čestica a da se ne poremeti logika cjeline. Vjeran figuraciji, poigrava se, međutim, s perspektivom i statikom prostora, stvarajući atmosferu i nudeći događaj...

Ovo je svakako slikarstvo koje šalje pozitivan signal, očekujući isto takav odgovor naših znatiželjnih očiju. Ono nam nudi mogućnost pobune protiv svih ranije uspostavljenih odnosa prema sakralnosti, tražeći od nas da se poslužimo vremenskim odmakom od iskustva neimara sakralne gradnje kako bi nas natjeralo da lovimo vlastitu viziju ponuđenih nam crkava i tako izaberemo sebe kao utočište... Jer, bez našeg sudjelovanja u stvaralačkom činu, ove su slike uzaludne, one su samo uhodana koloristika i ništa drugo. Tek im naše iskustvo, naš blagi pokušaj razumijevanja, pomaže da zablistaju u punom sjaju... Dakle, u pitanju je samo apotekarski precizan odnos stvarnosti i virtualnosti koji sve dovodi u red, iako na prvi pogled štošta govori protiv te tvrdnje.

Tomislav Kovačević

ČEH U TINSELTOWNU - THE RECENT YEARS

(Nova faza u filmskom opusu Miloša Formana)

Sredinom ožujka u Hrvatskoj se bio počeo prikazivati najnoviji film amerikaniziranog Čeha Miloša Formana "Čovjek na Mjesecu" (*Man on the Moon*), koji je dobar povod da se osvrnemo na najnoviju Formanovu redateljsku fazu, koja počinje otprilike kultnim "Amadeusom", filmom iza kojega slijedi nedvojbeno autorova stvaralačka involucija.

Forman je inače, nakon što je u tadašnjoj čehoslovačkoj kinematografiji stekao kultni status sa svoja tri cjelovečernja filma, "Crni Petar", "Ljubavi jedne plavuše" i (naročito) "Gori, moja gospodice!", danas već davne 1969., nepunu godinu nakon intervencije zemalja Varšavskog pakta, otišao u SAD, s namjerom da se nakon snimanja filma "Svlačenje" (*Taking Off*), vrati u rodnu zemlju i nastavi snimati umjetnički uspješne filmove u okviru već tada svjetski priznate "češke škole". Iako je "Svlačenje" bio suviše "češki" film a da bi djelovao uvjerljivo u drugačijem okružju, problemi s dobivanjem povratne vize opredijelili su Formana za produženi boravak u SAD, a planetarni trijumf njegova "Leta iznad kukavičjeg gnijezda" (*One Flew Over the Cuckoo's Nest*), trijumf uvjetovan ipak prije uklapanjem u postvijetnamski antiestablišmentski trend u američkom društvu 70-ih nego kvalitetom samog filma (koja je nedvojbena, ali ipak ne u onoj mjeri koju sugeriraju egzaltirane kritike iz toga doba), učinio ga je i umjetnički i komercijalno uspješnim *američkim* režiserom, otklonivši zauvijek pitanje povratka u domovinu.

Što se tiče ideološke nadgradnje njegovih umjetničkih djela, Forman je u matičnoj kinematografiji značio ono što je u književnosti značio Milan Kundera, a u teatru današnji češki predsjednik Vaclav Havel - bio je autor koji je kroz određenu umjetničku formu dovodio u sumnju samozadovoljni utopizam socrealističkoga svjetonazora, potvrđujući tako neuništivost duha uzorne demokratičnosti iz vremena Tomasa Masaryka, u zemlji u kojoj je ortodoksni staljinizam u njegovo vrijeme bio možda rigidniji nego u bilo kojoj drugoj zemlji socijalističkog bloka (barem sudeći po javnim proglasima vrhovnih partijskih organa). To naročito dolazi do izražaja u satiričkom naboju njegova zadnjeg čehoslovačkog filma "Gori, moja gospodice", gdje tek autorov suptilni umjetnički nerv sprečava da film sklizne u čistu karikaturu.

Oni, međutim, kojima disidentstvo i oporbenjaštvo postanu silom prilika neka vrsta profesije (ili - u najmanju ruku - životno opredjeljenje), rijetko izmiču opasnosti fetišiziranja tog ideologiziranog statusa. Radeći - kako smo vidjeli - u Čehoslovačkoj filmove koji su implicitno osporavali tadašnji politički poredak u zemlji, Forman će, što se i moglo očekivati, i u Americi raditi filmove u neskladu s etabliranim vrijednostima na kojima se zasniva - zapadno društvo.

Kultni "Let..." gotovo je laboratorijski primjer za to. Ludnica u filmu paradigma je totalitarnog društva, ne nužno staljinističkog iz Formanove postojbine, već i onoga što se u ideološkom žargonu druge polovice prošlog stoljeća prepoznaje u izrazu *establishment* (roman po kojem je film rađen napisao je, uostalom, bivši hipi i deklarirani narkoman Ken Kesey), a ludaci su neprilagođeni članovi toga društva. Koliko je ekranizacija svojevremeno šokantnog rok-mjuzikla "Kosa" (*Hair*) subverzivna u odnosu na etablirane vrijednosti društva nije potrebno ni naglašavati, a u tu matricu donekle se uklapa i "Ragtime", film možda najmanje tipičan za Formana (s temom iz razdoblja Prohibicije) samim tim što je rađen po romanu E. L. Doctorowa, autora sasvim apartnog u odnosu na *mainstream* američke literature.

I dok "Amadeus" i "Valmont" otkrivaju na jednoj značenjskoj razini Formanovu - u njegovu dotadašnjem opusu neprisutnu - težnju da u prošlosti (i to tipično europskoj) traži odgovore na neke dileme suvremenog čovjeka, ti

filmovi, zajedno s njegova dva najrecentnija ostvarenja, izrazito se apologetski bave ličnostima (od kojih je samo Valmont izmišljeni lik) koje u različitom povijesnom i zemljopisnom okružju žive po svojim vlastitim pravilima (pri čemu im je amoralnost gotovo bez iznimke osnovni aksiom), osporavajući samim svojim načinom života moralne postulate društva kojemu pripadaju.

Začuđujuće oskudni podaci o Mozartovu privatnom životu još uvijek ostavljaju otvorenom nedoumicu je li Amadeus iz naslova filma bio uredno integrirani pripadnik društvene hijerarhije Habsburške Monarhije (poput većine glazbenika njegova doba) ili je bio neodgovorni otkvačenjak kakvim ga prikazuje Formanov film. To je pitanje u čisto dijegetičkom smislu, naravno, sasvim irelevantno, ali je za razmatranje ideologiziranosti potke filma zanimljivo to da je scenarij, prema vlastitom kazališnom komadu, napisao Anthony Scheffer, autor koji je rušenjem tradicionalnih moralnih vrijednosti opsjednut u tolikoj mjeri da je u jednom svom filmskom scenariju (za irski film "Čovjek od pruća" *[The Wicker Man]*[1] Robina Hardyja) s neskrivenim oduševljenjem napisao završnu scenu, jednu od moralno najogavnijih u povijesti filma, u kojoj pripadnici nekakve hedonističke sekte na izmišljenom otočiću bez službene vlasti u Irskom moru, sa sadističkim užitkom (koji očigledno dijele sa autorima filma i kritičarima sklonim takvoj vrsti ideologema) ritualno živog spaljuju (!) policajca koji je došao istraživati navodni nestanak djevojčice iz njihove zajednice i koji očigledno nije dao nikakvog logičnog povoda za takvo kolektivno zločinačko iživljavanje!

I dok za zanimljivog engleskog režisera Stephena Frearsa ekranizacija kontroverznog romana "Opasne veze" (*Les liasons dangereuses*) Choderlosa de Laclosa, francuskog aristokrata iz 18. stoljeća, predstavlja tek zgodnu "stilsku vježbu" prilikom privremenog boravka u Tinseltownu (tj. Hollywoodu), Forman je očigledno bio toliko opsjednut moralno izopačenim glavnim likom iz romana da ne samo da je prozvao svoj film po njemu, već je - što je odista neuobičajeno - počeo snimati film tek koji mjesec iza Frearsa, tako da su se možda prvi put u povijesti kinematografije praktički istovremeno snimale dvije verzije istoga filma.

Pišući o "Valmontu" prije točno devet godina (u ožujku 1991. godine) u zadarskim "GA-GA novinama" (časopisu čija je jedina 3 broja izdao tadašnji omladinski "GA-GA radio") napisao sam i to da Formanov film "pokušava izraziti onaj ambijent pomalo perverzne frivolnosti i rafinirane putenosti, gdje grijeh nije porok već stilizirana igra, i gdje se savjest odbacuje kao dosadna gnjavaža ..." Naglašeni libertinizam francuske aristokracije tog doba Forman očigledno iščitava u prvom redu kao izazov društvenim konvencijama, pa ako je

1 Kod filmova ove vrste teško je odlučiti što je ogavnije - oni sami ili ideološka apologija koja im stvara i održava kultni status (sjećam se da je apologija opisane scene iz navedenog filma, nakon njegova prikazivanja na TV, u "Slobodnoj Dalmaciji" bila tako SRAMOTNA da mi se malo što drugo u životu toliko GADILO!). Ovakvu vrstu apologije maestralno je definirao beogradski kritičar Bogdan Tirnanić sljedećom rečenicom: "Oko svakog dela slične vrste okuplja se zamašna količina verbalnih manijaka čija teološka svest neosetljiva na razlike u svojoj posvećenosti poput policijskog psa traga za izopačenjima modernog sveta i, nalazeći ih obavezno tamo gde ih nema, svuda oko sebe uništava i ono malo preostale životne radosti..."

Frearsov film bio - kako rekosmo - rafinirana "stilska vježba", Formanov je "Valmont" ipak prvenstveno ideološki diskurs. Forman će to dokazati i u svoja dva za sada posljednja filma (na neki način i "najameričkija"), u kojima će doslovno tražiti suvremeni ekvivalent Valmonta!

Osnovna formalna odlika filmova "Narod protiv Larryja Flinta" (*People vs Larry Flint*) i "Čovjek na Mjesecu"[2] jest da se Forman u njima, kao još jedino u "Amadeusu", bavi stvarnim ličnostima. Za razliku, međutim, od rafinirane ekscentričnosti filma o Mozartu, ova dva Formanova filma nedvojbeno predstavljaju definitivnu stvaralačku involuciju češko-američkog autora, nagoviještenu nedostatkom spontanosti i loše prikrivenom tezičnošću "Valmonta". U njima Forman promašuje iz dva bitna razloga: jedan je isključivo filmski, dok drugi ima mnogo šire konotacije - a ta je "širina", kako vidjesmo, vrlo značajna za Formanove filmove.

Da bi neupućeniji čitatelj bolje shvatio o čemu govore ova dva filma, poslužit ćemo se izvatkom iz prikaza Živorada Tomića u TV-prilogu "Jutarnjeg lista", u kojem je za meritum ovog napisa posebno zanimljiva prva rečenica: "Formanovo stopostotno, gotovo mistično prihvaćanje buntovnika i ekscentričnih osoba publici je privlačno ako je riječ o pametnom junaku prisilno zatvorenom u ludnicu ("Let iznad kukavičjeg gnijezda") ili glazbenom geniju kojeg nitko osim jedne jedine osobe ne razumije ("Amadeus"). No, kada je redateljev junak neobrazovani medijski tajkun ("Narod protiv Larryja Flynta"), sukobljen s puritanskom javnošću Amerike ili lokalni komičar poput Andyja Kaufmana, glavnog lika filma "Čovjek na Mjesecu", tada za neameričku publiku nastaju problemi. Lokalni značaj Larryja Flynta i Andyja Kaufmana postaje prepreka njihovoj univerzalnosti, a neupućena publika poput hrvatske s pravom će se pitati zbog čega je Andy tako smiješan Amerikancima, kao i zašto bi nam trebao biti posebno zanimljiv čovjek koji izdaje drzak seksi mjesečnik. Da je Forman barem pokušao običnim gledateljima približiti lik neobičnog komičara koji je svojim nastupima i humorom volio izazivati i vrijeđati publiku, možda ne bi iz kina izašli tako ravnodušni."

Vratimo se ipak ranije spomenutim slabostima ovih filmova. Svatko, naime, tko je gledao Formanove češke filmove ili neki od njegovih boljih američkih filmova ("Let ...", "Amadeus"), teško će povjerovati da je ove filmove radio isti režiser. Kao vjerojatno najznačajniji predstavnik "češke škole", Forman je u svojim filmovima iz te faze na vrlo suptilan način izrazio osnovne značajke poetskog realizma na kojemu se ta škola i zasnivala, unoseći u njih, postepeno i s mjerom, elemente satire i groteske. I dok njegovi bolji američki filmovi nastavljaju manje ili više na tom poticajnom tragu, onih osobina koje su Formana i učinile nedvojbeno jednim od najznačajnijih svjetskih redatelja u rasponu od početka 60-ih do kraja 70-ih godina nema u njegova dva najnovija filma gotovo "ni od korova". Filmovi o Flintu i Kaufmanu spadaju, naime, u podžanr koji se u žargonu angloameričke filmske kritike najčešće naziva *biopic*, što jednostavno znači biografski film. U njima je autor

2 Zanimljivo je da isti naslov ima i filmska drama veterana Roberta Mulligana, snimljena desetak (ili nešto manje) godina ranije.

toliko opsjednut svojim čak i za čisto američko supkulturno okružje sasvim marginalnim likovima da ga osim te pobožne egzaltacije gotovo ništa drugo i nije zanimalo. Rezultiralo je to, gotovo slučajno, upravo zapanjujuće tradicionalnim filmskim rukopisom, filmovima u kojima se autor potpuno prepušta tezičnom scenariju, čak i ne pokušavajući da ga nadogradi nekim kinestetičkim rješenjima, što mu je ranije lako polazilo za rukom čak i u nekim manje uspjelim filmovima ("Svlačenje", "Ragtime"). Tako ova dva filma, čak i ako zanemarimo njihovu napadnu tezičnost, najviše nalikuju na one bezlične konfekcijske američke TV-uratke po istinitim događajima (tipa, "priča o ..." - a kojima inače vrvi HTV!), tako da ih je slobodno mogao potpisati i neki TV-rutiner poput Warisa Husseina, Larryja Ellikanna ili Johna Ermana.

Osnovni Formanov promašaj - pa i nesporazum sa samim sobom, ako hoćete - proizlazi, međutim, direktno iz ideologiziranosti Formanova filmskog diskursa. Dok je još živio u staljinističkoj Čehoslovačkoj, on je samim izborom tema, a zatim i njihovom strukturom, spontano upućivao izazov totalitarnom sustavu i njegovim okoštalim dogmama koje su umjetnost shvaćale kao sluškinju tekuće politike. Iako je vrijeme kada je neki film rađen najmanje bitno za njegovu kritičku valorizaciju, Forman bi, upravo zbog stanovite namjenske utemeljenosti kojom je opteretio svoja dva najnovija filma - mnogo bolje "profitirao" da ih je snimio pred nekih 20 ili 30 godina. 70-ih godina, naime, kada je sâm Forman svojim "Letom ..." i "Kosom" hotimice provocirao desno pozicioniranu američku "tihu većinu", ovakvi filmovi ne samo da bi se idealno uklapali u tadašnji *antiestablishment*-trend američkog filma, već bi i - a to je još mnogo važnije - bili mnogo bolji nego što jesu: Forman je tada, naime, još bio u punom kreativnom zamahu dok današnji njegovi filmovi, koji se oslanjaju na senzibilitet 70-ih, ne nude ništa više od nekakvog prikrivenog agitpropa s obrnutim predznakom (urednik porno-časopisa "Hustler" i nametljivi komičar tretiraju se, naime, s istom pobožnom egzaltacijom kao Lenjin i Čapajev u sovjetskim filmovima).

Smatrajući sebe očito suviše ozbiljnim, "autorskim" redateljem a da bi se uklopio u žanrovski *mainstream* američkog filma s kraja tisućljeća (doduše, u meandrima komercijalne kinematografije potpuno su se izgubili Formanu slični osporavatelji američke tradicije iz 70-ih, kakav je, primjerice, Bob Rafelson, a donekle čak i karizmatični Altman; ipak, možda nitko nije toliko zaglibio u bespućima žanrovskog filma kao Formanov praški kolega Ivan Passer, koji danas kao redatelj gotovo da više i ne postoji!), Forman se, kao gotovo ni jedan drugi suvremeni američki redatelj, potpuno distancirao od danas dominantnih holivudskih žanrova kao što su krimić, psiho-triler ili urbana komedija (o najameričkijem žanru, još uvijek ne sasvim ugaslom vesternu, da i ne govorimo). Umjesto toga u biti bezazlenog kompromisa (koji ponekad može rezultirati i pravim remekdjelima, kao što je Altmanov "Igrač"), Forman se gotovo autistički nesvjesno našao zaglavljen u podžanru biografskog filma, kojemu, nažalost, ni izdaleka nije bio u stanju podariti svoj nekada prepoznatljivi kreativni pečat (koji se, recimo, itekako osjeća još u "Amadeusu") - jedino što je uspio ponuditi je gotovo infantilna opsjednutost tipom junakâ koje

prikazuje[3]. Tako Forman u poodmakloj fazi svoje karijere postaje ono što je sigurno najmanje želio - dosadan redatelj!

Vratimo se na samom kraju razradi tvrdnje da bi za Formana bilo bolje da je ovakve filmove (zbog nekih "tehničkih" detalja, ne nužno o istim ličnostima!) radio u sedamdesetim godinama. Forman je, naime, u čitavom svom stvaralačkom opusu bio opsjednut time da vehementno osporava civilizacijski *mainstream* kojemu u danom trenutku pripada: u češkoj fazi to je, naravno, staljinizam kao politička situacija tadašnje Čehoslovačke, a u američkoj to je općenito *establishment* (koliko god pazi da ne zanemari ni jedan privilegij koji mu je on spreman pružiti, a što je upravo maestralno raskrinkao Bogdan Tirnanić u svom članku pod naslovom "Poludeli buržuj ili radost da smrdi" iz 1973. godine, iz kojega je citat u prvoj fusnoti). U svojoj idolopoklonićkoj zaslijepljenosti Forman je, međutim, propustio primijetiti da je ono što je 70-ih (pa možda i početkom 80-ih godina, kada se u javnom životu, za vrijeme Reaganove administracije, zapažaju stidljivi pokušaji stanovite moralne rekonkviste) odista i bio supkulturni otpor samozadovoljnoj supremaciji konzervativne "tihe većine", u međuvremenu nedvojbeno preraslo u očigledni *mainstream:* smatrati danas vlasnika porno-magazina i skarednog komičara kulturološkom oporbom odista je naivno!

U civilizaciji moralne permisivnosti, fenomena s kojim je zapadno društvo, s neskrivenim osjećajem trijumfa, kročilo u novo tisućljeće, a koju - u kontekstu promišljanja Larryja Flinta - duhovito izražava karikatura u kojoj jedan od dvojice muškaraca u mračnoj uličici, držeći nekakav svežanj u ruci, kaže drugome: "Nudim vam fotografije solidno obučenih žena!", Forman je jednostavno postao žrtvom vlastitog fetiša, zaboravljajući onu zdravorazumsku mudrost po kojoj antikonvencija koja se izlizala od pretjerane uporabe, zapravo više i nije antikonvencija, već (ovdje Tirnanić u navedenom napisu citira autora kojemu ne navodi ime) "konvencija u novom ruhu". Izgubivši u međuvremenu i onu stvaralačku svježinu i spontanost koja ga je (uz manje oseke) krasila sve do početka 80-ih (dakle, zaključno s "Amadeusom"), Forman zatvara svoj stvaralački krug autorskim rukopisom koji neodoljivo podsjeća na socrealizam od kojega je i pobjegao iz Čehoslovačke - tj. na služenje dominantnoj ideološkoj matrici u društvu u kojem živi.

Ante Gradiška

3 Takav pečat je upravo 70-ih godina (1974.) dao Bob Fosse u svom filmu "Lenny", koji se bavi "likom i djelom" Lennyja Brucea, kabaretskog zabavljača vrlo sličnog Kaufmanu (zanimljivo je da su obojica Židovi), naročito po uvredljivom provociranju publike. Asketski reduciranim stilom režije, uz efektno korištenje crno-bijele fotografije, Fosse je stvorio slojevit osobni film - od čega je "Čovjek na Mjesecu" miljama daleko!

PLAKETA »DOBROJUTRO MORE« PJESNIKU DRAGUTINU TADIJANOVIĆU

Na ovogodišnjim *Pjesničkim susretima*, koji su se održavali od 3. do 5. kolovoza 2000. pod nazivom *Dobrojutro more* u sastavu Podstranskog ljeta, u drevnom starohrvatskom sjedištu hrvatskoga kneza Mislava u Podstrani, Povjerenstvo manifestacije dodijelilo je plaketu *Dobrojutro more* (rad akademskog kipara Kažimira Hraste) ovogodišnjem laureatu pjesniku *Dragutinu Tadijanoviću* za njegov umjetnički književni rad.

* * *

Prvi dojam što ga dobivamo u doživljavanju poezije Dragutina Tadijanovića jest njezina čista superiorna jednostavnost i neposrednost. Svi koji su u umjetničkom stvaranju tražili auroralnost, čistoću pjesničkog jezika, jasnoću, djevičanstvo riječi, spontani senzibilitet, osoban lirski govor i prirodnost, nalazili su ih u Tadijanovićevoj izvornoj čistoći motiva i u slikama žive plastičnosti. U svome neposrednom lirskom iskazu Tadijanović se razlikuje od prenapeta glasa tadašnje ekspresionističke poezije te unosi novi ton i pjesnički govor u izražavanju slika prirode i čiste unutarnje senzibilnosti.

U Tadijanovićevoj lirici živi stanoviti pascolijanski senzibilitet pjesnika, koji u svojim dječjim jednostavnim opažanjima malih stvari otkriva njihove tajanstvene veze. U promatranju svijeta vraća se čarobnim slikovnicama dragih "dana djetinjstva", i iz albuma doživljaja stvara nove nijanse lirskih predodžaba slika, boja, oblika i evokacija osobnih poetskih stanja duše. U njegovu duševnom ustrojstvu trajno živi ono davno radoznalo dijete s čistim, auroralnim doživljajima, koje pjesnik pretače u poeziju. U najskrovitijem kutu svoga bića zanosi se doživljavanjem onoga tajnovito dječjeg u sebi, protkanog sugestivnom magičnošću lirske evokacije. Taj doživljaj djetinjstva poput čarobne svjetiljke osvjetljava sve njegove potonje odraze promatranja svijeta i bljeskove duševnih stanja.

Premda je Tadijanović realist sa srcem romantika, on u svojoj poeziji živi u realnom svijetu. Njegove su unutarnje preokupacije duboki subjektivni realizmi koji nastaju na temelju čistog i prozirnog doživljavanja svijeta. Njegov pjesnički izričaj se očituje u usklađenom odnosu između doživljaja stvarnosti i čistog ozračja lirskog iskaza. On gleda predmete na svoj način, s opažanjem dječačkim, ali s apstrahiranjem subjekta u kojemu titraju vertikalni refleksi svemira i vječnosti.

Tadijanović nije artificijelan ni dekorativan. Pjesme su mu u percepciji izvorne, a u obradi, u metričkoj i stilskoj strukturi, u konciznoj kompoziciji i u živim slikarskim sredstvima spontano stilizirane. Velika romantična rozeta, kroz koju Tadijanović promatra golu stvarnost, prepuna je izravnog odražavanja pjesničke svijesti o prolaznosti svijeta i o naslućenim iluzijama života. Ali sve te ruralne doživljaje prožima moderno estetičko osjećanje. U tomu se ogleda tadijanovićevsko osobno zapažanje i poetsko strukturiranje koje u hrvatskoj lirici zauzima posebno mjesto.

Tadijanović je najizvorniji kada iz panoptikuma djetinjstva izvlači pjesnički spektar slika i doživljaja, koji nam otkrivaju posve osebujni i mitski smisao njegova pjesničkog govora. U toj neposrednosti on se susreće s mitskim krajobrazom svoga slavonskog zavičaja, sa zemljom starih patrijarhalnih uspomena i tihog života. "Vezan za zemlju", on razgovara s "crnom zemljom" djedovskih oranica, "miluje žuto klasje", omamljuje se opojnim "mirisom pokošena sijena" i šumom vjetra u krošnjama. Zanosi se "oblacima, nebom i šumama", "visokim žutim žitima". "Poliven suncem nad oranicama" i blagom svjetlošću zvijezda, obilazi golemu ravnicu stare mitske Slavonije sa svojim izvornim glasovima prirode, s tihom melankolijom i neobuzdanom živošću pustopašna ponašanja. Promatra

usnule majure "u slapu zelene mjesečine" utonule u tišinu ladanja: razgovara s kukuruzima, sa šumama, livadama, sa žuborom potoka, sa ševama, rodama, lastavicama i grlicama. U gluhim zimskim noćima obuzima ga jeza od snježnih mećava. Osluškuje hrskanje leda na smrznutoj Glogovici i tajanstvo bijelih snježnih noći u kojima pjesnikova "mati bijelo platno tka". Prati noćno kretanje srebrnih zvijezda, dočekuje prozirne hladne zore u kojima blistaju o nebo pribodene zvijezde poput "pozlaćena oraha na božićnom drvcu".

Ta povezanost sa zavičajnom zemljom, s rodnim domom i žitnim urodom tako je intenzivna (Kuknjava moje matere), da u naviranju uspomena ne ostaje slobodan od zavičajnih asocijacija ni pjesnikov kontrapunkt doživljavanja vječnih tema u razmišljanju o prolaznosti života pri promatranju esencijalnosti umjetničkog djela velikog umjetnika Michelangela u dalekoj Firenzi (*Večer nad gradom*).

U kretanju kroz zavičajni krajolik Tadijanovića hvata opojnost zemlje i senzualnost njezine životne snage. U sjetilnom osjećanju prirode on je zdrav slavonski ljubitelj života. Sa zanosom "pjeva o žitu, vinu i ljubavi". Njega "muče vrele žudnje" i uzbuđuju "mlade žene pod orahom". Poput svog zemljaka Ivana Kozarca "voli glazbu i djevojke", ali u svome najintimnijem senzibilitetu plah je i diskretan. Sanja platonske ljubavi i piše pohvale sretnom obiteljskom domu. Zbunjen drhti pred ljupkošću nedostižne ženske ljubavi i samozatajno podnosi sve tegobe, da bi barem platonski osjetio daleki i spasonosni trag ljubavi (*Nosim sve torbe a nisam magarac*).

U ovoj prigodi dodjele plakete *Dobrojutro more* i apostrofiranja neiscrpne teme mora, naglasit ćemo kako je i Tadijanovića očaravao pjev sirene mora hrvatskoga. Već od mladih dana, kad je kao "zaljubljenik kraj sinjega mora" čeznuo za dalekom Sulamkom, more je u pjesniku izazivalo živ dojam ljubavne čežnje i dočaravalo fluid vedrih vizija (*Zaljubljenik kraj sinjega mora*). Obuzet plavim beskrajem, udubljuje se u tajne života morske beskonačnosti.

Ganut "veličanstvom mora", koje budi u njemu viziju vječnosti, Tadijanović uranja u magična tajanstva svijetlih galaksija. U traganju za neslućenim, on sliku mora suprotstavlja misteriju svemira. Obuzet magičnošću mora, pjesnik je pred njegovim "veličanstvom" sav uznesen i poput slikara Nikole Božidarevića Dubrovčanina ostaje bez riječi "pred modrim šumorom vječnosti" (*Veličanstvo mora*). Slike i dojmovi se u traženju smisla ljudskog opstanka pretvaraju u refleksiju. Tajanstvena veličajnost morske pučine, pune kozmičke upitnosti, potresa pjesnikovu svijest i imaginaciju.

Poetika čistoga lirskog zanosa, puna i impresionističkih dojmova mora, posebice se iskazuje u Tadijanovićevu ciklusu pjesama *Intimna izložba crteža iz Raba*. Okružen svjetlošću sunčeva zenita i pjesmom cvrčaka, u zraku natopljenom mirisom mora i opojnošću borovine, pjesnik se prepušta lirskim sanjarenjima i reminiscencijama. Promatra ispod sjenatih borova spiralne maglice sunčane žege, bljeskoviti purpur mora i zefir maestrala. Osamljen na klupi uz more prati u tihom spokojstvu večeri tajanstveno kretanje zvijezda i rast noći nad otocima, te u evokativnoj moći lirske spoznaje osjeća neizmjernost svemira i ono kavanjinovsko stanje blaženstva samoće i razmišljanja. Prislanja pjesnik uho na blistavu školjku u kojoj šumi simfonija mora i treptavi fluid primorskog pejsaža (*Školjka*).

Najčišći pjesnički govor Tadijanovićeva lirskog nadahnuća izvire iz slika prirode i odjeka stvarnosti. Stvarnost je uvijek kreativno produhovljena i stilizirana. Sve njegove uspomene i doživljaji, nastali u davnom sjaju djetinjstva, našli su svoju simboličku transsupstancijaciju u čistoj simbolici oživjelih riječi i u živom disaju doživljaja. Pjesnik zahvaća i oblikuje stvarnost prema realnoj slici svijeta, ali je u toj subjektivnoj slici uključena i snažna moć apstrahiranja i reduciranja stvarnosti na poetsku esenciju. Sa stvarnošću ga uvijek veže živa zbiljska veza, ali u solilokvijalnoj subjektivnoj interpretaciji stvarnosti niče nova lirska predodžba, nova poetska sinteza slike svijeta.

Tadijanović u tijesnom dodiru sa stvarima traži korijen poezije. Svi njegovi motivi putuju kroz poetske simbole, koji joj daju novu esencijalnost umjetničkog govora i vječnu mladost. Sve slike i čiste metafore popraćene su blagom refleksijom, pa se taj preobraženi glas sa "sunčanih oranica" i "govor tišine" "u bijelim zimskim gluhim noćima" uzdiže do obasjanih prostranstava svemira. Iz neposrednog života prirode izvlači ne samo njezinu elementarnost, nego magičnošću svoje mašte otkriva u njoj i ono što je bitno i duhovno.

U takvom lirskom produhovljenju slika i uspomena, u takvom sjaju poetskog očitovanja, Tadijanović razvija svoje teme i u poeziju utiskuje vrijeme, koje protječe u nepovrat. Ali nam u svojoj poeziji ostavlja jedan cijeli unutarnji svijet čiste senzibilnosti i skrivenih tajni izdvojenih iz panorame postojanja stvari. Stoga uTadijanovićevoj lirici neprestano otkrivamo unutarnju tajnu njezine čiste emocionalnosti i sve one svjetlosne lirske zrake koje padaju na njegovo nadahnuće i osvjetljavaju mu put do izvornih pokreta duše.

Nedjeljko Mihanović

MEĐIMURSKE BOŽIĆNICE

Braća Josip i Vlado Mihaljević, potomci kantorske međimurske obitelji, glavni su inicijatori novijeg audio-izdanja, audio-kazete i CD-naslova *Cmreki v snegu spiju* u izvođenju crkvenog župskog mješovitog zbora Presvetog Trojstva iz Nedelišća. Ovaj je zbor uz orguljsku pratnju Josipa Mihaljevića i dirigenta Vlade Mihaljevića snimio stare, možda i zaboravljene, a nekima zasigurno nepoznate međimurske božićne pučke popijevke. Uvrstili su rijetko izvođene popijevke kao što su: *Hote ljudi veselit se, Oj, pastiri, vi četiri, Prebudil se Agnec Božji, Hote skupa sada, Približava nam se nočka, Pastiri veselte se, O kakva to svetlost, Marija se majka trudi, Zdravo budi* zatim *Kirie eleison, Slava Bogu na visini, Slušajte svi sada, O, sveta tri kralja, Dudaš, Narodil nam se* i pjesma *Cmreki v snegu spiju* čiji je tekst napisao Vinko Kos.

Svakako je za pohvaliti da se jedan takav projekt ostvario. Jer nikako ne bismo smjeli dopustiti da prekrasne međimurske popijevke kojih ima uistinu poveliki broj padnu u zaborav. Za pohvaliti je također da se jedan amaterski zbor prihvatio jednog takvog projekta. No, svima nam je jasno da bi puno više bilo odjeka kad bi profesionalni zborovi i orkestri snimili ne samo međimurske već i rijetko izvođene pučke božićne popijevke ostalih dijelova Hrvatske. Nadajmo se da će do takvog ostvarenja ipak jednom doći, a do tada podrška amaterskim glazbenicima čiju volju i trud svakako treba nagraditi.

Vlatka Glasnović

PRVA KNJIGA U HRVATSKOJ O KOŠIČKIM MUČENICIMA

Obilježavanje 5. obljetnice kanonizacije košičkih mučenika kao i 381. godišnjice tragične pogibije ostrogonskog kanonika Marka Križevčanina, te isusovaca Stjepana Pongraca i Melkiora Grodeckoga, održano u Križevcima 7.-10. rujna ove godine, uveličano je predstavljanjem knjige "Humenski zavod i trojica košičkih mučenika", autora Stanislava Stolárika iz Košica.

Knjigu je autor napisao kao svoj doktorski rad, na temelju istraživanja povijesnih činjenica, 1995. godine, a hrvatsko izdanje obogaćeno je autorovim predavanjem studentima slovakistike i bohemistike Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 29. ožujka o.g., homilijom pape Ivana Pavla II. prigodom kanonizacije 2. srpnja 1995. u Košicama, te propovijedi kardinala Franje Kuharića, održanom 10. rujna 1995. u Križevcima na domovinskoj kanonizaciji. Uvodnu riječ napisao je nadbiskup zagrebački mons. Josip Bozanić a knjiga je ilustrirana sa četrdesetak prigodnih slika u boji, dok je ocjenu napisao dr. Stjepan Razum. Knjigu je sa slovačkog prevela prof. dr. Dubravka Sesar, a izdali su je zajednički Matica hrvatska Križevci, Matica slovačka Zagreb i Župa sv. Ane u Križevcima.

Predstavljanju knjige bio je nazočan i sam autor doc. dr. Stanislav Stolárik iz Slovačke.

Kako je i sam autor napomenuo, Humenski zavod, prvi isusovački kolegij u Slovačkoj, u gradu stotinjak km istočno od Košica, odigrao je ključnu ulogu ne samo u životu i djelovanju košičkih mučenika, koji su u njemu obavili duhovne vježbe upravo uoči svog velikog mučeništva, kada ih je kalvinistički knez Gabrijel Bethlen dao pogubiti, jer se nisu htjeli odreći katoličke vjere.

Autor u svom zaključku podvlači, da objavljivanjem ove knjige o košičkim mučenicima nije želio izazivati nove raspre, već je želio da se njihovo mučeništvo ne zaboravi i da se ono što dostojnije obilježava i prenosi daljnjim generacijama kao uzor a napose u današnjim kriznim vremenima nijekanja ljudskih moralnih vrednota.

Izdavači su iskoristili dobrotu autora, koji je boravio u Hrvatskoj sa svojim suradnikom i zagrebačkim studentom dr. Petrom Sedlákom, te promovirali ovu jedinstvenu knjigu osim u Križevcima, također u Zagrebu, Našicama, Josipovcu, Đakovu, Osijeku i Jelisavcu, želeći s njom upoznati što veći broj ljudi i budućih čitatelja, kako bi žrtva košičkih mučenika čije se djelovanje poklapa s putevima srednje Europe - preko Križevaca, Graca, Ostrogona, Trnave, Košica, Praga, Brna i Beča - trajno bila cijenjena i nezaboravljena.

Zlatko Jevak

DOSKOK TREĆEMU MILENIJU

("RAMSKI ZBORNIK 2000", Ramska zajednica - Zagreb, 2000.)

Ramska zajednica u Zagrebu nakladnikom je knjige koja ima 432 strane tematski raznorodnih tekstova. Na naslovnici "Ramskog zbornika 2000" je slika "Ramske majke", rad akademskog kipara Mile Blaževića iz Zagreba, bronca, 250 cm, 1999., a na poleđini (zanaslovnici) je fotografija nepoznatog fotografa koja je zabilježila tragične trenutke iseljavanja Ramaca prije punjenja vodama Ramskog jezera i potapanja njihovih kuća i imanja. Glavni i odgovorni urednik je predsjednik Ramske zajednice u Zagrebu g. Šimun Penava, a zbornik je tiskan u nakladi od tisuću primjeraka.

Zbornik se otvara poglavljem "Rama na pragu trećeg tisućljeća" i kada se pažljivo iščita ostaje stamen dojam da ova knjiga predstavlja svojevrsni doskok trećemu mileniju jer to je prvi zbornik gotovo zaboravljene prakolijevke Hrvata čija je povijest stjecajem povijesnih usuda dobrim dijelom ostala zamagljena, a ramske SEOBE javljale su se svako malo vremena i bile sve brojnije i sve stravičnije, a ova posljednja, izazvana ratnim kovitlacem Domovinskog rata kao da sluti katastrofu hrvatskoga etnikuma toga kraja koja sotonski namiguje strašnu mogućnost da prakolijevka Hrvata ostane zauvijek bez Hrvata. Treba skidati kapu onima koji su u Domovinskom ratu junački branili svoje etničke prostore u Rami i koji su sada mirnodopske junačine jer stameno opstoje na tim prostorima usprkos svim nedaćama koje ih zapljuskuju, i iskreno žaliti za svima koji odlaze jer svaki pojedini, a da o obiteljskom odlasku i ne govorimo, znači da će u Rami Hrvati, ako se tako nastavi, od značajne većine postati manjina čime im se, znaju oni to, dobro ne piše.

Ovdje se ne može govoriti o stanovitoj suši u izdavanju takvih publikacija jer riječ je o prvoj takovoj knjizi vezanoj za ramske prostore. To je prvo ukoričeno izdanje zbornika, a prvi dojam koji se nameće asocira na neodgovorno sklepan zbornik koji, istina ima svoje "uredništvo" u kojemu su pretežito imena ljudi koji niti jednu crtu nisu napisali u knjigu na čijem se impresumu njihova imena zrcale. Očevidno je da činjenicu što je jedan takav zbornik ipak pred čitateljima trebamo prvenstveno zahvaliti glavnom i odgovornom uredniku g. Šimunu Penavi. Nije nam jasno zašto je on kao urednik zaobišao najrelevantnije i najrecentnije autore iz Ramske doline koji bi svojom pomoći učinili da knjiga bude jače upotrebljiva, iako joj se recepcija primjerenošću veže prvenstveno za ljude iz Rame, što ne opravdava propuste do kojih je došlo.

U svojem uvodnom slovu priređivač objašnjava kako su tekstovi u zborniku prenošeni u izvorniku, bez ikakvih "lektorskih zahvata" i kako "zbog ograničenih rokova, velike žurnosti kojom smo bili opterećeni u pripremi ovoga broja, došlo je, nažalost, i u novim dijelovima teksta - vidjeli smo to zaključujući Zbornik - do nekoliko što gramatičkih, što pravopisnih pogrešaka, za koje molimo da nas ispričate." Najavljuje se za 2001. drugi broj i nadati se je da se greške neće ponoviti. Teško je autoru kada mu se za naslov ciklusa "Ramske nedopjevnice" nametne naslov "Ramske nadopjevke" i onda u osam pjesama napravi 15 slovnih grešaka, jer čitatelj time biva prisiljen da, umjesto harmoničnosti i melodičnosti pjesme, zamuckuje čitajući je.

Zbornik je započet poglavljem "Rama na pragu trećeg tisućljeća", pa slijedi poglavlje "Rama u davnijoj prošlosti", zatim teme u svezi s drugim svjetskim ratom o kojima se do stvaranja hrvatske države nije smjelo govoriti kao što su "Pjesma Ramskog ustanka 1944." i druge. Značajne su teme i prilozi o Domovinskom ratu jer Zbornik nudi

obilje dokumenata, fotografija, iskaza, kronika, a tu su i tekstovi o Doljanima, Jurićima, Uzdolu jer je mala Rama golemo, kao i obično, u ratu stradala pa se bilježe stravični pokolji nedužnih civila u Doljanima i Uzdolu. Ramsko narodno blago tek je djelomično istraženo, ali je jedan njegov dio našao mjesta u Zborniku s naznakom da u Rami, koja je, odavna se zna, pravi eldorado usmene narodne književnosti, narodni naratori i poete i danas žive i - pjevaju.

Da su Uredništvo i glavni i odgovorni urednik smogli snage i - znanja - pa da su pripremljenu knjigu ponudili stručnim ljudima kao recenzentima (ocjenjivačima), mnogi propusti mogli su se izbjeći, međutim, Zbornik je objelodanjen i bez recenzenata što mu je velika manjkavost. Imponira u izboru tema kuraž i odvažnost glavnog i odgovornog urednika koji se očituje posve slobodnim da uvrštava tekstove i da i sam piše bez ideološkog diktata i straha od konsekvenci koje bi ga u vremenima domovinskog rata zasigurno sustigle. Na događaje i izbor tema on gleda iz svog rakursa kojemu dugujemo mogućnost recepcije i tema koje su nam sve do pojave ovoga Zbornika bile tabuteme.

Zbornik je dovršen adresarom svećenika, časnih sestara i bogoslova rođenih u Rami koji je, prema riječima glavnog i odgovornog urednika, "tek početak davno najavljenoga Općega ramskog adresara. Ramskom čitatelju to će poglavlje biti najdraže kao što sam se i sam osjećao čitajući o imenima iz svoje generacije i onima malo prije i malo poslije tog generacijskog vremena. Ovdje još uvijek osjećam dug da i javno zahvalim svećenicima iz Rame koji su iz "svojih" izvora saznali za i sami došli na pokop moga pokojnoga brata Nediljka, i staviti im na znanje da očekujem dio od tih imena i na svom pokopu do kojega se neće dugo čekati. Na kraju moram kao vatreni Ramac naglasiti da su u tom adresaru 173 imena i da broj onih koji su se odlučili posvetiti svoj život Bogu kao svećenici i časne sestre čini punih dva posto ramskog hrvatsko-katoličkog pučanstva, čime se ponosim, a jako vjersko osjećanje Ramaca kao da nam garantira takav trend. Dva posto svećenstva i časnih sestara postotak je koji najveći broj župa teško može dostići.

Priređivaču zbornika, uz sve što smo rekli, kapa gore sa željom da orijentiranost Zbornika na ramske čitatelje u sljedećem broju proširi na sve čitatelje Hrvate jer Rama je i povijesno i životno i dalje, i za sva vremena, prakolijevka Hrvata.

Rajko Glibo

FANTAZIJA ZA AMALIJU

(Amalija Zoričić: "Vrutak vruće lave"
Izdavač: Senjsko književno ognjište
Urednik: Milan Krmpotić)

Amalija Zoričić (r. 1954. god. u Novom Vinodolu) profesor je njemačkog jezika i književnosti i povijesti umjetnosti. Magistrirala je iz novije njemačke književnosti. Radi na gimnaziji u Crikvenici. Do sada je objavila ove zbirke pjesama: "Pičćaci" (1992.), "Petrovo uho" (1994.), "Pred licem mora" (1995.), "Psalmi zore" (1997.), "Vedrine" (1999.), "Žalo" (1999) i "Das Gesicht des Meeres" (1999.).

Ovaj put nam se predstavlja svojom najnovijom zbirkom: "Vrutak vruće lave". Zbirka se sastoji od ovih cjelina: "U početku bijaše riječ" (22 pjesme), "Verba volant, scripta manent" (12 pjesama), "Liburnijski akvareli" (24 pjesme), "Nulla dies sine linea" (12 pjesama), "Miljenici Euterpe" (21 pjesma), "Non plus ultra" (12 pjesama).

Naziv zbirke uzet je prema Krležinoj pjesmi istog naslova, a sugerira čitatelju pjesnikinjino određenje prema životu i umjetnosti. Već kod letimičnog iščitavanja Zoričićka nam se predstavlja kao poetesa docta svojim profinjenim odabirom dojmova, koji rezultiraju iz druženja sa Šenoinim, Kranjčevićevim, Matoševim, Ujevićevim, Andrićevim, Marinkovićevim, Šoljanovim, Araličinim i inim opusima što ih filigranski upliće u novo, svoje lirsko tkanje, primjerice:

Ponad
oblaka
lebdi
lotos
bijeli
Podari mu osmijeh
(V. Krmpotić).

Fina aluzija na Krmpotićkino čudesno djelo: "Brdo iznad oblaka".

Daljnje uplitanje u svoje snove stranih autora kao što su J. W. Goethe, R. M. Rilke, F. Kafka, G. G. Byron, G. B. Shaw, M. Proust, J. L. Borges, Lao-Tse, Elias Canetti... izazov je za čitateljevu intelektualnu znatiželju i spiritualni senzibilitet.

U narednom krugu pjesama označenom: "Verba volant, scripta manent" (riječi lete pismo ostaje) poziva nas da zajedno s njom evidentiramo učinke primarnih dojmova i onoga što je ostalo od njih, pa se tako prisjećamo: "Pjesme nad pjesmama", "Romea i Julije", "Fausta", "Pobratimstva lica u svemiru", "Aske i Vuka", "Na rubu pameti", "Pasa u trgovištu", "Životinjske farme", "Kiklopa", "Mozartove čarobne kočije" ...

U nuđenju svog duhovnog vodstva kroz ovu jedinstvenu galeriju veličanstvenih umjetničkih djela čini nas dionicima svog umjetničkog postupka, primjerice:

Ima li
ljepše ode
životu i ljubavi
(Pjesma nad pjesmama).

U narednom ciklusu "Liburnijski akvareli" Amalija nas vodi među slikare (Giotto, Leonardo, A. Dürer, Michelangelo, Raffael, Rembrandt, J. V. Van Delft, C. Corot, E. Degas, A. Renoire, A. Rodin, P. Gaugin, V. Van Gogh, E. Munch, Toulouse-Lautrec, E. Nolde, Slava Raškaj, P. Klee, E. Marc, P. Picasso, M. Kraljević...) i pomaže nam, svojim lucidnim zapažanjima, proniknuti do same srži, katkad pojedine slike, katkad cjelovitog opusa, primjerice:

Madona
lebdi
na krilatim mislima
nestašnih Anđela
(Raffaellu),

ili:
Tvoj čin Stvaranja
silovit je
poput
kolanja krvi
Mojsijevim žilama
(Michelangelu),

ili:
Bila si jača
Upravo stoga
osuđena
na gubitak.
(Slavi Raškaj),

ili:
I pogled
Tvoga psa

govorio je
Tvoju bol.
(M. Kraljeviću).

U ciklusu: "Nulla dies sine linea" (Nijedan dan bez crte) stavlja čitatelja u poziciju razgledanja slika (Fajonski portret, Dionizijeva lada, Pompejanska sličica, Mona Lisa, Noćna straža, Pogled na Delft, Djevojka s lutnjom, Hrvatski preporod, Gospodica iz Avignona) i nudi svoj komentar:

U arhitekturi antiknoga hrama
stupovi hrvatske
zbilje.
(Hrvatski preporod).

Gotovo jednak postupak primijenit će prilikom slušanja glazbe: Bacha, Sorkočevića, Mozarta, Beethovena, Schuberta, Strausa, Schumanna, Wagnera, Verdia, Lisinskog, Smetane, Zajca, Tijardovića, Gotovca, Gershwina, Papandopula, Ljube Kuntarića, primjerice:

Sav život
tvoj-
u boj-
(Ivanu Zajcu).

Taj dio zbirke pjesnikinja je okrstila: "Miljenici Euterpe" i zaključila, ovaj jedinstveni kanconijer, zasebnim ciklusom "Non plus ultra", gdje nas je još jednom suočila s biserima svjetske i naše glazbe. Učinila je to tako jednostavno, lepršavo, poletno, gotovo u jednom dahu, u stilu haiku poezije, da bismo slobodno mogli uskliknuti, koristeći se njenim postupkom i njenom poetikom - Fantazija za Amaliju!

Grga Rupčić

BROZOVO JEZIČNO SAVJETNIŠTVO

(Ivan Broz, *Filološke sitnice i pabirci.* Prikupio i pogovor napisao Marko Samardžija, Pergamena, Zagreb, 2000.)

Ivan Broz (1852-1893), jedan od važnih hrvatskih filologa 19. stoljeća, pripada nizu hrvatskih lingvista što su znatnim nastojanjem pridonosili hrvatskom jezičnom savjetništvu. Ti su napori brojnih jezikoslovaca, manje ili više poznati i pobuđujući, ipak u cjelini osjetno utjecali na fizionomiju hrvatskoga standardnog jezika, pa je svakako korisno da i danas znamo kakav je udio pojedinaca u tim pregnućima. Jezični savjeti Ivana Broza dodatno su važni i zbog toga što već znamo (osobito nastojanjem Zlatka Vincea) puno o njemu, mnoge su pojedinosti temeljito obrađene, ali će se cjelovita slika mnogo lakše stvoriti nakon upoznavanja i toga njegova rada, i to upoznavanja bez mnogo napora. Za lako upoznavanje Brozova savjetničkog rada zaslužan je Marko Samardžija koji je prikupio njegove filološke sitnice i pabirke, sve u svemu 55 napisa objavljenih u hrvatskom časopisju od 1886. do 1893. Bitnom je Brozovom značajkom u tim kratkim napisima polemičnost, posebno usmjerena protiv Tome Maretića. Ipak je Brozova polemičnost obično dosta suzdržana. U cjelini se može reći kako je u tekstovima savjetničkoga tipa Broz bio na visini svoga ugleda, iako će se, naravno, u takvim člancima brojnih sudionika hrvatskoga lingvističkog života (pa i u Brozovima) uvijek naći i pojedinosti koje su već u doba pisanja bile slabo utemeljene, a poglavito su takve gledano iz sadanje perspektive, nakon što su u mnogo primjera izbalansirani pogledi na koje od pitanja hrvatske standardno-

jezične norme. Brozov purizam, uključen u djelovanje hrvatskih vukovaca njegova doba, jamačno je ipak bio utjecajan, a utjecajnost se poglavito može konstatirati za njegova glavna djela.

Sigurno je da možemo zaključiti kako je Ivan Broz tijekom neduga znanstvenog djelovanja ostvario vrlo mnogo. Pisac *Hrvatskoga pravopisa*, koautor svoga i Ivekovićeva *Rječnika hrvatskoga jezika*, Broz je dao i drugih važnih prinosa. Valja istaći da njegov dijalektološki rad nije nimalo opsežan, ali zaslužuje i posebne pohvale; riječ je o tekstu "Zamjena poluglasnika u govoru barskome" (*Nastavni vjesnik*, I, 1892-1893, str. 64-68) u kojem Broz postavljeni problem rješava s elementima ingenioznosti.

U svemu, u Brozov književnopovijesni, pravopisni, leksikografski i gramatički rad lijepo se uključuje i njegovo savjetništvo.

Josip Lisac

FRANJEVCI ŽRTVE DRUGOG SVJETSKOG RATA, PORAĆA I JUGOKOMUNIZMA

(Ivan Damiš: "Franjevci Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda, žrtve drugog svjetskog rata, poraća i jugokomunizma"; Zagreb, HKD sv. Jeronima, 2000. - 156 str.; 20,5 cm)

Pred nama je nova monografija o. dr. Ivana Damiša, OFM, zlatna knjiga mučeničkih rana Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda sa sjedištem u Zagrebu, u godini njezina jubileja 100. obljetnice postojanja, koja na 156 stranica donosi isklesane portrete svjedoka i mučenika te časne redovničke zajednice, koja obuhvaća franjevačke samostane od Trsta do Iloka, od Čakovca do Vukovara, Bača i Subotice. Možda je šteta što knjigu nije izdala sama Provincija, jer ona ukazuje na ono najsvetije i najvrednije što je ova zajednica iznjedrila u svojih 100 godina opstanka, iz duše i nadahnuća sv. Franje i slugu Božjih o. Vendelina Vošnjaka i o. Alekse Benigara; ali je dobro i plemenito što je prof. Radovan Grgec prihvatio ponudu izdanja, te je nakladnik Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima. Sam autor djelo posvećuje Majci Božjoj Bistričkoj, te ističe, da "u ovoj monografiji o poginulim franjevcima Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda u vremenskom razdoblju 1942-1946. pokušava dati doprinos upoznavanju i proučavanju žrtava Katoličke Crkve u Hrvatskoj za vrijeme i poslije Drugog svjetskog rata od strane komunističke vlasti". On spominje i sve dosadašnje popise pobijenih svećenika i redovnika i knjige o njima, te želi dati svoj dostojan doprinos upravo u dijelu svoje redovničke zajednice, kako bi sutra Crkva u Hrvata imala cjelovitu i dokumentiranu građu o svojim žrtvama, za sve biskupije i za sve redovničke zajednice. Jer Sv. Otac Ivan Pavao II. potiče nas u ovoj Svetoj godini Velikog jubileja na "čišćenje pamćenja" od zla, grijeha i mržnje; ali nas potiče i na čuvanje uspomene na svoje svjedoke i mučenike, kojih je bilo osobito mnogo u ovom 20. stoljeću, na prostorima gdje su vladale protubožje i protučovječje ideologije: fašizma, komunizma i nacizma.

Sam autor o. dr. Ivan Damiš potječe iz Međimurja, tog čudesno lijepog "otoka" između Drave i Mure, o kojemu je toliko pjesnički lijepog napisano od Bedekovića do naših dana. Rodio se 1953. g. u Mačkovcu kod Čakovca. Osnovnu školu završio je 1968. g., a gimnaziju 1974. g., a u međuvremenu je završio

franjevački novicijat 1970/1971. g. i odslužio 15 mjeseci vojnog roka. Za svećenika franjevca zareden je 1980. g. Diplomirao je na KBF u Zagrebu iste godine, a magisterij je položio 1982. g. Doktorirao je 1988. g. na Papinskom Sveučilištu "Urbaniana" u Rimu, gdje je radio i kao asistent u Arhivu Generalne kurije Franjevačkog reda. Djelovao je u Bjelovaru 1980/1981. g., u Zagrebu 1981/1983., u Rimu 1983/1985., u Slavonskom Brodu 1988/1990., u Samoboru 1990/1996., u Karlovcu 1996., u Zagrebu-Sigetu od 1997. godine. Vrši različite pastoralne i samostanske službe, bio je odgojitelj, gimnazijski vjeroučitelj, provincijski arhivar, a od 1988. g. predaje na Katehetskom institutu pri KBF u Zagrebu povijest. Uz zasebno izdanih 7 radova, sada poklanja javnosti ovu vrijednu i dokumentiranu monografiju, kojom želi pridonijeti upoznavanju života, rada i tragičnih okolnosti smrti (tijekom II. svj. rata i poraća) petnaestorice franjevaca Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda. Time ujedno osvjetljava povijest toga razdoblja života iste provincije.

Zato knjiga uz Predgovor i Sadržaj, u Uvodu (str. 19.-24.) prikazuje povijesni kontekst u kojem su se zločini događali, način njihov i sam motiv. Na udaru su primarno bili svećenici i redovnici većeg duhovnog i intelektualnog dometa, djelatni među mladima, intelektualcima, angažirani pastoralno kao svećenici po školama i među hrvatskom vojskom. Stradali su radi svoga poslanja u službi Crkve, zbog svog pastoralnog i prosvjetnog djelovanja, zbog svoga utjecaja na širi krug ljudi. Uz taj motiv, bila je snažna ideološka mržnja i komunistički teror nad političkim neistomišljenicima, te nacionalne i privatne osvete.

Glavni dio monografije prikazuje petnaest stradalnika Hrvatske franjevačke provincije (str. 25.-116.). U opisivanju svakog pojedinog stradalnika, uz njihove biografske podatke i područja djelovanja, naglasak je stavljen na njihovu životnu tragediju i pojedinosti o pogibiji. Koji su se bavili pisanjem, prevođenjem ili glazbom, navedena su im i djela s tog područja. Autor detaljno navodi dokumente, svjedočanstva i autore koji su o pojedincima već ponešto pisali, ali priznaje "da je arhivska građa baš o tim njihovim životnim tragedijama vrlo mala ili je jednostavno nedostupna". Razlog tome je što su likvidacije često vršene bez ikakovih procesa i tragova, ali i strah od režima ako bi se o "nestalim" osobama bilo što pisalo, da se to ne bi kod premetačina otkrilo. Vrijedno je spomenuti makar imena te braće, duhovnih sinova asiškog siromaška, koju je ovjenčao vijenac mučeništva i svjedočanstva:

1. Kukina Oskar o. Eugen, (1893.-1945.), istaknuti pastoralni djelatnik i marni gvardijan i župnik u Cerniku; premješten na Trsat, prilikom liječenja u bolnici na Sušaku zaklan od poznatog počinitelja, velikim kuhinjskim nožem 9. 10. 1945. Prerezao mu je grkljan. Navodno, umorstvo je naručeno iz Nove Gradiške.

2. Pišpek Baltazar o. Alojzije, (1893.-1945.), doktor prirodnoznanstvenih nauka, prvi direktor Franjevačke klasične gimnazije u Varaždinu, kandidat za sveučilišnog profesora u Petrogradu; umro u vukovarskoj bolnici 14. 3. 1945. od zadobivenih rana prilikom američkog bombardiranja postrojenja Borovo-Bata u vrijeme dok je djeci u učionici držao nastavu vjeronauka.

3. Posavec Stjepan o. Kerubin, (1896.-1946.), vjeroučitelj na više

narodnih i srednjih škola u Provinciji; po završetku Drugog svjetskog rata optužen od jugokomunističkih vlasti za suradnju s "križarima"; mučen u beogradskom mučilištu "Glavnjača" i strijeljan 3. 7. 1946. u Beogradu.

4. Fleisz Franjo fra Albert, (1906.-1944.), brat pomoćnik u više samostana Provincije, partizani su ga odveli iz subotičkog samostana i ubili 6. 11. 1944.

5. Šolc Josip o. Sidonije, (1909.-1942.), vrlo aktivan djelatnik i voditelj katoličkih društava posebice u Cerniku i Našicama, karitativni radnik, u našičkoj župi obraćali su mu se mnogi ljudi pravoslavne vjere moleći ga da ih njihovim prijelazom na katolicizam spasi od smrti; ubijen od Srba u šumi kod sela zvanog Sapna kod Našica, dana 24. 5. 1942. Imao je tada 33 godine.

6. Ribić Tomo o. Rikard, (1909.-1945.), pastoralni djelatnik, magistar bogoslova, gvardijan i župnik u Karlovcu; zbog konvencionalnih veza s Nijemcima tijekom rata, proglašen njihovim špijunom i od Vojnog suda IV. vojne oblasti JA osuđen, bez sudskog procesa, na smrt strijeljanjem. Strijeljanje je izvršeno krajem lipnja ili početkom srpnja 1945. g.

7. Bata Stjepan fra Baltazar, (1911.-?), svečano zavjetovani brat franjevac; nakon Drugog svjetskog rata nestao je i nepoznata je njegova životna sudbina. Vjerojatno je ubijen u 34. godini života.

8. Bukinac Stjepan o. Beato, (1912.-1945.), doktor teoloških znanosti, vjeroučitelj na karlovačkim srednjim školama; od komunista optužen da je bio agent ustaške obavještajne službe; bez sudske rasprave osuđen od Vojnog suda IV. vojne oblasti II. Jugoslavenske armije na smrt strijeljanjem; smrtna je kazna izgleda izvršena u isto vrijeme kad i nad o. Rikardom Ribićem. U Karlovcu su ubijeni i župnik s Kamenskog Stjepan Kučmanić i gimnazijski vjeroučitelj dr. Matija Kranjčec, koji je ujedno bio župnik u Ozlju.

9. Pajtler Ivan o. Petronije, (1912.-1945.), vjeroučitelj na više škola u Provinciji, vojni dušobrižnik od 1943. g. Ubijen je bez suda u zagrebačkom Maksimiru oko 9. svibnja 1945.

10. Šantalab Rok o. Sebastijan, (1913.-1945.), duhovni pomoćnik i gimnazijski vjeroučitelj u Bjelovaru, svojim predavanjima nije se svidio pojedinim komunistički nastrojenim učenicima i učenicama, koji su po dolasku partizana u Bjelovar tražili njegovo uhićenje; uhićen je navečer 14. 6. 1945.; među ostalim ga se teretilo da je svojim predavanjima kvario mladež; ubijen je vjerojatno 20. 7. 1945. u šumi zvanoj Lug u blizini Bjelovara. K šumi vode tragovi nekoliko mladih svećenika: kapelana, vjeroučitelja ili vojnih dušobrižnika, ubijenih na Križnome putu.

11. Hrenić Antun o. Hadrijan, (1913.-1945.), voditelj katoličkih društava, pjevačkih zborova i vojni dušobrižnik; poslije svršetka Drugog svjetskog rata netragom je nestao, vjerojatno kao jedna od tolikih žrtava Bleiburga i Križnih putova.

12. Gassmann Vendelin o. Ferdo, (1914.-1946.), s o. Anđelkom Gregićem preveo je priručnik liturgijskih razmatranja Benedikta Baura "Rasvijetli se" u 3 dijela, osim toga priredio je i tiskom objavio "Obrede sakramenta sv. Reda", Zagreb 1940., i "Obred svećeničkog ređenja", Zagreb 1940., preveo je i objavio: Icilio Felici, "Među vukovima", Zagreb 1944., dok mu je u rukopisu ostao prijevod "Božje proljeće" autora Ivana Hatzfelda (iz 1942.); u Zagrebu je

namjeravao ustanoviti provincijsko središte za izdavanje i tiskanje vjerskih djela, u Bjelovaru je bio predstojnik samostana te profesor matematike i fizike na gimnaziji; po dolasku jugokomunista u Bjelovar optužen da je bio agent Gestapa i odmah okvalificiran kao "zločinac"; čak je dva puta uspio pobjeći iz zatvora ali je nanovo bio uhićen i osuden na smrt strijeljanjem. Strijeljan je u bjelovarskom zatvoru 28. 11. 1946. u 16 sati, a prije izvršenja smrtne kazne o. Anzelmo Banić uspio je doći do njega i podijeliti mu sakramente umirućih.

13. Čiga Josip o. Benko, (1915.-1945.), pastoralni djelatnik u više samostana i vojni dušobrižnik; u ratnom metežu prilikom povlačenja početkom svibnja 1945. g. zauvijek nestao. Ubijen u 30. godini života.

14. Grđan Stjepan o. Miroslav, (1915.-1945.), priznati i renomirani hrvatski skladatelj, koji je mnogo obećavao na hrvatskom glazbenom području; po dolasku komunista uključio se 6. 5. 1945. u kolonu povlačenja, s koje se nikada nije vratio. Umro je s 30 godina.

15. Ketterer Adam fra Rigobert, (1920.-?), bio je časni brat laik s jednostavnim zavjetima, vrlo vješt u više zanata. Ubijen je kao pripadnik njemačkog naroda, nakon Drugog svjetskog rata u 25. godini života.

U svemu 12 franjevaca svećenika, kao dvanaest apostola svoje Provincije, revnih pastoralnih djelatnika, vjeroučitelja, vojnih dušobrižnika i kulturnih radnika. Uz njih su i 3 časna brata laika, kao predstavnici pobožne i marljive braće kojih je nekoć bio znatan broj u zagrebačkoj Provinciji. Tih 15 franjevaca ispunilo je svoj životni i redovnički vijek slijedeći savjet sv. Franje: "Ne smijemo biti mudri i razboriti po tijelu. Radije budimo jednostavni, ponizni i čisti. Nikada ne težimo biti nad drugima. Radije težimo da budemo sluge i podložni svakome ljudskome stvoru poradi Boga". Vršili su raznovrsne djelatnosti, služeći Bogu i braći ljudima: kao odgojitelji mladeži, pastoralni radnici, vojni dušobrižnici, znanstvenici, zanatlije. Ugradili su se u "bedem Crkve u Hrvata", u povijest naše Crkve i naroda, da budu uzor budućim naraštajima u Provinciji kao nadahnuće hrabrosti i vjernosti Bogu i svojem poslanju!

Sažetak ili zaključak nalazimo na hrvatskom, engleskom i njemačkom jeziku (str. 125.-134.). Potom slijedi "Dodatak: ispitivana, suđena i zasužnjena braća Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda u razdoblju 1945.-1990." Na temelju dokumenata, autor donosi prikaz kažnjavane braće po pojedinim samostanima, njih 34, koji su izdržavali vremenske kazne zatvora i bili robijaši u vrijeme komunističkog režima. Zahvaljujući čvrstom i Crkvi vjernom stavu nezaboravnih provincijala o. Nikole Skupnjaka i o. Damjana Damjanovića, te crkvenom profilu braće o. Vendelina Vošnjaka, u Provinciji se nije moglo ukorijeniti ni režimsko udruženje ĆMD. Vodstvo i odgoj Provincije bio je u sigurnim rukama crkvenih i duhovnih redovnika franjevaca, Franjinog i Vendelinovog profila, i ta će opcija kasnije pomoći prebroditi krizne izazove i pomutnje u teškim trenucima života Provincije između sedamdesetih i osamdesetih godina stoljeća koje je na izmaku.

Na koncu knjige nalazimo Kazalo imena, Kazalo mjesta i Bilješku o autoru.

Ova monografija važan je doprinos poznavanju žrtava u našoj Katoličkoj Crkvi, te se uklapa u već postojeću literaturu o toj bolnoj memoriji našeg

nacionalnog i crkvenog bića. To je ispravni put kojim treba ići svaka biskupija i svaka redovnička provincija, bez senzacionalizma ili instrumentalizacije u osobne promotivne svrhe. Pisana je stručno, pregledno, sa znanstvenim aparatom, popraćena preslikom nekih dokumenata i fotodokumentacijom. Valja čuvati uspomenu na žrtve, na one koji su branili slobodu čovjeka, vjere, Crkve i domovine Hrvatske. Prisjetimo se kako to čine Židovi, kako primjerice Srbi, a kako Hrvati? Žrtve nas opominju, da ne dopustimo zaborav i uvijek iste pogreške. Tko ne poznaje prošlost, ne može biti proročki nadahnut u sadašnjosti, ni pravilno usmjeren prema budućnosti! Bez toga vijenca slavnih svjedoka i mučenika u našoj Crkvi, ne može se pravilno ni razumjeti ni vrednovati pojava bl. kardinala Alojzija Stepinca. Žrtve i svjedoci putokaz su nam! Žrtve treba trajno cijeniti, i tuđe i svoje. I ovo nas izdanje potiče na spomen onih, koji su stradali od zločinačkog komunističkog režima, a što je desetljećima bila zabranjena tema govorenja i pisanja, do dolaska slobode i suverene države Hrvatske 1990. g. Iako se danas govori i piše da zločini ne zastarijevaju, da im se ne smije pristupiti selektivno, za komunističke zločine u nas i u svijetu još nitko nije odgovarao. U Sloveniji su makar informativno saslušali čelnike ondašnjeg komunističkog režima. U Hrvatskoj ni to! Iza Drugog svjetskog rata počinioci zločina i njihovi zaštitnici obukli su se u plašt "pobjednika, boraca za slobodu i antifašista". Ostali su trajno nedodirljivi. Dolaskom samostalne države Hrvatske, mnogi su stali iza zida šutnje i obukli novi plašt "službene državne politike nacionalnog pomirenja", kojoj se danas izruguju. Deset godina kasnije postaju ponovno glasni, oblače novi plašt boraca za "istinsku demokraciju, a protiv kriminala i zločina", propitkuju moguće zločine Hrvata; ali i ponovno manje govore o zločinima koje su drugi učinili Hrvatima i Hrvatskoj, dok o zločinima svoje ideologije kroz 50 godina mukom šute. Od politika i političara drugo se i ne može očekivati. Kod njih je naglašena ideologija, politički interes i redovito selektivni pristup. Zato je samo ovo ispravan put, koji je odabrao autor, put mirnog, objektivnog i znanstvenog pisanja radi povijesti. Neka se sačuva uspomena na sjajne svjedoke, žrtve i mučenike. Oni su zvijezde koje ne zalaze i ne gube sjaj! Jednom će doći mladi naraštaj, koji neće biti ideološki zatrovan i opterećen starim mentalnim sklopom, pa će u vremenskoj distanci moći mirno suditi i pisati objektivnu povijest, cijeneći i ovakove žrtve dvostruko ubijene i ponižavane, u samoj smrti, i nakon smrti klevetama i nametnutom šutnjom. Zato je ova monografija svjedočanstvo o njima, ali i njihov govor nama!

Stjepan Kožul

KNJIGA O HRVATSKOM TISKU U DIJASPORI

(Prikaz knjige Sanje Vulić, *Hrvatski tisak u dijaspori* (Prinosi za povijest književnosti u Hrvata), Korabljica broj 7, Zagreb 2000.)

Sedmi broj *Korabljice* (Prinosi za povijest književnosti u Hrvata), koju izdaje Sekcija Društva hrvatskih književnika i Hrvatskog centra PEN-a za proučavanje književnosti u hrvatskom

iseljeništvu, sadrži pregled hrvatskoga tiska u dijaspori. To je rad autorice mr. Sanje Vulić koja se niz godina sustavno bavi proučavanjem hrvatskih čakavskih, osobito gradišćanskohrvatskih govora u dijaspori. Obišavši brojna mjesta u kojima žive Hrvati u dijaspori skupila je velik broj podataka o njihovu jeziku, kulturi te životu. Jedan je od rezultata tih višegodišnjih istraživanja vrlo vrijedna knjiga o govoru Hrvata u Hrvatskom Grobu u Slovačkoj (*Korabljica* broj 5, u suautorstvu s Bernardinom Petrović) koja osim opisa fonoloških, morfoloških i tvorbenih osobina sadrži i rječnik toga govora. Osim te knjige Sanja Vulić objavila je i niz znanstvenih i stručnih radova s područja dijalektologije, onomastike, leksikografije, a autorica je i nekoliko dijalekatnih rječnika. Međutim, uvijek se i rado vraća svojim najdražim temama vezanim uz hrvatsku dijasporu. Ovaj put to je prikaz glasila koja izdaju Hrvati u brojnim državama širom svijeta. Začetak je nastanka knjige *Hrvatski tisak u dijaspori* rubrika časopisa *Matica* Hrvatske matice iseljenika u kojoj je Sanja Vulić od 1997. objavljivala prikaze raznih časopisa iz hrvatske dijaspore. Objedinivši te priloge i dopunivši ih novim autorica je objavila vrlo korisnu i informativnu knjigu. Čitatelj se na jednom mjestu može obavijestiti o različitim izdanjima glasila, od onih koja se bave općim temama, zatim vjerskih, znanstvenih, športskih, poslovnih, do glasila za mlade i dr. Knjiga sadrži 75 manjih prikaza različitih glasila, a od toga ih je najviše iz Europe (48), zatim iz Sjeverne Amerike (16), Južne Amerike (6), Australije (4) te iz Afrike (1). Unutar pojedinih kontinenata glasila se navode abecednim redom po državama u kojima izlaze. Prikazi obuhvaćaju brojeve glasila objavljene od prosinca 1995. do rujna 1999. Od svakog se glasila prikazuje po jedan broj. Autorica obično u svakom prikazu navodi glavnog urednika, tematiku i kratke sadržaje značajnijih ili zanimljivijih tekstova. Za većinu glasila navodi jezik ili jezike na kojima izlaze. Osim hrvatskoga u nekim se glasilima objavljuju i tekstovi na jeziku zemlje u kojoj izlaze, a ima i takvih koja izlaze samo na jeziku zemlje u kojoj dotični Hrvati žive. Takve su primjerice *Male novine* iz Čilea u kojima su svi prilozi na španjolskom. Periodičnik *Chorvatan* u Hrvatskom Grobu u Slovačkoj sve priloge objavljuje na slovačkom jer je u tom mjestu još vrlo malo govornika koji znaju hrvatski.

Nakana je autorice u knjizi *Hrvatski tisak u dijaspori* prikazati sadašnje stanje hrvatskoga tiska. Međutim, to se stanje neprestano mijenja, neka se glasila gase, pojavljuju se nova, neka mijenjaju ime, glavnoga urednika ili članove uredništva. Knjiga takva sadržaja bila bi pogodna za objavljivanje na stranicama Interneta. Navedeni i ini podatci lako bi se mogli promijeniti ili dopuniti, a bili bi dostupni Hrvatima u domovini, ali i širom svijeta.

Knjiga *Hrvatski tisak u dijaspori* vrlo je vrijedna i korisna jer sadrži niz informacija na jednom mjestu, a možda nije nevažno pripomenuti da osim navedenoga sadrži i adrese uredništva, brojeve telefona i e-maila na koje se zainteresirani mogu obratiti i obavijestiti o svemu što ih zanima u svezi s glasilima.

Izlaženje hrvatskoga tiska u iseljeništvu od velike je važnosti za očuvanje kulturnoga identiteta Hrvata koji žive izvan domovine te za očuvanje njihove svijesti o nacionalnoj pripadnosti koja je ponekad jača nego u Hrvata u domovini. Popis i prikaz brojnih izdanja glasila što ga imamo u knjizi *Hrvatski tisak u dijaspori* pripomaže tom očuvanju.

Jela Maresić

IZABRANI RADOVI STJEPANA KRIZINA SAKAČA O HRVATSKOJ ETNOGENEZI

Osobito sam počašćen, što vam mogu predstaviti knjigu *Izabrani radovi o hrvatskoj etnogenezi I. dio* svoga velikoga učitelja i vođe u proučavanju podrijetla Hrvata, Stjepana Krizina Sakača. Nakladnik knjige je DARKO SAGRAK, Zagreb, a danje je svjetlo ugledala u Zagrebu godine 2000. Knjigu je uredio, proslovom popratio i pripremio za tisak Darko Sagrak. Kao uvod u Sakačeve Izabrane radove objavljena je razprava Mate Marčinka *Stjepan Kr. Sakač i njegovo povijesno djelo,* koja je godine 1995. objavljena u Hrvatskoj reviji Matice Hrvatske.

Isusovac Stjepan Krizin Sakač, odvjetak kalničkih seljaka-plemića, roden je 10. listopada 1890. u selu Kapeli Kalničkoj. Maturirao je na zagrebačkoj Gornjogradskoj gimnaziji za maturalnu zadaću izabrav temu *Što su nova u kulturi donijeli pojedini narodi, tvorci svjetske povijesti?* Na papinskomu sveučilištu Gregoriana u Rimu položio je doktorat iz filozofije. Teologiju je završio u Innsbrucku, a istočne znanosti na Papinskomu orientalnom institutu u Rimu. Na istomu institutu postavljen je za tajnika revije Orientalia Christiana.

Godine 1927. održao je javno predavanje o ugovoru pape Agatona s Hrvatima, po kojemu je postao poznat u znanstvenomu svijetu. Od jeseni 1937. profesor je istočne crkvene povijesti na Papinskomu Orientalnomu Institutu u Rimu, a od godine 1966. profesor emeritus (zaslužni profesor), vodič povijestnoga Seminara i doktorskih teza. Umro je u Rimu 23. kolovoza 1973., gdje je i pokopan.

Proučavajući starohrvatsku povijest, Sakač je zaokupljen mnogim otvorenim pitanjima. Izmedu ostaloga pisao je o postanku glagoljice, o životu i radu sv. Ćirila i Metoda, o štovanju Majke Božje u Hrvata, o starohrvatskim uresnim simbolima, o hrvatskom podrijetlu pape Siksta V., o vjerskom i kulturnom životu starih Iranaca, o iranskom utjecaju u Hrvata, o pokušajima ujedinjenja rastavljenih kršćana s Rimom. Napisao je veći broj kritika i ocjena znanstvenih djela iz pravne povijesti, književnosti, kulture, unionizma, ekumenizma i jezikoslovlja. Izravno je djelovao na razvoj hrvatske crkvene i svjetovne umjetnosti (Meštrović, Kljaković i dr.).

Najpoznatiji Sakačev tiskani znanstveni spis je *Ugovor Pape Agatona i Hrvata proti navalnom ratu oko g.* 679., zapravo prošireno javno predavanje iz godine 1927. o ugovoru pape Agatona s Hrvatima. Objavio ga je Miroslav Vanino godine 1931. u prvomu broju smotre *Croatia Sacra*. Taj je broj tadašnja diktatorska kraljevska vlast zaplijenila, jer se je u Sakačevoj razpravi govorilo o Hrvatima kao o jakom samostalnom narodu, koji sklapa ugovore i još k tomu s rimskim papom.

Hrvatski ugovor s papom Agatonom tražio je odgovore na niz drugih prijepornih pitanja,osobito na važno pitanje o vremenu pokrštenja Hrvata. U svojim je razpravama Sakač pobijao domaće i tude znanstvenike, koji su pokrštenje Hrvata pogrješno smještali u IX. st. a i kasnije. Izpitivanje o vremenu pokrštenja Hrvata

potaklo je Sakača, da se pozabavi podrijetlom hrvatskoga imena i hrvatskoga naroda. Znanstvenici su već prije Sakača razpravljali i iznosili teorije o kavkazko - iranskom podrijetlu Hrvata i o značenju imena Hrvat. Zasluga je Sakačeva, što je tu teoriju produbio i podkrijepio novim dokazima.

Sakač je prvi povjestnik iranist, koji je sva proučavanja i izpitivanja o iranskom podrijetlu Hrvata ujedinio u jedan međusobno povezani sustav. Iranisti su prije Sakača zastupali mišljenje, da Hrvati potječu iz takozvanoga vanjskoga Irana. Sakač je prvi počeo dokazivati, da Hrvati potječu iz unutrašnjega Irana - iz stare ahemenidske Perzije.

U svojoj raspravi *Teorije, napose iranske, o postanku Hrvata* Sakač piše: "Slavistika ili slavenska filologija, nauka o slavenskim jezicima i o svim drugim ispoljivanjima tzv. narodne slavenske duše, u koliko su izražena jezikom (pučka i umjetna književnost, pravni običaji, folklor i t.d.) nastala je u prvoj polovici XIX. st. bez sudjelovanja Hrvata, a kad se razvila u internacionalnu znanost, postala je za Hrvate zlokobnijom nego li na pr. samo tursko carstvo ili druge političke sile, koje su išle za uništenjem Hrvata."

Kako sam kaže, Sakač se kao povjestnik držao ovoga načela: "Što se mene tiče, ja sam, napose kod iztraživanja i procjenjivanja vrijednosti teorija, osobito iranskih, o postanku hrvatskoga naroda, budno pazio, da niti hodam tragovima miša niti da zajašim krilatoga šarca, t.j. nastojao sam izbjeći i hiperkritici i svakom pristranom maštanju. Za iranske teorije kao i sve druge vrijedi načelo: tantum valent, quantum valent argumenta! (toliko vrijede, koliko im vrijede dokazi!). Dok se solidno ne dokažu, svatko može misliti o njima, što hoće. Ali ipak ne bi zgodno bilo, da ih tko izvrgne ruglu, prije nego pročita i prosudi, što je o njima napisano."

U svojoj raspravi o Sakaču napisao sam, da će tek izdanje njegovih sabranih djela pokazati, da je Stjepan Krizin Sakač izhodišni nacionalni klasik hrvatske povijestne znanosti o podrijetlu Hrvata i o najstarijem razdoblju hrvatske povijesti na području nekadašnjih rimskih pokrajina: Dalmacije i Panonije. Već i ova prva knjiga njegovih izabranih djela to dokazuje. U svakom slučaju bez temeljitoga uvida u Sakačeve rasprave neće se moći riješiti ni jedno od još prijepornih pitanja znanosti o podrijetlu Hrvata.

Na kraju posebno zahvaljujem nakladniku Darku Sagraku, koji je izdao i ukusno opremio ovu knjigu Sakačevih izabranih radova. Po struci pravnik, Sagrak se je kao pisac proslova pokazao i vrstnim povjestnikom. U hrvatskomu povjestopisju (historiografiji) iztaknuli su se i mnogi pravnici. Pravnik je bio i Toma Arciđakon Splitski, koji je napisao prvo kapitalno djelo hrvatskoga povjestopisja.

Mato Marčinko

KARANJA I PRIGOVARANJA KAO SLOVA MUDROSTI

*(Slavomir Sambunjak: **Jezik i stil hrvatskih glagoljskih prenja**, Književni krug, Split, 2000.)*

Glagoljicom očuvane stare predaje svjedoče nam o svekolikom narodnom životu nekadanjeg našeg čovjeka, njegovim vjerovanjima i običajima, koji nam puno mogu otkriti i o nama samima.

Profanirana glagoljica, zaboravljena u bogoslužju i nikad prihvaćena među širim masama, postaje najekspresivniji element magijskog izražavanja, kojim ujedno ostvaruje i svoju prvotnu svrhu. Kao pismo u nestajanju, kao potpuna dekadencija nekadanjeg uzvišenog pisma (iz prvog razdoblja staroslavenske pismenosti) dostojnog prenositi Riječ Božju, ona gubi svoju komunikativnu ulogu i vraća se na područje mitskog, iz kojeg je i poniknula, gdje pismo nije sredstvo već sam identitet označenih pojmova, gdje riječ djeluje zvukom i značenjem ne u apstraktumu komunikacijskog kanala već u svijetu predmetnosti. U takvom poretku jezik nije više označitelj već sastavni dio biti stvari, čime se evocira onaj prvotni mitsko-mimički sinkretizam oznake i doživljaja koji je potencirao nastanak označitelja stopljenog s ovo dvoje. U kasnijem razvoju jezika raspada se ta prvotna sveza i njezino čuvanje ostaje samo fragmentarno i asocijativno. Značajan fragment koji nam svjedoči o iskonskom mitskom, uvijek nazočnom u našoj podsvijesti a na vidjelo iznesenom u magijskome i eshatološkom, svakako je i korpus hrvatskih glagoljskih prenja, tekstova koje nam na okupu donosi Slavomir Sambunjak u svojoj knjizi o njihovu jeziku i stilu.

Uz uvodne i zaključne autorove jezičnofilozofske postavke, knjiga sadrži poglavlja: o grafiji i ortografiji (gdje nalazimo vrijedan prikaz razvoja, zapravo, nazadovanja glagoljskog pisma u vremenu nastanka pojedinih obrađivanih prenja, od 14. do 18. st.), o jeziku, o stilu, rječnik naslovnih pojmova, minimalni rječnik prenja, popis najvažnijih naslova iz literature i sažetak na talijanskom. Osobita vrijednost su objavljeni tekstovi, u latiničkoj transliteraciji i faksimilno, koji čine gotovo polovicu knjige i uvelike olakšavaju rad svim budućim istraživačima ovog područja.

Definirajući prenje kao žanr na razmeđi dramatike (dramskog moraliteta), traktata i epike, žanr u kojem dominiraju: dijaloški oblik, antitetična kompozicija i struktura te parni likovi, koji su simbolični i personificirani: "tvorevina mašte koja je željela podati život apstraktnim idejama i materijalnim predmetima i učiniti da djeluju u skladu sa svojim naravima, ali kao ljudi" (9.), zalazi u dualističke koncepcije čovjeka i svijeta, toliko tipične za srednji vijek ali ne i izvorno srednjovjekovne, već pretknjiževne i obredne. Takve koncepcije, nastale pri razvoju animističkih shvaćanja i s njima povezanih cijepanja: svijeta na zemaljski i zagrobni život, čovjeka na dušu i tijelo i sl., odražavaju i mistično-simboličnu težnju za objedinjavanjem suprotnosti, antitetično načelo coincidentia oppositorum. Binarnost u strukturi materije korespondira (prema R. Jakobsonu na kojeg se i poziva autor ove knjige) s počecima, temeljima jezika i sveukupne misli: "izvori i početci, isto kao i krajnji dometi same ljudske racionalne djelatnosti-mišljenja, proizišli /su/ iz binarnosti i uvijek joj se ponovno vraćaju"(14.).

Govoreći o jeziku i stilu glagoljskih prenja autor nam ne daje samo podatke o smještaju i književnoj vrijednosti proučavanih tekstova, već ponire i iza jezično-pojmovnog, denotativnog, svima dostupnog smisla. Njegovo otkrivanje drugotnih značenja, mitskih veza i iskonskog mišljenja odaje stvaraoca koji daleko premašuje semantički i konceptualni egzegetski stupanj i djeluje na području spekulativnog, gdje ni mistično poniranje u stvari nije nepoznato. Očita je zaokupljenost autora ekstati-

čnom, mističnom inspiracijom, u koju su uvid imali, u dosadanjoj literaturi nepravedno zapostavljani, i naši "skromni glagoljaši", zaokupljenost koja se očitovala i u njegovim ranijim bavljenjima značajnim predstavnikom kršćanskog misticizma Bernardom iz Clairvauxa (koji propovijeda put od kreposti preko kontemplacije, ekstaze, do mističnog stapanja čovjeka s Bogom) i franjevačkim siromaškim rigorizmom (asketizmom kojeg je upravo misticizam oživio). Spomenuta učenja imala su za cilj prevladati jaz koji dijeli čovjekov život na zemlji od zagrobnog života, što se u povijesti umjetnosti izražava čovjekovom težnjom k nebu (gradnjom gotičkih katedrala koje idu u visinu) i prikazom Boga koji se spušta na zemlju (lik Isusa koji nije kralj nijem za ljudske boli već čovjek koji trpi). Svojevrstan način prevladavanja nespojivih suprotnosti, i to putem njihovog otvorenog suprotstavljanja, svakako su i takvi kontrastni, karalački oblici. Prenja su sadržajno bliska i vizijama, koje su posebno zaokupljale maštu srednjovjekovnog čovjeka; čovjeka koji je u stalnom strahu kako od Zla tako i od Boga, u strahu od Riječi podjednako kao i u strahu od Smrti.

Monografski se u ovoj knjizi obrađuje opsežan korpus prilično raznorodnih tekstova: od prenja Isusa i đavla (zapravo, đavolovog iskušavanja Krista za četrdesetodnevnog boravka u pustinji), preko prenja duše s tijelom, razuma i tijela, duše i misli; milosti, istine, pravde i mira, čovjeka i smrti, dobrog andela i tijela, Križa i Marije, do pjesme **S(vě)t' se kon'ča,** koju bi se samo najodvažniji mislioci usudili nazvati prenjem, što ona uistinu i jest. Analiza spomenute pjesme vrhunac je autorove lingvostilističke obradbe. Lingvostilistički pristup našoj srednjovjekovnoj književnosti relativno je slabo zastupljen kod drugih proučavatelja, iako se upravo ovim putem najbolje razotkrivaju osobine koje svjedoče o originalnosti, autorstvu i magijskoj igri izvornih glagoljaških stvaralaca, a ne samo vještih prepisivača i prevoditelja.

Autor usklađuje izraz sa sadržajem, pa kao što je pri, ponešto manjkavoj, jezičnoj obradbi izdvojio dva sloja: knjiški, tradicijski crkvenoslavenski (čisti i u prijelazu k starohrvatskom) i pučki, govorni jezik (čija zastupljenost u tekstovima jest obrnuto proporcionalna njihovoj starini), tako i u analizi stila proučava paralelno po dvije inačice pojedinog prenja (inačice su pokazatelji afektacije glagoljaških tekstova). Posebnu pažnju posvećuje fonostilematici; pronalazeći, preko razlikovnih obilježja, antitetične (antonimijske) parove, povezuje ih s osobinama pojava koje označavaju i tako putem objektivnih artikulacijskih parametara otkriva sve mogućnosti magije jezika.

U svojim analizama apstrahira pojave-predmete sve do onog bitnog, koje mu se otkriva kao simbol pomoću kojeg prodire do samog izvorišta smisla pojava povezujući ih onda u novi red i pridajući im nova, eksplicitno neizražena značenja. Tako u pjesmi **S(vě)t' se kon'ča,** koja je odraz sličnih, satiričnih, antiklerikalnih pjesama u Europi onog doba (prvenstveno u Francuskoj), ali i odraz naše stvarnosti (u vezi s franjevcima koji su bili obilježeni herezom), isčitava sukob dobra i zla, svjetlosti i tame, Krista-svijeta i njegovog osobnog protivnika Antikrista-zemlje, a u još dubljoj strukturi i vezu sa zvjezdoznanstvom.

Svoju potragu za iskonskim u riječima, za svijetom predmeta koje obilježavaju, posebno naglašava u

rječniku naslovnih pojmova, gdje pomoću etimoloških odrednica otkriva arhetipske izvore, one iste koje veliki magovi, čarobnjaci, mistici spoznaju neposrednim uvidom.

Preko traženja dubinskih veza autor teži sagledavanju totaliteta pojava povezujući različite medije na način poznavatelja i glorifikatora Misli i Riječi. Riječi koja je moćna jer je (religijski) od Boga i jedno s Bogom i jer je (filozofski) primarni čovjekov način ovladavanja predmetnostima ovoga svijeta.

> "Jezik je put kojim se prodire u prostore svijesti o životu i svijetu. Jezik može podjednako dobro služiti i mitu i religiji i filozofiji i umjetnosti, stoga što je sveobuhvatan. Sva područja ljudske duhovne aktivnosti obilježio je bitno /.../ prenja /su/ i mitska i umjetnička i religijska i filozofska - sveobuhvatna su kao jezik, i zbog jezika."(216.)

Propagirajući sveobuhvatnost i multimedijalnost Sambunjak teži oslobađanju duha od tradicionalnih podjela i imperativne egzaktnosti, teži kretanju u prostore metafizike i transcendentnosti, iz kojih izlazi s predstavnikom čiste forme - geometrijskim simbolom, koji je u temelju najrazličitijih medija, pa može zaključiti:

> "Prenja je moguće dovesti u svezu s postankom hrvatskoga povijesnoga narodnoga znakovlja, u svezu s postankom glagoljice iz hermetičke geometrijske simbolike (i iz plana bizantskih crkava i iz simbolike kršćanskoga slikarstva), u svezu s bogumilizmom i Crkvom bosanskom, s etimologijom riječi kakve su **černobil' , trava i otrov; slovo, Slaven i blagoslov; konj, konka, iskon i konac; stoiheia, gramma i hram; zvijezda, svijet i svjetlost; pelin, paliti i bukva i azbuka** itd., u svezu s gradnjama u Hrvatskoj i s abecedama u bazenu Mediterana, s kletvama i blagoslovima..."(219.)

O svim ovim vezama govori cjelokupan znanstveni rad Slavomira Sambunjaka. Ovaj izniman autor-stvaralac, koristeći jezik (govor i pismo) kao polazište, otiskuje se do prostora biti (jezika i svijeta) i nama, s ove strane ogledala koje odjeljuje mitsku podsvijest od svima znane uporabne jezične svijesti, donosi, na čuđenje i divljenje, u liku članaka i knjiga, svoja svjedočanstva-mandale o spoznatom, formule nađenog kamena drevne mudrosti koja ne gubi vrijednost i poklonike ni u doba sveopćeg napretka.

Gordana Čupković

GERARD TOMO STANTIĆ, KARMELIĆANIN NAŠEGA PODNEBLJA, UČENIK IVANA OD KRIŽA

(Ante Stantić - Zagreb, Vicepostulatura o. Gerarda i Mikrorad d.o.o., 2000., - str. 80., cm 20)

Danas postoje različiti duhovni pokreti, različiti putovi duhovnosti, s ovim ili onim naglaskom, ali u svemu bitna bi bila crkvenost i Kristova vertikala. Ako smo stvoreni na sliku Božju, onda je logičan put čežnje za ostvarenjem da budemo slika Božja. Ako smo slika Božja, onda dajmo Bogu što je Božje, dajmo Bogu sebe u i po Isusu Kristu!

Duhovnost ucijepljena u život i uskrslu osobu Isusa Krista, duhovnost je Sluge Božjega o. Gerarda Tome Stantića, koju nam u knjižici s gornjim naslovom prikazuje naš poznati karmelićanin o. Ante Stantić, OCD. Tko se od Šalaćana ne sjeća, s naših dugih šetnji, svojih prvih dojmova s novim redovnicima karmelićanima koji su došli s bačkih ravnica u povijesne Remete župniku mons. Leopoldu Rusanu, na poziv zagrebačkog nadbiskupa kardinala Franje Šepera? Tko ne pamti tu drugu generaciju uzornih redovnika, vjernih karizmi Reda, šezdesetih godina u naponu snage: o. Ivana Keravina, o. Antu Stantića, o. Ladislava Markovića, o. Vilka itd? Oni su stasali kao nova generacija, nakon starije generacije Sluge Božjega o. Gerarda Tome Stantića iz karmelskog gnijezda u Somboru, pošto su ušli u duh i karizmu Karmela od Poljske, preko Rima do opjevane Ilijine gore Karmela u Svetoj Zemlji. Posijali su zrno svoga života jedni u Somboru, drugi u Remetama, koje će niknuti "iz svete zemlje kao zlatni klas" i donijeti stostruki urod Crkvi Božjoj! Naš autor o. Ante, i sam sin bačkih ravnica i obitelji Stantić, odlikovao se mudrošću, strpljivošću i učenošću kao poglavar, a revnošću kao kapelan i župnik, kao pastoralni djelatnik u remetskoj župi. Te pastoralne dimenzije nikada se nisu odricali naši karmelićani, pa su i to dodatni razlozi da je autor dobro mogao pogoditi duh i dušu svoga velikog uzora **Sluge Božjega o. Gerarda Tome Stantića.**

Autor nam u Uvodnoj riječi kratko predstavlja Slugu Božjega o. Gerarda, jer je o njemu napisao opširniji životopis pod naslovom "Zagrliti Krista i duše" (Zagreb, 1994.). Rodio se u Đurdinu kraj Subotice, od oca Josipa i majke Đule (Julijane), rodene Jagić. Pučku je školu završio u rodnom Đurdinu, šest razreda gimnazije u Subotici. Godinu dana nastavio je gimnaziju u Kaloči. Stupio je u Karmelski red u Grazu u Austriji 1896. g. Teologiju je učio na učilištu svoga Reda u Đuru u Madžarskoj. Kao svećenik i uzorni redovnik karmelićanin živio je i djelovao u Karmelu u Somboru. Želio je poći u još stroži Karmel, ali ga je general Reda pod posluh ostavio u Somboru, gdje je plodno djelovao kao ispovjednik i apostol bolesnika. Tek je jedno vrijeme iza Drugog svjetskog rata boravio u franjevačkom samostanu u Subotici, gdje je ostavio lijepo svjedočanstvo kreposnog života, a inače je trajno proživio u Samoboru. Umro je na glasu svetosti 1956. g. Na čelu je početka Karmelskog reda u Hrvatskoj. Sve školovanje i redovničku formaciju završio je na madžarskom, njemačkom i latinskom jeziku, koje je izvrsno poznavao, ali je rado govorio i pisao na svojoj ikavici Hrvata Bunjevaca, od kojih je i ponikao. Autor je o njegovoj duhovnosti i liku pisao kratke članke u "Zvoniku" (u godištima 1999., 2000.), katoličkom glasniku koji izlazi u Subotici, "kako bi ti članci bili dostupni široj katoličkoj čitateljskoj javnosti" i kako bi svijet što bolje upoznao "lik o. Gerarda čiji je postupak za proglašenje blaženim i svetim otpočeo u Subotičkoj biskupiji 1985. g." Te je članke ponešto preuredio, proširio i međusobno uskladio, te ih podaruje široj hrvatskoj javnosti, u ovoj knjižici. Želi nam predstaviti, u 14 manjih poglavlja, unutarnjost, duhovnost, srce i dušu o. Gerarda Tome Stantića, sina bačkih ravnica, vjernog učenika crkvenog naučitelja sv. Ivana od Križa. O. Gerard se u životu i pisanju o karmelskoj duhovnosti najviše nadahnjivao sv. Ivanom od

Križa, karmelskim Pravilom i Ustanovama Reda, ali i na učenju sv. Terezije Avilske, s Ivanom od Križa velike obnoviteljice Karmela, kao i na "Povijesti jedne duše" i "Malom putu" sv. Male Terezije iz Lisieuxa.

Sluga Božji o. Gerard T. Stantić ističe ono bitno "sjedinjenje s Bogom", "uprijeti oči u Isusa Krista", čime svoju duhovnost veže uz osobu Isusa Krista. Definiciju duhovnog života usvaja od sv. Ivana od Križa i time zapravo ističe da je kršćanski duhovni život sudioništvo u Božjem životu. Sjedinjenje duše s Bogom nije samo spoznaja, "nego prije svega iskustvo Boga i susreta s njime: upiranje očiju u Isusa!" Jasno da o. Gerard, slijedeći put svoga učitelja Ivana od Križa, ističe da se mora hodati putovima bogoslovnih kreposti: vjere, ufanja i ljubavi, kako bi se postiglo sjedinjenje duše s Bogom. Što znači da "sjedinjenje duše" počiva na objektivnim temeljima, a ne samo na nekoj pobožnosti ili asketizmu. Sam Sluga Božji piše, da su bogoslovne kreposti kao "ruho koje krasi dušu, kako bi duša bila rumena i ljubazna, plava i pokorna, puna nade i pouzdanja i kako se preko toga ruha prelijevaju najljepše boje, sad crvena (ljubavi), sad plava (vjere), pa opet zelena (nade)". Duboko opisuje bogoslovne kreposti vjeru, ufanje i posebice ljubav: "Najčistija ljubav, najčistije trpljenje... Malo čiste ljubavi vrijedi za Crkvu više nego sva djela". Bogoslovne kreposti za njega su odlučujuće i čine neposrednu snagu za sjedinjenje duše s Bogom. One i "gorko u med pretvaraju".

O. Gerard je realan čovjek, svjestan da zbog posljedica istočnoga grijeha u čovjeku ostaju "tragovi i rane", što sv. Ivan od Križa i on nazivaju "požudama, strastima, sebičnostima". Tu su zapreke na putu sjedinjenja duše s Bogom i tih se uvjetovanosti čovjek treba sve više oslobadati. Oboružan bogoslovnim krepostima, po kojima je sve moguće, on vjeruje sa svojim učiteljem Ivanom od Križa, da se po njima može "srušiti sebičnost" i putem života po Pravilu "čistiti dušu", "obračunati s požudama i strastima". Ova tema još je i danas vrlo aktualna jer Freud, Reich i drugi zagovaraju stanovište da treba udovoljiti svim instinktivnim potrebama, "požudama i strastima". No, vidljivi su plodovi takove nekršćanske antropologije. Zato nam Sluga Božji ukazuje, kao učenik sv. Ivana od Križa, i riječima i primjerom života, na kršćanski hod, posebice u vremenu kada se razne "požude i strasti" promiču kao vrednote. On nas poziva na kršćanske vrednote, na Božje izvore milosti koje nosimo u duši od časa svoga krštenja i ucjepljenja u Krista. Jasno da će na tom putu biti i "noći i okusa gorčine", jer se moramo osloboditi "lažljive ljubavi", sebeljublja, kako bismo na Isusov poziv ušli u "vatrenu ljubav Božju", koja sve pročišćava. Rušenjem sebičnosti i zlih navika, svlačimo sa sv. Pavlom staroga čovjeka, da bismo obukli novoga, u Kristu Isusu. No, uz život po Božjim zapovijedima i evanđelju, uz snagu sakramentalnog života, molitve, čitanja Božje riječi, obavljanje svojih staleških dužnosti, - potreban je i Božji zahvat, da uđemo u autentični kršćanski život. Taj put autentičnosti u kršćanskoj duhovnosti, putokaz je oslobođenja od suvremenih "lažnih ljubavi", zastranjenja, egoizma i poroka koji uništavaju tolike mlade živote, posebice kroz razularenu seksualnost, alkoholizam i drogu. Putokaz je samozatajne, autentične i zrele kršćanske duhovnosti, u poplavi raznih metoda, "gatalaca" i učitelja od dalekog

Istoka do Zapada, koji se nerijetko brinu samo svoju osobnu promidžbu.

Sluga Božji o. Gerard nam ukazuje na sredstva, pokazuje značenje molitve, jer stalan hod kroz vjeru, ufanje i ljubav očituje se molitvenim životom. Molitva je "razgovor srca s Bogom". Tu se učimo neprestanoj dnevnoj vježbi "paziti na Isusa", živjeti u Božjoj prisutnosti. U poglavljima: "Utjelovljena Riječ", "Isus se daje milovati kao Dijete" i "Pjevanje na drvetu križa", autor nam pokazuje kako o. Gerard svoj redovnički poziv i "sjedinjenje duše s Bogom" ostvaruje kroz drugovanje s osobom Isusa Krista, Utjelovljenom Riječi. Zato duboko proživljava Isusovo otajstvo Djetinjstva, Krista na Križu, Krista Euharistije i Krista Zaručnika duše, kao što to čini i sv. Ivan od Križa, kako bi što dublje upoznao Isusa, kako bi se ispunio bogatstvom Isusovim, bogatstvom Utjelovljene Riječi, Isusa - Osobe! U tom kontekstu valja promatrati i njegovo poznato štovanje Maloga Isusa (Praškog Isusa), kao proces suobličavanja Kristu po poniznosti, koji proces se nastavlja kroz proces života, muke, umiranja i uskrsnuća, te završava u susretu Osobe Isusa Krista. Tu su mu bliske i drage neke misli sv. Male Terezije. Prekrasne su mu direktne molitve Isusu, kao osobni razgovori (str. 41/42.). Za njega je Mali Isus isto što i uskrsli Isus, Euharistijski Isus, uvijek samo Utjelovljena Riječ Očeva koja ga ushićuje, u koju gleda i s njome se sjedinjuje. "Isuse, meni barem u svakoj napetosti kaži: ti si slab čovjek, a ja sam čovjekom postao da budeš čovjek i ljudski se vladaš i meni dostojan brat budeš. Dakle, moj Mali brate, Ti budi ljepota mojih očiju, ljubav mojih usana, uživanje moga srca sada i na vijek... Isuse, Ti paziš na mene, a ja ću na Tebe. Ti na me paziš da me spasiš, a ja na Tebe da Te slavim. Ovo je redovita ugodna ljubav moje i Tvoje duše..." Za o. Gerarda "Pjevanje na drvetu križa" je Gospodnja muka, smrt i uskrsnuće, a simbolički označava proces čišćenja ili proces "su-umiranja s Kristom", kako bismo "su-uskrsli s Kristom". To je proces prihvaćanja "tamnih noći" Ivana od Križa. Pjeva onaj koji ljubi. Noći su bolne ali one pročišćuju, ruše sebičnost. "Pjevanje na križu" je "lijek protiv smrti, da sebe ne štedimo, nego što prije umremo i uskrsnemo... Naš je život umiranje, ali ako Te slijedim u nošenju križa, slijedit ću Te i u životu uskrsnuća. Ti nisi samo čovjek, nego si i Uskrsnuće naše".

Euharistijski Isus za njega je spoj kontemplativne ljubavi i apostolske djelatnosti. K tome euharistija omogućuje susret Zaručnika Isusa sa zaručnicom dušom u sjedinjenju. To je put ljubavi i sjedinjenja s Isusom Kristom kao Osobom. Zato je očito da je Gerardov Isus isti kao onaj Ivana od Križa, Ivana slijedi kao svoga učitelja dok promišlja Isusova otajstva, slijedi ga u mrtvljenju, ali vezano uz Isusovu Osobu. Posebice je kod Sluge Božjega o. Gerarda zanimljiv spoj kontemplacije i akcije prema karizmi svoga Reda. Osobno je molio generala Reda da bude premješten u još stroži Karmel, ali mu molbi nije udovoljeno. Ostao je u Karmelu u Somboru, vjerno služeći u ispovjedaonici i djelujući među bolesnicima. Somborski vjernici nisu znali za dubinu njegova duhovnog života objedinjenja motrenja i djelatnosti, utemeljenog na bogoslovnim krepostima i na učenju sv. Ivana od Križa i sv. Terezije Avilske, ali su o. Gerarda intuitivno osjećali kao "tješitelja svake duše, a

posebno bolesnika". A za njega su bile "duše skupe kao Isusov život" i zato "postom kiti sve poslove". Pokornik je i molitelj od mladosti, ali s eklezijalnom dimenzijom. To svjedoči i ugledni franjevac iz Subotice o. Radoslav Kujundžić, za razdoblje dok je Sluga Božji o. Gerard jedno vrijeme neposredno nakon Drugog svjetskog rata boravio u franjevačkom samostanu u Subotici. Generalni pohoditelj samoborskog Karmela već 1926. g. u svom izvješću piše generalu Reda, da "o. Gerard ne uživa alkohol, niti kavu, da praktički uzima samo biljnu hranu, spava na podu, a puno djeluje za spas duša". No, o. Gerard nije obični asket, kakovih ima mnogo po svijetu, pa i u drugim religijama. On je kontemplativac i mistik, vezan kao i njegov učitelj sv. Ivan od Križa na živu osobu Isusa Krista. "Čineći djela ljubavi, neprestano Isusa ljubimo, Isusa slijedimo, kao što Isus neprestano nas ljubi od kako je čovječju narav na sebe uzeo." Njegova duhovnost je kristocentrična i po tome aktualna, jer je i danas Isus, Utjelovljeni Sin Božji, u prvom planu teologije ljudi našega vremena. U Crkvi vidi Isusa: "Tko umanjuje i prlja dostojanstvo Crkve, taj komada Isusovo tijelo". Njegova je duhovnost kristocentrična i eklezijalna.

Zahvalni smo o. Anti Stantiću, OCD, za ovaj lijepi biser duhovnosti. Ova knjižica želi polučiti dublje poniranje u život i nauku Sluge Božjeg o. Gerarda, vjernog učenika sv. Ivana od Križa. Ne smije se zaustaviti na njegovu asketizmu, jer to je samo prolazna faza k dubljem radikalizmu vjernosti Pravilu i karizmi Reda. Treba ući u dubinu njegove duše, u put mistike, sjedinjenja i motrenja, što sam spominje u jednoj svojoj bilješci na latinskom jeziku u Kronici samostana, kao posebni Božji dar. On je duboko usredotočen na osobu Isusa Krista. I ono što je shvatio i živio, što je naučio u školi kao vjerni učenik sv. Ivana od Križa, to je svjedočio životom i prericao svojim jednostavnim riječima, svojom bunjevačkom ikavicom. On je svoje iskustvo Krista priopćio na ovom našem podneblju da dublje upoznamo i njegova učitelja sv. Ivana od Križa i zrelu kršćansku duhovnost, koja je oslobođena svake sladunjavosti, sentimentalizma, a pogotovo liderstva. Zato ovu knjižicu preporučujemo svećenicima, redovništvu, odgojnim ustanovama, da ne tražimo bisere u mulju ovoga svijeta, raznim duhovnim pokretima. Dobro će doći i kao izvrsno duhovno štivo i knjiga za razmatranje mnogim dušama koje vode solidan duhovni život.

Stjepan Kožul

PRIČA O DJETINJSTVU

(Nada Iveljić, *Oblaci nad rijekom*, Aura, Sisak, 2000.)

U Pogovoru knjige Oblaci nad rijekom, Tea Benčić piše: "Svaki novi tekst Nade Iveljić budi nove odnose prema djetinjstvu. Zašto? Posebnom vrstom rukopisne nježnosti, bilo da je riječ o proznom ili pjesničkom tekstu, ova autorica za veliku i malu djecu dovede nas u skrovišta svih naših postojanja."

U vrijeme kada književnik stvara umjetničko djelo, najčešće ne razmišlja tko će biti njegovi čitatelji. Međutim kada Nada Iveljić piše, htjela književnica to ili ne, nova tvorevina iz stranice u stranicu sve se više približava mladoj generaciji. Zašto je to tako? Jednom davno rekla je profesorica Nada Iveljić da iznad svega

voli djecu. I upravo ta ljubav, između ostalog, navodi spisateljicu na književne staze koje vode do mladog čitatelja. Nada Iveljić pripada generaciji književnika koji se priklanjaju tradiciji hrvatske pripovjedne književnosti, ali, što ne smijemo zanemariti, spisateljica u toj književnosti ostavlja vidne tragove suvremenosti. Nekad ta suvremenost dotiče najnovija zbivanja, koja su ostavila vidne tragove na dječjoj psihi i na ljudima koji djecu okružuju.

Najnoviji roman Nade Iveljić, objavljen u Auri, vraća nas u drugo desetljeće dvadesetoga stoljeća. Bilo je to vrijeme kad je Europi, ali i svijetu, već prijetio svjetski rat. Godinama i stoljećima je hrvatski puk napuštao svoj rodni kraj tražeći sigurnije prostore, ne zato da bi našao "kruh nad pogačom", već zato da sebi i svome potomstvu osigura život dostojan čovjeka. Ne mali broj hrvatskih književnika svojim je umjetničkim djelima pratio našega čovjeka u njegovoj borbi za opstanak. U tom praćenju naših ljudi u njihovim tegobama, težnjama, čežnjama i željama, sve do najnovijih dana, Nada Iveljić ide u korak s narodom prateći ga pri njegovu iseljavanju, borbama za slobodu i nadljudskim naporima. Iako su uvijek u prvom planu djeca i mladi, njezina književna riječ duboko ponire u naše biće neumorno prateći odrastanje mladih, ali i život onih koji mlade vode i usmjeruju.

Roman "Oblaci nad rijekom" govori upravo o doseljenju obitelji koja svojom skromnošću, pregršću ljubavi, radom i iznad svega poštenjem nalazi razumijevanje u novoj sredini, ali i naklonost čitatelja. Njihovo prijateljstvo vrjednije je od bogatstva, kako je autorica naslovila jedno poglavlje, i to prijateljstvo prožima i one koji u doseljenoj obitelji sve više vide one kojima treba pokloniti vlastito prijateljstvo. No nije samo ljubav prisutna na stranicama ovoga romana, jer

NADA IVELJIĆ
OBLACI NAD RIJEKOM

također zavist, mržnja i kleveta obilno su prisutni, uostalom kao i u životu. Grad na rijekama djetinjstva glavnih junaka romana proživljava i strahote onoga rata koji mu vraća ratnike željne svoga doma, ali i invalide, koji su se ipak živi vratili najdražima. Završetkom rata završava se i djetinjstvo djevojčice Ane, koju smo upoznali na početku putovanja, a rastali se opraštajući se kao i Ana s rijekom, oblacima nad rijekom i Aninim djetinjstvom.

Obraćajući se čitateljima, na završetku romana, Nada Iveljić piše: "Ako barem neki od vas zavole hrabru djevojčicu Anu i zelenu rijeku, to će biti najljepša nagrada za moj trud. Premda ja za nju neću znati." Rijeku sam odavno volio, a Anu sam zavolio, kao što će je, uvjeren sam, zavoljeti i čitatelji koji tek ulaze u svijet lijepe knjige, ali i oni koji se poput Ane opraštaju s djetinjstvom. Potvrda mojim riječima, ali i spisateljičinim očekivanjima, bez sumnje su i riječi dvanaestogodišnje Alenke, zapisane na omotnici knjige: "Mama je na vratima, začuđena i ljutita. Došla je provjeriti zašto još svijetli moja noćna svjetiljka. Bože, zar je već prošla ponoć?! Mama, samo još par stranica, molim te!"

Na kraju ne možemo i ne smijemo zaobići činjenicu da je uspjehu ovoga romana za djecu dobrim dijelom pomogao svojim razigranim, djeci uvijek bliskim i prepoznatljivim ilustracijama vrstan majstor ilustracije dječje knjige. Ivica Antolčić zna proniknuti svojim ilustracijama u srž umjetničkoga djela i u dječja srca. Na taj način književnica Nada Iveljić dobila je u ilustratoru Ivici Antolčiću suradnika koji je zajedno s književnicom proživljavao sve zgode i nezgode junaka knjige "Oblaci nad rijekom".

Branko Pilaš

U KRALJEVSTVU BAJKI

(Stjepan Tomić, *Sinovi kralja Svebora*, Krešimir promet, Zagreb, 1999.)

Čudesnom svijetu bajki ljudi su uvijek pristupali tražeći sebe i otkrivajući u bajci sve one tajne koje nam skriva život. Upravo zato čitajući bajke čini nam se kao da smo sve to negdje čuli i vidjeli, kao da su se naši snovi stopili s bajkom. Tisućljetna čovjekova želja, a to je i prapočetak bajke, žudi za pobjedom dobra nad ljudskom zločom, za prijelazom iz svijeta svakodnevice u irealan svijet, u

kojem se ostvaruju sva naša htijenja satkana od ljepote raspjevanog i rascvjetalog života. Zbog svoje prirodne povezanosti s davninom bajka nas vrlo često svojim početkom odvodi u daleku prošlost, gdje susrećemo razna čudovišta, natprirodna bića, kraljeve i kraljeviće, zla, dobra, odana, plemenita i druga bića.

I Tomićeva bajka "Sinovi kralja Svebora" svojim početkom odvodi nas u "davna vremena dok su ovi krajevi obilovali šumama..." Brojni likovi, od kralja Svebora i kraljice Vile, kraljevića Hrabrena, Črta, pa sve do zmije i psa Rundova te različitih motiva iz svakodnevnog života, vraćaju nas u svijet čudesne prošlosti, odvodeći nas u Kraljevstvo S Onu Stranu Želja. Zajedno s Hrabrenom i njegovom ljubljenom družicom, a pod vodstvom Ivana od Česme čitatelj će naime i sam poželjeti pridružiti se putnicima i pjesmi gdje caruju ljubav i prijateljstvo, putem osunčane cvjetne livade, u "Kraljevstvo Ljubavi".

Bajkoviti Sinovi kralja Svebora jedna je od onih proza koje slobodno možemo reći da su originalne, koja ne oponaša i

ne samo da se približava čitatelju već u čitatelju traži i nalazi suputnika.

Jedna od bitnih osobina i vrijednosti Tomićeva umjetničkoga djela, bez sumnje, jest izvanredno poznavanje hrvatskoga jezika i iskorištavanje bogatstva tog jezika u stvaranju likova, u fabuliranju djela, u dijalozima koji još više približavaju likove čitatelju, ali i u nedvojbenom doprinosu djelu u cjelini.

Iako je Stjepan Tomić prisutan u hrvatskoj književnosti već niz godina, ovo je njegova prva samostalno objavljena knjiga. Autor je rođen 1943. godine u bosanskom selu Donjim Kladarima. Školovanje je započeo u rodnom kraju, a nastavio u Zadru i Rijeci. Studirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i diplomirao hrvatski i latinski jezik. Osim toga završio je i studij teologije. Radio je kao novinar, a zatim kao profesor latinskoga jezika i vjeronauka. U časopisima objavljuje prozu i poeziju.

Kad je riječ o bajkovitom djelu, onda je nepobitna činjenica da takvo umjetničko djelo vrlo često ovisi i o ilustraciji koja mu može obilato pomoći, ali i odmoći. Već afirmirana književnica Sonja Tomić u Sinovima kralja Svebora dala je maha svojoj mašti kao slikarica. Svojom je ilustracijom obogatila knjigu i pridonijela da knjiga svojom umjetničkom riječi i lepršavom ilustracijom bude bliska i izbirljivom čitatelju.

Branko Pilaš

Oglašujući objavljivanje Latinsko-hrvatskoga enciklopedijskog rječnika, dosad najopsežnijega djela latinsko-hrvatske leksikografije, pogrešno smo naveli broj telefona na koji se djelo može naručiti.

U znak isprike našim čitateljima potencijalnim kupcima i osobno autoru Jozi Mareviću, objavljujemo broj telefona:

+385 1 622 57 38

Vijesti

* * *

"Bl. Alojzije Stepinac", br. 3-4/2000, donosi nastavak uspomena *Luke Perinića*, ravnatelja HKD sv. Jeronima, i nekrolog posvećen jeronimskom odborniku *Josipu Berki*.

* * *

14. X. 2000. održan je na Kaptolu u organizaciji hrvatskih križara i križarica *Papin dan*.

* * *

9. IX. 2000. proslavljena je u Splitu 25. obljetnica utemeljenja asketsko-mistične biblioteke "Symposion" što ju je pokrenula *s. Marija od Presv. Srca (Anka Petričević)*.

* * *

"Glas Koncila" od 1. IX. 2000. objavljuje članak "Predavanje o *Maruliću*" (u Pazinu). Br. od 8. X. piše o proslavi Sv. *Jeronima* u HKD-u.

* * *

Od 5. do 6. X. 2000. održan je u Parizu internacionalni kolokvij o *Emmanuelu Mounieru*.

* * *

"Mogućnosti", br. 10-12, objavljuju pjesme naših suradnica *Stanislave Adamić* i *Dine Franin*, članak *Sanje Vulić* o "Hrvatskim govorima" *Josipa Lisca*, članak *Nevena Jovanića* o "Bibliografiji *Marka Marulića*", koja je dobila nagradu "*Mate Ujević*", i članak *Gorane Stepanić* o *Glavičićevu* djelu "*Marulićev* latinski rječnik" (nagrada "Judita").

* * *

Zagrebački "Komunalni vjesnik" objavljuje članak o zagrebačkim vatrogasnim obljetnicama s posebnim osvrtom na "Vatrogasnu himnu" *Gjure Stj. Deželića*, koju je uglazbio *Ivan Zajc*.

* * *

"La Croix" od 20. IX. 2000. donosi članak *Joëla Thoravala* "La solidarité des Béatitudes" (Solidarnost blaženstava). Br. od 1. XII. donosi kratak prikaz nagovora *Ivana Pavla II.* u Papinskom vijeću za kulturu.

* * *

Herder Korrespondenz, 9/2000, donosi listu popularnosti nekih crkvenih dostojanstvenika u Austriji. Najpopularniji po nekim anketama jest kard. *Franz König* pred kard. *Cristophom Schönbornom* i biskupom *Egonom Kapellarijem*, a najnepopularniji su kard. *Herman Groer* i biskup *Kurt Krenn*. Tu je rang-listu u listu "Die Furche" od 10. VIII. komentirao bečki teolog *Zulehner*. U istom članku saznajemo da u Italiji ima oko 600.000 muslimana, oko 400.000 jehovaca, oko 70.000 budista itd.

* * *

"Hrvatsko slovo" od 6. X. 2000. donosi prikaz *Ljiljane Domić* o izložbi *Gabrijela Jurkića* u Dubravi te tri "Balade" *Ive Balentovića*. U broju od 13. X. objavljene su pjesme *Malkice Dugeč* i članak *Sanje Vulić* o govorima Hrvata u Slovačkoj.

* * *

Na II. programu Hrvatskog radija 19. X. 2000. emitiran je krimić *Stanislava Pejkovića* "Noćna mora".

* * *

"Međimurje", br. 11/2000, donosi prikaz jeronimske Danice za 2001. iz pera *Franje Marcijuša*.

* * *

"Matica", br. 9/2000, donosi izvode iz uvodnika *Radovana Grgeca* u "Maruliću", br. 4/2000, pod naslovom "Za hrvatsku solidarnost".

* * *

U Zagrebu je 13. X. 2000. u 65. godini života umro *Ćiro Ćurlin*, član HKD-a i suradnik Danice.

* * *

Knjiga *Mate Marčinka* "Indoiransko podrijetlo Hrvata" predstavljena je 12. X. 2000. u Klubu SC.

* * *

Nobelovu nagradu za književnost 2000. dobio je kineski pisac *Gao Xingjian*, koji kao politički emigrant živi u Francuskoj.

* * *

U Zagrebu je 14. X. 2000. u 80. godini života umro naš suradnik *Josip Terhaj*, čiji prilog objavljujemo postumno u ovom broju "Marulića".

* * *

"Teovizija" je 26. X. 2000. na Tribini grada Zagreba predstavila knjigu *Eme Vesely* "Povijest jubileja od Sumerana do hrvatskih romara".

* * *

U Učiteljskom domu je 24. X. 2000. predstavljena zbirka *Nevenke Starčević Kapetanović* "Moj život pjesmom", objavljena u nakladi HKD-a.

* * *

U Hrvatskom centru za dječju knjigu predstavljena je 26. X. 2000. knjiga *Branka Pilaša* "Domovina u srcu".

* * *

"Međimurje" od 18. X. 2000. donosi iz pera *Franje Marciuša* prikaz knjige *Ivana Damiša* Franjevci provincije sv. Ćirila i Metoda - žrtve rata, poraća i komunizma.

* * *

U gradišćanskim "Hrvatskim novinama" od 13. X. 2000. objavljen je prikaz "Tjedna Hrvata iz Slovačke" iz pera *Željke Lesić*, a pod naslovom "Svi pisci Europe u Sarajevu" donijet je prikaz skupa koji je organizirao centar "André Malraux". Spomenuti su pisci *Jorge Semprun, Pascal Bruckner, Dževad Karahasan, Tatjana Gromača, Stanko Andrić, Biljana Srbljanović* itd.

* * *

U Palermu je od 11. X. 2000. održan skup "*Luigi Sturzo* e la democrazia nella prospettiva del terzo millenio" (Luigi Sturzo i budućnost demokracije u trećem tisućljeću). Misao Don Sturza nalazi se u ishodištu demokršćanstva.

* * *

"Jutarnji list" od 17. X. 2000. donosi prikaz zbirke *Gojka Polegubića* "Nebesko smilje", objavljene u nakladi HKD-a.

* * *

Na izložbi "Autoportreti suvremenih hrvatskih književnika", otvorenoj 17. X. 2000., izložen je i autoportret *Mate Marčinka*.

* * *

"Etudes", br. 9/2000, objavljuje članak *Marca Bocheta* "La fortune littéraire de Jonas" i prikaz kronika *Françoisa Mauriaca* "La paix des cimes" iz pera *Jeana Mambrina*.

* * *

Jean Bastaire objavio je u Parizu knjigu *Paula Claudela* "Les conversations écologiques", u kojoj su sakupljene misli velikog pjesnika i dramatičara o povezanosti ekologije i duhovnosti.

* * *

Matica slovačka priredila je 23. X. 2000. književnu večer posvećenu djelu *Ludovita Štura* i *Alexandra Rudnaya*.

* * *

Alberto Bobbio piše u časopisu "Famiglia cristiana", br. 40/2000, o svršetku diktature *Slobodana Miloševića* u članku "Milošević-ultimo atto" (Milošević-posljednji čin).

* * *

I *Slimane Zeghidour* piše o prilikama u Srbiji u časopisu "La Vie" od 28. IX. 2000. pod naslovom "Koštunica, anti-Milošević".

* * *

U Žminju su u okviru izložbe izdavačke djelatnosti Čakavskoga sabora 28. X. 2000. podijeljene plakete "Marulić", najviše priznanje toga tijela, *Josipu Diminiću* i *Dušanu Pašelju*.

* * *

U Petrinji je 25. X. 2000. umrla suradnica "Marulića" i "Danice" *Marija Horžinek*.

* * *

U Torontu je 28. X. 2000. u organizaciji Hrvatske američke akademije održan međunarodni skup o *Marku Maruliću*, kao renesansnom piscu.

* * *

Na 3. programu Hrvatskog radija emitirana je 1. XI. 2000. radiodrama *Nikole Šopa* "Legenda o tišini noći".

* * *

U "Hrvatskom slovu" od 27. X. 2000. objavljeni su prijevodi pjesama bugarske romansijerke *Blage Dimitrove* iz pera *Ive Balentovića*, članak *Tatjane Kren* o knjizi *Gorana Ivaniševića* "Dječja bolnica i morski činitelji u Velom Lošinju" i prikaz "Tamnog sunca" *Mirka Popovića* iz pera *Ive Mije Andrića*.

* * *

Gradišćanske "Hrvatske novine" 20. X. 2000. donose članak *Stjepana Pačarića* "Hrvatskogrobljani su bili u Zagrebu".

* * *

O predstavljanju jeronimske Danice za 2001. piše IKA od 25. XI. 2000. i "Glas Koncila" od 29. X. U tom je broju GK-a donesen i izvod iz uvodnika *R. Grgeca* u Maruliću 4/2000. i razgovor *Živka Kustića* s kard. *F. Kuharićem* o (TD) KS-u. Na poticaj Ž. Kustića F. Kuharić iznosi svoje vrlo povoljne sudove o toj ustanovi,

različite od sudova nadbiskupa *F. Franića* i kardinala *F. Šepera*. Naši sudovi o djelovanjima svećeničko-teoloških društava od Berlina do Pekinga te o dokumentu "Quidam episcopi" iznijeti su svojedobno i na temelju dokumenata što su ih tajnik HKD-a i odbornik HKD-a objavili u "Vjesniku" pretprošle godine te T. Vereš u Maruliću i u knjizi "Razmišljanja jednog kršćanina" prošle godine. Činjenica je da HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda) nije pristalo 80-ih godina, kada je došlo do zakonske diferencijacije između udruženja građana i društvenih organizacija, da postane društvena organizacija, uključena u Socijalistički savez, a i da jest, na HKD se, laičko i književno društvo, nikako ne bi mogla primijeniti osuda iz "Quidam episcopi".

* * *

Nedavno je u Parizu ponovno prikazana "Zlatarnica" *Karola Wojtyle* u režiji *Paula de Larminata*.

* * *

U dnevniku "Il Giornale" od 11. X. 2000. objavljen je članak *Rina Camillerija "Messori* indaga sulla Resurrezione" (Messori istražuje Uskrsnuće).

* * *

"Herder Korrespondenz", br. 4/2000, donosi članak *Ferdinanda Oertela* "Die amerikanischen Katholiken und der Präsidentschaftswahlkampf") (Američki katolici i borba za izbor predsjednika).

* * *

"Imprimis" od kolovoza 2000. objavljuje članak *Waltera E. Williamsa* "The Social Value of Private Property and Free Enterprise" (Socijalna vrijednost privatnog vlasništva i slobodno poduzetništvo).

* * *

"Glas Koncila" od 5. XI. 2000. donosi članak *Stjepana Škvorca* "S Marulićem u novu godinu" osvrćući se na uvodno predavanje *Mirka Tomasovića* o europejstvu *Marka Marulića*, "kršćanskog Vergilija".

* * *

"Herder Korrespondenz", br. 11/2000, donosi uvodnik "Die Christen in der Minderheit" (Kršćani u manjini), osvrt na film *Larsa von Triera* "Dancer in the Dark" i komentar o etici mira "Die deutschen Bischöfe melden sich zu Wort" (Njemački biskupi javljaju se za riječ) s obzirom na načelo "Pravda stvara mir".

* * *

"Imprimis", br. 9/2000, objavljuje osvrt na razmišljanja *Michaela Medveda*, pod naslovom "A New Millennium" (Novo tisućljeće).

* * *

"Famiglia cristiana", br. 43/2000, objavljuje članak o situaciji u Čileu nakon povratka *Augusta Pinocheta*.

* * *

U Milanu je 6. X. 2000. održan susret "Džez kao dijalog i uzajamni kontakti različitih kultura" s posebnim osvrtom na *Djanga Reinhardta*, francuskoga gitarista ciganskog podrijetla.

* * *

U Parizu je kod izdavača "La Découverte" objavljena monografija *Alila Rochdyja* "Qu'est-ce que l'islam?" (Što je islam) sa sažetim pregledom muslimanskih gibanja od Muhamedovih vremena i Male Azije do mongolskog i otomanskog imperija i do Andaluzije i Indonezije.

* * *

"La Croix" od 8. X. 2000. objavljuje razgovor *Claire Lesgretain* s *Ericom-Emmanuelom Schmittom*, autorom "Evandelja po Pilatu" i drame "Posjetilac", jednočinke čija se radnja zbiva navečer 22. IV. 1938. prije *Freudova* odlaska u Pariz nakon Hitlerove invazije Austrije. Drama je prikazana 21. X. 2000. u Compiègneu. U istom broju objavljen je i prikaz proslave Gospe Pilarske u Zaragozi.

* * *

Gradišćanske "Hrvatske novine" od 27. X. 2000. donose osvrt na knjigu *Franca Permea* "Slovenija 1941-1951" pod naslovom "Bleiburg će ostati simbol pokolja" i osvrt na 1000. obljetnicu utemeljenja Hrvatskog zavoda sv. Jeronima u Rimu. U istom broju *Vladimir Chribik* piše o oproštaju od veleposlanika *Gjure Deželića*.

* * *

Na milenijskom sastanku u Vatikanu, prigodom proslave Papina imendana, sv. *Toma Morus* proglašen je zaštitnikom političara. Na svečanostima su 4. i 5. XI. 2000. sudjelovali i *Stipe Mesić* i *Katica Ivanišević*.

* * *

U prostorijama HPEU-a održan je 9. XI. 2000. "knjigokaz" *Joje Ricova* pod naslovom "Europo, tko si?".

* * *

"Vrhbosnensia", br. 1/2000, donosi osvrt *Mate Zovkića* na simpozij o biblijskim likovima u umjetnosti, održan u Birminghamu 28-30. IX. 2000. te osvrt na knjige *Jaroslava Pelikana* "Isus kroz stoljeća" i "Marija kroz stoljeća" u prijevodu *Joze Kraljevića*.

* * *

Na francuskoj televiziji prikazan je film "Ratnici" (Warriors) *Petra Kominskog* o ratu u Bosni.

* * *

Philippe Bolpion piše u listu "La Croix" od 1. XI. 2000. o pobjedi *Ibrahima Rugove*, "balkanskog Gandija", na izborima na Kosovu.

* * *

"Hrvatsko slovo" od 3. XI. 2000. objavljuje recenziju knjige *Mirka Marjanovića* "Osmjehni se u plaču" iz pera *Nevenke Nekić* i recenziju zbirke *Malkice Dugeč* "Žudnja za smijehom" iz pera *Krešimira Šege*.

* * *

U povodu proslave Zlatnog jubileja njegova biskupstva, predstavljeno je reprint-izdanje knjige "Putovi dijaloga" nadbiskupa *Frane Franića* 15. XI. 2000. na Svetom Duhu.

* * *

Kod dominikanaca je u Zagrebu 15. XI. 2000. proslavljena 70. obljetnica života i 50. obljetnica redovništva našega člana i suradnika Tome Vereša euharistijskim slavljem i akademijom, na kojoj su uz slavljenika i izvođače glazbenih točaka govorili: *Josip Ćurić*, *Ivan Koprek*, provincijal *Frane Prcela* i *Anto Gavrić*, urednik Zbornika u čast T. Vereša, koji je tom prilikom primio i priznanje kao "učitelj svete teologije".

* * *

U izdanju "Strijelca", izdavačke kuće iz Zagreba za e-knjige, software i hardvare, na Internetu je izašao roman našega suradnika *Mladena Jurčića* "Otajstveni portal" koji je svojevremeno u nastavcima objavljen u reviji "Marulić". Internetska adresa je http://www.strijelac.hr/portal.htm

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub (133) 1053
P. R.: O prvom hrvatskom katoličkom sastanku 1057
P. R.: Predstavljanje jeronimske Danice za 2001 1058
P. R.: Treća ovogodišnja knjiga Joje Ricova 1059
Katarina Cipra: Sveta noć 1060
***Slavica Čilaš:** Na Manastirinama 1063
***Talalaj Leonid Mikolajovič:** Božićna zvijezda 1064
Flannery O' Connor: Zašto neznabošci bjesne? 1068
Flannery O'Connor: Tri pisma 1070
Stanko Tenšek: Saint-Exupéry - pilot, pjesnik i filozof 1075
***Bruno Baršić:** Božićna pjesma 1181
***Božo Kukolja:** Jasno upozorenje 1181
Mladen Jurčić: Nepouzdano obzorje (nastavak) 1182
***Mladen Jurčić:** Izgubljeno; Volio bih 1093
Marijan Cipra: Filozofija na pragu trećega tisućljeća 1094
***Radovan Toljanić:** Nad tamnim mramorom; Okrilje samoće 1100
***Drago Maršić:** Biti zemlja 1100
Kazimir Klarić: Početak milenija 1101
***Josip Ćosić:** Haiku 1101
***Mato Marčinko:** Hrvatsku gledam a plakati ne smijem 1108
Mato Marčinko: Književna ostavština Brune Bulića 1109
***Drago Maršić:** Prika ljut 1122
***Ana Gasselich Vučinić:** Ja znam 1122
Zdravko Mužinić: Mozaik dragocjenih podataka 1123
Davor Prpić-Brkac: U rano svitanje; I na kraju samo prah 1127
Lojzo Buturac: Svjedočanstvo nedavne prošlosti 1128
***Malkica Dugeč:** Ipak se govor dogodi 1133
***Nikola Garašić:** Put do zvijezda 1133
Boris-Jakov Barun: Nakon 50 godina u Kloštar Ivaniću 1134
***Tomislav Kovačević:** Oblijepljeni tamnim mirisima 1141
***Malkica Dugeč:** Sada je vrijeme 1142
Zvonimir Bartolić: Dr. Ivo Kečkeš 1143
***Vera Valčić-Belić:** Pjesma o ljubavi 1148
Tomislav Milohanić Slavić: Raspinjanje u jaslicama 1149
***David Kabalin:** Na Božjoj stazi 1152
Sanja Vulić: Jezične zanimljivosti u djelima Jurja Muliha 1153
***Božo Kukolja:** Krunidba jave i sna 1159
***S. M. Petra od Presvete Euharistije:** Trnem 1159
Gjuro Krasnov: Bokeljska bratovština sv. Jurja i sv. Trifuna u Veneciji 1160
***S. M. Petra od Presvete Euharistije:** Bijeloj Hostiji 1162
***Marija Pogorilić:** Kus modrega neba 1162
Neven Bogdanić: Život ispunjen bdjenjem i molitvom 1163
***Zijad Durakoviċ:** Jeka 1165
Nikica Radoš: Tako je govorio Herkov 1166
***Marela Mimica:** Božićna svjetla 1172
Tatjana Kren: Na prijelazu tisućljeća 1173
***Mladen Vojtjehovski:** Ivančica 1183
***Đuro Pišpek:** Očenaš za mamu 1183

Vladimir Čemersky: Ne ubij 1184
***Đuro Pišpek:** Sveta Luca 1189
***Ivana Pavičić:** More 1189
***Ivka Kraljević:** Na kraju jednog puta 1189
Ante Krmpotić: Trešnjevačke priče 1190
***Enver Mehmedagić:** Klon 1198
***Božena Kruz:** Vama pišem... 1198
Nevenka Nekić: Treća poslanica Timoteju 1199
***Zijad Durakoviċ:** Smisao 1204
Vlado Mihaljević-Kantor: Kantor 1205
***Radovan Toljanić:** Kasno ljeto 1208
***Josip Šimunović:** Blaženstva 1209
Ivan Brajdić: Pod svodom Kamenitih vrata 1210
***Mijo Miće Ušić:** Daleko je moj "ča" 1221
Josip Terhaj: Romska pasacalle 1222
Nove publikacije 1230

Mišljenja i reagiranja

Pavao Galić: Prinos povijesti cenzure knjiga 1231

Mozaik

Zlatko Jevak: Tjedan Hrvata iz Slovačke u Zagrebu 1238
Tomislav Kovačević: Crvenim plamenom krvare svijeće 1238
Ante Gradiška: Čeh u Tinseltownu - The Recent Years 1239
Nedjeljko Mihanović: Plaketa "Dobrojutro more" Dragutinu Tadijanoviću 1244

Knjige

Zlatko Jevak: Prva knjiga u Hrvatskoj o košičkim mučenicima 1248
Rajko Glibo: Doskok trećemu mileniju 1248
Grga Rupčić: Fantazija za Amaliju 1250
Josip Lisac: Brozovo jezično savjetništvo 1252
Stjepan Kožul: Franjevci žrtve Drugog svjetskog rata, poraća i komunizma 1253
Jela Maresić: Knjiga o hrvatskom tisku u dijaspori 1257
Mato Marčinko: Izabrani radovi Stjepana Krizina Sakača o hrvatskoj etnogenezi 1259
Gordana Čupković: Karanja i prigovaranja kao slova mudrosti 1260
Stjepan Kožul: Gerard Tomo Stantić, karmelićanin našega podneblja 1263
Branko Pilaš: Priča o djetinjstvu 1267
U kraljevstvu bajki 1269

Vijesti

Iz domovine i svijeta 1271

MARULIĆ -hrvatska književna revija. Izdaje: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Ureduje: Uredнički odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec.

ISSN 0350-4220